

DIALOGI
AB EVSEBIO PHI-
LADELPHO COSMO-
POLITA IN GALLORVM
ET CÆTERARVM NATIO-
num gratiam compositi, quorum pri-
mus ab ipso auctore recognitus &
auctus: alter verò in lucem
nunc primum edi-
tus fuit.

* * *

EDIMBURGI,
Ex Typographia Iacobi Iamæi.

1574.

THE EVERETT PHOTO-GRAPHIC CO. ST. LOUIS, MO.

1074

TYPOGRAPHVS

LECTORI S.

n tibi candide Lector, duos quos
Eusebius Philadelphus conscrip-
sit Dialogos. Reperies post illā
quam præmisit ad Polonos Epi-
stolam, literas ad Ducē Guisium
à Nobile quodam illi addictissimo scri-
ptas. Hinc coniicies quo in statu Gallo-
rum Respub. versetur. Quod si binos per-
legeris Dialogos omnino quid de illa spe-
randū sit videbis: tyrannorū simul Caba-
listicas & perfidiosas reperies artes: tum
quibus illis obstandū sit remediis. Prin-
cipū item vis & imperiū quousq; porriga-
tur agnosces. Cuius etiā sint partes prin-
cipis ne an subditorū (si inter illos ad ar-
ma ventū sit) arma prius ponere. Postre-
mò de Tyrannide, deq; Tyrannorū man-
cipiis, & eorum misero exitu non pauca
inuenies. Eos verò demum non pro Regi-
bus, sed pro Tyrannis habendos esse, qui
non tantum veram religionem, & publi-
cas leges, sed etiam omnia societatis hu-
manę iura, libidine & sæuitia opprimunt.

Quamobrē bene Vale, & Autorē nostrū
non minus Tyrannorū inimicum, quam
optimorum Regum & Christianorum
Principum obseruantissimum cultorem
existima.

Ordini

ORDINIBVS, PRINCIPIBVS,
Proceribus, Baronibus, Nobilibus, ac populo Polo-
niæ Eusebius Philadelphus Cosmopolitanus salutem
ac perpetuam fœlicitatem exoptat.

Francogalli, illustrissimi Principes, magna-
nimi proceres, inclyti nobiles, ac generose po-
F pule, vobis tot tantiſque nominibus obſtri-
cti & diuincti ſunt, ego verò illis tam fi-
dus tamque certus ſum amicus, ut meo
me muneri defuturum exiſtimarem, niſi honeſto
aliquo officiũ genere, meam erga illos beneuolen-
tiam, ſincerũque erga Reip. veſtra tranquill-
tatem & amplificationem animum indicarem:
His ego rationibus impuſus cum duobus dialo-
gis præteritarum & præſentium calamitatum
Francogalliæ ſummam verè conſcriptam deli-
neaffem, volui equidem, quo meum hocce erga
vtramque nationem ſtudium teſtarer, nihilque
præ manibus præſenti temporĩ magis congruum
& accommodum haberem eam vobis offerre ac
dicare, vobis inquam præcipuis ac nobilioribus
omnium Gallorum creditoribus. Quid ſi cui for-
te prima fronte munuſculum iſtud odioſum &
moleſtum videtur, eoque nomine improbat, quod
tot hominum ingenia excitet: ipſius puriſſimæ &
inuiolatæ veritatis vis ac robur inſuperabile

cui potius, quàm eiusmodi Censoris opinioni inni-
tor, mihi tutissimi sponsoris ac vindicis loco hac in
parte erit: quippe quā assentatoribus, ac perfricta
frontis mendacibus opponere coactus fuerim: hoc
verò vobis Latino sermone adeo vulgari ac tri-
to scripsi, quam est simplex & sine ulla affecta-
tione Gallicus Reginae Angliæ celsitudini inscri-
ptus. Qui verò hæc sine ulla animi perturbatio-
ne legent, fucum omnem quo Puybracus manum
habens vœnalem, sicuti olim Balaam linguam,
ut populo Dei malediceret, usus est in sua pul-
chra illa ad Stanislaum Heluidiū epistola, quicquid
itē Monlucius Valencia Episcopus, Lansacius, cæ-
terique eiusdem farinae pretio cōducti mendaces,
vobis ad euertendā veritatem persuadere cona-
ti sunt, longè abesse ab hoc opere deprehendēt, quod
quidem non fucato stilo argumentum totumque
subiectum narrat & exponit.

At enim quæretis, cur ais Philadelphæ nobis Frā-
cogallos obstrictos & deuinctos esse? nobis nimirū
qui secundū illum gnatū tantæ sp̄ei adolescentem
totius Frācogalliæ quondam præsidium ac propu-
gnatorem futurum ab eis abstraximus, simulque
cum eo principes, Procures, Nobiles, & insignes
cōsiliarios, auro, argente, supellectile onustos, quibus pro

bus propriam patriam euacuarunt, ut nostram
ornarent ac munirent, eduximus? nobis nimi-
rum qui nostra negotia conficientes, eos infinitam
pecuniae vim ad sumptus legatorum nostrorum to-
lerandos profundere coegimus, nec tamen illi obla-
tum torquem ordinis, ut vocant, S. Michaelis,
quo omnes qui donantur Caroli V alesi cognati ef-
ficiuntur, accipere dignati sunt? Nos ipsi potius vi-
demur illis omnibus modis plurimum debere. At con-
cedamus nos aliquatenus ex tua sententia Franco-
gallorum esse creditores: quid verò inde nobis, vel il-
lis accedit emolumenti, cum te illorum miseras &
calamitates narrantem audiamus? Nonne perin-
de est ac si diceret, ac ita nobiscum ageret. Verum
quidem est, omnes Francogallos vobis esse de-
bitores: sed nolite putare ante longam annorum
seriem vel unicum obolum eos dissolvere posse: tā-
ta enim penuria atque egestate premuntur, ut vix
unquam emergāt. quin, nisi Deus opem ferat, in
aram cōfugere, vel fortunarum omnium miseram
cessionem facere cogantur. Hi sunt leti nuntii qui-
bus animos nostros recreare conaris. Est verò istud
à te nobis oblatum munus, ut ais.

Fateor equidem illud. Principes, ac natio celeberrima & inuictissima. hac vos, ut videtur, oratione
uti posse: at quicquid tandem asferre possitis, certum

tamen est vobis Francogallos innumeris partibus
potius quam vos eis esse obstrictos, si Regis ve-
stri electionis occulta mysteria intus & incute per-
scrutentur, non autem in cortice, ut aiunt ha-
reant, uti bardi & stolidi solent homines, quibus
ulterius penetrandi non est ingenium nec facultas.

Fingamus enim vos Rege carentes sub solo
legum, & rationis, quæ illarum anima merito di-
ci queat, præsidio vivere non posse, nolle etiam
Reip. vestra gubernacula alicui vestrum com-
mittere, Francogalli autem vobis suæ gentis Re-
gem suppeditarint (si tamen ille à sanguine Frã-
cogallo traxit origine, nam quod ad maternum ge-
nus attinet, non ignoratis Florentinorum merca-
torum cognationem, ideoque eam esse semper-
que fore Florentinam) concedamus ergo vos eis
quod Regem educarunt, vobisque subministra-
runt nonnihil esse obligatos: ratio enim postulat,
ut genti ac familia ex qua profiscitur aliqua
obligatio debeatur. Quid tum postea? nunquam
perfecto tantum Francogallis debebitis, quantum
olim Israelitæ Iesaiæ domui, ob Davidem, Sal-
monem, Iosiam ac similes eiusmodi pios Reges à
sancta illa stirpe progenitos: nec quantum Sabinis
Romani ob Numam suum legistatorem, nec quã-
tum

tum Lacedæmonii duabus Agiadum ac Eurytionidarum familiis: nec item quantū sacrū Romanorum Imperium, Palatinorum ac Bauarorum familiis debere merito profiteri potest, ob maximos & præstatiſſimos Cæsares ab iis ductos & acceptos.

Hic, pace vestra dictum velim, non est eius loci, personæ nec ordinis, ut aliqua saltem in re par sit gradui ac dignitati, ad quam vos illum euehere voluistis. Quin potius verendum est, ne vobis Deus infensus ob tot errores qui apud vos tolerantur atque admittuntur, vnius cacodæmonis loco, quo ut deciperetur Achabus usus est, duobus hisce Monluco scilicet Episcopo, ac Lansaco equite usus fuerit, qui essent in medio vestro concilio ac comitiis mendaces spiritus cum erroris efficacia, ut ita vobis monstrū Regem in sua ira & furore concederet. Verum aliter sese res habeat, sit optimus Rex vester, vobisque adeo utilis ac commodus, quàm Francogallus suæque patriæ pestifer ac perniciosus. Vobis tamen nihilominus, ut dixi, ob beneficia à vobis in eos collata in perpetuum erunt amicissimi ac diuinissimi. Ac primum quidem ob bonam quam suæ nationis habuistis existimationem, quam quidem

*

vestris de quibus agimus, suffragiis multis aliis
vobis & propinquioribus & vicinioribus popu-
lis prætulistis. Deinde eo quod ut ad fœlicem exi-
tum hanc primam electionem, seu cœptum hoc
perduceretis, in Francogalliam delectos è vobis
nobiles Lanienœ tempore misistis, qui Amira-
lium unum sanè ex Francogalliæ parentibus de
hoc negotio consulerent. Vosque ex illius consilio
& sententia gereretis. Præterea ex eo quod per-
lato ad vos nefandæ huius lanienæ nuntio, in
qua Amiralus ante nobilium vestrorum ad-
uentum mactatus fuerat, statim bonam omnem
opinionem de domo Valesiana prius conceptam
abiecistis, ut nouam eamque verissimam inse-
reretis, nullam nimirum in toto orbe familiam
tanta tamque insigni perfidia ac prodicione, quàm
illorum commaculatam.

Ad hæc eò quod tunc tanto erat vobis horro-
ri hoc flagitium, ut bubulcum quempiam, seu a-
gasonem Regem vestrum potius creare, quam
vllum horum laniorum parati fuissetis, nisi
vos huius electionem ratam habere, irritati cæ-
teri omnes ambientes ac regno vestro inhiantes
cogissent.

Vobis insuper Francogalli obstrictissimi sunt,
quod

quòd patrata illa laniena non prius in confirman-
do rege vestro designato pergere voluistis, quàm
Monlucius ac Lansacus vobiscum de multis ar-
ticulis dato etiam heri sui nomine iureiurando
transsegissent. Inter quos hic præcipuus erat, Vt
in nefarias cedes illas quæstio decerneretur, illis
que auctores digno supplicio plecterentur: unicum
sane ac præsentissimum remedium ad pacem in
tota Gallia firmandam. Quod utinam etiam eo
quo debet ordine fieret.

Quòd etiam legati vestri, quos rebus ad hunc
modum constitutis ad Regem vestrum salutan-
dum in Francogalliam misistis, priusquam quic-
quam de vestris negotiis pertractarent, de pace
restituenda singulari quodam studio ac conten-
tione egerunt, adeo in votis habebatis Fran-
cogallos omnes videre quietos ac pacatos.

Tum quod, cum nullum à Tyranno ex iis ca-
pitibus, quæ in Polonia interposito iureiuran-
do pollicitus fuerat Episcopus, licet obnixè soli-
citantibus ac urgentibus legatis vestris, impetra-
ri potuisset, eorum saltem aduentus fama im-
probi illius ac perfidi vanissimique edicti paci-
ficatorii promulgationem maturavit: atque ita
Rupella obsidione liberata est.

Ex eo quod assiduis & seriis legatorum vestrorum, ubi in Tyranni aulam appulissent, precibus Deo ita volente ac disponente, miserrimi Sancerrani obsidione, fossis & aggeribus undique circumvallati, quos quidem notus ille feritate Lycaon fame coactos ut sese inuicem vorarent adigere decreuerat, liberati fuerunt.

At in primis ac potissimum de illis estis bene meriti, vobisque eo maxime nomine deuincti sunt, quod misericordia commoti ob duram eorum & immanem conditionem sub barbara Valesiorum tyrannide, eorum ceruices Tyranni fratris iugo subleuastis, quem cum non exiguo numero eorum qui tyrannidis fautores erant ac columnina patriæ vestræ legibus vinctum in triumphum duxistis, magno eorum qui veri & genuini sunt Frætogalli bono ac lætitia, qui quidem hoc de vobis sperant ac sibi persuadent, effecturos ne unquam posthac feræ istæ ac immanes belluæ ad eos dentibus lacerandos gressus referant.

Hæc sunt quæ me ut Gallos vobis deuinctos affirmarem, impulerunt. Quod si forte conquertur vestrum aliquis me nimis aperte & sigillatim illorum flagitia & scelera patefacere: oportuit tamen vos quorum maxime interest illorum
certio

tertiores fieri, ne Gallorū expectatio & spes vos
falleret. Licet enim à vestris legatis multa audire
de Gallorum moribus possitis: hoc tamen de his
dialogis ausim vobis polliceri neminem posse ma-
gis dilucidè & apertè Gallorum statū vobis an-
te oculos proponere, & quasi penicillo depingere.
Vobis insuper, quibus rationibus suis mederi mor-
bis decreuerint Galli commōstrare: quibus (si ali-
quando ab illis aliquid auxilii expectatis) debetis
etiam vos vicissim quæ vobis suppetunt reme-
dia illis suggerere. Quod si forte aliquod aliud
regnum vestro remotius sit quod careat Rege
(etiā si Furiarum esset regnum) non vos fu-
git quam tali regno sit noster tyrannus cum ma-
tre & suo regio satellitio idoneus: aut si alia
quavis expedita ratione tyrannum de medio au-
ferre possitis, summo beneficiorum cumulo Gal-
lia tunc à vobis ornaretur. Vobis etiam tum o-
ptimo iure ut suæ patriæ liberatoribus, statuas
erigeret vobisque contra hostes auxiliares ma-
nus porrigeret: alioquin parum aut nihil spei est
reliquum Gallos posse vobis pro merito parem
referre gratiam, & suo officio erga vos perfun-
gi. Tantis enim sunt obruti calamitatibus, ut in
diem victitent, coacti semper gladium habere

præ manibus, oculos autem ad Deum conuersos
ab illo solo opem & auxilium, reliquorū omnium
fratrum destituti ope expectātes. Superest igitur
(illustrissimi Principes) ut meam scribendi fidu-
ciam equi bonique consulatis. Cum vobis tragi-
cam hanc tabellam obtulerim his quibus potui li-
neis exarata.

Nec calamus, nec nostra manus satis expri-
mit atrox

Prodigium hoc superans, proh dolor! omne
scelus.

Sat fuerit si vos tentarit pellere supplex,
Vlcisci vestra vindice velle manu.

Date igitur operam (clarissimi Principes no-
bilesque generosi) ne quas tenetis feras, à Deo vo-
bis in custodiam datas, aliquando liberas dimitta-
tis ne vicinis aliquod damnum inferant: cauete
etiam vobis ipsis, ne suis insidiis vos perdant ac
pessundent. Alioqui si vicinis (vestra incuria)
aliquod damnum aut incommodum laxatis his
leonibus cueniat, illorum animas Deus de manu
vestra requireret: Si autem vobis ipsis nocuerint
vicinis eritis ludibrio, ut qui tanto labore & tan-
tis sudoribus feras immanes quæ fieritis tam pro-
cul dissitas, quæ vos laniarent ac unguibus lace-
rarent

rarent. Opto ego potius ut liberet vos Deus opti-
mus maximus ex illorum faucibus, & regnum
vestrum sartum tectum conseruet, ut olim Da-
nielem seruum suum in Leonum spelūca saluum
& incolumem conseruauit. Vobisque robur &
consilium in regni vestri administratione
suggerat, & sua per Christum
misericordia com-
plectatur.

Amen.

EXEMPLAR EPISTOLÆ
CVIVSDAM NOBILIS AD
Ducem Guisium.

Cum Dialogi duo Gallicè primum
scripti (Dux clarissime) forte in
C manus meas peruenissent, expen-
sis qui ab Eusebio Philadelpho
interlocutoribus attribuuntur ser-
monibus, mei esse muneris & officij cre-
didi illos per hunc Nobilem ad te mitte-
re, & quæ ad tuum decus & familiæ splen-
dorem pertinent paucis commoneface-
re. Hoc ego imprimis compertum habeo
(Dux generose) ab Hugonoto quodam
cæde illa ingenti & inaudita exacerbato,
conscriptos esse hos Dialogos, qui nihil
magis quam Valesiæ familiæ ruinam cu-
piat: cum ad amissam illorum vitam &
gubernandi rationem delineare videat-
ur. Iam diu illa Valesiorum familia tibi
& tuis regnum præripuit, quod non re-
git sed vastat & funditus peruertit. Cæte-
rum magna pars Nobilium ab illa est ab-
alienata,

alienata, & tibi tantis tuis beneficiis de-
uincta, vt videatur tibi ad regnum capel-
sendum non solum fenestram, sed fores
etiam patefacturi. Si de Catholicorum
voluntate agatur: omnium in te sunt con-
uersi oculi, in te vno (Andico duce, in Po-
loniam relegato) illorū opes & spes sitæ
sunt, à te vno suam salutem pendere exi-
stimant: tibi & tuis fidem habent, præte-
rea nemini: cum nihil firmum & verum
in tota Valesiorum familia videant: imò
potius omnia ficta, simulata & incerta
appareant. Quòd si nunc de Hugonoto-
rum voluntate quærat, hoc libello pas-
sim videre licet quo studio in te & tuos
ferantur: & quā lubenter Diadema iure
vestrum, vestro impositum capiti conspi-
cerent. Licet enim quædam à vobis olim
gesta in Hugonotorū perniciem in me-
dium afferat habita historiæ ratione, illa
tamen longa serie temporum, quibus so-
lent etiam graua vulnera leniri, obli-
terantur & in obliuionem veniunt. Si
quando autem de vobis sermonem insti-
tuit, ita de vestro gubernandi iure, & de

regno à vobis capeffendo rationibus
differit: vt nihil aptius dici poffit. Cum e-
tiam de Amiralij cæde à vobis illata agi-
tur, hanc non odio religionis à vobis pa-
tratam inquit, fed ad vindicandas priua-
tas iniurias: cum fatis conftet vos innu-
meris Hugonotis (etiam inuito tyranno)
peperciffe, atque adeo præcipuis illorum
ducibus, vt Acerio. Hoc magno eft indi-
cio (fi Politici sermones attendas) Hugo-
notos omnibus votis exoptare vos iam
federe in folio, ex quo ab Hugone Cape-
to vos olim detrufi & deturbati fuiftis.
Hugonoti enim hoc fibi de vobis polli-
centur fore, vt per vos illis liceat non
modo fuis vti facultatibus, fed etiam
fuæ religionis exercitio tota Gallia. Ni-
hil à vobis perfidiæ & crudelitatis expe-
ctantes, cum illud vobis notum fit perfidi-
am fuo auctori perniciofam, &, vt ait
ille, malum confilium confultori pefsi-
mum effe. Itaque cenferem vnico illo re-
ligionis impedimento sublato, vt hac in-
re Hugonotis morem gereres, & accepta
ab illis fide, receptoque corporum & for-
tuna

ARGVMENTVM PRIORIS DIALOGI.

lethia, id est veritas, in Hungaria, quæ in ditione Turcæ est, tuta se
A de & liberali hospitio excepta, Philalethen amicum è Gallia profugum ad se venientem prospicit, & agnoscit, sciscitatúrque ex eo causam fugæ. Eam Historiographus Philalethæ rogatu narrat, summa quæq; percurrens eorum quæ in statu Religionis contigerunt, à temporibus Francisci primi, ad mensem Augustû anni 1572. sub Carolo nono. Vnde incipit singula fusius & accuratius exequi. Politicus Historiographo hanc Historiam harranti nonnulla suggerit, notatque obiter lapsus, erroresq; vtrinque admissos, subiiciens oculis miserabilem Galliæ statum. Ecclesia quoque ibi præsens, personam suam interponit, & nonnunquam loquitur pro subiecto argumêto. Daniel, hoc est Diuinum iudicium, in hæc omnia sententiam magni momenti pronuntiat. Continentem

inter cætera quadraginta articulos ad ci-
uilem & militarem politiam spectantes.
Politicus & Historiographus Galli, qui
ad eam diem Papistæ fuerant, ad Domi-
num conuersi, ab Ecclesia, cum manda-
tis in diuersa mittuntur. Historiographus
ad Principes & gentes vicinas, ut illis tra-
gædias Gallicas exponat, & officium ip-
sorum erga pios. Politicus ad oppressos
Gallos, ut ipsis decretum & senten-
tiam à Daniele latam, formam
que administrationis ab
ipso institutam si-
gnificet.

* *
*

IN EFFIGIEM PACIS VA-
lesia Dialogismus.

Polonus.

Pax Valesia.

- Po. *de precor nomen si fas est, quidve solutis*
E Crinibus, augusto & specioso incedis amictu.
P. *Gallica, si nescis, sum pax, qua tetricius vllum*
Non cali conuexa tegunt, non qui omnia flammis
Sol lustrat, vidit facinus. Po. Quo sanguine creta est?
P. *Me genuit fœdus Guisia de stirpe sacerdos.*
Po. *Qua mater? P. Thusca est furioso pectore Trigis.*
Po. *Ecquid vela geris vario distincta colore?*
P. *Texuit hac mater manibus scelerata nefandis,*
Queis tectam versare dolos & necitare fraudes
Edocuit. Po. Tibi cur sparsi sine lege capilli?
P. *Arripior facilis simul ac oblata, quieris*
Optate fallens specie. Po. At cur prodis operta?
P. *Cognita sum cunctis, nil iam latuisse inuabit.*
Po. *Ensis quid strictus sibi vult? P. Hoc incluta quondam*
Inuictos bello quos Gallia fœdit alumnos
Absumpsi, media confundens fœdera nocte.
Innocuo & deinceps fœdaui cuncta cruore.
Po. *Quid calcas? P. stetit istis Gallia fulta columnis,*
Iustitia & Pietate, iacent nunc ecce, reuulsa.
Po. *At te etiam pacem mentiris perfida? P. Nempe*
Tot per me aeterna compositi pace quiescunt.
Po. *Quid Tyrio splendens designat murice vestis?*
P. *Falleris, hanc Meretrix tinxit Romana piorum*
Sanguine: proque meis meritis concessit, amicis
Vt solet. Po. Aduersus gladii sed cur tibi mucro?
P. *Quis dubitet proprio, si quid pia numina possunt,*
Supplicia hausuram ferro, matrêmque patrêmque
Cum catulis? capulo si saltem impellere quisquam
Arrepto tentet, scelerata in viscera torquens.

D.S.P.R.I.A.A C.H.C.L.M.E.

IN CAROLVM IX. REGEM

Franciæ.

olluntur merito titulis tua sceptrā duobus,
T Carole, iustitia cum Pietate pari.
Scilicet hos præstant tibi sancto e pectore mores,
Et quæ de præscis facta petuntur aus.
Nempe tibi quia sancta fides, immotaque pæta,
Et certus iuncto fodere pacis amor:
Dicta procul fūco, mens candida, pectus apertum,
Vir aque non ullis contemnerata dolis.
Quod nunquam iuras iurato terra dehiscat
Ima prius, quam te deserat alma fides.
Tu populi pia cura tui, miserisque leuamen,
Dulcis, & afflictis robur amica salus.
Tu tibi commissos inuicta mente tueris,
Ac tibi supremum prodere velle nefas.
Sancrita est exosa tibi, sacer est tibi sanguis,
Et sacra, quæ fuso sanguine parva placent.
Hæc quia non poterat prior ætas cuncta probare,
Idcirco titulis defuit ante fides.
Nuper connubio firmasti singula, Carle:
Nil iam te & titulis verius arbis habet.

tunarum seruitio, illis cætera concedere. Permissa Deo illorum conscientia, & illis Deum suo modo colendi facultate, cum illis placidè te gereres. Quod te ut facias, cum id Tyrannorum sit conscientia velle cogere, recens Poloni Regis exemplū monet, qui Polonis est pollicitus se quasunque religiones quæ nunc vigent in Polonia conseruaturum, etiam si non ignoret multos in Polonia esse Anabaptistas, & Arrianos omnium perniciosissimos hereticos. Ducis etiā Sabaudia exemplum omnibus notum factum tuum comprobaret, etiam si illius exemplo tuarum ecclesiarum Ministris stipendia designares & decerneres, ut videre licet in tribus illis præfecturis à Bernatibus Duci redditis, in quibus cum ne vnicuique quidem missa celebretur, ea tamen est populi obedientia, & in illum obseruantia, ut cæteris omnibus subditis in subeundis oneribus sint paratiores: ut nullis maiorem habeat fidem ipse Dux quàm istis aut vallis Angronia incolis, qui (cum bona Ducis pace) eandem religio-

nem profitentur. Sin autem Papæ exemplum magis arrideat in re etiam maioris momenti, hoc non te fugit qua libertate Iudæos in sua ditione donet, Iudæos, inquam, Christi iuratos hostes, quem tamen Hugonoti vnicum suum redemptorē agnoscunt. Demus (clarissime Princeps) Hugonotos esse in culpa, (quam in eo duntaxat agnoscunt cum Valesiis fidem habuerunt) Deus tamen non vult mortem peccatoris, sed vt viuat, & vitam mutet in melius. Concedamus insuper illos in fidei articulis aberrare: scimus tamen illos sacram scripturam amplecti, & paratos esse si scripturis conuincantur priorem mutare sententiam. Suam fidei confessionem in lucem ediderunt: de illius articulis differere non recusarunt, neque adhuc recusant, dummodo id pacatē fiat, & illa quam decet Christianos modestia. Hanc ego profiteor viam meliorem ad firmandum statum Regni, & animos hominum conciliandos: quàm si ferro & igne agatur. Isti verò Hugonoti possunt suæ fidei & spei rationem reddere &

re & de Deo honorificè loquuntur: etiam maiori cum reuerentia quàm soleant nostri Doctores. Nedùm nos qui vix Dei nomen vsurpamus, nisi vt blasphemiiis & deierationibus illud profcindamus. Fides autem nostra pendet ex arbitrio magistri Ioannis vel eius vicarij: quod si aliquis in nostram & illorum vitam inquirat, reperiet illos tatum abesse à flagitiosa vita, quantum nos turpi & dissolutæ dediti sumus, neque dummodo illos ferro & igne persequamur, quicquam pensi habemus: præstaret (mi domine) Gamalielis cōsiliū sequi, qui Apostolorum tēporibus censuit, vt quieti dimitterentur, ratione hac fretus. Si ab hominibus illorum doctrina suam habuit originem, perituram: sin à Deo, frustra illam conatuos euertere homines. Ordines & regni status, vt vocant, Aureliæ cōuocati, licet minus liberi idem stauerunt. Totius Galliæ magnates, qui Posiacceno colloquio interfuerunt, rationibus ministrorum intellectis, idem censuerunt, scilicet ne Religionis causa ali-

quis in ius vocaretur. Itaque dummodo
hac incedas via non est dubium quin su-
periorum malorum obliti, tibi sint Hu-
gonoti addictissimi: nihil enim iam con-
queruntur quàm Reginae matris artes,
Peronij & Biragij contumelias & cætero-
rum Regis satellitum, qui hoc regnum
pro arbitrio versant & vexant. Illa etiam
gubernandi pacata ratio Catholicis per-
grata erit, quorum alij nihil iam magis
cupiunt, quam pace & quiete extincto
hoc bello civili, frui: alij semper à bello
& crudelitate alieni fuerunt, & bellum
iam horrent, qui infinitis fuerunt affecti
incommodis: itaque constat omnes tuis
partibus favere paucis exceptis. Mommo-
rentius cum fratribus iure est inimico in
te & tuos animo, & periculum est ne illis
maior à Duce Alenconio gratia & auto-
ritas concilietur: verùm locus est præoc-
cupandus, interea dum ab aula absunt.
Quod si velint cristas erigere, superest
ut te Galliae liberatorem profitearis, statim
Valesij à suis deserti corruent. Populus li-
bertatem amplectetur, Nobiles autem
aures

âures porrigent, & teipsum sectabûtur:
Vide tum vt ordinum autoritatem & li-
bertatem pristinâ reducas, vt antiquum
ius Galliæ vigeat, vt catafractorum equi-
tum ratio habeatur, & ad antiquum nu-
merum reuocentur, vt à populi fortunis
abstineatur, tributis & vectigalibus quâ-
tum fieri poterit leuetur. Denique fac te
patrem patriæ geras, quæ obuiis vlnis te
& tuos amplectitur. Eiecta hac Florenti-
na & cæteris Italis quasi pestiferis por-
tentis, fac te meliorem Valefiis præbeas,
non solum verbo, sed reipsa, & illi statim
concident. Cætera quæ ad hanc rem per-
tinent libenter oratione complecterer,
ni scirem Reuerendû tuum patrum hæc
longe melius tibi suggesturum, ni etiam
breui sperarem, me ad te profecturum,
tibique manus deosculaturum & coram
multa narraturum, quæ non audeo literis
committere. Te interea etiâ atque etiam
hortor & moneo, vt rem te dignâ aggre-
diaris, & quamprimum effectam des. Pe-
riculû est ne serò nimis rem inceptes, &
ne ipsi Nobiles cum populo seipsos, &

sua manu in libertatē vindicent, ne etiā
excusso Tyranni iugo sibi Regem eligāt,
qui legibus subiiciatur exemplo Polono-
rum ducti, tum temporis precibus vix lo-
cus superesset: memineris quid de occa-
sione dictum sit olim:

Fronte capillata post terga occasio cal-
ua est.

Postremò (mi honorāde domine) Deum
precor tibi addat animos, vt me impulso-
re, tuæ patriæ vicem misertus regnum ca-
pessere velis à Tyranno, mulierculis, Ita-
lis, ganeonibus & lenonibus dilapidatū.

Vt tuis etiam incoeptis faueat, teq; &
tuos nobis seruet incolumes.

Bene Vale, Rhemis.

Calend. Ian.

1574.

DIALOGI I. INTER- LOCUTORES.

ALETHIA, PHILALETHES, HISTORIOGRAPHVS, POLITICVS, ECCLESIA, DANIEL.

Alethia.

A ut me fallunt oculi, aut lentè venientem id me conspicio fessum vaide & itinerè confectum veterem amicum, Philalethen. Et certè ipse est. Deum immortalem, quàm macilentus est, quàm squalidus, pannosus & malè habitus! Nilhilo tamen minus hominem quàmquam incultum libet cōplecti. Saluere te iubeo ô charissimum caput. Quinam autem hi duo sunt quos tibi video comites? ¶ *Philalethes.* Salue tu quoque plurimum ô mihi amicissima. Quòd de istis rogas, alter Historiographus est, alter Politicus Gallus. *Aleth.* Comitem tibi alterum esse altero longè mihi iucundius est; quòd comper- tum habeo quàm vtilis & necessarius sit ad iuuandam posteritatis memoriam, alterum autem ferè perniciosum & noxium scio esse, præsertim si educatus sit in aula non nullorum Regum & Principum quos nosti. Verùm dum modo mea instituta animo infixæ custodias, nequaquam vereor ne politici illi, quales hodie non paucos habemus, te à me faciliè alienent. ¶ *Philaleth.* Mori me malim, quàm vel tantillum meo erga te officio deesse, aut ab iis discedere quæ abs te didici. Politicus autem hic quem vides, tametsi aliquot annos vixit in aula Caroli I X. tantum abest tamen vt me de sententia mea deducere conatus sit, vt potius (quæ illius modestia est & prudentia) me quoad potuit iuuerit & confirmarit: adeo vt quum me è Gallia discedètem videret, se mihi vnà cum optimo hoc viro Historiographo comitem adiunxerit. Quanquam e-

nim nullam veritatem norunt quàm historicam, nullam tenent scientiam quam quæ in rerum ciuiliū intelligētia versatur, ambo tamen me rogarunt vt eodem mecum rerum euentu (quicunque ille tandem esset) sibi per me vti liceret: hæc sunt enim verba quibus me discedentem compellarunt. Ita factum est vt postea itineris, mensæ & lecti communio mihi cum illis intercesserit, & quidem tanta concordia & fide quanta optari possit.

¶ *Aleth.* Equidem libentissimè quæ commemoras audio, quòd tibi tam fidos comites Deus asciuerit, neque absque quodam numine contigisse puto, quòd vnà tecum venerint. Te autem quis vnquam putasset in his regionibus peregrinari?

¶ *Philal.* Imò verò longè plus est cur miremur quòd hic habitandi locum delegeris (quemadmodū te domum etiam video constituisse) quàm quòd erroribus actus huc tandem aduenerim.

¶ *Aleth.* Quod ad me attinet, quum magis sim mundiua gā quàm vllum vsquam locum fixum habeam, mirum non est si, quum iter hac agerem, mèque à nonnullis libenter excipi viderem, hic sedem meam constituerim, & familiam collocauerim: id enim facio vbicunque aduentum meum gratum esse intelligo. At quòd tu patria tam beata, tam fertili, quam tot nostri amantissimi homines incolunt, relictā, animum tandem induxisti tam longinquam regionem adire, id verò maximè mirandum mihi quidem videtur.

¶ *Philal.* Quū scies quæ mihi causa fuerit veniendi, multò magis eos miraberis qui mihi occasiōē ē patriā migrandi dederunt, quàm me qui datam in tempore potui accipere. Quòd autem huc me recepi, id facere coactus sum quòd viderem parum tutò in locis magis vicinis Galliæ me posse manere, ob nimiam eorū ignauiam qui illic dominantur. Itaque maturè huc veni de sentētia etiam Politici, ad sedem & quietem tutam quærendam.

¶ *Aleth.* Iterum tibi faustum aduentum opto. Enim-
ucto

uero nostri multò tutius hic possunt habitare, Dei beneficio, quam multis in regionibus quibus præsunt qui se Christianos appellant. Iam illud narra obsecro, cur patriam reliquisti? quis te ita miserum in modū spoliavit?

¶ *Phil.* Ego verò ac lubens narrabo, mihiq; fidem habeas rogo. Quòd mihi hæc omnia acciderint, quia tibi semper studui, & à te stare tēq; aduersus quoslibet rueri volui, nullam abs te mihi gratiam referri postulo, multo etiam minus idcirco à te alienari vel officium deserre cogito: quin te vitæ meæ periculo defendam. Verum si tibi videatur, malim equidem ista ab Historiographo narrari, quàm à me, qui suspectus esse possum bonis istis viris qui nos audiunt: ille verò rem vti gesta est, tibi & istis facile exponet, vt qui memoria valeat & fide quanta in tali viro requiritur.

¶ *Aleth.* Magnopere sanè lætor, quòd tanta te constantia video in amicitia, quicquid accidat, perseuerare: Neque verò dubites velim, quin gratiam tibi sim relatura, tandēq; effectura, siquidem perges, vt res hæc tibi sit suauissima. De istis porro acerbitatibus quas subinde percipiunt homines nostri studiosi, ipse scis culpam hæc (quam homines mei meorūque odio in me conferunt) mihi non debere tribui, non magis profecto quàm vino præstanti, si homo sua intemperantia vituperio dignus sit. Iam verò quoniam ista multis verbis indigent, tēque satis confirmatum esse quid de iis credendum sit cōfido, in aliud tempus hæc sanè reiiciantur, quo pluribus agemus in rudiorum vtilitatem. Nunc præstat Historiographum clara voce, vt ab istis exaudiatur, nobis narrare quæ de tuis calamitatibus didicit & collegit. Non vis ô bone, in hac re nobis gratificari?

Hist. Tametsi nullam tui notitiam habeo, & ad huius Tragediæ narrationem vel potius solam memoriā, sensus omnes vehementer commoueri & comam horrescere experior, tamen adeo sum veritatis amans, vt minimè recusem quin quæ teneo optima fide exponam. Hūc au-

tem comitem meum Politicū mihi subsidio esse velim, vt quæ à me incauto prætermittentur, addat, refecet quæ superuacua videbuntur. ¶ *Aleth.* Rectè sanè. Tibi verò Politice quid videtur? ¶ *Polir.* Assentior. Doleo tamen quòd eorum memoriam renouari audio, quæ pro eo ac honori patriæ meæ, Regis & regionum studeo, æterna obliuione sepulta esse cuperem. ¶ *Aleth.* Aggredere igitur quæso te Historiographie, vt neque de tuo addas quicquam, neque vllum partium studium præ te feras: sed bonâ fide rem vt se habet expone. ¶ *Histori.* In præsentia, quia commentarios apud me non habeo, non possum nisi summam narrare. Postea, si Deus volct, spero me aliquando omnia sigillatim historiæ mandaturum, quæ posteritati relinquatur, vt nihil mihi dissimulandum putem. Nunc ergo attendite.

Quum lux Euangelica (sic enim vocabatur) tum voce tum scriptis Lutheri, Bucerii, Zuinglii, Oecolampadii, Melanchthonis, & aliorum doctorum hominum cœpisset illustrari & quasi denuo patefieri, Papa quemadmodum in Germania suis technis, copiis etiam & viribus Caroli V, sic in Gallia quoque ope Francisci primi his cœpris nauiter obstitit; & cursum hunc flamma sistere decreuit. Itaque Senatusconsulta & decreta fieri curauit, ex quibus non modò libros veteris & noui Testamenti, vnde hæc doctrina hauriebatur, in Gallicam aut aliam vulgatam linguam conuersos, sed eos etiam omnes qui huiusmodi libros tuerentur, quos tum Lutheranos appellabant, in ignem coniici oportebat. Merindoliū oppidum est in ea parte Gallia, quam Prouinciam vocant: Eius oppidi ciues verâ Euangelii doctrinam à Patribus acceptam per multas ætates tenebant: sed vulgò pro hæreticis habiti tum ad iudices rapti sunt, ac de iis publico Prouincialis Senatus decreto triste iudicium factum: quippe damnatos placuit vri: ipsius oppidi publica & priuata tecta solo æquari: locumque in deserta ac solitudines redigi, propterea quod speluncam & receptaculum

lum sectis præbuisse videretur. Quadriennium interces-
 serat, cum summus Præses Oppeditus, Procurator à Re-
 ge Prouinciæ impositus cum Polino, quem Baronem
 Gardianum vocant, aliisque ducibus & magna militum
 manu, Merindolium, Cabrerias, totumque illum agrum
 inuadit, qui tum duobus & viginti vicis habitabatur: Ibi
 scelere atque amētia vācordes, omnia ferro, flammis ac
 sanguine miscuerunt. Non sexus, non ætas protegebat,
 quominus supra cædibus, cædes stupris iungerent. O-
 ctingenti viri, pueri, scēminæ, senes promiscuē cæsi sunt
 contra fidem ab Oppedio datam: Quarum rerum cum
 iusta extet historia, fusius exequi supersedeo. Mortuo
 Francisco eadem scāuitia vsus est Henricus, qui illi in re-
 gnum successit. Quo regni summam tenente, non libri
 solum, & ipsi Lutherani flammis consumebantur, verum
 etiam bonis illorum legitimi hæredes spoliabantur, quæ
 ob eam causam fisco adiudicabantur, deinde vel Ducis-
 sæ Valentinianæ, Marechallo Santandræo vel similibus
 aliis aulicis, tanquam meritorum & rectè factorum præ-
 mia concedebantur.

Patefactus est ipso regnante piorum cœtus, Luteriæ,
 in vico D. Iacobi. Noctu in domum priuatam ad sacram
 concionem & Cænæ communionem fermè trecenti
 conuenerant. Deprehensi ab sacerdotibus & Parisiensi
 populo, omnibus contumeliis & probris affecti, complu-
 res etiam in vincula rapti sunt. Repressa tamen in præ-
 sens eorum hominum multitudo & constantia, mirabi-
 liter crescebat, vt per eosdem fermè dies Luteriæ & aliis
 locis Apologiam quandam in vulgus ederent, qua obla-
 tam sibi falsorum criminum inuidiam diluebant, Se nul-
 lius externæ superstitionis reos, sed veram religionem
 profiteri, quam vt eiurarent, nullis se ignibus, nullis sup-
 pliciis induci posse. Tum quoque Andelotius Conesta-
 bilis ex sorore nepos & Dux Gallici peditatus apud Re-
 gem Henricum postulatus, quod Lutheranis faueret, li-
 berè, Rege audiente sententiam suam de Missa aperuit,

eamque ob causam dignitate exutus, & in vincula coniectus: postea tamen precibus Conestabilis, Regi reconciliatus, & in pristinum locum restitutus est.

Tandem Henricus pace cum Philippo rege facta, quum odio doctrinae Lutheranae Geneuam delere & Annam Burgium Senatus Parisiensis Consiliarium supplicio afficere constituisset, dum nuptiae celebrantur, in ipsis triumphis, tripudiis & ludis publicis hasta in oculo percussus est à comite Mōgomerio, qui ipsius iussu concurrebat: quo vulnere infaulto sanè casu obiit.

Post Henricum incendiis scuitum est sub Francisco, qui successit. Quo regnante omnis rerum administratio penes Lotharingos fuit, partim ob Reginam Scotiae illorum neptem, quae Francisco nupserrat, partim aetiam illorum artibus & calliditate.

Principes sanguinis qui vocantur, id est, qui Regem consanguinitate attingunt, quum viderent totius regni negotia à Cardinale Lotaringo, Duce Guisio & reliquis fratribus, eorum clientibus & fautoribus administrari, in Francisco solùm nomen regium reliquum esse, certiores illum de ipsius rebus facere decreuerunt, rogare ut primo quoque tempore ordinum regni conuentum haberet, omnia administraret ex sententia principum consanguineorum, aut certè totam rem illorum fidei mandaret & relinqueret (ex veterum regni legum praescripto) dum per aetatem maiorem in rebus gerendis peritiam haberet: se quidem diutius pati non posse ut totum regimen Cardinalis cuiusdam (cuius munus sit in Ecclesia docere) libidini addictum esset, & ipsius fratrum, quos principibus omnino cedere æquum esset, aut etiam ad rationem reddendam potius adigendos quàm ulterius in rerum administratione tolerandos: eo magis quòd nō levis subesset suspicio, regnum ipsum ab illis affectari. Id vero se vehementer pertimescere, quòd Lotaringi dictitarent se genus à Carolo Magno Pipini filio, Galliae rege ducere, à cuius posteris post mortem

Ludouici

Ludouici V. x x x v. Gallia Regis Anno 988. (vt Historiarum monumentis proditum est) regnum extorsisset Hugo Capetus , à quo in Valesiorum gentem peruenisset. Inde autem facile Lotaringos ad se rapere posset , nisi ciues nati & veri Galli sua virtute & fide obstarent. Quod ad religionem attinet , cupere magnopere Rex se eò adduci sineret , vt modus fieret incendiorum , quibus passim Lutherani cruciabantur fidei & doctrinae causa , quam quidem se optare dicebant vt Rex à viris doctis ad sacrae scripturae normam (cui soli harum rerum iudicium concedi deberet) exigi & examinari iuberet.

Hac scripto quodam instar supplicis libelli comprehensa Ludouicus Borbonius Princeps Condensis se Regi , qui tum Ambasiae erat , oblatorum recepit. Ibi tum Lotaringi quod vererentur ne qua mutatio sibi damnoſa exoriretur , suos clientes & regiones stipatores armarunt , quorum ope nobiles quosdam ceperunt , qui se comites Principi Condensi praebere cogitabant , quos supplicio affecerunt , reliquis sparsis & dissipatis. Ita conatus ille Principum & Nobilium Gallorum irritus fuit , rumorque sparsus ad constandam inuidiam , factum hoc vel inceptum non aduersus Lotaringos sed Regem ipsum comparatum fuisse , non ad Regem religionis aut boni publici causa conueniendum , sed ad regnum inuadendum . Hugonotorum nomen tum vsurpari coeptum , vt per ludibrium sic vocarentur qui antea dicebantur Lutherani. Tacum denique abfuit vt mitius cum illis ageretur , vt etiam sauior persecutio institueretur. Etenim Lotaringi illi quum vniuersa regi negotia suo arbitrio subiecta tenerent , aulam Ambasia Aureliam transfulerunt , ibique ordinum conuentu indicto , Principem ipsum Condensem accersitum in custodiam , simulatq; aduenit , tradiderunt , vt ab eo tumultus Ambasiani rationem reposcerent : manifestissimo sane capitis periculo , nisi Rex Franciscus statim repentino ad aurem morbo correptus vitam finisset.

¶ *Politi.* Huius temporis res gestas memoria probe teneo. Quod autem ad ordines regni tum à Lotaringis nomine Regis conuocatos attinet, larua duntaxat & species erat, vt fucum facerent, quasi cuperent vetera regni instituta seruari, & illis ex communi ordinum sententia (qui regibus quondam prudentissimis erant vice oculorum & aurium, malis verò & insipientibus, frâni & censuræ) suam auctoritatem constare: quo nobilibus & populo omnem de illorum administratione exposculandi causam præciderent: quum quidem nihil minus cogitarent quàm vt de suis artibus quicquam remitterent. Proinde in singularum regni prouinciarum conuentibus, quibus deligebantur qui ad ordinum generalia comitia mittendi erant, id egerunt vt suarum partium hominibus hoc negotium daretur. Sed tum inopinata Regis mors illorum cupiditatis volatum si minus impediit, at alas certè nonnulla ex parte resecurit. Non multò pòst (vt aduersæ res non solæ consueuerunt accidere) mirificum quiddam Cardinali accidit: quod quidem si vobis non est nuntiatum, paucis exponam. Papa quum factum Ambasianum rescuisset, & egregiam Cardinalis operam in tuenda & ornanda sancta matre Ecclesia Romana aduersus Lutheranos, nunc Hugonotos factos (quibus non satis erat quòd ignis supplicio exempti essent, nisi de suis etiam dogmatibus publicè contenderent) veredarium ad illum misit; gratias ei per literas agens ob singulare studium in propugnanda sede Romana; rogans præterea vt in eadē porro sententia & animo perseveraret. Cuius rei præmium dono se illi mittere tabulam à se consecratam, in qua inerat imago Virginis matris filium vlnis gestantis: quam nobilissimus pictor Michael Angelus tanquam artis caput pinxerat.

Accidit autem (Deo sic volente) vt qui literas cum tabula perferendas à Papa acceperat, in morbum dum iter facit, incideret. Nactus ergo iuuenem mercatorem

torem Lucensem Catholicum, qui se ex Cardinalis clien-
tela esse prædicabat (quum reuera infestissimo in illum
esset animo; propterea quod ab illo, qui regis ærario tum
præfectus erat, grandem quãdam pecuniam auferre nul-
lo pacto poterat, quam ad bellum quod in Hetruria ges-
serat Dux Guisus, contulerat) facile illi fidem habuit,
hanc sibi facultatem oblatam lætatus, quando vltius
progredi per morbum non licebat. Itaque nomen Lucẽ-
sis ediscit. Et quoniam verebatur ne mora in literis red-
dendis detrimento esset, hominem rogat vt tum has tum
tabulam accipiat. quam illi in manus tradit, Cardinali, vt
illi pollicebatur, perferendas. Ille quum primum Lute-
tiam venit, ratus se rationem reperisse qua Cardinalem
ignominia quadam afficeret, pictorem ex animi sententia
reperit, cui tabulam magnitudine alteri parem faciendam
locat, in qua erant Cardinalis Lotaringus, Regina ipsius
neptis, Regina mater & Ducis Guisii vxor, ad viuum ex-
pressi, nudi, brachiis collo innexis, & cruribus inter se im-
plicatis. Hanc vnà cum literis serico & tela cerata alterius
tabulæ compegit, vni ex secretariis tradidit, dum ille in
consilio apud Regem esset, vt in cubiculum deferrentur
curauit. Ille reuersus, & lectis sanctitatis Romanæ lite-
ris, tabulam inspicere postridie illius diei, dum præderet
cogitauit. Quam ad rem data opera inuitauit Cardinalẽ
Borbonium, Turnonium & Guisianum, Duces Mont-
penserium, Guisianum & nõnullos alios Nobiles. Non-
dum secunda fercula apponebantur, quum Cardinalis iu-
bet alta voce recitari sanctitatis literas: quibus tanta cu-
piditas innata est conuiuii spectandæ Virginis gratiosæ
(sic enim tabula illa vocabatur) vt omisso corporis cibo
de pascendo animo cogitarent. Afferri tabulam iusse-
runt: quam religiosè explicatam quum spectassent, qua-
lem vobis antea descripsi, ipsi per vos intelligatis licet
quem illis stuporem, quem Cardinali dolorem res at-
tulerit.

Historiog. Nunquam mihi cõtingerat vt ista audi-
b

rem; Sed mira sunt sanè & digna quæ meæ historiæ inferam, partim vt cernatur veritatis vis, quam ratione aliqua tandem siue maturè, siue lentè patefieri necesse est, partim vt perspiciatur quid valeat iustus dolor in homine commoto.

¶ *Polir.* Enim vero si dolor ad id agendum Lucensem impulit, scito etiam dolorem quem inde Cardinalis percepit, magno Hugonotis postea constituisse, quod arbitra retur dolum hunc ab illis profectum.

¶ *Philaleth.* Sic non ratio innocens pœnas luit nocenti debitas. Verùm ne altius in hoc argumentum ingrediamur, redi ad tuam narrationem Historiographe.

¶ *Histeriog.* Francisco mortuo Carolus IX. regnum iniit, annos natus decem. Catharina Medicea eius mater & Antonius Borbonius Rex Nauarræ primus omnium totius Regni principum initio disceptabant, utrum Regis tum negotiorum regni administratio tribueretur: mox consenserunt, sic tamen vt Regina superior longè esset. Tum Princeps Condensis innocens iudicatur & absoluitur, quod ad Ambasianum tumultum spectabat, fidus regis consanguineus declaratur, & carcere liberatur: suppliciorum quibus antea afficiebatur Hugonoti, finis factus: ordines regni conuocantur. Ex illorū sententia, ad quam accessit etiam Præsidum & Consiliariorum ex singulis vniuersæ Galliæ curiis, eorum insuper qui intimo in Consilio erāt, colloquium habitum est Posiæ coram Rege & Principibus, doctissimorum ex Catholicis cum Hugonotis: qui quum fidei suæ Confessionem edidissent, eamque coram defendissent, & suam doctrinam sacris scripturis confirmassent, tandem edictum à Rege impetrarunt, ipsius Consilii consensu, mense Ianuario, anno 1561. quo quidem Hugonotis permissum est libera vterentur conscientia, & sacra ex præscripto suæ religionis extra vrbes regni facerēt. Inde maximus emerfit numerus Ecclesiarum (sic enim nominabantur) pluri mi passim illorum cœtus instituti: conciones habebātur
in aula

in aula, Luteriæ & reliquis ciuitatibus, cum tanta efficacia, vt istorum hominum vita emendari & numerus in dies crescere palā cerneretur. Cardinalis & fratres quum diutius talem eorum libertatem ferre non possent quos pro hostibus habebant; metuerentque ne si hæc doctrina radices ageret, cogerentur illa Hugonotorum reformatione 300 millia Coronatorum amittere, quos ex Sacerdotiorum prouentibus quotannis accipiebant, & ad reddendam superioris administrationis rationem cōpellerentur, quò vires suæ factioni acquirerent, Antonium Borbonium ad se pellexerunt. Et polliciti sunt se effecturos vt Nauarræ regnum à Philippo Hispaniæ rege restitueretur, qui illud occupabat, aut certè Sardinia daretur, quæ in regni formam redigeretur. Adiunxerunt se etiã illis Connestabilis & Mareschallus Santandræus, quod metuerent partim ne in eos aliquando inquireretur, ob imensas largitiones quas à rege cōtra regni leges acceperant, partim ne cogeretur bona redde-re quæ ex Lutheranorum & Hugonotorū proscriptionibus occupauerant. Multi etiã primarii ad illos se adiunxerunt odio doctrinæ Euangelicæ. Quam quū se expugnatos iureiurando cōfirmassent Dux Guisus specimē huius nefarii conatus cœpit edere in Hugonotos Vassiacenos, quorū ipse cum suis magnū numerū trucidauit, quos in concione oppresserunt. Eodem tempore Princeps Cōdensis iussu Reginæ matris (ab illa enim literas & mandata accepit, quibus se & filium Regem defendendos committebat, patefactis Lotaringorum & sociorum consiliis) arma sumpsit, & Hugonotis Gallis vt sumerēt autor fuit vt Regem, edictorum auctoritatem & populi salutem tuerentur. Lotaringi magnā equitum & peditum multitudine coacta, itēque Connestabilis & Santandræus armati in aulam venerunt, ibique Regis compotes facti, Regi nam quoque in suas partes pertraxerunt.

Polit. Ita res habet. Hinc nimirum est prima malorū quæ secuta sunt, origo. Regina autē mater si aut nun-

quam Principem Condensem ad hæc arma impulisset, aut postea hoc facto nunquam adhæssisset Guisianis, bella hæc minimè orta fuissent, aut certè non tam longè progressa. Verùm hoc certò statuo, Reginam matrem, quia verebatur ne si inter procures concordia stabiliretur, Regis & regni gubernaculis, quæ sibi asciuerat, spoliaretur, hanc rationem excogitasse, qua illos dissociaret, dum fidem & auctoritatem vtrisque accommodat, vt sic illos distineret, propriis viribus debilitaret, hisque artibus post communem stragem se tutam in regni gubernatione seruaret.

Historiog. Assentior. Illud quidem constat, bellum ita productum fuisse, alternis victoriis & cladibus offensionibusque vtrunque acceptis, oppidis captis & amissis, vt in prælio apud Druidas commisso Princeps Condensis à Papistis, Connestabilis contrà ab Hugonotis captus fuerit, Santandræus interfectus, paulo ante Rex Nauarra ad Rotomagum, postremo Dux Guisus ad Aureliam. Vnde tandem secuta est pax tam optata Hugonotis, quos necessitas sui seruandi armauerat, vt dixi. Illis enim edicto publico, Regis auctoritate, matris & totius consilii ad pacandos hostumultus mense Martio 1562. facto, permissum est libera conscientia viuere, cultu religionis potiri in iis oppidis in quibus tum vigeat, multisque in aliis regni locis. Quicquid ab illis in bello gestum fuerat, approbatum & ratum habitum à Rege, vt pote sua causa gestum imperatum nihilominus vt ab armis discederent, quietè deinceps viuerent (libera tamen conscientia) vt antea fecerant, ex legibus & moribus regni.

Polit. Vnum illud prætermisisti, missum per id tempus Hugonotis fuisse à Regina Angliæ maximum & firmissimum auxilium, ob eam doctrinam quæ illi & populo cum Galliæ Ecclesiis est vna & eadem: quo nonnulla ex parte effectum fuit vt citius pax illa componeretur.

Historio. Rectè mones. Verùm vt ad superiora redeā,
edicto

edicto pacificatorio promulgato Hugonoti statim arma deposuerunt, Regisque voluntati, quam edicto declarabat, obsequentes pacatè, & tranquillè degebant. At verò Regina mater, quum memoria teneret quàm perfidè eos fefellisset, ad arma sui causa & iussu concitans, interim autem Lotaringos sua auctoritate confirmans, vt scilicet mutuis illorum cædibus se oblectaret, metu ne tantæ iniuriæ memores, firma per totum regnum inita concordia, rationem inuenirent qua regni negotia absque illa administrarent, metuens ne sic rerum gubernaculis demoueretur: aut sanè quum diutius videre non posset duas factiones æquali pondere nutantes (quemadmodum Cato nimiam domesticorum concordiam aduersus herum conspirationem vocabat) præ se ferre singulare in Lotaringos studium cœpit & a'ia vndecunque subsidia & auxilia captare. Huius rei gratia effecit vt Rex totum regnum obiret, vt filiam Hispaniæ Reginam saluaret: quam Bayonæ conuenit, ibique cum Duce Albano colloquium habuit, consilia contulit, & de rebus maximi ponderis vnà statuerunt, quas exponere mihi non licet.

Alerh. At à me, si videtur, exponentur. Regina mater pro sua curiositate Nostradamum quendam (qui futurorum præfensionem pollicebatur) rogauit quid suis filiis futurum esset quumque intellexisset fore vt tres illos Reges videret, facilè illi fidem habuit, atque adeo metuere cœpit, ne si ita accideret, Florentiam ad natale solum relegaretur. Quamobrem æstuans animo, quemadmodum Statuū auctoritate pridem oppressa, legem Salicam violarat in regni administratione inuadenda, inducit animum idem etiam in successione tentare: promisit Duci Albano, & iureiurando confirmauit, operam se daturam vt Hispaniæ Regina, filia maxima natu, siquid humanitus filiis accideret, regno Galliæ potiretur: id autem eo consilio vt Hispaniarum Rege firmissimo adiutore & patrono vteretur. Albanus autem quum leuiter illi non crederet, postulauit ad rem confirmandam, vt polli-

ceretur se pacificatorium Edictum antiquaturam, Hugonotis erepturam quicquid de libertate conscientiae & cultu religionis concessum fuerat: ut sic constaret quā in Hispanum voluntate esset in Gallici regni perniciem: quod à Regina facile impetrauit.

Polit. Nā longè aberat ab eo ut regnum in pristinum statum restitueret, quā vetustissimas leges abolebat: vel ut Theramenis cothurnum indueret (quod nos monēbamus faciendum) quā partem regni perdere cogitabat; quā agram dicebat: quā potius ambā seruādā essent: quo modo in corpore dimidia ex parte paralyti correpto facere solemus. O domū infortunatā, in qua fœmina viro praeit: Verū pergat sane narrare Historiographus, ut mala quibus remedium adhiberi non potest, prætereā.

Historiog. Placet. Post colloquium illud Bayonæ habitum plerisque in locis regni Hugonotorum querelæ exaudiebantur, quod nonnulla de edicto per vim & iniuriā detraherentur, quod multa à pace inita ad illud tempus, per quinquennium, contra quā Rex statuisset, fierent, quibus vehementer lædebantur. Per id tempus Regina mater, Regio nomine, adiuuantibus suarum partium hominibus parum sanè pacis amantibus, delectum haberi sex millium Heluetiorum curauit: quibus postea introductis in Galliam, & in aulam accersitis, palām edictum pacificatorium infregit: quum quidem Princeps Condensis vnā cum comitibus iter Regem instituisset, ut eum Meldis conueniret, subque & reliquorum Hugonotorum homine diserte conquereretur de illo externarum copiarum aduentu in medium regnum atque adeo in ipsam aulam, quū præsertim nulla appareret causa. Hæc pacis & Edicti violatio sic in tempore accidit, ut nisi Condensis cum suis diligenter sibi cauisset ab Heluetiis (qui rem totam longè aliter quā habebat accipiebant) ad internecionem deleti fuissent: adeo callidè consilia suāstruxerant.

Polit. Nos verò molestissimè ferebamus, qui quidem
in aula

in aula versabamur, quique regni quieti & Regis existimationi consulebamus. cum esse rerum statum, datam fidem publicam solui ab iis quibus vita ipsa charior esse debebat. In primis autem dolebamus id ab Heluetiis fieri: quæ gens semper est habita religionis iurisiurandi præ omnibus obseruantissima. Videbamus enim fore ut tanquam è riuo, ex hac perfidia mare malorum in nos redundaret, atque adeo regni euersio consequeretur. Cuius regni quum socii sint Heluetii & fœderati potius quàm Regis, illisque ex pecuniis Gallicanis pendantur quotannis stipendia, mirum nobis videbatur quid esset, cur ad eos iugulandos venire non dubitarêt, à quibus pensiones accipiebant idque contra æquum, fœdus & fidem publicam. Jam verò quum sciremus in pagis Heluetiorum potentissimas & florētissimas esse respublicas, quæ eandem cum Hugonotis Gallis religionem profitentur, valde suspicabamur fore ut hoc incendium inter ipsos & in ipsorum patria oriretur, quo impedirentur quo minus ad trucidandos Hugonotos in Galliam venirent. Mirabamur insuper, quum videremus miseros Heluetios ad eadem duci ternis aut quaternis in singulos menses coronatis (nam multi sine dubio in Gallia interficiebantur) idque pro arbitrio trium aut quatuor ductorū, qui ciuium suorum periculo ditescere volunt. At utinam pro sex millibus armatorum Heluetiorum missi à Principibus fuissent sex cordatissimi & pacis amantiissimi, qui docerent præstare, in huiusmodi bellis ciuilibus, utcunque res habitura sit, eam factionem confirmare quæ morigeram se prabet, quàm quæ rebellionem & seditionem mouet: eos esse morigeros, qui in salutaribus Regis edictis acquiescunt. Hugonotos autem ea præstare quæ fidorum sint subditorum, si ea demum excipias quæ ad conscientiam pertinent: Cuius porro corporis membra ex dimidia iam parte perierunt, id debilius esse quàm ut alteri resistere queat: in bellis ciuilibus nihil esse miserius ipsa victoria, quæ victorem non minus quàm

vicum plerumque debilitat, tandemque in manus finitimi alicuius hostis tradit. Quare sententiam Machiaueli (quam sequi videntur qui sunt Regi à consiliis, dum populi factiones fouent) perniciosam hæresim, quod ad remp. gerendam attinet, videri. Satiùs ergo esse totum seruare, quàm magnam partem perdere. Respublicas tum Heluetias tum Germanicas nihilo secius fortunatas esse & quietas, in quibus tamen eadem in religione varietas sit, quæ in Gallia comperitur. In summa, optassemus ea doceri à principibus Helueticæ societatis quæ indicassent pertinere ad salutem & commodum regni, ac non multo ab iis proprios ciues ad commune & mutuum exitum. Verùm quid faceres? hiscere nō licebat, neque quid sentires eloqui. Huc accedit, quòd Regis Legatus apud Heluetios Belleuerius eis persuadebat arma à Condensum sumpta esse ad Regem interficiendum & regnum occupandum. Ita Heluetiorum Duces fidem dictis habere videbantur, allecti præda & stipendiis quæ ad se redire perspiciebant: & qui pacem conciliare debebāt, omnium libentissime bella accendi videbant.

Historiog. Ista ergo quum sic haberent, Princeps Condensis quum videret non iam dissimulanter, sed apertè & serio agi, seque & reliquos Hugonotos peti, coacta non parua manu Lutetiam accessit, quòd se Rex receperat, ut planius aduersariorum mētem perspiceret. Verùm cum illi impetu gravissimæ pugnæ & bombardarum strepitu responderetur, fortissimè compulsis in urbem hostibus, se cum suis, ut tuto essent in nonnulla regni oppida recepit. Tum Principes Germani protestantes his auditis, quum ad se pertinere intelligerent quæ Gallis acciderēt quos adeo vexari iniquè ferebant, Principi Condensi & Hugonotis copias firmissimas cum equitatus & peditatus auxilio miserunt, Duce Ioanne Casimiro Comitissæ Palatini filio. Is ubi in Galliam peruenit, Rex, Regina mater, fratres & qui à consiliis erant, quòd viderent quàm sibi difficile esset Hugonotos tum temporis opprimere
rursus

rursus pacē dederunt edicto publico mense Martio 1568. Quo eadem quæ antea conscientiæ & Religionis libertas est concessa, rata item habita quæ bello administrando gesserant dum arma deponerent, oppida occupata in prius statum restituerent, auxiliares Germanorum copias è regni finibus emitterent. Hugonoti statim imperata faciunt, quum tamen aduersa factio arma retineret. Vnde accidit vt Casimiro cum suis ex Gallia egresso, mox multa iniquè & crudeliter aduersus Hugonotos designari cœpta sint: ad extremum Princeps Condensis obsessus Nuceri domi suæ, quò se receperat, tantum non oppressus est. Qui nisi se summa celeritate & industria cū vxore & liberis proripuisset, nisi fluminum quæ transeunda erāt vada commoda reperisset, denique nisi Rupellam amicam & fidelem urbem offendisset, actum de illo erat. Is ergo vbi Rupellam venit, Hugonoti indignè ferentes toties sibi fidem datā solui, magno terrore perculsi sunt: mox verò quum se ex timore recreassent, vndecunque ad Principem Condensem, communem salutem quærentes, concurrerunt: inter quos Ioāna Albreta Nauarræ Regina leuiro sese coniunxit, Principem Nauarrenum filium vnā secum habens, quem huic bello vix ex ephebis excedentem deuouit, simul quicquid monilium & pretiosæ supellectilis habebat: quæ omnia ad belli sumptus oppignerauit. Dux Bipontinus Princeps imperii, vbi intellexit recentem illam Gallicanam perfidiam, grauitate rei commotus in Galliam mouit exercitum, & vnā cum eo Princeps Vranus, Comes Lodouicus fratres, Comes Māsfeldus, & alii Comites & Nobiles Germani cum septem aut octo millibus equitum, & peditum totidem. Interim Cōdensis diligentia nihil reliqui faciebat, oppida & arces oppugnabat, denique nihil prætermittebat quod ad se tuendum vel hostem lædendum facere intelligeret: quum Dux Andegauensis Regis Caroli frater, & in regio exercitu Imperator, maximo exercitu Cōdensē, qui tum exiguam suorū partem habebat, prælio ad

Iarnacum adortus vicit: quem etiam, quum in hostis potestatem deditione venisset, interfici à Montefquio, quem in sua clientela habebat, iussit.

Aleth. Princeps Condensis quum hæc pericula tam intrepidè adiret, satis ostendebat quàm procul abesset ab regni affectati crimine, obrectatorumque vanitatem & calumniam apertè refellebat.

Philaleth. Vera narras. Sed non leuiter etiam ab eo peccatum est, qui in paucorum clade omnium salutem qui ad eum se receperant, denique omnium Hugonotorum Gallorum in discrimen vocauit.

Polit. Huiusmodi offensiones non sæpius quàm semel occurrunt, estque ab iis diligenter cauendum.

Historiog. Sic habet. Iam verò post mortem Condensis reliquæ Hugonotorum copię ex communi primariorum cõsilio traditæ sunt Gaspari Comiti Colignio, Gallię Amiralio, auspiciis tamen Principis Nauarreni & Cõdensis iunioris. Itaque quum toto exercitu occurrere vel lent Duci Bipontino, qui illis auxilio venerat, eum morbo obiisse compererunt. Nihilominus tanquam fratres animo & religione, copias suas simul iunxerunt quibus post nonnulla oppida capta & res bellicas fortiter gestas collatis signis cum Duce Andegauensi dimicarunt ad Monticurcium, mense Octobri, 1569. vbi etiam victi sunt illi quidem, sed non desierunt tamen collecta manu in agris versari, suæque pro viribus oppida totos decem menses tueri: quo tempore nonnulla etiam alia ceperunt, multis locis cum hoste manus conseruerunt non infœlici successu. Ad extremũ die 22. mensis Augusti 1570. pax petentibus & cupientibus data est, edicto à Rege ex Regina matris, fratrum, aliorum Principum, & Nobilium qui illi à consiliis erant, cõsensu. Quo inter cætera eorum omnium quæ bellis ciuilibus acciderant obliuionem sanciebat, iudicia quoque & Senatusconsulta superioribus annis contra Lutheranos & Hugonotos Henrico Rege facta antiquari & irrita in
perpe

perpetuum esse, quicquid hoc bello gestum fuerat, ratū habebat, suæque & regni vtilitatis causa factum interpretabatur: quinetiam auxilia ipsa Germanica eodem referebat: Principem Nauarrenum & Condensem consanguineos charos, Principem Vranium, comitem Lodoicum, Nassouium & Mansfeldum, cognatos & amicos, Hugonotos autem fidissimos & obsequentissimos subditos vocabat: quibus confirmabat se concessurum vt libera conscientia religionis suæ ritus publicè vsurparent certis in ciuitatibus & ædibus nobilium qui iurisdictionem iusti tribunalis habebant. Et quoniam damnorum vtrunque acceptorum recordatio non tam facilè poterat ex animo euelli, veller autem ipse malis occurrere, & consulere Hugonotis qui metu impediabantur quominus redirent, vt tantisper tutas sedes haberent, dum simultates lenirentur, commisit illis custodiēda oppida, Rupellam, Montalbanum, Cogniacum & Charitium, quò sese reciperent qui non tam citò domum redire animum induxerant: ea tamen lege vt Nauarrenus & Condensis & viginti nobiles à Rege delecti iureiurando promitterent suo & suorum nomine, fore vt illa oppida Regi custodirent, & biennio exacto traderent integra ei quem Regi placeret præficere. Voluit denique Rex, vt firmiter esset spes de custodiendo Edicto, quod ille in perpetuum irreuocabile edebat, fidem celeberrimo iureiurando dari ab omnibus Senatorii ordinis sedibus, prouinciarum prætoribus, & qui ad ius dicendum magistratu funguntur, omnes scilicet operam daturos vt illibatè & exactè seruaretur.

Aleth. In tot bellorum exitu mirum quiddam videtur, quod tamen passim homines non agnoscunt, Hugonotos ex pugna semper inferiores discessisse illos quidem sed causam tamen semper obtinuisse, vt qui libertatem conscientia & religionis iam inde à primo Edicto mensis Ianuarii 1561. impetrarint: vt quum vincerentur, victores tamen dici possent. Vnde perspicere licet, si quis peni

tus & absque studio partium vellet attendere, genuinam palmæ naturam, quæ veritatis symbolum est: ea enim quo grauiore pondere premitur, eo magis assurgit & erigitur.

Philaletes. Sic est. Vnum autem illud miror maximè, quod etiam expedire nondum potui, vtrum ex iis maius esset, in Hugonotis patientia, obedientia & fides, an in aduersariis furor, odium & perfidia.

Aleth. Enimuero hanc quæstionem soluere ex facili non fuerit. Sed Hugonoti profecto si causæ æquitatem probare, & se coram Deo & hominibus purgatos esse cupiebant (qui seditionis passim insimulabantur) præ se ferre omnino debebant mansuetum animum & tum Regi tum eius ministris, iuxta Deum, dicto audientes se præbere.

Philaletes. Sanè: sed nimis sæpe in eos apologus ille lupi AEsopici verus efficiebatur, qui quum è profluente biberet, cum agno, qui secundo flumine longè inferius bibebat, ex postulabat, quòd aquam bibenti exemplo patris turbaret, vt ex conficta accusatione iugulandi occasionem arriperet.

Polus. Missa hæc quæso faciamus, ne narranti Historiographo molesti simus.

Historio. Facto & promulgato hoc edicto, omnes magistratus se illud obseruaturos sanctè iurarunt, Hugonoti auxilia Germanica remiserunt, & in cæteris se prorsus ad voluntatem Regis conformarunt, quatenus hoc edicto significabatur. Regina Nauarræ, Princeps Nauarrenus, Princeps Condensis, Amiralus, Comes Rupescaldus, & plerique alii primarii & nobiles se Rupellam receperunt, fide data, vt decebat, qua pollicebantur eam se Regi seruaturos: vbi quam maxima dici potest pace & quiete viuebant. Ad eundem modum Nobiles quidam literati & mercatores iisdem conditionibus reliqua tria oppida, quæ per fugio data erant, incolabant: ceteri omnes Hugonoti domum reuersi, suo se quis

se quisque in vitæ genere quietè continebant non aliter ac si nunquam antea ullam iniuriam accēpissent. Rex Carolus ostendebat sibi magnopere placere vt Edictum accuratè seruaretur, saepe sacram Dei mortem & sanguinem deierans effecturum se vt omnes parerent, se iam vera non crediturum quæ de Hugonotis dictitabantur, eadem nempe sui Regis machinatos esse; maiorem esse illorum in se fidem quàm vt tanti sceleris suspicio in eos caderet. Regis autem frater non ita vultum fingere poterat, vt vel tantillum sibi gratum esse ostenderet quietem tutam concedi Hugonotis: imò apertè demonstrabat parum id sibi cordi esse: adeo quidem vt illi cum Rege parum nonnunquam conuenire videretur ob tantam studiorum dissimilitudinem. Qui Regi chari erant, videbantur à fratre odio haberi: contrà, quos frater amabat, ii Rege in speciem non tam beneuolo vti videbantur: vt multi, quum viderent quàm gratiosi essent Hugonoti, palam prædicarent cor Regis illos furatos esse. Verùm quoniam multis in locis regni malè tamen accipiebantur, missi sunt ad Regem tum à Regina Nauarræ, principibus Nauarrenno & Condensi, tum ab Amiralio quatuor eximie notæ Nobiles, Bricomaldus pater, Regi à multis annis fidissimus, & ex vetustis Gallia militaris rei administratoribus, Telinnius Amiralii gener, Lanoæus Telinnii sororius, & Cauanius senatus Tolosani Consiliarius, qui docerent quot modis iniuria piis fieret contra ipsa edicti verba, supplicēsque rogarent vti sibi præsidio esset, & ius redderet, quemadmodum populus à Principe suo expectare solet. Rex humanissimè illis acceptis, & benigne auditis quæ conquerebantur, rem sibi magno dolori esse ostendit, se hanc rem acerrimè vindicaturum pro more deierans respondit, suppliciumque de seditiosis tale sumpturum, vt in posterum perpetua futura esset memoria. Regis frater tametsi in Hugonotos odium nec deponere tam citò nec etiam dissimulare posset, pro eo nimirum ac

Ecclesiæ Romanæ (à qua bis centena Francorum milia pensionis nomine accipit) addictus est: subinde tamen spem faciebat nobilibus fore ut aliquando leniore illo vterentur. Rex verò pergebat vultu illos amico in-
 trueri, nonnullos eorum muneribus donare, inter ceteros Cauanium libellis supplicibus in regia præfecit, Telli-
 nio pecuniæ quandam non leuem summam dedit: qui et-
 tiam Regi egregium equum Rabicanum (sic vocantur
 equi à pedibus albis) obtulit, item alium paruum,
 qui nullo sessore se tamen in omnes formas numerosè
 vertebat, quem Rex plurimi à se fieri & admirationi ha-
 beri præ se ferebat. Aulici fere omnes latari videbantur,
 quum delectos illos in aula conspicerent, omnes belli si-
 multates à se depositas simulabant, aulicæ familiari-
 tatis nihil reliquum faciebant, superiores necessitudi-
 nes denuo in speciem certè vsurpabant. Præ cunctis au-
 tem Rex & Regina mater cupere se fingeant ut Regi-
 na Nauarræ, Princeps Nauarrenus, & Princeps Con-
 densis, ipse denique Amiralus in aulam venirent, ut sus-
 picione omni posita humaniter ab eo & amicè, ut face-
 re cogitabat, exciperentur. In primis autem cupie-
 bat Rex affinitatem cum Nauarreno inire, quem æ-
 què ac fratrem diligeret, velle se ei sororem in matri-
 monium dare, certò scire se hanc rem, præter quàm
 quòd tum conducirer ad renouandas pristinas affinita-
 tes familiæ Nauarrenæ cum Valesia, tum testimonio
 esset egregiæ voluntatis, qua Rex, Regina mater &
 fratres Reginam Nauarræ & filium complecterentur, huc
 quoque facturam, ut in posterum status Gallici quies
 firmaretur, & eximeretur quicquid suspitionis in Hu-
 gonotorum animis subesse poterat, nequid sibi peri-
 culi compararetur. Proinde omni ratione Delecti Regi-
 nam Nauarræ, Principes & Amiralium huc adduce-
 rent, ut de Regis summa erga se voluntate ne dubitarent,
 nihilque Regi optatius esse quàm ut illi ad aulam quam
 primum accederent.

Dele

Delecti illi, læti quod ea viderent quæ nunquam putassent aut sperassent accidere posse, sæpe scribebant, & ex iis aliquis Rupellam adibat, mira illic narrabat de sermone, gestu & animo Regis. Mareschallus Mommorencius & fratres, consanguinei Amiralii, nihil non tentabant quo fidem facerent Regem & reginam optimo esse in Hugonotos animo: hoc enim sibi comperitum esse, Regem in animo habere concordiam inter Amiraliū & Ducem Guisum sarcire, quo commodius Amiralii deinceps opera & consilio in rebus gerendis vteretur aduersus maximè Hispaniarum Regem à quo tantopere delusum & tam multis affectum se dicebat incommodis: quippe qui inter cætera primas sedes in Concilio Tridentino, apud Venetos, tum Romæ ambiisset: qui Gallos in Florida Antartici orbis parte, à quibus nullam iniuriam acceperat, profligasset: toxico Caroli sororem sustulisset, eique cum animam ageret, dextram porrigere recusasset: & nuper Marchionatum Finalium sibi oblatum præuertisset: quinetiā spem nonnullā subinde dabant Mommorencii, fore ut propediem Guisiani tam inuidia flagrarent in aula, quam nunc gratia valeant. Bironius aliquoties missus est ad Reginam Nauarræ, Principes & Amiraliū, & alii plerique Nobiles Hugonoti crebrò in aulam eius rei causa ventitabant. Rex interim delegatos cum mandatis ad quædam regni loca dimisit, qui de iniuriis quas sibi fieri Hugonoti conquerebantur, inquirerent: & Rotomagi aliisque quibusdam locis sumptum est supplicium de nonnullis qui post pacem Hugonotos aliquotum viros tum mulieres, qui è concione sacra redibant, interfecerant.

Delecti cum Mommorenciis persuasi, persuaferunt postea Reginæ Nauarræ, Principibus, Amiralio, Comiti Rupefocaldo & cæteris omnibus tum nobilibus tum aliis Hugonotis Gallis, egregia esse in illos voluntate &

animo Regem & Reginam, quod sibi benè exploratum esse credebant, post multam tamen vtrinque habitam disceptationem, quum illi reclamarent, difficultates & incommoda plurima adferrent. Rex in aulam accersiu Comitem Lodoicum Nassouium, Principis Vranii fratrem, qui ab vltimæ pacis tempore Rupellæ agebat, cum eo egit de iis quæ aduersus Regem Hispaniæ moliebatur, vt injurias ab illo acceptas vlcisceretur: eum multis beneuolentiæ signis pellexit, & cum eo rem maximi momenti suscepit, quæ nonnulla ex parte ad exitum perducta est, de Belgio occupando, opera ipsius Lodoici, Lanoxi & multorum aliorum ex nobilitate Gallica, quibus postea, quum in oppido Montium obsiderentur, Rex auxilio misit Genlium cum quatuor millibus tum equitum tum peditum. Hæc porro Regis cum Lodoico communicatio occasionem præbuit, vt Princeps Vranus numero exercitu in Belgium ingrederetur, quod pene totum à Rege Hispaniæ defecit, occuparet Hollandiam (quam etiamnum tenet) cum maxima Zelandiæ parte. vnde fortassis nunquam depelletur.

Amiralius istis fidem habuit, & se à Marefchallo Cofæo duci passus, vt volûtati Regis satisfaceret, Blæsas accessit. Huic Rex, quoniam sibi à Guisianis metuere videbatur, per literas concessit habere circa se quinquaginta nobiles armatos, quibus comitatus in aulam accederet. Postquam illuc venit, receptus est quam maxima fieri potuit amoris significatione. Rex cum sæpenumero remotis arbitris de rebus præcipui ponderis differentem audire voluit, præ se ferens ei de sua & regni salute non aliter quàm patri fidem habere. Dum hæc geruntur, Rex nuptias fratris sui cum Regiâ Angliæ ambire cœpit, misso huius rei causa ad ipsam legato: cum qua etiam fœdus & societatem ineundam curauit, quæ postea iacta est gratulantibus supra modum Hugonotis, quibus hæc societas pignus quoddam summæ Regis in ipsos beneuolentiæ videbatur.

Alaric. Memini post primum bellum ciuile Gallianum missum fuisse à Rege Mareschallum Velleuillanum in Heluetiorum fines, qui cum senatu populoque Bernatum de fœdere ageret: verùm illos negasse faciuros, nisi simul polliceretur se exactè Edictum pacificatorium obseruaturum. De hoc autem Anglicano fœdere nihil audire me memini.

Histori. Ne ego quidem compertū habeo qui factum fuerit. Per idem ipsū porrò tempus aliud fœdus inibat cum Regina Angliæ & Principibus Germanis Protestantibus: aliud item se paratim cum Duce Florentiæ, ad quē miserat Ioannem Galeacium Fregosam Genuensem, qui rediens omnia sceleriter confecta nuntiauit, polliceri Ducem se mutuò daturum ducatorum CCM, ad sumptus belli aduersus Philippum in Belgio gerendi. Hoc quidem certè Amiralio & delectis palam dictitabat.

Regina Nauarræ tandem aliquando ad Regem accessit, quā ille prædicabat amitam optimam, dilectissimam & optatissimam omnium quæ vnquā in Gallia fuissent: Regina mater vt charissimam sororem excepit, totā denique aula aduentum illi faustum mirificè, sed bifariam gratulabatur. Matrimonium Principis Nauarreni cum Margareta Regis sorore ibi post nonnullas de ritibus & ceremoniis controuersias tandem constitutum est. Placuit sponsalia quæ fiebant à Cardinali Borbonio recipi, sic tamen vt nihil admisceretur ex Rom. Ecclesiæ ceremoniis, nequa vis Principis Nauarreni conscientia fieret. Aliquanto post Regina Nauarræ omnibus ex animi sententia gestis, Blasius Lutetiam venit: Amiralius quoque paulo ante domum redierat. vbi sæpe literas & nuntios à Rege accipiebat, quibus illum de rebus quæ occurrebant consulebat, quasi in rebus grauissimis nihil eo inconsulto vellet statuere. Regina Nauarræ quum Lutetiā ex aula venisset, morbo decubuit, & quinto die mortem obiit, anno ætatis circiter 43, veneno in quibusdam epulis propinato, quibus Dux Andegauensis intererat,

vt quidem mihi à domestico ipsius aliquo narratum est. Verùm hac de re nihil euulgatum est, ne qua occasio daretur impediendi matrimonii, quod tantopere à pacis amatoribus expetebatur, quorum animos nulla occupabat suspicio.

Alet. Solet Dominus suos in pace ex hac vita quacumque ratione reuocare, quum populum graui calamitate vult afficere. Id promisit & præstitit Ioliæ Iudzorû Regi ceu singulare quoddam beneficium.

Phil. Equidem suspicabar grauē quandam acerbitatē imminere quū piā hāc Heroīnā emigrare audiuius.

Hist. Eodem tempore ex multis Galliæ locis Amiralus libellos varios accipiebat, quibus monebatur vt sibi cauere, liberaret se iis periculis quæ illi tum in aula, tum Lutetiæ parari dicebantur. Inter cætera quidam mihi ignotus scriptum ad eū misit in hæc verba: SIC HABETO, CAPVT ESSE FIDEI constitutū in concilio Constantiensi (vbi Ioannes Hus cōtra fidem publicam ab Imperatore datā combustus est) nō esse seruādā hæreticis fidem: Lutheranos verò, Hugonotos & qui idem Euangelium profitentur (quocumque tandē appellentur nomine) à Romanensibus, Lotaringis & aulicis haberi pro hæreticis incendio dignis. Quamobrē nihil est quòd dubites quin quam antea soluerunt, tam in posterum soluere fidem parati sint, quoties facultas dabitur, vt illos funditus delere possint. Hoc scito, in cœtu intimo Concilii Tridentini Patribus visum esse, vt non solum Galli hanc religionem profitentes, verum etiam vniuersi cuiusque gentis, quot quot eam vel summis labris gustarunt, trucidētur, quòd fieri nequeat vt qui eam semel imbiberunt, possint vnquam probare quæ à sanctitate Romana docentur, postquam perditos illius mores & corruptelas patefecerunt. Ne dubita quin Regina mater perfectura sit quicquid in gratiam Hispaniæ Regis Duci Albano Bayonnæ pollicita est, de violandis edictis & excindendis Hugonotis, siue vulpina siue leonina pelle.

pelle. Cogita Regi datos esse præceptores à duodecim annis, à quibus didicit sacrum Dei nomen profanare, peierare, scortari, fidem, religionem, cogitata mentis dissimulare, vultum fingere. In primis verò eum cruori assuefecerunt, principio in feris conficiendis, deinde in populo ipso. Animaduerte Regem ex dogmatibus Machi-
auelli institutum esse, ne in regno religionem aliam patiatur quàm eam cui innititur rerum suarum status, quàm sibi probari, imò falsa ipsius miracula præ se ferre debet. Sic statuito, hanc illi cantilenam inculcatam & ingemina-
tam sæpe fuisse, non posse regni statum quietum & tutum esse, quoad duæ extabunt religiones. Obserua sæpe Regi nuntiatum esse Hugonotos necem illi machinari: quod vt verisimile fieret, multæ ostensæ sunt literæ, tanquam interceptæ essent, quibus nefaria consilia continebantur. Quin ipse à fide dignis hominibus accepi, quo die Nauarræ Regina Blæsas aduenit, eum matri dixisse, Annon scitè personam meam sustineo? Cui illa, Nihil actum est, inquit, pergendum est. Tum ille cum sacrilega execratione, Faxo, inquit, vt omnes irretitos habeatis, si quidem me finetis facere. Falleris si putas Regem quempiam aut principem vnquam cōcessurum subdito, qui quidem ad aliquam factionē contra ipsius voluntatem sese adiunxerit (quæcunque tandem causa fuerit, æqua an iniqua) vt iure & beneficio legum fruatur. Illud potius sic statuas velim, hoc illos infixum animo habere, vt armis vindicent quod contra se armis putant esse factum.

Quicquid enim Reges & Principes (qui conscientiarum rationem nullam habent) putant à se factum esse metu aut necessitate, id sibi violare statim permittunt, vbi altera harum causarum deest. Est apud illos ratura hoc axioma, standum non esse pactis quæ Principi cum subditis armatis intercesserunt: imperii gratia fas esse, ius & fidem violare, pueros verbis & promissis fallendos esse, viros iureiurando etiam solenniter dato. Hæc

est illorum Theologia, hæ sunt sacrosanctæ leges, quas transgredi non audent, quum parum aut nihil pensi habeant si reliquas leges diuinas, naturales, ciuiles, gētium aut municipales violent, quippe quas suæ quieti, amplitudini & suis rationibus aduersas dicant.

Subiiciam autem nonnullas ex singularibus eorū virtutibus. Antoninus Commodus quum nōnunquam voluptates, quibus totus immersus erat, intermitteret, ne nihil agendo tempus nequicquam tereret, contemplationi deditus meditabatur & designabat nefarias cædes aduersus Nobiles imperii. Inter ceteros Iulianus Prouinciae cuiusdā prætor apud illum gratiosissimus, quem solebat deosculari & amplecti, patrem & corculum appellare, per prodicionem & perfidiam ab eo interemptus est. Antoninus Caracalla quum Alexadriam venisset, infestus ciuibus, quod in eum versus quosdam iactassent, cupere se finxit iuuenum bello aptorum delectum se spectante haberi: ad quam rem quum parari iussisset, trucidari eos præcepit à militibus Romanis quibus comitatus venerat, dato illis negotio vt suum quisque hospitem noctu iugularet. Tātam Alexandria stragem edidit, vt numerum occisorum non iusserit iniri: verum hac de re ad Senatum Romanum scripsit, nihil opus esse sciscirari quam multi & quales interfecti essent: satis esse quod omnes debitas pœnas dedissent. Lysander Lacedæmoniorum imperator specie amicitiae accersitos ad se octingentos Milesios neci dedit Seruius Galbe ciues trium Lusitaniae vrbiū conuocauit, quasi cum illis de rebus ad ipsos pertinentibus agere instituisset: ex iis fortissimos & præstantissimos ad nouem millia delegit, quos armis exutos partim occidit, partim vendidit. Antonius Spinola Genuensium Corsicæ legatus fide data Principibus & primariis viris totius insulae, eos ad cōsiliū, deinde ad conuiuium inuitauit, quos capite obruncavit. Carolus septimus Galliae Rex post multa bella & graues motus in Gallia exortos, foedere se & affinitate cum Duce Burgundiae

gundia coniunxit, promisit omnes simultates & inimicitias se depositurum. Iureiurando ad hostiam consecratam facto, vt rem confirmaret illum ad Monterellum accersuit, vt hilariter exciperet; tandem in ponte per fidem in colloquio circumuentum interfecit.

Alia in hanc sententiam plurima possent adferri, nisi tedium parerent. Quæ exempla subinde Regi in memoriam reducuntur, vnâ cum 18. cap. libri Machiaueli, cui titulus est Princeps, quo docet quemadmodum fides sit seruanda Principibus. In quem locum præceptores Regis (quibustam chara est illius cōscientia quam existimatio) multa commentariorum vice addunt, ipso textu periculosiora. Quæ quum ita sint, vide diligenter quo pacto tibi consulas, quum nulla sit euadendi ratio, nisi ex eas aula, quam iure Sodomam possum nominare.

Inspecto hoc scripto Amiralius acerbo valde vultu eum à quo acceperat, respondere iussit scriptori, antea tum sibi tum reliquis Hugonotis nonnihil fuisse causæ cur facilè pollicitis fidem non haberent, nunc verò Dei optimi Maxim. merito hunc timorem nullo fundamēto niti: prouidentia diuina, qua etiam minima quæque administratur, mutatum esse cor Regis, vt summa iam omnia sperare meritò oporteat. Se nunquam adduci posse vt eò sceleris prorumperet: sibi contra persuasum esse post Gallicum regnum constitutum meliorem nullum Regem extitisse hoc Carolo nono. Regis quidē fratrem iniquiore esse in Hugonotos animo, & variis in locis regni multas illis iniurias fieri: sed sperare se fore vt officiis Hugonotorum expugnatus olim leniorem se præberet, quinetiam post nuptias celebratas sumptum ipsi de seditionis hominibus, qui pacem turbarent, supplicium. Fœdus illud cum Angliæ Regina ictum, satis firmum esse Hugonotis regiæ erga illos voluntatis testimonium, quod etiam longè firmitus futurum esse è fœdere quod cum Protestantibus Germanis ambiat. Regem, quia Electorem Palatinum præ cæteris Protestantibus com-

plectitur, delegisse Ducem Ioannem Casimirum eius filium, quem pensione amplissima honestaret, Ducem quoque Christophorum minorem natu in aulam accersere, quem pro dignitate ornaret. Eundem quoque ex Anglia habere velie Lycestrium & Burgleium primarios Nobiles, aut alterum certè ex illis, vt eam erga ipsos comitatem præstaret, qua fidelissimos quosque sororis suæ Reginæ Anglicanæ seruos in signum veri fœderis complecti desiderat: missos à Rege ad Principem Vranium, qui fidem illi darent, vt ipsemet Comiti Lodoico dederat, opem se illis laturum aduersus Regem Hispaniæ esse: absque eo enim nihil illos in rerum Belgicarum statu moturos fuisse. Itaque tametsi Genlius cum suis infœliciter pugnasset, nihilo tamen secius Regem illis rursus alias validissimas copias subsidio missurum, Ioannem Galeachum Fregosam confirmare à Duce Florentino mutuò datum iri Regi vel ipsi Principi Vranio CCM ducatorum. Res Belgicas tam prosperè geri, vt Regis apud Ducem Albanum legatus Principem Vranium certiore tum per literas tum missis nuntiis faciat, quicquid ex Albani consiliis potest expiscari: Principem quoque idem vicissim facere. Proinde vt nihil aliud sit quàm illa consiliorum communicatio, satis tamen in ea causæ esse ad spem etiam timidissimo cuique faciendam. Verùm longè id maius esse, quòd exercitus qui cum Strossio & Barone Gardiæ est, non ob aliud esse apud Rupellam, quàm vt classem Hispania redeuntem expugnet, deinde Flessingam nauiget, vt cum Principe Vranio coniunctis copiis bellum apertè geratur: cuius rei causa ex consensu Regis missas esse à Principe Vranio pecunias ad Strossium, cuius promptissimus est animus, ad nauium & triremium stipendium. Quod verò ad se priuatim & controuersiam cum Duce Guisio attinet, Regis iussu compositam esse, qui illos se autore & arbitro ad iusiurandum mutuum adegerat, amicitia colendæ operam se daturos.

turos. Addidit postremò Amiralius miraculum illud connubii sororis Regiæ, omnis fidei caput & colophonem, tanti apud se esse (quo nimirum sororem non tam Principi Nauarræ quam vniuersis Hugonotis inàd quodammodo se illis matrimonio deuinciret) vt tum Nobilem illum à quo scriptum istud accepisset, tū alios quosuis rogaret, si gratum sibi facere stunderet, ne deinceps de acerbitatibus illis præteritis verbum facerent: satis omnibus esse debere vt gratias Deo agerent, cuius tam singulare extaret beneficium, vt res ad tam pacatum locum deductæ essent.

Dum hæc geruntur, Rex Nauarræ (qui antea Princeps erat) & Princeps Condensis, quum ab omnibus vndique sollicitarentur vt in aulam se conferrent, tandem ad Regem venerunt (Lutetiam nempe, quò ille demigrarat ad celebrandas sororis nuptias) comitati plurimis nobilibus & Baronibus Hugonotis, quibus tota pene aula obuiam processit. Excepti sunt à Rege, Regina matre, fratribus, sorore & reliquis Principibus, splendore eo quem optare potuissent. Ibi aliquot dies lætos sumperunt, dum adesset dies nuptiis dictus. Qui cum variis de causis producebatur, tum Cardinalis Borbonius, qui sponsalia nuncupaturus erat, religione impediri se prædicabat quo minus id auderet, nisi relaxationem à Pontifice obtineret: quàm quum accepisset, neque satis amplam iudicaret, rursus Romam eundum fuit, quo aliam quæ idonea videretur haberet. Rex interim indignari se simulans, quòd res tandiu differretur, cum execratione iurauit sibi placere rem quamprimum perfici: quòd si recusaret Cardinalis Borbonius, se coniuges ducturum ad concionem Hugonotorum, vt illic à Ministro concionante negotium transigeretur, nolle se suam Margotium (sic enim nomen Gallicum inflectens, deliciarum causa sororem vocabat) diutius amore contabescere.

Alesh. Oh! bona merx: non tamdiu expectauerat.

Sciebat frater ipsius, qui nunc Rex Poloniae est, se primam ipsius corporis usuram cepisse, & illi virgini obtulisse vitium.

Hist. Istud nesciebam: neq; amplius audieram, quam iam eo tempore praequantem fuisse & partui vicinam, cum Regina Xantones proficisceretur.

Aleth. Prorsus ita est. Sed vides egregiis istis Principibus incestum pro ludo esse & ioco, ut ne propinquarum quidem virginitatem impollutam relinquant. Rex quidem Hispaniae, & Archidux Carolus, nonne fororum filias duxerunt?

Histor. Sic est. Sed Papa pro suo iure illos religione exoluit.

Aleth. Siccine verò licuerit homini peccatori legem Dei abrogare & eius vinculis alios solvere! O qualem seruum seruorum Dei! Spero tamen, spero matrimonium istud Regis Hispaniae cum filia sororis & sobriini sui Imperatoris, ex quo matrimonio qui oriuntur liberi, simul sunt filii, ex sorore nepotes & sobriini, extremam perniciem Romae, Papae & Papatui allaturum.

Hist. Quomodo istud fieri potest obsecro?

Aleth. Rege Hispaniae mortuo, Imperatoris filii proximo gradu ad Regni hereditatem vocantur: (Nam filiam quae ex Isabella Regis Galliae sorore nata est, Hispanus non agnoscit pro sua, neque legitimam esse existimat) Liberi ex isto matrimonio suscepti, contendunt ad se Regni successionem pertinere. Proximi agnati dicunt illos esse spurios & ex incesto natos: ideo verorum heredum ius obtinere non posse: At (excipient isti) matrimonium, unde orti sumus, indulgentia & dispensatione Papae iustum atque ratum factum est. Tum legitimi: at seruus (ne ultra dissimulemus) supra Dominum non est: Quod Deus prohibuit: Papa permittere non potest: & cum Antichristum diu destinatum esse dicimus. Ad summam ea occasione falsi istius Pastoris auctoritas in controuersiam & discrimen vocabitur: patebunt impostoris

storis fraudes: neque diutius tolerabuntur.

Histor. Utinam propitius nobis adsit Dominus: nimium multa signa & argumenta ad eam rem ducunt: leuioribus quidem causis, quam sit regnum Hispaniæ, sæpenumero bella suscepta sunt. Sed ad propositum reuertor. Ergò, ne longum sit, nuptiæ Regis Nauarræ & Margaritæ sororis Regis celebratæ sunt maximo apparatu die Lunæ 18. Augusti. Principes, Comites, Barones & alii Nobiles insignes Hugonoti fere omnes aderant, quorum nonnulli ipsas vxores & liberos adduxerant: ut numero esse possent circiter mille Nobiles. Totum sequens triduum absumptum est omne genus variis ludis & spectaculis, quibus sæpenumero Amiralus interesset, amico vultu à Rege exceptus. Die Mercurii Amiralus quum vellet Regem de feriis quibusdam conuenire, Rex subridens petiit concedi ad oblectationem triduum aut quadriduum, fide in Regiam astringens, se non ante Lutetia discessurum quàm illi & reliquis quibus cum illo res erat, satisfecisset.

Paucis antè diebus præter superiora illa quæ commemorauimus, Amiralus certior factus fuerat cæsos à Papistis Trecentibus aliquot Hugonotos, quum à concione redirent: Rotomagos & Aurelios minari finem futurum concionum, exacto statim post pacem biennio. Inter aulicos Nobiles exaudiri obscuros quosdam rumusculos, fore ut ante finem mensis Augusti prohiberentur conciones: quinetiam multos Nobiles Catholicos sponsione cum Hugonotis cõtendere, ante quatuor menses illos missæ interfuturos: spargi inter primores Lutetiæ rumorem, in his nuptiis plus sanguinis effusum iri quàm vini. Commissarios, Centuriones & Decuriones Lutetiæ nonnulla machinari, quæ facilè, si quis attenderet, illustrari possent. Aduocatum curiæ Parisiensis Hugonotum magni nominis à quodam Præside admonitum fuisse, ut si sibi & suis consultum vellet, cum familia ad aliquot dies Lutetia excederet. Multa huiusmodi alia

in vulgus efferebantur, de quibus etiam Amiralius certior fiebat. Addebant seditiosorum factioni optatius nihil esse quàm ut Hugonoti deleterentur: ad quod maximam loci & temporis facultatem dari. Quare quum hanc expectarent & possent perficere, nihil aliud ab his esse expectandum. His omnibus Amiralius intrepidus, sui semper similis, sinceritate Regis fretus, permoueri non potuit ut quicquam turbæ fieret.

Die Iouis in consilio Regis intimo nuntiatum est conspectos esse certos equites tum in prato Clericorum quod appellatur, tum in plateis Luteriæ, cum sclopetis & tormentis aliis quibus interdictum esset. Respondit à quodam, esse fortasse nonnullos qui parabant se ad eum delectum qui oblectationis causa habendus erat. Die Veneris 22. Augusti mane habitum est consilium in Lupara, ut expostulationibus Hugonotorum prospiceretur. Regis frater, qui præerat, quum citius quàm pro more exiisset, Amiralius, qui intererat, cum aliis Nobilibus egressus est. Quum se domum reciperet, obuius factus est Regi è sacrario quod est è regione Luparæ exeunti, quem prosecutus est ad sphæristerium usque, ubi Rex & Dux Guisus cum Tellinio & alio quodam aduersi ludebant. Inde egressus Amiralius ut pransum iret, comitatus duodecim aut quindecim Nobilibus, ex quibus ipse erat, nondum centum passus processerat, quum è fenestra clathrata ædium in quibus Villemus habitabat, Ducis Guisii præceptor, tribus globulis sclopeto ictus est, quum quidem supplici libello legendo pedibus iter faciens intentus esset. E globulis vnus indicem manus dextræ abstulit, altero fauciatu est in brachio læuo ad carpum, egrediebaturque globulus ad cubitum. Tum dexter illi aderat Guerchius, qua petitio erat globuli, sinister Prunsius maior natus: qui vnà cum cæteris omnibus valde obstupesciti sunt & attoniti. Amiralius autem nihil quicquam dixit, tantum locum indicauit vnde hoc acciderat: rogauit Capitaneum

pitaneum Pillesium, qui huc forte aduenit. vnà cum Monino, Regi hoc iret nuntiatum, iudicaret ille quàm egregia esset fides, id nimirum dicens propterea quòd in gratiam cum Duce Guisio rediisset. Alius quidam Nobilis quum Amiralium faucium videret, propius ad eum accessit, brachium læuum sustentauit, vulnus strophio colligauit, dextrum sustinebatur à Guerchio: ad hunc modum domum deductus est ad CXX fermè passus. Quum iter facerent, Nobilis quidam illum monuit, periculum esse ne globuli veneno tincti essent: cui Amiralius respondit nihil euenturum nisi diuino nutu & consilio. Statim à quibusdam Nobilibus è comitatu Amiralii fores ædium vnde coniecti fuerant globuli, effractæ sunt: repertum est ipsum tormentum, non vir, pedisequus quidem certè vnà cum ancilla ædium deprehensus est: ipse sclopetarius per posticum aufugerat, qua iter est ad claustrum D. Germani Antissiodorensis: ibi paratus ad fugam custodiebatur equus instructus sclopetulis ad ephippia. Hunc equum conscendit, & porta Antoniana egressus est. Vbi quum offendisset equum Hispanicum, qui seruabatur, priore relicto illum conscendit, & celerrimo cursu contendere cœpit.

Rex audio Amiralium vulneratum esse, ludere destitit (ludebat enim cum Guisio) reticulum in terram deiecit, & vultu in speciem mœsto in cubiculum se recepit. Guisius item paulo post Regem è sphæristerio egressus est. Ancilla quum interrogaretur, respōdit Challium (is est præfectus prætoriae cohorti, & negotiorum Guisii curam præcipuam gerit) pridie eius diei hunc sclopetarium in ædes duxisse, & diligenter hospitæ commendasse. Cursor verò missum se prima luce fuisse ab hero ad Challium monendum, daret ille operam vt parati essent equi quos promiserat. Quod ad nomē heri attinet, se non ita pridem ad illum venisse, neque aliter nominari audiuisse quàm Bollandum, ex prætoria Regis cohorte: at reuera fuit Montreuellius quidam Briæus,

qui bello superiore per prodicionem Moyum interfecit.

Rex Nauarræ, Princeps Condensis, Comes Rupefocaldus & complures alii proceres, Barones & Nobiles Hugonoti re audita, statim Amiralium inuiferunt, quò etiam nonnulli Nobiles Catholici venerunt illius amici, qui omnes hominis vicem vehementer dolebant. Vulneribus à præstantissimis medicis curatis, Rex Nauarræ & Princeps Condensis Regem adierunt, apud quem pro atrocitate facinoris conquesti sunt, se iam tuto Lutetiæ non esse posse, etiam atque etiam rogare ut inde exire & aliò se recipere concederet. Rex tantam calamitatem deplorare, illos consolari, iureiurando confirmare se tales pœnas de autore & consciis sumpturum, ut Amiralium cum suis abunde sibi satisfactum esse dicturi sint: interim ex aula ne discederent, vindictam sibi relinquerent, statuerentque se propediem prospecturum. Regina mater quum ibi esset, sibi rem valde dolere simulabat, magnam Regi factam esse iniuriam. Enimuero hoc si sic abiret, cras ausurum esse aliquem idem in Lupara designare, postea in ipsius lectulo, postremo in ipso sinu & complexu. His artibus Rex Nauarræ, Princeps Condensis & reliqui Nobiles Galli Hugonoti Lutetiæ retenti sunt. Quum autem nonnullis ipsorum Amiralium domum suam (quæ est Castellione ad Loniam Lutetia bidui itinere) deduci placeret, Rex ut hoc consilium impediret, cubiculum in arce Luparæ obtulit, quò se reciperet: sin propter vulnere dolorum locum mutare non posset, daturum se ex prætoria cohorte milites qui tum ædes tum ipsum seruarēt. Quæ ubi Amiralio sunt nuntiata, gratias Regi maximas egit: & quoniã satis tutum se in ipsius secundum Deum tutela credebat, sibi vlla alia custodia opus esse negauit. Tamẽ eo die iussu Regis milites circiter mille præsidarii locati sunt. Interim dimittuntur qui facinorosum illum insequantur. at ille fugiẽs quum Villanova Sangeorgii iter faceret (vbi etiã alium equum cõscendit) palam dicebat, Nullum iam habetis in Gallia Amiralium.

Dum

Dum hæc geruntur iubet Rex Nanczo vni ex Prætorianorum ducibus, Challium caperet, & in custodiã traderet. Verùm ille iam euaserat, aut certè tam appositè latebat, vt reperiri non placuerit. Eo die Rex literas ad omnes Prouinciarum prætores & præcipuarum regni vrbium magistratus, item ad suos quos apud externos Principes legatos habebat literas dimisit, quibus quid accidisset significabat, operam se daturum vt autores & machinatores tam nefarii sceleris patefacti debitas poenas luerent: declararent illi interea quam molestè hoc facinus ferret. In eandem sententiam eo ipso die Regina quoque mater ad eosdem scripsit. Rex eodem die post prandium (quod sanè breue sumpserat) hora fere secunda pomeridiana, comitatus matre, fratre, omnibus Galliarum Mareschallis, dempto Mommorécio (is enim pridie eius diei venatum abierat) equite Angolismensi, Duce Niuernensi, Chauinio, multisq; aliis Capitaneis Amiralium inuisit, qui incredibili cupiditate eum alloquendi tenebatur. Quem ubi audiuit Rex, flebiliter se gemere simulans, vltro affirmavit Amiralium sua fide & beneuolentia fretum in aulam venisse, ac proinde vulnerum dolore cruciari illum quidem, iniuriam tamen & sceleris immanitatem ad se omnino redundare: Itaque se decessisse illud tanta seueritate & exemplo vindicare, vt memoria futura esset perpetua. Amiralius ad ista respondit, vindictam se ipsi Deo, Regi iudiciũ relinquere, sceleris certè autorem satis esse notum. Et quoniam nesciret quàm diuturna sibi vita relinqueretur, etiam atque etiam petit à Rege vt se de grauissimis quibusdam rebus quæ ad regni rationes pertinerent, differenter audiret. Rex ad hæc Amirali postulata cupere se simulat remotis arbitris illum audire, egredi omnes cubiculo iubet: sed Regina mater, quæ à Regis latere non discedebat, obstitit (quæ autem causa fuerit incertum est) quominus hoc colloquium haberetur.

Die sabbati, id est, postridie, vulnera satis bene habe-

bant, vt medici & chirurgi asserere non dubitarent nulum esse de vita periculum, brachium ipsum, licet robur imminueretur, facile sanatum iri. Eodem die Rex alios atque alios Nobiles mittit qui Amiralium inuisant, quinetiam noua ipsa nupta illuc se contulit. Eodem die in consilio Regis Interrogati sunt certi testes de vulnere, autore & consciis: vt Amiralius & sui valde lætarentur, quum ius à se obtineri posse arbitrarentur, quod facile conuictum iri autores confiderent. Id plurimis amicis per literas multis in regni locis significarunt, eoque ne se commouerent monuerunt, neue indignius ferrent quod accidisset Amiralio: satis esse in Deo & Rege ad vlciscendum virium, iam institui de scelestis autore & sociis quæstionem, vt modo & ratione omnia administrarentur, vulnera, Dei merito, non esse lethalia, saucio licet brachio, cerebrum tamen non esse læsum. Quare manerent quieti, & exitum quem vellet Deus expectarent. Eodem die Regis frater & eques Angolismensis in rheda per urbem obambulabant circiter horam quartam pomeridianam. Quo tempore rumor sparsus est accersitum fuisse à Rege Mareschallum Mommorentium cum magna vi peditum & equitum: vnde satis causæ esset cur Parisini sibi cauerent. Sed vanus erat & fictitius rumor. Eo die conspecti sunt sex baiuli qui armis onusti in Luparam ingrediebantur: quod quum Tellinio ab Amiralii tubicine nuntiatum esset, respondit ille vanos esse metus quos sibi fingerent, se quidem nihil de optima Regis voluntate dubitare, cui essent illius consilia & cogitata explorata, non debere hæc tam ab omni veritate aliena confingi. Tellinius opinor, nihil mali hinc suspicabatur, propterea quod pridie quam vulnus accepisset Amiralius, designatum fuerat ludicrum prælium, in quo impetus fieri debebat in castellum ad ad eam rem paratum: ad quos aulicis nobilibus vt se pararent, imperatum fuerat.

Rex vt Hugonotos in vnum locum cogeret, hospitia
illis

illis notari iusserat in vicinia Amiralii, vt quoties liberet commodius illi præsto essent: quorum nonnulli se contulerunt, aliis tam facile migrandi facultas data non fuit. Comes Mongomerius, Bricomaldus pater & alii plerique Nobiles Tellinium monuerunt, velle se, si videretur, ad Amiralii ædes proficisci, vt illic noctem vigilando transigerent. Tellinius gratiam se habere respondit, nihil necesse esse hoc fieri. Reliqui interim vigilabant: eques Angolismensis, qui cubitum non concesserat, intimos ex suis necessariis hilariter accipiens, bono eos animo esse iubebat, se eo die Amiraliū Francorum futurum esse confirmans. Verum spes cum sefellit, nam munus istud vacuum, delatum est ad Marchionem Villarium. Regina mater paulo post mediam noctem conspecta fuit quum in cubiculum Regis ingrederetur, vna tantum pedisse quā comitata: aliquot etiam Nobiles vocati illuc introierūt, sed cuius rei causa incertum est. Duabus quidem certè ab eo tempore horis signum datum est, æneo tintinabulo ex æde Germani Antissiodorensis. Eo audito statim milites qui ante ædes Amiralii in statione erant, in fores vi irruerunt: quæ aperta est simulatque Regis nomen, quod vsurpabant, auditum est. Dux Guisus præsto fuit equo insidens cum magna suorum turba: Irrumpentibus nemo resistit, quum Amiralii comites & domestici inermes essent.

Amiralius tumultu audito, timuit nequa oriretur seditio: itaque iussit cubicularium (huic nomen erat Nicolao Interpreti) tectum ædium conscendere, ad inclamandos milites præsidarios à Rege datos, nihil minus scilicet cogitans quàm ab illis ipsis vim fieri. Ipse verò surrexit, & nocturna veste opertus Deum precari cœpit. Illo temporis articulo Germanus quidam nomine Bemius, Ducis Guisii domesticus, qui vnà cum Capitaneis cubiculum ingressus est, illum interfecit. Quāquam Sarlabussius hāc sibi laudem tribuit. Extrema Amiralii

verba quibus parricidam compellauit, fuerunt, *Fili, nihilo breuiorem vitam meam efficies. Nemini in tota domo parcitum est, qui quidem reperiri potuit, quin omnes ad vnum trucidarentur. Cadauer Amiralii è fenestra in hortem deiectum est à Sarlabussio, iussu Guisii & Amalii, qui huc accurrerant: quem mortuum ante spectare voluerunt quàm illinc abirent.*

Quo die Amiralio vulnus est illatum, Rex sororium Nauarræ Regem monuit, haberet apud se pernoctantes decem aut duodecim ex intimis, vt se ab insidiis Ducis Guisii tueretur, quem nequissimum hominem appellabat. Illi ergo quum in proximo conclau dormirent, post mortem Amiralii è cub culis educti, gladio & pugione exarmati, à Nancæo & satellitii Regii militibus ad portas Luparæ ducti, ibi Rege è fenestra inspectante trucidati sunt. Ex eorum numero erat Baro Pardillanus, Pillesius, Sammartinus, Bursius & alii quorum nomina non teneo. Adducuntur ad regem Rex Nauarræ & Princeps Condensis: quos vbi conspicit, negat se deinceps varias religiones in regno passurum, velle se illos exemplo maiorum viuere, nempe vt missam adirent, si fortunas & salutem sibi saluas esse cupiant. Ibi tum Rex Nauarrenus summa modestia respondet, ita tamen vt Regis præcepto minimè obtemperaret. Condensis, vt qui præsentiori esset animo, audaciuscule loquitur. Quapropter Rex non leuius illi periculum intédit quàm capitis, nisi triduo (hoc enim spatium illi concedi) sententiam mutet, pertinacem illum, præfractum, seditiosum & seditiosi filium clamitans.

Cæteri Hugonoti qui in arce Luparæ erant, quibus prece vel precio vita adhuc seruata fuerat, se imperata facturos promittebant. Ex quibus Grammontius, Gamachius, Durassius & alii quidā eò facilius veniam adepti sunt, quòd Rex certò sciret nullum aut valde exiguum religionis studium in illis fuisse. Eodem momento cāpana è turre Palatii signum datur, vt in omnes Hugonotos

notos cuiusvis ordinis & sexus, qui in vrbe erant. promiscuè imperitus fieret. Causa prætexebatur (vt quidem fama iactabatur) deprehensam coniurationē ab illis in matrem & fratres factā, quinetiā ab eis interfectos amplius quindecim prætorianos milites, cuius rei testes scilicet essent qui mortui erant: proinde Regem vetare ne vlli parcat. Aulici & prætoriani Nobilium stragem fecerunt, sicque litem ferro vi & diremerunt (sic enim loquebantur) quæ charta, calamo & contentione forensi adhuc decidi non potuerat. Ita miseri cōiurationis & rerum nouarum rei, nudi, semisopiti. exarmati, in manibus hostium, per simplicitatem, vt respirandi facultas aut spatium non daretur, trucidati sunt, partim in lectulis, partim in ædium tectis, aut quo quisque loco opprimi potuit.

Comes Rupefocaldus, qui in multam noctem (nempe vndecimam horam & eò serius) cum Rege suauiter, hilariterque riserat & luserat, vix prima quiete se composuerat, quum excitatur à sex laruatīs, qui armati cubiculum ingrediuntur. Qui quum in turba Regem esse arbitraretur, qui ad se virgis iocosè cædendum veniret, ioco etiam deprecabatur virgas & flagra. Tandem capsis apertis & expilatis, vnus ex laruatīs, cubicularius Ducis Andegauensis, iussu domini sui eum interfecit. Mandauerat quidem Rex Capſt. Bargæo, qui erat ex laruatīs vnus, vt ipsum interficeret, promissa præfectura turmæ, cui præerat Comes: cū non alia conditione illud mandatum exequi vellet. Sed tamen Cubicularius ille (vt accepi) ipsius cædem prior occupauerit, obtinuit tamen nihilominus ordinem illum, quem duxerat Comes interfectus. Tellinius à multis à multis aulicis conspectus qui eum necare constituerant, tamen à nullo est violatus: adeo omnes ingenuo & liberali eius ingenio flectebantur, qui quidem hominem norant. Ad extremum quidam extitit, qui cum illum non nossent, interfecit. Marchio Renellius intima tunica indutus in fugam actus est à militibus & plebe ad flumen Sequanam ibique

linterem conscendere iussus necatus est à cognato Bussio Ambosio. Regis frater, Dux Andegauensis, ut Archano qui prætorianis præerat, gratificaretur (is autem Castaneræ amore captus erat) misit ex ipsiis Prætorianis qui focerum illius Forsium interimerent. Quo facto quum cæsos esse etiam ambos Castaneræ fratres arbitrarètur, vnus tantum repertus est mortuus: aliter sauciatus erat ille quidem, sed latebat sub cadauere patris, qui in illum corruerat: vnde quum se vesperi extraxisset, reptando peruenerat ad ædes Bironii consanguinei. Castaneræ soror ægrè ferens totum patrimonium ad se non redire, Bironium adiit (is autem in armamentario diuertebat) simulans sibi iucundissimum accidisse quòd frater mortem effugisset, cupere se illum videre & prospicere ut valnera curarentur. At Bironius qui dolum intellexit, noluit prodere, sicque illius saluti cōsuluit. Præses Placianus vir raræ eruditionis, hastarum ictibus lacinatus, & ad Sequanam ductus, ibi mactatus & in flumen proiectus est. Idem P. Ramo Professori Regio factum, idem Chappæo aduocato, & Lomenio Secretario Regio, postquam ab illo extorta est, per promissum seruandæ vitæ, Donatio lautissimæ partis fortunarum suarum, & translatio cessioque dignitatis Secretarii in alium, quem sibi successorem nominare coactus est. Complures alii ad eum modum interfecti sunt, quorum nomina commemorare non possum.

Commissarii, Centuriones & Decuriones Parisienses cum suis satellibus vicatim & ostiatim ibant, vbicunque reperiri posse Hugonotos putabāt, fores aperiri ex Regis autoritate iubebant, coniurationem quam falso prætexebant, cæde & sanguine miserorum tenuis fortis virorum, iuuenum, senum, mulierum & puerorum vindicabant: ad tam barbarū facinus impulsī à Ducibus Aumalio, Guisio & Niuernensi, qui obambulātes ferali clamore vicos complebant, mactarent vniuersos, sic à Rege imperatum esse. Plaustra cadaueribus onusta Nobiliū, mulierum

lierum, puellarum, virorum, puerorum, exonerabantur in flumen.

Opportunè autem accidit Fontaneo fratri Rohanii, Vidamio Carnotensi, Comiti Mongomerio, Calmontio, vni ex fratribus Pardillanis, Bellouacò, Noclio & compluribus aliis Nobilibus Hugonotis, vt hospitia haberent in suburbiis Germanianis è religione Luparæ, sed ita vt flumen intersit. Et Dei nutu factum est vt Marcellus præfectus mercatorum Parisinorum, quum illi datum negotium die Sabbati à Rege vesperi fuisset, vt mille armatos haberet paratos media nocte, quos Mongironio traderet (huic enim mandatum erat vt eos conficeret qui in suburbiis erant, & dati erant duces itineris Commissarius loci & Antigrahus Massius, qui illum in Hugonotorum ædes deducerent) suos viros in tēpore non habuerit, & Massius præter horam constitutam somno indulserit. Interim verò quidam, quem nemo postea nec vidit nec nouit, qui ex vrbe transmissio flumine venerat in suburbia quum vidisset quæ tota nocte in Hugonotos patrata fuissent, monuit Mongomeriū Vidamium Carnotensem commonefecit, & reliquos Nobiles Hugonotos qui illic erant. Quorū plurimi quum sibi verisimile fieri negarent tam nefariam cædem Rege non dico autore, sed approbatore designari, statuerūt ad Regē nauigare: quod satius esse iudicarent vt à Rege sibi omnia summa pollicerentur, quàm vt fuga viderentur illius voluntati diffidere. Nec deerant qui putarent seditionem motam in Regis perniciem: atque adeo cogitarent recta illuc proficisci, vt se apud illum sisterent, quò egregiæ fidei & officii testimonium ederent, morituri, si opus esset, in illo defendendo. Sed parua mora interiecta iuxta flumen conspexerunt ad ducentos Prætorianos armatos, se versus concurrentes, minaciter cædem intendant, & globulis eos petentes. Hæc omnia spectabat Rex è fenestra cubi-
culi, quum quidē instaret hora septima matutina. Quinctiam narratum mihi est Regem ipsum arrepto tor-

mento venatico in manus, cum impia diuini nominis execratione dixisse. Eia, petamus illos, fugæ se mandant.

Ita Hugonoti illi suburbani quidnam id esset ignari, coacti sunt partim indutis ocreis, partim autem absque ocreis & calcaribus, relictis quæ habebant pretiosissima fuga salutem consulere, vbi pertugium turum sibi videbantur habituri. Nondum discesserant, quum Heluetii Regis stipatores & nonnulli aulici ædes illorum diripuerunt, & deprehensos omnes trucidarunt. Illud quoque commodissime miseris cecidit, quod Dux Guisus, quum vellet porta Bussiana egredi, reperit erratum fuisse in accipienda clauem: id quod maius spatium tardioribus attulit, vt equos possent conscendere. Nihilo secius tamen fugientes insecuti sunt Dux Guisus, Aumalius, eques Angolismensis, & nonnulli Nobiles sicarii, ad xvi passuum millia Lutetia. Guisus ad Montfortium perrexit, vbi quum subsisteret, Sangelario & aliis vicinis suarum partium iussit darent operam ne Nobiles illi qui aufugiebant, effugerent: eadem mandauit iis qui ad Holdanum & Druidas habitant. In hac fuga nonnulli sauciati sunt, paucissimi aut nulli interfecti.

Guisus & Aumalius tametsi se acerrimos simulabant se tamen satis moderatos præbuerunt. Tanquam enim Amiralii morte rabiem suam exaturassent, multos seruauerunt, maxime in ædibus suis Guisianis quæ vocantur, quod se tutò receperunt Acerius & aliquot alii Hugonoti. Itaque quum à persequendis aliis reuertissent, & nonnullis postea diebus, Rex illos veluti indignabundus aspiciebat quod putaret illorum culpa Hugonotos euasisse. Totus dies Dominicus absumptus est direptionibus, cædibus & latrociniiis: vt cæsorum numerus eo die tum Lutetiarum in suburbiis esse credatur amplius decem millium, procerum, Nobilium, præsidum, senatorum, aduocatorum, studiosorum, medicorum, procuratorum, mercatorum, opificum, mulierum, puellarum, puerorum & ministrorum. Viæ cadauerum aceruis erant strata, flumen sanguine

guine tinctum, fores & aditus Regii palatii eodem imbuti colore: nondum tamen expletus erat interfectorum furor. Rex, Regina mater, fratres & aulicæ purpuratæ sub vesperum exierunt, vt cæsos sigillatim spectarent. Nominatum Regina mater Sobizum voluit intueri, vt videret quidnam causæ esset cur cum vxore rem habere non posset.

Circiter quintam pomeridianam præconio publico Regis nomine imperatum est, suam se quisque domum reciperet, nec exire cuiquā liceret: solis militibus, & Commissariis cum suis satellibus fas esset armatis in vrbe versari: qui secus faceret, capitale futurum. Quo audito plurimi aliquid de furore remissuros existimabant: verum postero die & sequentibus rabies denuo exarsit. Eodem die Rex literas ad suos legatos quos apud Principes externos habebat, item ad Prouinciarum & præcipuarum urbium prætores dimisit, eadem Amiralii charissimi & reliquorum Hugonotorum se ignaro & inuito accidisse: Guisianos, quum deprehendissent necessarios & consanguineos Amiralii vulnus illud acceptum vlcisci statuisse, vt illos anteuertent, tantam Nobilium & Parisinorum suarum partium manum collegisse, vt milites quos præsidio Rex Amiralio dederat, primum oppresserint, sabbato nocte intempesta ingressos Amiralia trucidasse, & quotquot illic ex eius amicis offendissent: quam rem sibi, matri & fratribus valde doluisse, quum perferre cogerentur: se quidem metu propriæ salutis in arcem Luparam compulsus. illic se continuisse, vnà cum fratre charissimo Rege Nauarræ, & dilectissimo Principe Condensi, vt in communi periculo eundem fortunæ exitum experirentur. Velle se omnibus constare quàm agrè hoc ferret, quum videret se toties nequicquam dedisse operam, vt bona fide Guisius & Amiralius redirent in gratiam. Præter has literas codicillos dedit, quibus interdicebatur nequis arma illicita ferret, néve conciones illicitæ haberentur, aut aliud quicquam fieret contra atque

Edictis pacificatoriis iuebatur: quorum beneficio omnibus subditis iuebat ut pacem & quietem inter se cōlerent. Hæ literæ subsignatæ fuerant à Pinario Secretario, die 24. Augusti. In eandem sententiam ad eōdem scriptæ sunt literæ à Regina matre. In neutris harum literarum quicquam habebatur quod pertinet ad coniurationem initam aut cogitatam ab Amiralio & sociis. Quamquam autem hæ literæ quoquouersum ad Regni prouincias dimissæ erant, nihil tamen Lutetiæ dicebatur quo seditioforum furor sedaretur.

Die Lunæ 25. August. Parisini collocatis custodiis ad portas vrbs ex iussu Regis (qui clauēs ad se deferri iussit, nequis Hugonotus amicorum beneuolentia aut opera euaderet) quasi messe affatim & plenis manipulis facta postridie spicas quæ remanserant, sparsim colligebant, mortem interminantes, nequis vllum Hugonotum vel cōsanguineum vel intimum amicū celaret. Ita quotquot reperiuntur, necarunt, & eorum bona prædæ habuerunt, totam item absentum suppellectilē. Rex Heluetiis stipatoribus pro strenua in hac cæde nauata opera, largitus est prædā ditissimi cuiusdā gēmarii Theodorici Badueri. Eā audio æstimari bis centenīs millibus coronatorū. Reliquorum Hugonotorū procerū tam Nobiliū aut mercatorū prædā vel nulla autoritate publica fiebat, vel tota diuidebatur, iussu Regis, aulicis & iis quos sibi addictissimos habebat. Ex quibus plerisque siquid eximiū reperiēbāt in mortuis spoliandis, id tanquam singulare munus afferebāt Regi, matri, aut ei ex Principibus cui studerent gratificari.

Dum hæc fiunt, Rex consiliū conuocari iubet, vbi proferuntur à Regis fratre certæ literæ quas Mommorencius ad Tellinium dederat die Aug. 22. de vulnere Amiralii: quibus ad eas respondebat quas ab illo eadem de re acceperat. Repertæ autem fuerant in cistis inter chartas Tellini. Iis apertè ostendebat Mommorencius quantum dolorem ex eo nuntio cepisset: se non minus de vltione tātī sceleris cogitare quàm si hoc vulnus sibi esset illatū: nihil
præter

prætermittendum quod huc faceret, maximè quū factum hoc Rex ipse indignè ferret. Iā verò paulo ante hanc carnificinam habitus fuerat arcanus quidam congressus, vbi aderant Rex, Regina mater, Regis frater, Dux Aumalius, Niuernensis, Comes Retius, Lâfacus, Tauanius, Moruillierius, Lemouicus & Villaregius. Ibi placuerat, confectis Lutetia Hugonotis, statim Ducem Guisium cum suis Lutetia egredi & in quasdam ex suis ædibus migrare: vt sic tum toti Gallia, tum nationibus vicinis totū hoc autoribus Guisianis perfectū fuisse videretur, quò mortē Ducis Guisii superioris vliscerentur, quem primo ciuili bello Hugonotus quidā interfecerat. Ea fuerat causa cur Rex literis quas Die Dominico quoquo versus dimiserat, rem totam in Guisianos contulisset. At illi quum rei atrocitatem viderēt, animaduenterentque sibi & posteris inuidiā omnium qui vsquam essent hominum, quibus modò humana societas cordi esset, hac ratione cōflari atque adeo se solos futuros, in quos vniuersi mortales tanquā inauditi facinoris autores tela conicerent, quum Lutetiam reuertissent, neque illinc egredi neque ex aula discedere vluerunt, contrā Regi summa cōtentione instare cœperunt, vt se huius facti autorem profiteretur.

Rex itaque eodem illo in congressu, partim quia Mommorencius vltionis causam afferebat, quòd Regi ita videretur, partim quia Guisiani adduci non poterant vt Lutetia exirent, aut culpam penes se residere paterentur, coactus est se autorem agnoscere. Enimuero dicebant qui in consilio aderant, si Mommorencius ob vulnus Amiralii consanguinei tantopere excandescit, & in tam minaces voces erumpit, quid facturum esse censebimus, vbi illum & tot alios sibi charissimos macatos audiet? Quòd si in familiam Guisianam hæc omnia conferentur, quid causæ dici poterit? Quamobrem Rex ex ipsius consilii sententia, ad suos legatos & oratores, item ad pratores Prouinciarum & præcipuarum ciuitatum scri-

pluit, quicquid designatum esset Lutetiæ, nullo pacto ad religionem pertinere, verum duntaxat factum esse ut nefarium consilium impediretur, quod ab Amiralio & reliquis coniuratis initum atque susceptum aduersus se, matrem & fratres deprehenderat. Proinde velle se pacificatoria Edicta seruari. Si qui autem Hugonoti Parisiensis laniena moti armati quolibet loco aut oppido coirent, viderent illi ut protinus opprimerentur, & internecione delerentur. Nequid præterea ab iis qui nouis rebus studerent tentari posset, totius regni oppidorum portarum summa diligentia custodirentur. Quæ præterea fieri vellet, ab iis intellecturos qui literas ferebant. Vix illa mandata perlata sunt Meldas, Aureliam, Turones, Andes, Bituriges, Tolosam & ad alias aliquot ciuitates, cum Hugonoti mox comprehensi iussu prætorum necati sunt. Nonnulli minus feri, ut Mandelotus Lugduni, & Carrugius Rotomagi, satis habuerunt, si initio Hugonotos suarum ciuitatum in custodiam traderent: qui tamen paucis post diebus interempti sunt.

Eodem die Lunæ matutino tempore Rex quosdam ex prætoria cohorte misit Castellionem ad Loniam, qui liberos Amiralii & fratris Andelotii vel ultro vel vi adducerent: sed compererunt maiores natu iam aufugisse. Regis frater itidem ex suis stipatoribus quosdam circum Lutetiam dimisit, qui Hugonotos domi deprehensos trucidarent. Ne autem cuiquam parceretur, eos nominatim milites dimittebat qui nullam locorum aut hominum noticiam habebant: atque ita factum est, ut nulli euaderent nisi forte si quis mercede data se redemit, qui in sicarios pecuniarum cupidiores inciderat. Nihilo tamen secius etiam pretio numerato occisi sunt. Per eos dies tempus valde serenum Lutetiæ & locis finitimis fuit: ut Rex ex Luparæ fenestris prospiciens dixerit videri cælum ipsum ob Hugonotorum necem latari.

Die Lunæ circiter meridiem in cœmeterio Innocentium observata est spina florē contra anni tempus misisse.

Cuius

Cuius rei simulatque fama urbē occupauit, stolidā plebs usque ad illum locum miraculum conclamans conuenire cœpit: quin & campanarum tinnitus ad indicandam letitiam editus est. Itaque ad compescendum vulgi concursum, in primis autem ne miraculi figmentum (quod à vetulo quodam Franciscano excogitatum fuisse postea compertum est) illustraretur & vilesceret, necesse fuit collocari in statione milites, qui accessum obsiderent & impedirent. Atque hoc portentū suos habuit Aruspices, qui significari dicerent fore ut Gallia suum florem & splendorem pristinum reciperet. Plebs ab eo spectaculo quā rediret, & quicquid gestū fuerat Deo probari illo signo existimaret, recta in ædes Amiralii perrexit, cadauer inuentum corripuit, per plateas ad ripam fluminis traxit, pudendum deinde & caput amputauit, quod miles quidam (ut sibi imperatum esse dicebat) ad Regem detulit: ipsum corporis truncum gladiis & sicis lancinatum à vulgo tandem ad patibulum Monfalconem appellatum tractum, pedibus sursum versus suspenderunt.

Die Martis 26. Aug. Rex fratribus & aulæ proceribus comitatus in Palatium Lutetiæ proficiscitur, quod veteri lingua Gallica dicebatur Curia Parium Franciæ, & le-ctisternium iustitiæ regiæ. Ibi sedens frequenti Senatu, collectis Curiaë omnibus classibus, palam professus est, quicquid iis diebus gestum fuerat, non solum se assentiēte, sed etiam autore & iubente gestum fuisse, atque adeo totum hoc sibi vni vel laudi vel fraudi esse velle. Ibi tum primus Præses totius Senatus nomine factum collaudauit tanto Rege dignum, rectè atque ordine factum esse & iure cæsos respondit. Citans in eam sententiam præclarum Apophtegma Ludouici XI. Qui nescit dissimulare, nescit regnare.

Pp. l. Næ ille haud faceret, quod à Vaccario olim in eodem Senatu summo Præsīde factū narrat Pasquierius in libello Antiquit. Gallicarum. Vrgebat forte Rex Ludouicus XI. Senatores & Consiliarios Curiaë, ut alicuius

Edicti auctores & approbatores essent. Illi cum id se facere posse negassent, quia videretur iniustum, Rex non tenens iram cuius alioquin impotens erat, mortem toti Senatu minatus est. Tum Vaccarius, cuius maxime auctoritate Regiæ cupiditati obuiâ ierant, toga purpurea sumpta, cum toto Senatu rectâ ad Regem ira incensum perrexit. Rex ea pompa, & inopinato purpurati Senatus aduentu attonitus, percunctatus est quid sibi vellent & quidve quærentes adeo in tempestiuè ad se venissent. Cui Vaccarius ad hunc modum pro omnibus respondisse fertur: Mortem, inquit, quærimus, & Rex, quâ tu nobis minitabundus indixisti, nisi auctores essemus Edicti tui. Sed scito nos mortem prius appetituros, quàm vt quicquam aduersus conscientiam & officium faciamus.

Historiog. Cordatum virum. At iste sedulò cauebit sibi, ne quid vnquam simile faciat. Nam quomodo sese iniustitiæ viriliter opponeret, qui ex ea tam vberes fructus colligit? Sed vt ad institutum sermonem reuertar, quam Rex in palatium iret, agnitus est quidam in turba Nobilis Hugonotus & mox interfectus non procul à Rege. Qui ad tumultum reflexo vultu rem vbi intellexisset, progrediamur, inquit, vtinam is postremus omnium esset. Eo die & cæteris sequentibus pauci Hugonoti Lutetiæ interfecti sunt, nempe quia pauci supererant.

Aliquot Catholici ausi sunt seruare quosdam ex suis necessariis & consanguineis. Ne longè abeâ, Feruaquius seruare conabatur Capitaneum Moninum, cuius causa Regem adiit, rogans & obtestans vt quem adhuc seruaret, pro suis in illum officiis sibi largiretur. Verùm id nequicquam precatus est: imò iussus est illum interficere, nisi mallet Caroli manu interfici. Feruaquius ob singularem quandam amicitiam erga Moninum ad hanc rem exhorruit, licet acerrimus esset Hugonotorum hostis, & non paucos propria manu superioribus diebus trucidasset

DIALOGVS I.

dasset: coactus est tamen indicare vbi latebat. Ad quem iugulandum statim, missus est sicarius. Idem accidit multis Hugonotis, quum se periculum omne euasisse arbitrantur.

Die Iouis 28. August. Lutetia celebratus est Iubilæus extraordinarius & supplicatio decreta, cui Rex ipse interfuit, quum quidem antea Regem Nauarra blanditiis & Principem Condensem minis frustra ad id sollicitasset. Eodem die in vulgus editum est diploma à Rege, qui se non tectis iam verbis aut simulatis vti velle dicebat, Hugonotorum eadem factam esse se autore, ob sceleratam coniurationem quæ ad suam, matris, fratrum & reliquorum Principum & primariorum aula perniciem atque interitum spectabat: cæterum nolle se edicta pacificatoria violari, ita tamen vt Hugonotis conciones habere non liceret, dum aliter ipse prospiceret. In primo huius diplomatis exemplo nomen Regis Nauarra non continebatur: sed quum videretur posse ab illo quoduis testimonium exprimi, visum est Consilio regio illius nomen inferi.

Hoc diploma ad omnes Francia prætores per veterarios dimissum est, vnà cum literis sigillatim datis in eandem sententiam: hoc excepto quod additum erat, vt statim literis acceptis iugularentur Hugonoti quotquot extra ædes suas deprehenderentur. Aliquot igitur Hugonoti qui præ meru ædes reliquerant illuc audito mandato redibant, alii quum fidem non haberent, extra domum reperti occidebantur. Tandem verò qui domum se receperunt, vt iuebatur, nihilo meliore fuerunt conditione quàm cæteri. Atqui prætores acceptis literis eos tantum Hugonotos à se inuestigari prædicabant, qui coniurationis postremæ Amiralii socii essent, rerum præteritarum Regem ne meminisse quidem velle. Paulo post additum iisdem literis fuit, qui in custodiam fuerant traditi, vt ii omnes liberarentur, nè quis deinceps in vincula coniceretur, exceptis iis qui superioribus bellis ciuilibus

D I A L O G V S I.

rerum gerendarum curam aut mandatum habuissent, aut aliquid tractassent: ex quibus si qui caperentur, duci placeret ad Prætorem vrbs aut Prouinciæ, cui à Rege significaretur quid fieri vellet. Nulli tamen liberabantur, imò plures in dies capiebantur. Complures ergo ex istis minus creduli quàm reliqui, sapere visi sunt, qui Regni finibus egredi quàm illic diutius versari maluerunt: qui tamen simulatque Regno excesserunt, quanquam in ditiones sociorum & amicorum Regis concesserant, magistratus iniuriam non vitarunt. Nam quorundam facultates publicatae sunt, aliorum proscripcio facta est, aliorum direpta & expilata sunt.

Iam vt ad res Lutetiæ factas redeamus, Rex die 5. Decemb. proximi accersitum Pezuuium Ianionem, vnum ex ducibus Parisiorum, rogauit nūqui superessent Hugonoti. Respondit ille à se cxx. in flumen proiectos pridie fuisse, totidem superesse in noctem sequentem. Hoc responso Rex supra quàm dici posset delectatus, mirificè ridere coepit. Die 9. Septem. Rex metu simul & ira percitus, cū execratione iurans se manu sua reliquos Hugonotorum confecturum, armari se & stipatorum duces accersi iubet se initium velle à Principis Condensis capite sumere. Sed Regina vxor ad pedes eius prouoluta, supplex rogauit ne rem tanti momenti absque consilio aggredieretur. Rex vxoris precibus victus, cenauit & dormiit cum illa. Postridie furore nonnihil sedato, Principem Condensem accersit, cui ex tribus vnum optandum proposuit, Missam, mortem aut carcerem perpetuum. Cui Princeps respondit, se primum nunquam diuino fauore electurum, reliqua duo Regis iudicio secundum Deum relinquere. At postea tamen, quum didicisset, sibi in Bastilda quæ vocatur (vbi solent Principes in vinculis detineri) parari cubiculum, audio inuenilem animum præ terrore de sententia fuisse deductum.

Non multo post excusi sunt cum Priuilegio Regio certi libri satyrici & contumeliosi in Amiralium, in quibus

bus nominatim affirmatur licuisse Regi ad eum modum subditos tractare ob religionem violatam, non secus ac occisi olim fuerunt Baalis sacerdotes. Verum de coniuratione Amiralii illic ne verbum quidem habetur. Quin etiam aulici quidam & consilarii quos ante meum discesum conueni, in primis Foxius & Malassius, suauiter omnia ista rident, fidem suam testantes lepidum esse prætextum: & tam barbarum & inhumanum hoc factum existimant, vt alio nomine appellandum non putent, (sed parū cautē se occultat, vt est in proverbio, cui nates apertē extant) in summa Regem velle hoc tanquam verū credi, coniurationem esse factam. Quoddque magis mireris, Rex Nauarræ in eorum numero est quos Hugonoti scilicet occidere decreuerant.

Polit. Stultē hoc ab illis confictum est, vt coniurationem verisimilem redderent. Hæc autem in primis mihi parum videntur coherere cur Rex, si statuebat hanc causam prætexere, scripserit ad omnes magistratus, nolle se omnino aliquam Religionem præter suam in toto regno ferri, interim autem conetur Principibus exteris persuadere, sibi esse in animo Edicta pacificatoria tueri.

Aleth. Mihi quidem istud non valde mirum accidit. Diabolus enim suis propriis duntaxat instrumentis uti potest, nempe mendacio. Quod non mediocri cōsolationi electis esse debet, qui veritatem tandem fore superiorem certō sciunt.

Philaleth. Vides interim Alethia, quibus ignominiiis obruamur, & quā indignis modis accipiamur, idque tua vnius causa.

Aleth. Minimē nouum est, si qui mei sunt studiosi, eos videtis odio flagrare, probris & calumniis, verberibus & sæpius morte affici. Innūmeræ historiae partim profanæ, partim Ecclesiasticæ & sanctæ hanc esse illorum sortem testantur. Veritas (inquit ille) odium parit. Crux est tanquam glutino coniuncta Euangelio. Flebitis (ait vno verbo Christus) mundus, verò ridebit.

Historiog. Vt semel dicam, in tota Gallia vbi Rex tyrannidem exercet, qui recusat missam, adire, ei vel moriendum est, vel clam è regno aufugiendū Itaque hoc verum esse passim credunt, à die 24. August. ad hoc tempus trucidatos fuisse amplius centies mille homines Hugonotos, tanquam coniurationis machinatores. Neque tamen adhuc exaturata est illorum rabies, aut cupiditas expleta.

Ecclesia. Proh summe Deus! ô Pastor Israël quâdiu fumabis aduersus preces populi tui? Eum tu pane lacrymarum pauiisti, & fletu potasti. Nos proximis nostris inuisos reddidisti, & ludibrio inter gentes exposuisti. Vineam tuam ex AEgypto transtulisti, plantasti eam, & locum ei parasti, vt illic radices ageret, & propagines extenderet, solum occupando. Cur ergo sepem eius rupisti, prædæ eam dans prætereuntibus? Cur ab apro consumpta, à feris vorata est? Venerunt gentes in hæreditatem tuam, tuorum corpora seruatorum cibum coruis, carnes sanctorum bestiis terrestribus obiecerunt. Tuorum sanguinem effuderunt, neque reperiabatur qui sepulturæ mandaret. Quousque Domine succensebis? num in sempiternum exardescet ira tua? Effunde Domine indignationes tuas in gentes quæ te non norunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocant. Totam enim Iacobi posteritatem pene deleuerunt, & locum eius exciderunt. Effice vt per totum orbem nota sit ultio sanguinis eorum qui te colebant, qui quidem contra ius & fas effusus est. Habe quæso rationem eiulatus & luctus miserarum viduarum & orphanorum: memeto gemitus captiuorum: serua tuorum vitam pro magnitudine potentiz tuæ, quos illi neci destinarunt. Nostris autem vicinis septuplo repende iniuriam qua te ipsum DOMINE dedecorarunt.

Philales. Amen.

Historiog. Sed nondum finis est. Quemadmodum enim modò dicebam, quum orationem interrupisti, quantumque strages edita sit in Gallia, Regis tamen sæuitia

nun

DIALOGVS I.

nunquam lenietur, dum vnus relinquetur Hugonotus superstes. Quinetiam deierat Missam ad illos seruandos nequaquam profuturam, quicquid faciant.

Aleth. Nunquam ille verius loquutus est: Verum quo quæso sensu ista accipit?

Historiog. Næ ille haud cum Hugonotis in ea re sentit. Docēt enim illi nec Papæ traditionibus, nec bonis intentionibus quæ vocantur, nec bonis operibus, sanctorum meritis, ligno sanctæ crucis, longis peregrinationibus, aqua lustrali, nec ipsa sancta Missa posse nos seruari, quod nec ista simul omnia nec istorum vnū aliquod salutē conferre possit: illā enim à Deo solo proficisci ex mera gratia & clementia, qua sperantes in se complectitur, qui omni arrogancia & fiducia sui spoliati, deiecti erratorum suorum conscientia, vnus mortis merito freti quam perpessus est CHRISTVS, ad illum accedunt. Hanc ille salutē fat scio non intelligit, neque de ea cogitat.

Aleth. Sic mihi videtur. Apertè quidem ex illius vita perspicitur, ista ab eo nequaquā curari. Atqui digna res est, mi Historiographe, vbi neruos continenter intendamus: is præcipuus noster scopus esse debet. Sed de his si Deus volet pluribus agemus, antequam hic cœtus soluat. Fortasse ea discas quæ nunquam intellexisti, etiam si nonnihil de ea re dici audiisti. Nunc perge sanè narrare, & nobis, si quidem tenes, differe quo animo hæc dicta sint à Rge.

Historiog. Mox dicam, teque vicissim audiam quum voles. Nam ne mihi quidem constat quid statuendum sit quum de salute disputatur. Ignorantia tum nostra, tum nostrorum pastorum nos eo redegit, vt in summa dubitatione titubemus.

Pol. Ego quoque huic disputationi interesse cupio, Alethia. Nullam enim religionem nec salutis iter, sed merum atheisimum apud nostros comperio. lætent se Christianissimos licet, constat hæc falsò dici.

Aleth. Mihi verò periucundum est quod vos ad discen-

dum paratos video:plura in hanc sententiã iuante Deo dicentur. Nunc Historiographum audiamus,dum ipsam interpretationem exponit, & reliqua narrare pergit.

Historiog. Sunt plurimi Hugonoti,vti iam dictum est, qui ex illa carnificina euaserunt:horum duo sunt genera. Alii enim ex Gallia profugerunt, alii illic remanserunt. Qui profugerunt, se in Heluetiorum aut Germanorum fines receperunt,aut certè in Angliam & insulas eiusdem conditionis. Cùm his Rex duntaxat per literas agit, vel nuntiis submittendis:conatur enim exemplo,credo,boni patrisfamilias, qui suorum curam gerit, illos reuocare in eum locum vbi facilè, quoties volet, reperiantur. Miseret enim illum scilicet inopiæ rerum omnium,quam passuri sunt è patria extorres. Cupit ergo domum redeant, vt bonis suis potiantur, dum se ad ipsius voluntatem conforment,& imperata faciant. Qui in Gallia remanserunt, non eadem conditione sunt. Nonnulli in munita quædam oppida se receperunt, nempe Montalbanum, Sancerram, Nemausum, Rupellam, & aliquot alia. Aduersus illos Rex cõpias suas misit, eos si possit, deleturus, propterea quòd non intromiserunt, sed clausis portis arcere ausi sunt eos qui ad omnes iugulandos ex Regis mandato ingredi conabantur.

Aleth. Ah miseros! Quid peruntne deteriore conditione quàm pecudes, quas natura, vt se vitamque suam tueatur docet? quas ad suam salutem varia ratione armauit. Indigniore loco habebuntur, quàm serui, quibus præter ius naturale, ipsum ius gentium, imò ciuile permittit fores hero occludere, si ad se occidendum ruere eum animaduernerint?

Historio. Hic quid dicam non habeo: Rupellã quidem certè inter cæteras pessimè odit.

Polit. Mirifico sanè casu seruata est misera. Id enim, si nescis, certò affirmare possum, exercitum quem Strozzius & Baro Gardiæ Bruagii ad Rupellam ante quatuor
mensēs

menes habebant, expectantes (vt in aurem insusurrare solebant) dum clāssis Hispanica rediret, qua fusa & deleta (vt Amiralius ipse credebat) Flessingam nauigarent, illic data opera excubasse, vt in ipso temporis articulo Rupellam opprimeret. Quinetiam duobus mensibus & eo amplius ante Parisinam Ianienam Regina mater ad Strozium literas diligenter signatas manu propria scripserat, & aliis paulo ante datis vetuerat ne istas aperiret ante 24. diem Augusti. Quarum hæc erat sententia, Strozii certiore te facio, hodie 24. August. Amiralium & omnes qui cum illo erant Hugonotos, cæsos esse. Quamobrem vide vt Rupellæ compos sis, & cum Hugonotis qui in tuas manus incident, ita agas, vt hic actum est. Caue sis ne muneri tuo desis, si tum Domino meo & filio Regi tum mihi gratum studes facere. Subsignatum, Catharina. Nunc tibi iudicandum relinquo, num à Deo seruati sunt.

Histor. Semper id quidem crediderim, non temere esse quòd Strozii exercitus in statione erat ad Rupellam, & militibus qui vndique terra & mari totum illum agrum diripiebant & populabantur, vnum hoc in animo esse, vt Rupellæ superiores essent, ad illam opprimendam & cædes faciendas. Illud insuper sciebam, illos sua spe bis aut ter deiectos fuisse. Quinetiam hoc rescui, quo die cædes illa facta est, amplius ducentos Strozianos milites armatos illuc ingressos fuisse per speciem instaurandi arma aut emendi cibos, qui terrore nescio quo correpti, ne Rupellani (qui mirum in modum libertatis suæ & priuilegiorum studiosi sunt, quibus cauetur ne quod apud illos collocetur præsidium) consilia Strozii deprehenderent, clanculum oppido excesserunt. Verùm de his literis nihil audieram. Hoc à me non prætermittetur, quin historiæ meæ inseratur. Mirabilia profecto consilia! Coniurationem initam fuisse non immeritò prædicant: verùm ad Hugonotorum interitum composita erat. O miseros! Omnino miraculo diuinitus factum est,

quòd ex prodicione tam ingeniosa & subtili nonnulli euaserunt.

Sed vt ad institutum reuertamur, prater eos qui ad oppida & loca tuta se receperunt, alii sunt qui nusquam abierunt, quòd aut non potuerunt, aut noluerunt, aut ausi non sunt tantam rem aggredi. Ex his nonnulli (sed exiguò numero) quietos & tectos domi se continent, Missas non adeunt, apud se quisque Deum colunt, ita tamen vt nemo resciscat, ne opprimantur. Hi expectant dum potestremi vorentur, quemadmodum Vlysses à Polyphemo. Alii Missas a lacri animo adeunt, certatim deierat, & sexcentas blasphemias euomunt: quod argumento sit nihil iam illis esse cum Religione: quòd reliquum est, omni scelerum genere se contaminant. Hi maxima ex parte aduersus alios Hugonotos arma ferunt: verum Rex non admodum illis fidem habet. Alii Missas adeunt illi quidem, sed coacti & per vim, vt ex vultu & gestu facile iudicari potest: ita mcesti & abiecti sunt, vt se mutuo per vicos còpellare aut salutare nò audeat, nec domi còuenire. De istis opinor Rex loquitur, quum ait Missam illis salutem non fore: quin de aliis quoque accipi potest, qui vltro & sua sponte Missas spectant.

Alerb. Mihi quidem dubium non est de vtrisque cum loqui. Quæ istæc feritas est, non satis illis esse quòd corpus occidant, nisi etiam simul anima pereat? contra illis quoque nò satisfieri quòd anima pereat, nisi corpus quoque interimatur? Do. nine quousque?

Ecclesia. Laudandus es Domine Deus patrum nostrorum, prædicandum est nomen tuum & sempiternis laudibus efferendum. Iustus es in iis quæ facis omnibus, instituta tua recta sunt, æqua sunt tua iudicia, quibus ista omnia nobis meritò acciderunt. Legibus tuis dicto non fuimus audientes, præcepta tua non audiuius nec seruauimus. Deliciarum & voluptatum supra modum cupidi fuimus, in magnatum aula (vnde edicto publico tua veritas exulabat) dignitates, gratiam & coniunctiones ambiimus.

ambimus. In omnibus malis quæ nobis importasti, vero iudicio vsus es. dum nos in hostium potestatem venire fecisti, hominum sceleratorum, absque iure & fide, Regis etiam omnium qui in terris sunt iniquissimi & pessimi. Quotidie in mortem tua causa tradimur, tanquam oues ad macellum destinatæ habemur. Id verò ne perpetuò fiat, rogamus & obsecramus. Propter nomen tuum ne scædus tuum vires, ne nos omnino excindas, sed lenitate tua & immensa misericordia erga nos vttere: vt seminarium tuorum, quos ex tanta clade reseruasti, crescat, alatur & propagetur multitudine, zelo & pietate. Domine olim hoc persecutionis instrumento vsus es, vt augeretur & corroboraretur grex tuus, qui vixdum Hierosolymis nascebatur & coibat, quum illum per totam Iudæam & Samariam dispersum egisti. Effice Domine vt qui reliqui sunt ex tuis, quos palantes nunc in exteris & longinquas regiones disiecisti, pergant in tuo cultu, vt exemplo sint & ædificationi, iis à quibus excipiuntur: vtque exilium æquo animo ferant, agnoscant vniuersum orbem tuum esse totum, esse vnã duntaxat ciuitatem, cuius homo ciuis sit inquilinus, quã tandem parte habitet. Aut (vt verius dicam) doce illos DOMINE nullam nobis hic esse perpetuam ciuitatem: vt dum futuram illam quærunt, perseuerent in spe vitæ beatæ, quam nobis pretioso CHRISTI Filii tui DOMINI nostri sanguine comparasti. Et dum vocationem suam certam faciunt bonis operibus & pia vitâ (quæ à te omnia parata sunt vt in eis gloria afficiaris) in memoriam reducant crebras & molestas peregrinationes Abrahami, Isaaci & Iacobi, oculos coniciant in vnicum tuum & charissimum Filium, qui statim atque natus est noctu aufugit in Aegyptum, cum matre Virgine, duce Iosepho, vt ex Herodis manibus euaderet, qui eum ad necem postulabat.

Doce tuos omnes, tuum esse hunc morem, vt quos diligis, eos castiges, ne animum despondeant, quasi

alienum aliquid illis accidat, quum igni, gladio vel exilio
examinabuntur, vt fidei specimen edant. Potius partici-
pes facti calamitatum Filii, tui & illius nominis causa,
contumelia affecti gaudeant, expectantes dum moriantur
qui pueri vitæ insidiantur. Interea consilium illis & pru-
dentiam impertire, ne se amplius voce pseudopatris il-
lius familias decipi patiantur, aut istius Crocodili lacry-
mis, qui specie nescio cuius pietatis eorum perniciem
molitur. Confirma eos etiam D O M I N E vera animi
magnitudine & robore, quò superatis cunctis difficulta-
tibus quæ occurrunt, postquam è naufragio liberati sunt,
inde etiam suos fratres omni ratione eripere conentur,
opem iis ferant qui in medio mortis discrimine versan-
tur quos exercitus Pharaonis, quos nouus hic Sennache-
ribus & Rabfaces impius insequuntur. D O M I N E au-
ribus nostris audiuius, patres nostri narrauerunt no-
bis opera quæ in Aegypto illorum memoria fecisti, in so-
litudine, tum in regione in quâ illos introduxeras: quem-
admodum manu tua expuleris gentes, fortissimos quos-
que deieceris, qui obstabant quominus tui quiete pro-
missa fruerentur. Terram illam suo gladio non compara-
uerunt, brachio suo non sunt salutem consequuti: verum
dextra tua, brachium tuum & lux vultus tui præsidio il-
lis fuit, quoniam eos amore cõplectebaris. Hoc quidem
constat Domine, plurimos ex illis, quia te diffidentia ir-
ritassent, in solitudine cecidisse, imò Mosen ipsum ser-
uum tuum, quem illis liberatorem dederas. Sed nihilo se-
cius opera Iosue præstitisti erga posteros, quicquid patri-
bus per Mosen promiseras. Peccauimus Domine, te of-
fendimus: nos etiam abiecisti, nos dissipasti, acerbè ira-
tus es, nos in perniciem impellēs, cui remedium nullum
adhiberi posse intelligimus. Duriter populum tuum tra-
ctasti, & vino stuporis inebriasti: postea tamen metuenti-
bus te vexillum dedisti quod attollant, idque veritatis
tuæ gratia. Effice Domine vt tui Israelitæ desinant bra-
chio carnali, armis aut viribus humanis confidere, in te
solo

solo Deo armipotente, fortium fortissimo spem collocent, sicque statuant, frustra ædificari domū, nisi manum admoueas, inutiles esse vigilias, nisi ipse ciuitatem custodias. Qui ranis, pediculis, locustis & talibus copiis tremere fecisti veterem illum Pharaonem in lectulo, qui manum validam intendens, illum populo tuo fugienti instantem vnā cum exercitu obruisti, dum tui arido itinere incedebant. Qui in mediis Cherubis insides Deus Israël, Deus solus omnium regnorum quæ per totam terram sparsa sunt, qui terram cum cœlo condidisti, huc præbe aurem, & audi: aperi oculos, & intuere. Audi superbam Sennacheribi orationem, & iuuenis istius Rab-facis, qui totus blasphemias scatet, qui quasi te ad certamen laceffat, rogat, Vbi est Deus ille fortis seruator pusilli istius gregis? Reges quidem Assyriorum populos & eorum regiones, quin eorū quoque Deos in ignem coniecerunt. Neque enim dii erant, sed manuum humanarum opera, ligna nimirum & saxa: proinde facillè deleta sunt. Isti verò te Domine augustum numen Israelitarum petunt, tibi maledicunt, te execrantur, iactitant se oppida deleturos vbi nomen tuum colitur, tuamque è terris memoriam oblitteraturos. Enimuerò ciuitates istæ à te conditæ & constitutæ sunt, in illis sceptrum verbi tui collocasti, ad quod conuellendum isti suas vires conferunt. Ne ergo illas internecone excindi pariaris, potius illas tuere Pater sancte: hic enim honos tuus & decus vnā cū illarum salute agitur. Mitte Angelum DOMINE, Angelum (inquam) illum quem aduersus Sennacheribum misisti, aut excita Iuditham quādam aduersus istum Holofernem, ad liberandam tuam Bethuliam. Ne procul iam à nobis absistas, neu te rebus aduersis occultes. Impius enim egenum per summam insolentiam exagitat, & rebus ex sententia cedentibus exultat. Eò venit arrogantia, vt maiestatem tuam parui faciat, nihil animo versat quàm non esse Deum. Os eius execratione, dolo & fraude plenum est, sub lingua eius iacet diritas & molestia,

in insidiis latet, locis occultis innocentem interfecit, solitudinem & inopiam miserorum oculi eius speculantur: tum secum ait, Ubi uiscitur Deus, vultum suum auertit, ne vnquam cernat. Eia ergo DOMINE, surge, attolle manum, frange brachium scelerati, accipe scutum & clypeum, vt opem iis feras qui tui Nominis causa iactantur & affliguntur. Vibra hastam, & aditum praeclude iis qui illos insequuntur: sint instar aceris vento expositi, iter illorum sit tenebricosum & lubricum, & Angelus tuus eos continenter ponere urgeat. Et quoniam DOMINE, sunt ex tuis nonnulli qui, quemadmodum Daniel Babylone, te colunt & precantur, sed non eo fidei robore quo decet, quoniam instar Heliae timeant ne soli in toto orbe supersint, te DOMINE qui ades iis qui debilitatis sunt animis, qui eos seruas quibus languescit cor & labascit, qui eos respicis qui te metuant, & tuae bonitati fidunt, vt eos à morte eximas, & miseris temporibus incolumes tuearis: illos apud te conserua vnà cum septem millibus hominum qui Baali non congenularunt: confirma eos, vt olim Daniele tuo Spiritu confirmasti: serua eos, vt tres illos in camino, ne immane illud Nabuchadnesaris simulacrum venerentur: illum potius DOMINE ex hominum consortio abige, consuetudinem ille habeat cum feris agrestibus, herba pascatur, instar bouis, quoad te agnoscat supremum dominatorem, Regem Regum, & Dominum Dominantium, cuius sit constituere Principatus, eosque dare & adimere quibus & quo videtur tempore. De iis porro Pater misericors qui per carnis infirmitatem & fidei exiguitatem, tanquam oues absque pastore, inter efferatos famelupos, corpore suo crustulum istud in carnem transsubstantiatum, accidens istud absque subiecto venerantur coacti (errore communi, qui legis locum tenet) Missas adire, vt capiti & fortunis consulant: petimus & oramus, ostende illis & fac vt serio viuoque sensu agnoscant apud se,

se, quanto honorem tuum & gloriam vitæ deceat ante-
reponere: agnoscant quanto dedecore maiestatem tuam
afficiant, si paululum modò falsos deos colant, quorum
ne nomina quidem Dauid suo ore vsurpare volebat: ni-
mium esse impudicam, quæ, vbi lapsa est, maritum
non fert castigantem, sed ad adulterum statim recur-
rit: te vomere tepidos, tibi non placere eos qui vtrinque
claudicant: qui vitam propriam, patrem, matrem aut
fortunas pluris quàm honorem tuum & gloriam facit,
eum indignum esse qui in tuorum numero habeatur.
Qui coruos alis, qui splendide vestis & ornas lilia agri in
nostro conspectu, qui populum tuum in solitudine
manna, cibo pretioso, aluisti, illisque tanquam deliciis
& amoribus tuis vestimenta non detrita seruasti: tu
Pater euellere ex tuorum animis istum inopiæ metum,
quem Diabolus, mundus & caro animis hominum in-
iiciunt. Reduc illis in memoriam Domine, quemad-
modum Filius tuus Dominus noster Iesus Christus vi
admirabili liberaliter eos paut qui sui obliti illum se-
quebantur (vt eius verbum audirent) non secus ac o-
ues pastorem. Ostende illis brachium tuum sibi sem-
per esse simile, neque vnquam breuius aut infirmius fie-
ri, nisi quantum nos ingrati, ignati & diffidentes cur-
sum tui fauoris & benignitatis auertimus aut impedi-
mus. Et quoniam immanis est culpa quam in eo genere
tui admittunt, Pater, qui non vis mortem peccatoris,
sed postulas vt resipiscat & viuat, conuerte eos ad te
DOMINE, & peccata illis ne imputes. Tange illis ani-
mum, vt tetigisti Petro post abnegationem, vt agnoscant
quàm grauitè in te peccent, se coram te deiiciant, gemant
& defleant peccata: sicq; manu tua erecti, se robustos &
firmos præstent in recreandis fratribus infirmis. Aperi
etiàm illis iter Domine, vt statim Sodoma egredi pos-
sint, antequam ii à quibus miseri coguntur ob lenticulæ
offam se hæreditate cælesti abdicare, sua cœpta & impia
cōsilia perficiant. Ne alliorum & cæparum Aegypti vllò

desiderio tangantur, potius sciant quanto melius sit paululum panis cum pace & quiete animi, quam domus tota opibus plena, cum animo continenter inquieto & trepido: longè præstare vnum diem in atriis tuis, quàm mille alibi: satius esse infimo loco manere domi tuæ, quàm opulentas impiorum ædes incolere. Recordentur miseri, quum se ipsos intuentur, profusi illius nepotis Evangelici, & illius exemplo cibum porcorum relinquant, certò persuasi te magnum esse illum Patrem-familias paratum ad illos excipiendos, neque minus liberaliter habendos quàm eos qui nunquam domo exierint. At qui animo ad omnem impietatem proiecto sacrum cultum tuum reliquerunt, sese omni impietate contaminantes, imò se cum istis parricidis adiungentes, siquid adhuc misericordiæ illis reliquum est, siqui inter eos electorum tuorum numero sunt, eorum DOMINE miserere, eos reuoca in sanctam tuam familiam, vnde exulant. Deice eos, & in tetram prosterne, quemadmodum olim Saulum, qui quum Filium tuum in membris persequeretur, conuersus postea constantissimus æternæ tuæ veritatis testis extitit: vt erecti à te & fulti ardentius postea gloriæ tuæ seruiant quàm antea. Quod si obfirmato animo veritatē, quam norunt, de industria oppugnant & te contumelia afficiunt, fac eos Deus similes rotæ & turbini, insequere eos terrore & trepidatione, vultum eorum ignominia suffunde, iramque tuam in eos vibra, pluant in eorum capita carbones candentes, ignis, sulfur & ventus procellæ sit demensum poculi illorum: vt totus orbis agnoscat te nostrum Deum & seruatores esse.

Tum nos ouilis grex tui, quem pabulo

Alis, tueris numine:

Et posterorum posteri, laudes tuas

Cunctis canemus seculis:

Aleth. Quum videas hodie Politice quàm misero loco sit Gallia, & nunc magis quàm vnquam alias egeat fido amicorum consilio, vehementer miror, siqua te patriæ

trix cura & charitas tangit, qui fieri potuerit vt animum induxeris illam deserere, quum potius te totum impendere deberes ad medicinam vulneri faciendam; & illam ex rabie & infania qua tenetur, liberandam.

Polit. Non aliter profectò quàm flens exilii, & cum incredibilem animi ægitudine, quòd prospicerè proximum & certissimum miseri regni interitum, qui breui ob res omnino turbatas futurus est, quèmq; nullo pacto vitari posse audeo affirmare, idque ex omnium sententia qui verè iudicant. Mitto religionem istam Hugonotorum, in qua nihil omnino vnquam potuit mihi arridere, quauis probam vitam & magnam morum conuersionem in iis perspexerim quos in vicinia illam Religionem amplecti vidi: mitto barbaram illam carnificinam quam Historio graphus cōmemorauit. Vnum dico, sic omnia illic administrari, vt nulla maior flagitiorum colluies, nullum tetrius malorum chaos conspici queat, siue iuris dicendi, siue Reip. gerendæ administrationem ab ouo ad mala (quod aiunt) spectes. Quid dico spectes? quod videre non possis, quantumuis quæras. Ista iam esse desierunt, iam pridem abierunt: reperuntur duntaxat in literis, harum rerum simulacra modò & nomina conspiciuntur. Etenim quod attinet ad eum Dei cultum quem à Patribus bona intentione acceperamus, hodierni principes & qui in illorum aulis versantur, deinde istorum exemplo innumeri Nobiles, ciues & mercatores planè rident & contemnunt, miles fastidit & execratur. Aula (vt vno verbo dicam) Regis exemplo, & magna Franciæ pars, aula exemplo, referta impietate & atheismo. Epicurus numinis contemptus, incesti & nefandi Sodomitarum more concubitus, & cætera omnis libidinis monstra inter illos trita sunt & vulgata. Intellexisti quoties fides publica (quod vinculum firmissimum debet esse ad societatem hominum inter se seruandam) violata sit: vt cui fidem habeas, iam planè nescias. Post edicta irrita illud demum solidum fore arbitrabamur, quod factum est

die 22. August. Anno 1570. Francia illa tantopere afflicta, suis calamitatibus releuari aliquantulum videbatur, & melioris spei initium videbatur videre. Hugonoti multis iniuriis acceptis moderatè tamen se gerebant, & patièdo vincere quàm vlciscendo malebant. Regem adibant illi quidem & consilium, quoties violabantur, ut quas accipiebant iniurias propularent: sed quamvis duntaxat simularet se vindicaturum, tamen hoc illis satisfaciebat. Oppida quæ illis Rex tanquam ad per-fugium in biennium concesserat, longè ante tempus præstitutum iis tradiderunt quos Rex præficere voluit. Ea fuit causa cur Rex per totum Regnum codicillos dimittendos curauit, quibus edictum pacificatorium confirmabatur: qua in re nihil ab illo & à sapiente ipsius consilio prætermissum est ad cicrandos Hugonotos, non secus ac falconarius qui accipitrem peruigil con-docefacit ad capitium induendum. Primarii Hugonoti in Aulam venerunt à Rege acciti, tanquam se in illius manus tradentes, qui iucundissima sibi esse eorum officia præ se ferebat. Neque verò dubium est quin, si eorum opera uti perrexisset, ut coepisse videbatur, hodie Elandriæ patronus esset: & has religionis partes si tutatus fuisset, facilè ad Regnum Romanorum, & forceri morte ad Imperium ipsum pertigisset. Tragicas istas Regis Nauarræ & sororis Regis nuptias, quibus omnis suspicio Hugonotis fuerat exempta, sperabamus fore pacis confirmationem: quum infœlix ille & ominosus globulorum iactus (quo petitus est Amiralus eo ipso die opinor, Edicti pacificatorii, nempe 22. August. atque adeo extremo die biennii concessi ad per-fugium oppidorum) mihi & meorum multis suspicionem iniecit, iampridem fuisse aduersus illos aliquid paratum & meditatum, & iactum hunc non sine magno nostro malo futurum. Ut cogitabam, sic contigit. Imò absit ut unquam cogitarim tam funestum ouum ponendum, fouendum & excludendum esse in Gallia. Hoc quidem certè

certè suspicatus sum, temporum rationem ad non mediocrem quandam calamitatem accipiendam componi. Ipsa narrari audisti si non omnino, at saltem aliqua ex parte. Nunc mihi illud vide, quis sit probus qui sibi tantillum in Gallia habitandum esse putet. Quod ad me profectò & multos ex meis attinet (quos tamen Catholicos esse credas velim) cognita hac vanitate & perfidia Regis (dicendum enim id quod res est) consilii etià quod ex fœmina Itala, Florentina, è domo Medicea, ex clientibus addictis & studiosis Papæ, ex Italis, Lotaringis, neq; vllis aliis, quum videremus remedium nullū afferri posse, veriti ne postridie idem nobis quod Hugonotis accideret, si nimirū hoc Regi suaderet splendida bilis, aut præcipui eorum qui sunt à consiliis, qui quidem nobis infestissimi sunt, vt qui eorum dolos & technas calleamus, & qui Galliæ ex animo bene cupiamus: veriti, inquam, ne subito calumniis nos obruerent, & facerent quod solent qui canem volunt interficere, vt rabie illum agidicant, ne præterea post eadē causa nostra disceptaretur, vt fit in causa Amiralii: malumus maturè egredi, quàm diutius morari: maximè verò vbi animaduertimus Principes finitimos partim vix vlla cura tangi, partim etiam lætos esse de interitū & exitio tot Nobilium Gallorū quorum egregia erga Regem fides constabat. Neque verò exiguam voluptatem capiunt, quum vident Regem brachio dextro læuum & reliqua corporis membra sibi amputatē. Hoc verò nominatim dico, voluptatē illos capere. Etenim si dolerent, si molestum illis esset tam acerbum spectaculū, obstarent tanto malo, vi illū impedirēt, ne lōgius progrederetur, & se dilaniaret: non aliter quam solēt amicos mente captos, qui se præcipites dare volūt, vigilijs & vi coercere manus & pedes vinciunt, ne sæuiāt. Verum quum animaduerto Principes finitimos ne illud quidem curare vt literis moneant, aut nuntijs missis doceant, quàm sibi ille & suis malè consulat: non dubito affirmare hoc illis voluptati esse, Dei esse digitū Galliæ

succensentis, necesse esse, vt (quò tandem res sit casura) clarissima illa & florentissima Valesiorum domus corruat, & potentissimum hoc regnum in alterius manus veniat, aut certe in multas partes diuidatur.

Iam verò illud scio, inter ceteros finitimos Principes Regi Hispaniæ multos esse in Gallia consilii participes, & homines iampridem addictissimos, ducatis Castillanis tot studiosissimos esse comparatos in ipso Regis consilio (nolo affirmare, Comitem Retium, Lansacum, Moruillerium, Lemouicum & Villaregium accipere ab illo pensionem, vt satis omnibus constat: neque domum Gonzaguzam perpetuò Hispanissasse) vt si Principis modò Vranii & fratris Lodoici opera velit vti, cum gratia qua valent, & copiis quas habent, (facile autem poterit illos sibi placare, vt tanta voluntate & fide in eum sint quanta vnquam antea fuerunt, modò illis & reliquis liberam conscientiam concedat, pristinasque tum dignitates tum bona restituat) non solum affirmo illos totum Belgium pacatum & tranquillum reddituros, sed ante annum Franciam ipsam, hodie à Regis amicitia alienatam illius imperio adiuncturos. Neque verò dubium est quin Princeps ille & frater libentissimè operam sint nauaturi, tum quia se à Rege lufos esse perspicunt, qui eos in bellum coniecit, deinde implicatos reliquit: tum quòd nihil eis optatius potest accidere, quàm vt oblata tanta facultate redire possint in gratiam cum suo Principe. Accedit etiam hoc magno illis decori & laudi fore. Porrò Hispanus satis causæ nactus est, ad eos sibi reconciliandos, non modò vt regnum hoc malè firmum arripiat, sed etiam vt Belgium sibi confirmet, quod alioqui non mediocriter periclitatur, ob egregiam administrationem senis illius Albani. Quòd si Hispanus hac in re nolit opera Principis vti, malitque ipsum Belgium amittere quàm recipere illius officio, & aliud acquirere: hoc verò est sibi ipsi succensere. Quicquid sit, si mauult ad eam rem adhibere

Ducem

Ducem Sabaudum, vt illi cedant Lugdunensis tractus, Delphinatus & Prouincia, finitimæ regiones, non dubito quin Princeps ille, cui recens memoria iniuriarū quas tum patri tum illi intulit Francia, dolori esse debet, qui bellicis laudibus clarus est, quem fidem datam suis Hugonotis seruare aiunt, facile ad se attrahat si minus totam Galliam, at maximam certè partem. Ad ista verò si quis obiiciat, hanc suspicionem in illum Principem cadere non posse, propter affinitatis coniunctionem quæ intercedit, respondeo leges amicitia, affinitatis aut alterius cuiuslibet coniunctionis non tanti esse principibus, quum de tuendo aut propagando imperio agitur: imò ditionis suæ fines ibi constituunt, quo gladii mucro potest pertinere.

Cæterum Hispano non desunt iustæ expositulationes cum Rege, nempe quodd eius vrbes ad defectionē sollicitauit, & rerum statum euertere studuit, rebelles apud se in aula honorificè habuit & ornauit, cū Comite Lodoico sæpe consilia contulit, illius conatum probauit & nō vulgaribus promissis adiuuit, auxilio dedit nō paucos ex subditis, qui in Belgium infestis agminibus ingressi sunt, itinere per Galliam apertè facto: Sanremigium & alios aliquoties misit, qui Albano verba darent, & illum detinerent, dum ille rationem inibat qua susceptæ res ad exitum perducerentur. Quinetiam de occupando Attrebatum oppido cogitauit, opera Refugii minoris, qui periit Lutetiæ: is enim ad Regem venerat, monens illum mitteret armatos, iam facultatem certam occupandi oppidi oblatam esse. Tutum aditum in suos portus concessit piratis qui Hispanos spoliabant: Rupellanis imperauit vt classem Vranii com meatu iuuarent, linerentque liberè quæ bello cepissent, deponere apud se, & vendere: palàm & in omniū conspectu passus est vt classis Vranianæ præfecti Gallos tum nautas tum milites deligerent liberum Comitatum qui vocatur, tentauit: Mingueterium Capitaneum misit, qui Perusli portus exploraret: quā ad rem

navim habuit onerariam specie, sed militibus plenā, qui capti sunt in Insula Spagnola. Conatus est pacem inter Turcam & Venetos conciliare, vt tota belli moles in Hispanum recumbat. Quin post mortem ipsius Amiralii Principem Vranium ferio tum literis tum nuntiis sollicitavit, & multa huc pertinentia fecit.

Iam verò Angliæ Regina, quæ eadem cū Hugonotis Gallis Religionem profitetur, quibus tot iustæ suppetūt expostulationes (vt vetera illa raceā quæ fœdere illo paulo antè facto sopita, nunc laniena hæc excitari denuo poterunt) cui dubiū esse non potest hæc confœderationem duntaxat factam fuisse ad præstringēdos Amiralio & cæteris Hugonotis oculos, quò magis aucupio paterēt: quæ satis perspicit quemadmodum Rex fidem datā nouit seruare: quam nō latet duobus Regibus vicinis nullum esse amicitiaæ aut fœderis vinculum, quàm quod necessitate & potētia seruetur & colitur, quorum si alterum deficit, iam nihil esse quòd vicini pollicitis fidem habeat: quæ facillè animaduertit expetitos fuisse à Rege Principes Angliæ primarios consilii, non alia de causa, nisi vt Lutetiæ illo nuptiali epulo tractarentur: nuptiis fratris Anglicanis, si quidem assequi potuisset, id nouaturū fuisse in Anglia quod sororis matrimonio in Gallia perfecit, nempe Religionis atque adeo Regni interitum; Regem fratris suæ Reginæ Scotiæ auxilium ferre conari, nō modò vt euadat ipsa, sed aliud quidpiam maius moliat, præterea id agere vt puerum Scotiæ Regem in Galliā transferendum curet, quo totam Britanniam in grauißimum discrimen aliquando adducat: denique opibus, potentia & consilio bellum quantum potest alere in Scotia: quæ certior facta est iussu Regis à quibusdam tentatam esse insulam Gersæam, vt illic opprimerentur & trucidarentur qui illuc ad suam tutelam confugerant: Hæc inquam, Regina, ad quam sine vlla dubitatione Hugonoti respiciunt, & eius fidem implorant, facillè poterit (scio) quoties volet, opera eius ipsius, quem Rex expetebat, aut alterius cuius-

pia n

piam quem diligit, eas regiones recipere quorum nomina modò & stemmatagestat.

Quod ad Principes Imperii attinet, sic habete, eos, si modò velint (velle autem debent) facile recuperare posse Metas, Virodurum & Tullum, quæ Rex per fraudem Imperio ademit, insuper vltèius progredi, vt detrimentum sumptuum belli quos in hac vrbe obsidenda Caroli Imperatoris iussu fecerunt, tū in repetendis facturi sunt, refarciant. Vel vnus Elector Palatinus non vobis videtur satis causæ habere cur Regem sibi infestum putet, quòd ad se pellicere conatus sit Ducem Christophorū, & pensionibus demulcere Ducem Ioānem Casimirum, dum meditabatur omnes Religionem profitentes perdere, in primis Amiralium vnicè Palatino charum? Vnum dicam, si Princeps velit hanc iniuriam vlciscendam suscipere, & ad hanc rem opera vti Comitis Mansfeldii (cui cum suis equitibus grandis pecuniarum summa debetur à Rege) qui modica manu specie repetendæ mercedis in Galliam ingrediatur (quod perfacile illi fuerit) nūquam talis rerum perturbatio conspecta est, omnium clamor & querela aduersus horum malorum autores exaudiretur. Sed de Principibus exteris hætenus.

Quod autem in ipsis Gallia venis & visceribus esse video, id verò non mediocriter me mouet. Non dubito quin Mommorencii cum suis consanguineis, necessariis, coniunctis, denique suarum partium hominibus, ad quos iustus dolor redit ex morte Amiralii & aliorum, quibus cum vel generis vel amicitia vinculum intercedebat, conentur omni ratione poenas de Rege, matre, fratre, Guisianis & aliis qui vel autores vel monitores extiterunt Tragici facinoris sumere. Si minus, stipites sunt, fungi, magis ignaui & infidi suo generi (vt patriam omitam) quam vlli vnquam extiterint. Saltem hoc præstandum illis est, vt se primo principi coniungant, quem parare ingressum in Galliam animaduenerint. Hoc enim certò sciūt, de se & suis penitus actū esse, Guisianos nun-

quam passuros in incolumes maneant. Quin Rex ipse, quātum audio, cum matre paulò antè quum loqueretur, palam deicrans dixit nihil profectum esse nisi opprimat quatuor Aemondi filios: hoc enim vetere verbo Gallico quatuor Mommorencii filios designat. Itaque disiuncti sint licet, vnus in Galia Narbonensi, alius Insuladami, alius hic, alius illic: hic præse ferat licet nihil se aliud quā venationem & aucupium curare: crebræ in aulam itiones & beneuolentiæ simulacrâ, quibus exceptus est, non magis illum malis eximent quam ipsum Amiraljū. Quod si memoria tenet quale Comiti Egmondo ipse cōsiliū dederit, qui in Hispaniā proficiscebatur, quāmq; ille grauius peccarit, qui non obtemperauit, sanè sibi ab istis cauebit. Alter quantacunq; diligentia quacunq; mandantur obeat, alii licet Brutos nescio quos effingant, nunquam Regem fallēt: nouit ille memores semper futuros iniuriæ acceptæ: habet ille consiliarios callidiores, quā ut nātiā istas sibi persuaderi patiantur.

Guisiani nunc quum videant eos sublātos quos suo splendori officere & solos suis consiliis obstare sciebāt, vident Mommorencios duntaxat conficiendos superesse, vt postea se omnibus charos esse iactent: nō vobis videntur libentissimè vindicaturi quas ab illis contumelias acceperunt? Quid quod egregium illum libellum titulo Mercatorum Parisinorum à suo Plācio aduersus illos conscribi iussit, tanquam alterum Anticationem? Quid quod Cardinalem Lotaringum Lutetiam ingredientem tam ignominiosè accepit? vnde carmen illud ridiculum originem sumpsit. Sic ergo statuat ille, nisi anteuertet, nisi occupabit, eadem illi expectanda esse.

Postremò quid obstat quominus Lotaringi (quos certum est genus ducere à Carolo Magno) Gallicū diadema, quod illis extortū est, recuperent? Istud occulta quadam astutia facillè perfici potest. Quod si vi aperta tentare libet, plures illi duplo homines quā Rex ipse (pace illius dixerim) secum habebunt. Plures illi tum ciuitates

tum

tum viros, qui à se stent, reperturi sunt. Sic enim habeatis velim, eos, si Fràcia peritura est, aut in alienas manus ventura, se illius sceptro quàm externum aliquem potiri male. Equidem (verè dicam) quum videam quàm non tutum sit hoc Rege viuere, malim illos quàm istos regno potiri. Illud dicam. Hugonotū iure indignatum, & planè gentis Valesiæ pertæsum, optaturum, vel etiam (meo quidem iudicio) daturum operam vt Lotaringi quod suum est denuo accipiant: illos enim speraret sibi conscientiae & Religionis procurandæ libertatem concessuros, & fidem datam seruaturus, quòd recordarentur quanti istis sua perfidia constitisset. Iam enim aliquam sperandi materiam dederunt non fore se tam acerbos quàm fama ferebat, qui multos Hugonotos seruauerunt (vt ab Historiographo audiuius) & quotidie clàm seruant. Sed astutè effecerūt vt totius inuidiæ tempestas in Regem redundaret, tum ne ipsi culpā sustineant, tum verò vt si qui rem vindicandam aggredientur, hæc ultio petat eum qui se sceleris autorem profitetur. Sanè sapuerunt, qui in se factum hoc noluerunt transferri.

Sed attendite quæso fratris Regis, & matris technam in hac Parisiensi Tragedia. Pridie quàm ageretur, vespere ambo Regem adeunt, petunt & obsecrant vt rem susceptam acceleret: si hæc facultas prætermitteretur, nunquam talem se nacturos quæ tum aduersus Hugonotos dabatur, teneri irretitos istis plagis quas iam pridem promiserat: rationem quam sæpe frustra tentassent de illis excindendis, in manibus paratam esse: non esse iam cunctandum, sed semel transigendum. Hispanum sine dubio (siquidem Vraniana negotia labefactari incipiebant iam inde à Genlio profligato) olim in tempore hanc cladem vindicaturum, quam eius opera in Belgio occupando accepisset. Quamobrem iuberet subito & seriò rem perfici nocte proxima, nec in longius tempus differret: se quidem cum Guisio, Aumalio, Nineruenfi & Retio prouidisse, omnia vt sint parata. Quòd si diutius rem proferri

veller, illa cum lachrymis, hic summa contentione orat & obsecrat, sibi per eum liceat Gallia excedere; hanc officiorum quæ non mediocria in illum constabant, mercedem petere: certum esse Gallia egredi, & eò concedere quò harum rerum nullus rumor vnquam perueniret. Hac tam feruenti oratione Rex permotus & coactus est, vt illa ipsa nocte id perfici pateretur quod in aliud tempus producere decreuerat, vt interim obseruaret quò recideret spes rei Belgicæ, opera quam illic nauabant Hugonoti. Hoc illud est matris strategema in gratiam filii charissimj, & in iacturam alterius, qui eam iampridem fastidit, quémque leuiter valde à nescio quo tempore diligit. Effecit vt doctrinam Machiaulli sequutus sit, de non seruanda fide, nisi quantum negotiorum ratio postulat: illam neglexit quam Dionysius Siculus peritior & prudentior amplectebatur, qui apud se hominem improbissimum habebat, in quem nimirum populus libertatis cupidus totam iram euomeret. Ita mater odium Dei immortalis & omnium hominum in maiorem natu filium attraxit, minorem magnis copiis armavit prætextu excidij Hugonotorum. Quid? annon omnia illi appositè sunt excogitata? non præclara datur facultas vt quod iampridem concupiscit regnum inuadat?

Historiog. At istud strategema minimè intellexeram: illud quidem mihi constabat, magna illum cupiditate regnandi teneri, & sublata spe Anglicani Regni. Regem & matrem, vt illum placarent, misisse ad Polonos legatū qui connubiū Sororis Regis Poloniæ ipsi peteret, tametsi iam affectæ ætatis & subuetulæ: ratos illum eo aditu facillimè ad illius Regni successionem sibi viam facturum, mortuo Sigismundo, qui tum regnabat: neque mihi incompertum erat, Regem & Reginam matrè, auditò inter hæc excessisse vita Sigismundum, misisse rursus in Poloniam Mólucium Episcopum Valentinū: cum præclaris mandatis & ampla potestate splendide mentiendi, & magnifice

gnificè promittendi, quæ non seruarentur: qui omni ope & artificio contenderet, vt Regnum illud vacuum duci Audico deferretur: Nunc verò quo diligētius hoc stragemma confidero, eo insignius esse comperio & dignius quod locū in mea historia habeat. Sed Regē scio, si ad ista attentius aduertat animū, alterius consilia impediturum:

Polit. Non secus atque alter, vt caueat ne opprimatur aduicilarium antecuertere poterit.

Historio. Nimirum illud est, Fallaciā fallaciam trudit, Cretensem agere in Cretensem.

Polit. Ego verò magnates istos suas res agere suo arbitrio sinam: pergam in meo instituto, vt aliorum consilia recenseam. Hoc sine dubio noui, veros Catholicos Gallos, etiam cæteris quiescentibus & nouum aliquē Bodillum exoriturum (à quo perhibet Mich. Ritus Neapol. interfectum Chilpericum Franciæ Regem, dum à venando rediret, propterea quòd illum palo alligatum flagris cædi fecisset, & Reginam gravidam eadem de causa trucidatam) qui domum Valesiam funditus deleant, si semel furor exardescet.

Aleth. Mihi verò in memoriam reducis quæ Ronsardus grauissimis & apertissimis verbis de isto Bodillo prodidit in Franciade, quod poema Gallicum in lucem emisit post cædem Parisiensem: vbi quum de tribus fratribus loquitur, appositè admodum sic ait, Franciados extremo libro quarto.

*Tres simul ignaui, gleba telluris inertes;
Sive toga sive ad Manortia muneris inepti.
Deuouet hos populus diris: vnum, quia molli
Desidia torpet, sanctum nec adire Senatum;
Nec quicquam nouit generoso pectore dignum,
Nec lites audit, nec rem populivc suamve
Curat, iusve suis dicit: sed turpiter illum
Otia delectant, frangit male suada voluptas,
Proditor beu populi, sibi perfidus. Ergo nec ultra
Conscendet solium, nec demens sceptrum tenebit.*

Et paulo pòst.

Non secus atque lues populis exosus, & illis
Inuicti parent procures, tum percitus ira
Ardenti furere incipiet, forisq; Bodillum
Flagris precipiet cadi, paloque reuinctum
Ostendet vulgo lacerum crudeliter artus.
At illi tumidum vindiēt am pectus anhelat,
Atque iram tacitus mandit, multosque dolorem
Per menses cohibet: mox iusto accensa pudore
Ira visum ad facinus compellet, nec diadema
Nec trabeam aut fasces veritus, Regemque necabit
Audax, & Regis tepefactam sanguine dextram
Iniiciet grauida praeceps uxoris in aluum,
Exitio inuoluens prolem, matremque, patrēque.

Postea autem orationem suam conuertens ad minimum natu fratrem, quem negant consilii huius nefarii participem fuisse, vt eum ad laudis studium cohortetur, sic alloquitur:

Non decet Heroem, Princeps Troiane, minaci
Esse animo, proprium Getuli hoc esto leonis.
Mitius ingenium Reges exornet, & illos
Diuino generis similes testetur.
Deinde rediens ad descriptionem Regis addit:

Perdet adulator miserum, vendentibus aula
Fumos praebebit patefactas credulus aures.
Pernicies Regum certissima, quae male cantis
Sermones tetros mellito immurmurat ore!

Et paulo pòst.

Hec solet amentes agitare inscitia Reges,
Vt paucos ornentque planos, in deliciisque
Stulti habeant, non quos prudentia raraque virtus
Commendet, sed qui incessu, vultuque oculisque
Grande sophos simulent: digni postrema tenere
Artifices ipsos inter vulgusque profanum.
Pinguis aqualiculus paucis lurconibus extat
Ex iis quae tandem è misera vix plebe seuerus

Expri

*Exprimis exaltor. Supremos gratia honores
Immeritis sic conciliat, dignosque repellit,
Quis furor, ut qui se communem ciuibus unum
Esse patrem meminit, paucis palponibus omne
Addicat studium, reliquos malus aspernetur?
Vt delatori patulam citò prebeat aurem,
Atque aliquem claris ladat natalibus ortum,
Cui calidus feruet circum præcordia sanguis?
Scilicet euentu discet Chilpericus olim
Quantum crudelitas temeraria Regibus obfit,
Quum sceptrum simul insanus cum sanguine perdet.*

Aleth. Quantum video, Ronsardus iste mirus est dicendo, & mira narrat. Nunquam putassem illum ausurū hæc tam planè tamque apertè viuo hoc Rege exponere, licet nominibus confictis illa tegat.

Philaleth. Confer nunc quæso quæ vidimus cum hac narratione.

Aleth. Miserrimus profecto status est: quid dicam non habeo.

Polis. Sed qui fieri potest vt Ronsardus ista publicauerit?

Aleth. Imò longè plus audet. Hunc Regem & eius regnum sigillatim describit sub nomine Chilperici, aulicam impudicitiam, cædes, stellam quæ noua conspecta est, & alia portenta: ipsius denique Regis obstinatum animum, vt prænuntiet fore vt ille vxorem pellicis accipiendæ causa strangulet.

Polis. Narra nobis quæso te, si quidem memoria tenes.

Aleth. Non possum omnia: hæc accipe.

*Indignus regno Chilpericus, iste popelli
Helluo, cuius edax animum sitis vrit habendi,
Omnis mancipium sceleris, seuusque Tyrannus
Immodicis populum qui veftigalibus vrgens
Expellet ciues, aurique cupidine flagrans
Vicinos fratrum fines inuadere bello*

*Tentabit, tum neminem amans, tum nemini amatus:
 Agmina scortorum quò pergit cunque trahendo,
 Immundus, nullum Veneris nisi numen adorans
 Et ventris, noctesque diesque ignobilis ori
 Desidia absument, populum nec questibus aulam
 Audiet implentem. V eterum iura omnia, sancta
 Gallorum leges isto regnante silebunt.
 Quinetiam Mystarum erit infestissimus hostis;
 Quaeque olim longi solatia grata laboris
 Ampla Sacerdotum studiosis premia reddi
 Mos erat, aut qui olim virtutis premia honores
 Cedebant, uni scelerato Rege dabuntur
 Assentatori: virtutis fœda voluptas
 Accipiet laudem meritam noménque verendum.*

*Nunquam tanta aliàs irati numinis alto
 Signa polo videre homines, nec conscius aether
 Ventura cladis, bellorum atque cruoris
 Tot portenta dedit: terrae tot oppida motus
 Infaustum sternet miseris mort alibus omen:
 Ex imis nunquam toties penetralibus ignes
 Diffidere solum, toties nec crine minaci
 Antea terrifici cœlo rubuere Cometæ.
 Plurima ventorum violentis sylua iacebit
 Flatibus, insanòque ruens Aquilone procella
 Horrificos edet strepitus, cultroque cruorem
 Sudabunt scissi panes, mirabile visu.
 Arboribusque inerunt hyberno sydere flores.*

*Nec tamen admonitus sceleratam ponere vitam
 Impius iste animum inducet, sed pectore ceco
 Signa minasque Deum spernet contemptor Olympi:
 Perfidus in propria peccabit coniuge, turpi
 Fœdus adulterio genialia fœdera soluet:
 Consortemque thori ferali nocte peremptam,
 Haerentem lateri, & duro blanda oscula dantem
 Sera exhorrescens meritò indignabitur ætas.
 Ah demens! cuius ceruicibus imminet ira*

Celestis, iustas scelerum pœnasque reposcit.

Post hæc de nescio, quo Clotario loquens, & quemadmodum Reginam matrem (quam nomine Brunechildis innuit, vlturus sit exponens, ita subiicit:

*Arribus egregius belli, clarisque trophæis,
Certe per mediam mortem laudemque decusque
Querere, vindex equus erit, scelerisquo nefandi
Seu a quod admisit Brunechildis, sumere pœnas
Institer: cauda cuius religabit equina
Colleitam in nodumque cornam laeuéque lacertos.
Tum miseram scabras valles per & auia saxa,
Per iuga, per vepres raptabit, frustra passim
Linquet sparsa, lupis abiectam immitibus escam.*

Non multo pòst.

*Non ea Læstrygonum feritas, non antra tulerunt
Cycloppum tantam rabiem, quantum ista cruenta
Mente agitat facinus: regni furialis Enyo,
Nectere docta dolos, ex bellis altera bella
Consuevit serere, & iam litibus addere lites.
Sed merito tandem vindex Clotarius illam
Supplicio afficiet, sortem miseratus acerbam.*

Polir. Deum immortalem, quid audio? Quid vnquam clarius quicquam vidit nominibus fictis describi? Miri sunt artifices isti poetæ. Sexcenti sunt qui ista legent non intelligentes: neque tamen amplius paucis verbis dici potest.

Aleth. Imò quod magis mireris, Iaminus, qui argumenta in Franciadē Ronfardi conscripfit, quique sensum arcanum horum verborum tenet, & mētem autoris, hæc illustrauit in argumento li. 4. vbi de errore Pythagoræorum agit, quem metempsychosin vocant: quasi animi ex aliis corporibus in alia migrent. Ait enim Ronfardum consultò hac falsa sententia uti, ut hanc habeat faciliorem rationem qua animos veterum Regum in noua corpora transfundat. nisi enim ita finxisset, Historiographū, non poetam habendum fuisse.

Polit. Rectè sanè. Mihi tamen vehementer doleret si vaticinium Ronsardi verum in Regina vxore reperiretur, vt à marito suffocetur. De Brunechilde quidem certè nihil sum sollicitus, quidnam illi accadat. Vtinam in Galliam nunquam venisset: non in eas calamitates incidissemus. Sed vide quæso quam materiam Gallis omnibus Ronsardus præbeat, quum Bodilli facinus commemorat in Regem, Reginam & prolem designatum, quòd virgis cæsus esset. An non tibi ita videtur à minori ratio- cinari? Qui infinitis partibus crudelius quàm Bodillus es- tis accepti, in capite, dignitate, fortunis, coniugibus & li- beris, quorum propinqui, consanguinei, affines, necessa- rii & vicini læsi & trucidati sunt, contra ius & fidem publi- cam, si quis est cui feruet circum præcordia sanguis, si quid generosi animi in vobis superest, quin vos nunc præ- beris fortes aduersus hunc populi proditorem, sibi per- fidum, demovorum istum, id est populi helluonem, sa- uum tyrannum, auri cupidine flagrantem, nemini cha- rum, sceleratum Regem, vitis induratum? hæc enim pars est elogiorum quibus hominem ornat. Non satis perspi- citis qualem se iste gerat cum matre, fratre & aliis qui illi sunt à consiliis? Num expectatis dum plura videatis è cæ- lo signa, aut plures in terra sceleratæ perfidiæ testes? Quasi dicat frustra expectari. Sic habeto Alethia, Ron- sardum mirificè esse subtilem, occultos illi esse acu- leos.

Aleth. Prorsus occultos. Quàm vellem hæc omnia pla- na esse, quo omnes ad officium faciendum excitarentur. Nollem tamen tyrannus rescisceret quicquam ab illo de se scriptum esse, quantumvis obiecto velo: sine dubio il- lum necaret, aut certè vi ad palinodiam adigeret: non se- cus atque coegit metu Pibracum spe accipiendæ abba- tiæ, scribere Latinam epistolam ad Stanislaum Hel- uidium Polonum, vt prodicionem suam fucò aliquo illi- neret.

Polit. Vera narras. Istam epistolam vidi non putabam à Pibra

à Pibraco scriptam : non est ausus miser præ pudore nomen suum profiteri. Ah quàm illius vicem doleo! Parum sanè hætenus apud Polonos promouit suis scriptis: iam enim satis superque nota est illius perfidia, quem sua epistola conatus est ornare. Nihil aliud afferre necesse est quàm locos illos Ronfardi, vt quis diuinare queat quid sit, & quem perstringat. Quòd si Historiographus emitteret in lucem quæ nouit, vt nuper cōmemorauit, ea abunde testimonio erunt quæ fuerit cæsum innocentia & parricidarum crudelitas.

Historiog. Ne dubita quin sim emissurus, sicque habeto me omnia sigillatim obseruaturum, quibus rationibus incautos fefellerint, tum literas occultas, technas, fictas lacrymas, verba inuolucris tecta, senatusconsultum etiam aduersus Amiralium factum multis diebus postquam mortuus est, aliud item aduersus Bricomaldum & Cauanium. Nihil tacitum prætermittam Deo bene faciente.

Ecclesia. Quod mihi S. C. aduersus Amiralium, Bricomaldum & Cauanium narras? Non intelligo quid dicas. Enimuero estne aliquod aduersus illos S. C?

Historiog. Tu verò hoc ignoras?

Ecclesia. Ego verò istuc.

Historiog. Dicam. Post mortem Amiralii & editam stragem 24. August. die 26. Rex (vt iam narraui) Palatium adiit, ibi pro tribunali confirmauit hæc omnia gesta fuisse proprio & spontaneo suo iussu. Iussit vt inquire retur in eam coniurationem quam obiecerat Amiralis, audirenturque testes maximè idonei & consentanei. Senatus Parisiensis (collaudato Regis facto, qui fortiter trucidasset Hugonotos) negotium dedit vt hæc fierent, causam informauit, è parricidarum iudiciis reum egit cæsum Amiralium, deinde Bricomaldum & Cauanium, qui iisdem diebus traditi sunt in custodiam, & seruati ad honestam aliquam speciem tam horrendo parricidio prætexendam, vt exequi aliquid viderentur solenni iudiciorum for

ma obseruata. Tandem factum est S. C. quo curia à Rege delecta tempore iustitii, vbi causam post mortem cognouit, iudicia, confessiones & negationes aliquorum ex reis item chartas nonnullas quas visas fuisse dicere ausi sunt: placuit Amiralium maiestatis conuictum teneri, pacis publicæ hostem, rerum nouarum cupidum, caput, Principem & autorem coniurationis aduersus Regis & Regni statum initæ, abominandam eius memoriam & infaustum nomen in posterum haberi. Ad expianda autem hæc scelera placuit ipsius cadauer aut (si minus reperiri posset) simulacrum à carnifice vehi & rapi crati vimineæ impositum à carcere Palatii ad plateam Arenariam, ibique è patibulo suspendi ad hanc rem nominatim erecto & collocato è regione Comitii Parisiæsis, siue domus publicæ, cui maneret affixum 24. horarum spatio postea vehi ad furcas Monfalconias, ibique in editissimo & excelsissimo loco poni. Insignia, arma & stemmata caudis equinis rapi per totam Lutetiam, & quibuscunque oppidis aut vicis comperirentur ad illum ornandum antea locata esse, deinde in testimonium sempiternæ ignominie frangi & comminui à carnifice in compitis & locis quibus solent præconia publica edici: signa, tabulas, imagines siue pictas siue fictas, aut alia quælibet simulacra, ubicunque essent, frangi, obliterari, comminui & lacerrari. Idem vt fieret in diocesi Parisiensi, omnibus iudicibus & magistratibus imperatum: nemini licere vt harum rerum quicquam apud se haberet. Bona illius feudalia quæ vocant, à corona Franciæ mouentia (vt loquuntur) in fiscum relata, alia feuda & bona tum mouentia tum immobilia Regio fisco addicta, liberos ignobiles, plebeios, infames, intestabiles, indignos qui vllas dignitates, ornamenta, honores aut bona vlla denique in Gallia consequantur, siqua autem possideant, publicata esse. Arcem porrò & domum ingenuam quæ erat Castellione ad Loniam, quam ipse Collinius (hoc enim erat gentile nomen Amiralii) incolebat, inferiorem etiam chortem, & quic

quicquid ad domicilium totum pertinet, euerti & solo æ-
quari, neque in posterum quicquam extrui aut ædificari:
arbōres quæ decoris & ornatus gratia circa ædes consistæ
essent, medias secari: in area ipsius arcis columnam lapi-
de quadrato erigi, in qua tabula ærea statueretur, illicque
S. C. incidi in ære: Deinceps quotannis 24. August. pre-
ces & supplicationes publicas fieri, quibus gratiæ Deo
agerentur; quod patefacta coniuratione supplicium de
coniuratis sumptum fuisset. Simile S. C. (si modò exci-
pias caput postremum de diruendis ædibus) factum est
aduersus Bricomaldum & Cañanium. Hæc duo senatus-
consulta publicata & executioni mandata sunt 27. & 29.
Octob. 1572. vnum in simulacro effictō vice cadaueris A-
miralii, quod iam pridem sublatum fuerat in furcas Mon-
falconias, postea detractum à nonnullis, qui illum viuum
honore affecerant. Alterum verò in iis ipsis Bricomaldo
& Cañanio, quos Rex spectare quum suspenderentur vo-
luit: quum quidem illi constanter grauissimam sibi fieri
iniuriam Deum immortalem cōtestantes affirmarēt: cu-
ius vindictam illi tribuerent.

Eccl. Nunc libet verba Dauidis vsurpare, quibus de
improbitate satellitum Saulis conqueritur, eorumque i-
niqua & scelerata facta recenser.

Qui iura celfo de folio datis

Qui frana legum flectitis, en eris

De plebis vt causis regna

Iudicio statuat is a quo?

Quin mente praua nequitiam & dolos

Versant, sub umbra iustitie regunt

Iniuriam: factis honesti

Obiciunt speciem pudendis.

Materna ab aluo flagitii viam

Sensim sequuntur, p̄rque suos gradus

Obliqua sectandi libido

Cum teneris adolescit annis.

Aleth. Magna quidem sunt iudicia diuina: sed hoc

obiter audeo confirmare, vt illa omittam quæ quotidie cum vniuersi homines faciunt, qui Dei iram aduersus se accendunt, tum maximè qui quum norint Domini voluntatem, non faciunt tamen (hoc enim esset immensum) fieri non potuisse qui grauius Deus commoueretur, quòd Hugonoti, tanquam omnem beneficiorum Dei memoriam deposuissent (qui illos adhuc seruauerat, imò toties miraculis extra ordinem factis è summis periculis liberauerat) ita omnem suæ quietis spem in connubio Nauarrenno fixerant & locauerant, perinde ac si Ecclesiæ seruator quispiam esset: atque adeo in ceremoniis non in re ipsa scrupuli non nihil mouerunt.

Ecclesia. Vera prædicas. Et sanè hanc culpam admodum desleo. At interim tamen adeo fidelem fore sponsum meum confido, vt quam fidem dedit, eam omnino sit præstaturus: sibi enim perpetuo constabit.

Aleth. Hoc verò indubitato statuendum est, & consolationis loco habendum, Deum esse omni sapientia, bonitate & potentia præditum, gloriæ propriæ curiosum, vt nihil quod suum sit, amittere velit: eumque, quum ipsa met sit veritas, ne apicem quidem verborum suorum prætermitturum, sed effecturum vt tum promissa in suos tum iudicia in hostes appareant: tempus porro ipsum instare.

Eccl. Sed quamobrem & quod dignum ob crimen, tanto odio exarserunt in me, vt funditus deletam & perditam vellent? quid fuit illis causæ? Nam quod coniurationis initæ reos subdiderant meos, ea verò causa adeò ridicula & ineptè conficta est, vt vel ab ipsis cæcis deprehendi possit.

Aleth. Non aliam fuisse causam puto, quam quæ olim Caino cæde Abelis, aut Herodi fuerit cæde infantium sese contaminanti. Denique, vt parerent præclaris illis legibus, quarum tabulæ Amiralio ante nuptias oblatae sunt: quibus vtinam credidisset, aut porro etiam reliqua piorum multitudo fidem adhibeat, ne opprimatur inimicorum insidiis.

Polit.

Poli. Historiographus noster, opinor, nouit præcipua capita quibus quasi fundamēta iecerit Regina mater, quæ filios in manibus, Galliam sub pedibus habet, odii illius implacabilis quo Hugonotos pessimè prosequitur.

Historiog. Quia nimis longum esset omnia commemorare quæ in hanc sententiam dici possunt, in aliud tēpus reiiciam, quum fulius ista disputabo. Nunc hoc dicā, nihil esse quod illā Hugonotis tam infestā reddidit, quàm quodd eius literæ publicè recitatæ sunt in comitiis Fræctor dianis, quum illic adesset Ferdinandus Imperator vnà cū filio hodie Imperatore, literæ, inquam, autographæ, quas propria manu scripserat, & chirographo subiecto confirmauerat: quibus Principem Condensem ad arma capiendā perpulerat primo ciuili bello. Vnde liquidò constat ab illa incendium Gallix ortum esse. Verum vt maiorem æquitatis speciē suæ vindictæ conciliaret, sibi persuasit non ab aliis quàm Hugonotis euulgatam suā impudiciā, & magiæ crimine eorum opera malè audire: id quodd è mēte nunquam esset depositura. Quinetiam ex eorum scriptis perspiciebat libenter eos ipsi negotiorum administratio nem erepturos esse. Suspiciabatur item Amiralium nunquā obliuioni traditurum quoties illū ludificata esset. Proinde hanc vnam esse rationem, qua caueret ne ab illo aut reliquis mali quicquam acciperet, si omnes è medio tolleret, quibus modis à nobis initio dictum est. In hac sententia cum multis de causis quas vel à se vel ab aliis habebat, confirmabatur, tum verò ea permouebatur quam à sua gente & familia tenebat, nimirum quem semel offenderis, vt eum capitali habeas odio, nève cum inimico redeas in gratiam, nisi vt eum perdas.

Exacerbauit ipsam quoque non leuiter lepida quædam tabula, in qua quatuordecim occulti Reginx serui cum ipsa scitè ad viuum expressi erant. Nam cum Eques Batteressius aliam tabulam, in qua depicta erant lineamenta eius domus, quam in Tegulariis superbè ædificat, forte quadam super lecto anterioris Reginx cubi-

culi repositam animaduertisset, clantulum eam subtraxit & ipsius loco subiecit istam eodem serico inuolutam. Quæ postea multis inspectantibus explicata, magnum illi dolorem & ipsius famæ ingens detrimentum attulit.

Polit. Sed quæ causa fuit Barteressio, cur illam tam aperte ludificaretur?

Historio. Audio ita fecisse, indignantem se tot Reginæ adulteris per fastidium postponi, neque in illo fœdissimo cœtu inter quatuordecim vnum sibi esse relictū locum, quanquam insigni corpore & lasciuia meritum, quem Regina ultro acciret. Vtcunque sit supposita ista tabula vehementi ira atque odio incendit ipsius animum aduersus Hugonotos, à quibus structa sibi ista ludibria existimabat.

Hanc quoque asperauere carmina incertis auctoribus vulgata in sœuitiam, superbiamque eius & secretas libidines, quibus cum Fredegonda, Brunechilde & Iezabele componebatur, ipsa etiam Iezabele deterior expressa. Omnia enim hæc decora atque officia ab Hugonotis in se congeri semper suspicata est. Sed versus ipsos quātum memoria consequi potero, recitabo.

Francorum regno leges dum stante vigerent,

Atque suis rectis artibus esset honos:

Prima peregrinum biberat tamen Aula furorem,

Et iam fœmineas suspiciebat opes:

Dum grauis huius erat Brunechillidis arbitra Regni,

Captæque Landerico dum Fredegonda suo.

Quid fiet leges postquam cessere refixa,

Cumtæque fœmineis iura libidinibus?

Fœda choros inter quid Messalina procaces

Per luxum mœchis non dabit ista suis?

Quid non sublaris audebit Gondius alis,

Cui velut admissio Iezabel hinnit equo?

Gondius iste Pero est, hæc Iezabel est Catharina

Pra qua, Penelope Iezabel ipsa fuit.

Collatio Iezabelis & Catharinæ, cum dissimili vtriusque exitu.

Quam sibi sunt similes, & ad omnia pene gemella

Regna mater, Iezabelque vita?

Ille furens peperit clades & funera Gallis,

Hæc Israelis posteris ruinam:

Iezabel Astarten coluit, Catharina Papatum

Cruore placat nobili ruentem:

Sidonia gladiis sacri cecidere Propheta,

Insensque falsis obrutus Naboth:

Quas clades Hetrusca dedit, quot flumina rubros

In aquor alium detulere fluctus?

Vno dissimiles: merita nam morte perempta

Mox insepultos Iezabelis aris

Obsceni sparsere canes, scdum Catharina

Canes vel ipsi respiciunt cadauer.

Hæc sunt opinor, quæ bonam istam Lamiam prope ad insaniam rede gere. At nisi sciret à Ronsardo versus istos quos modo Alethia recitabat, in se & filios esse conscriptos, an dubitas putaturam esse, setam festinè urbano illo sale & Gallico aceto ab aliquo Hugonoto perfunditurametsi Lupa ista cum suis catulis satis causæ det Papistis ad conquerendum & pœnas ipsius flagitandas.

Aleth. At nondum veram causam attigistis, ex qua in furiosas illas cogitationes prorupit. Hoc enim etiam atque etiam statuatis velim, qui semel euomunt, vt illa donum cæleste (nempe Dei in filio CHRISTO verbo eius, notitiam) & sacram veritatem cognitam destinata improbitate tamen oppugnant, eos nullum resipiscentiæ donum obtinere, sed ita à Deo deseri, vt faciliè in caninam rabiem profiliant, qua agitati obuia quæque arripiunt & mordent.

Polit. Hinc coniicere facile est quo ingenio futuri sint eius liberi, quos quidem educarit. Ex quo mihi cogitate

quàm grauitèr peccarint ii quorum partes erant istorum curam gerere mortuo Rege Hentico: quos quum retinere deberent, vt ad virtutem insti tuerentur, totum illi regimen reliquerunt, quæ eos exemplaria quædam perfidiosisæ & execrandæ proditiõis efficeret, denique instrumēta quibus illis primum, de inde regno & diademati Gallico (à quo tantus illi honos est habitus) exitium compararetur.

Philalet. Horrendum est audire quos Tyrānus sermones iactat, & quo pacto illū Deus indurauit: vt nisi Deus furiosos eius conatus reprimeret, cruor cæsorū ad mortuū iuga redundaret, siquidē tāta copia effundere posset.

Aleth. Deus proculdubio ad iram est accensus: ad quē placādum deiici nos animis magis quàm antea opus est, humanas cogitationes diuinis iudiciis cedere oportet, vt in eius clementiam & prouidentiam penitus recumbamus, summis eum & continuis precibus solitemus, certò persuasi eum velle & posse suis in tempore auxilium ferre.

Eccl. DOMINE hunc tyrannum in facinorosi cuiusdam trade manus, à quo continenter crucietur: ad eius latus Satan adsit perpetuò. Effice vt tum ipse tum ipsius consiliarii, carnifices & satellites tales vbique terrarum cognoscantur quales sunt reuera. Decurta illorum dies, & in eorum locum substitue alios qui tibi sint cordi. Liberi eorum sint orphani, vxores viduæ, palantes & errantes è domibus eiiciantur, emendicato pane victitent, ita tamen vt nemo illorum misereatur. Omnes fortunas rapiat fenerator, & opibus extranei potiantur. E medio tollatur eorum posteritas, huius, inquam, tyranni nomen è memoria deleatur. Patrum scelera sint perpetuo coram te, ne matris illius peccata remittas. Tantum enim abest vt egenos rebus afflictis leuare cogitarint, vt contrà toto animo miseros, qui in extremas calamitates & acerbitates ceciderant, cruciarint, vt ad mortem, imò post mortem, sibi persequendos esse putauerint.

Semper eis veluti fuerat maledictio cordi;

Infamta in illos execratio cadat.

Ac veluti studio fugiunt benedicere prauo;

Sic nullus illis cupiat aut dicat bene.

Denique vt veste sic infortunato vndique conteguntur.

Sed mihi ô Deus & Rex sis auxilio, pro tua pietate serua me. Me enim & mea omnia tuæ mando & committo fidei, sola tua bonitate freta, & expectans dum pœnas de improbis & impiis sumas. Perfice Deus & absolue opus tuum. Profer in apertum tuorum integritatē, vt illorum innocentia & æquitas splendeat & conspicua sit quemadmodum es pollicitus. Sin autem (vt & fieri potest, tibiq; id soli notum est) in istorum grege nonnulli sunt ex tuis admixti, (quemadmodum selectum illud organum tuum Paulum videmus aliquando ante conuersionem tuis bellum inferentem) accelera hos dies domine, matura tempus vocationis, ne forte eadem vindicta inuoluantur, & inter improbos illos Susannæ vetulos pereant. Excita Daniele tuum DOMINE, cuius opera absoluantur tua ancilla. Exaudi nos ô Pater, per IESVM CHRISTVM Filium tuum DOMINVM nostrum.

Aleth. Iustique pœna vindicis exitum

Lati videbunt, impiique

Sub pedibus fluuium cruoris.

Psal. 58. Vita bene acta gens hominum sciet

Manere iustos premia. at impios

Manere pœnas, arbitriumque

Esse Deum sciet orbis æquum.

DANIEL. Insons ego sum & careo culpa effusi huius sanguinis. Atque vt de tali perfidia, scruitia & tam peruerso iudicio sententiam meam edam: Veterum illorum Lutheranorum qui in Gallia erant, fidei confessione pridem inspecta (quæ etiam mortalium omnium oculis exposita fuit) qui omnes cruciatus & acerbitates perferre maluerunt, quàm vlla in re abiicere notitiam quam à Spiritu sancto habebant de Deo Patre in DOMI-

NO IESV CHRISTO, in qua summum hominis bonum positum esse, salutem scilicet æternam, agnoscunt, vt absque ea hominis quàm pecudis conditionem miseriorem esse statuant: postquam animaduertimus neminem posse illis hanc spem extorquere, nulla eos angustia, persecutione, fame, nuditate, inopia, ferro aut flammis separari posse ab amore CHRISTI (etiam si hac tantum de causa quotidie mactarentur, haberentur eodem loco aut peiore etiam quàm oues quæ iam iam iugulandæ seruantur) lento igni sublimes torreretur, abscessa lingua, ne Deum coram populo verbis collaudarent, indignis finis denique modis eorum oppugnari fortunas, existimationem & vitam, tanquam omnium maximè detestandi hæretici essent, reos fieri maiestatis diuinæ & humanæ: quod planius perspicitur tum ex scriptis & edictis in hanc rem factis, quæ ad hunc diem in actis publicis supremorum senatum & aliorum magistratum Galliarum, tum ex confessionibus fidei quas à multis illorum editas fuisse Historiarum Martyrum testatur: Præterea loco vnius qui flammis absumebatur, magnam virorum, mulierum & puerorum multitudinem exoriri, quorum eadem fides & spes erat: vt cineres corporum & sanguis effusus seminarium quoddam esset Ecclesiæ: quum nihilominus tamen aduersarii illos comburere pergerent, vt in ipsam veteris & noui Testamenti sacram scripturam sæuissent, cuius libros in linguam vulgo notam conuersos cremabant, putantes se hac ratione arma illis extorquere. clypeum fidei & galeam salutis eripere, omnes denique veritatis notitia priuare.

Postquam item perlegimus fidei illorum confessionem quam Princeps Condensis, misericordia motus, quum illos videret iniuriis & contumeliis affici, Regi Fræncisco secundo exhibere voluit Ambasiæ, vt à viris doctis ad sacram Scripturam examinaretur, & immodica illa comburendi sæuitia compesceretur: eam itidem confessionem ab Hugonotis exhibitam Regi Carolo IX. in collo-

collóquio Possiaceno, quam etiam Ministri sancti Euan-
gelii publicè defenderunt aduersus Cardinales, Episco-
pos & Doctores Pontificios, idque coram ipso Carolo
Rege, matre, fratribus, Principibus, aliisque qui Possia-
ceno cōcilio intererant: quæ typis est euulgata in multas
linguas conuersa, quæ etiam omnium manibus teritur,
vt qui volunt, videre possint num ad verbum Dei quod
vetere & nouo Testamento continetur, prorsus quadret:
edictum etiam statim post illud colloquium factum,
mense Ianuario 1561. autoritate Caroli, consensu ma-
tris, Principum & eorum qui illi aderant, approbatū de-
inde à multis è Præsidibus & consiliariis totius Gallia:
quo incendia & omnis generis supplicia remittebantur,
libertas cōsciētia cōcedebatur, cōciones habere in sub-
urbis oppidorum totius Gallia, in quibus verbum Dei
doceretur & sacramenta conferrentur à Ministris qui ad
hanc rem vocati, designati & renuntiati essent: vt codi-
cillis regiis hac de re factis constat.

Stragem etiam Vassiacenam violato edicto factam,
ad cuius præscriptum Hugonoti quietè se gerebant: Pre-
ces armatas Ducis Guisæ, Conestabilis & Mareschalli
Sâtandræi, quibus à Rege petebant vt excinderetur quot
quot istam Religionem profitebantur: literas tunc tem-
poris à Regina ad Principem Condensem scriptas, qui-
bus hominem rogabat arma sumeret, & à quamplurimis
sumenda curaret, vt Triumuiratus consilio & conatui
obstisteret, matrémque & liberos captiuos liberaret: Au-
xiliares copias à Regina Angliæ & Principibus Germa-
niæ tum Hugonotis missas, deniq; quicquid consequutū
est ad mensem Martium 1562. Edictum etiam pacifica-
torium tunc factum, quo confirmabatur illud primum
quod Ianuariū appellabatur: quo insuper concedebatur
vt in nonnullis oppidis Religio exerceretur. Glossemata
item quibus Rex Edictū illud restrictius in dies faciebat
(quum Declarationes appellaret) vt tandem illud viola-
rit: dolos & consilia matris, Lotaringorum cum suis per-

totum quinquennium : Hugonotorum in obediendo fidem: institutionem qua mater liberos interim educabat: Congressum & colloquium Matris cum filia Hispaniæ Regina & Duce Albano Bayonæ habitum, consilia & pollicita mutua : copias Heluetiorum conscriptas iussu Regis 1567. Querelas & expostulationes Hugonotorum contemptim à Rege auditas, quum multis in locis se cædi & iniuriis affici docerent : bellum palam ad illorum internecionem comparatum, auxilium Germanicū Duce Ioanne Casimiro, res illo bello gestas, edictum ad pacem conciliandam mense Martio, 1568. eiusdem pacis perfidiosam violationem, fraude Caroli cum suis, fugam Principis Condensis, plurimorumque Hugonotorum cum suis familiis, qui per insidias propemodum oppressi fuerant ab iis qui pacem & fidem publicam violarant: exercitum quem Dux Bipontinus, ob commune Religionis vinculum subsidio Hugonotis adduxit: prælia toto illo bello commissa, maximè pugnam Iarnacæam, in qua Princeps Condensis deditione facta refrigerato pugnæ ardore iussu Ducis Andegauensis interfectus est: exercitus regimen Amiralio commendatum ab Hugonotis, post Principis cædem, auspiciis Principum Nauarreni & Condensis: edictum denique à Carolo & consilio, maximis cæremoniis factum die 22. August. anno 1570. pollicita cum sanctissimi iurisiurandi religione facta à Carolo, Nobilibus consilii, omnibus Curiis, prætoribus & magistratibus qui ad ius per totam Galliam dicendū constituti sunt, hoc edictum accuratè in perpetuum seruatum iri : vim & iniuriam tota fere Gallia Hugonotis illatam per illud biennium, simulationem fraudulentam qua Carolus velle se de seditiosis pacem turbantibus sumere pœnas fingebat: technas tū ipsius tum matris quibus in aulam pellexerunt Reginam Nauarræ, cum filio, consanguineis, Amiralio & cæteris primariis & Nobilibus Hugonotis: nuptias Regis Nauarræ cū Margareta sorore Caroli, vulnus illatum Amiralio possremo

stremo die biennii exacti post pacem factā : parricidium ipsius Amiralii, deinde multorum nobilium, aliorum deum virorum, mulierum, puerorum Hugonotorū, qui per summum scelus trucidati sunt die Dominico 24. August. Lutetiæ, & aliis deinceps diebus: cædes item, latrocinia & direptiones per multa Galliæ oppida & loca commissas, quæ etiamnum committuntur, in salute tum animi tum corporis, fortunis & existimatione Hugonotorum: copias & vires quas Carolus cogit, vt eorum nomen & memoriam radicitus ex humano genere euellat: iudicium denique à Carolo & Curia Parisiensi aduersus Amirahum, Bricomaldum & Cauaniū, & quicquid scitu dignum est.

Hæc omnia inquam, postquam perlegimus & expendimus, postquam item multa sigillatim ab Historiographo & Politico multisque aliis testibus fide dignis audiuius: Ecclesiæ denique querelas, orationes & preces attendimus, quam antea semper orasse pro hostium ipsorum conuersione, proque status illorum incolumitate & salute cognouimus: omnibus, inquam, diligenter consideratis, dicimus Lutheranos siue Hugonotos Gallos neque antea asseruisse, neque hodie asserere vllum falsum dogma in negotio Religionis, sed puram illam, veram & sanctam doctrinam Christianam ab illis doceri, quam vera Ecclesia Catholica (cuius caput est IESVS CHRISTVS) docuit & confessa est, docet & confitetur, cum omnibus sanctis martyribus qui tanquam sigillo sanguine illam effuso comprobarunt: eandem, inquam, doctrinam quam Ecclesiæ per Germaniam, Angliam, Scotiā, Suetiam, Daniam, Noruegiam & Heluetiam sparsæ, omnes denique filii & electi Dei amplectuntur & confitentur, iisdem signis & sacramentis adhibitis: vt omnibus æquis iudicibus, qui rem ex veritate æstimare volent aperte constabit. Hanc porro doctrinam haustam esse ex libris veteris & noui Testamenti, quos Dei hostes conati sunt & conantur etiamnum (sed frustra) opprimere & ex-

tinguere: propterea quòd æterno Dei consilio statutum est cælos & terram præteritura esse, verbum autem Dei in perpetuum mansurum esse, quibuscunque tandem conatibus hostes Dei hanc veritatem oppugnare nitantur, quam qui profitentur quo magis prementur, eo magis crescent, instar Israël apud Aegyptum. Cōtrà verò omnis planta quam Pater cælestis non plantauerit, falsa omnis doctrina, & qui eam tuentur & defendunt, è terra excidentur. Quare omnes Dei filios monitos volo, vt in eadem fide & spe ad extremum vsque spiritum permaneant, adiuncta illis comite charitate, sine qua fides ipsa obscura est & mortua. Interea minimè dubitent, quin Pater cælestis, quicquid ærumnarū illis hac in vita accidet, largiturus sit in altera ea quæ nec oculis humanis cōspici, nec auribus audiri nec mente intelligi queant, quæ ille iam inde ab orbe condito sui dilectoribus & metuentibus parauit: quum scelerati contrà, perfidi & proditores carceri æterno mancipabuntur, vbi tenebræ, dētium stridor & (vno verbo) æterni cruciatus erunt, vbi dicturi sunt. Annon ii sunt quorum vita nobis ignominiosa videbatur & vitæ exitus infelix? O nos amentes! Qui nam fit vt in tanta gloria collocati sint? Quinam obtigit illis sors inter sanctos?

De iudiciis & arestis Caroli & curiæ Parisiensis, quæ in Amiralium, Bricomaldum & Cauanium facta sunt, nos ea dicimus & affirmamus per summam iniquitatem, scelus & perfidiam facta esse, calumniis inaudita vanitate & impudentia confictis: quales solent prætexi ab iis qui suam crudelitatem explere volunt. Cuius rei vnum exemplum abunde testimonio esse potest, mors nempe turpis & acerba, qua Sacerdotes legis, Scribæ & Pharisei, imò maximus ille Sacerdos & populus Hierosolymitanus DOMINVM nostrum IESVM CHRISTVM vitæ autorem affecerunt, eum in crucem medio inter duos latrones loco tollentes, quum illi obiecissent seditionum, rerum nouarum & regni affectati crimen: tametsi

metſi incredibili eſſet lenitate & clementia, & in Iudæo-
rum gentem innumera conferret beneficia (multis co-
ram miraculis editis) quippe qui eius rei tantum cauſa
veniſſet, vt eos ad ſanitatem reduceret. Iam diſcipuli cō-
ditio non eſt potior quam magiſtri : ſi ei fuerunt infeſti,
vobis quoque erunt. Cæterum quod attinet ad cædes à
24. Auguſt. & deinceps in Amiralium & reliquos fideles
perpetratas, affirmauimus & affirmamus eam eſſe maxi-
mè horrēdam & deteſtandā coniurationē, prodicionem
perfidioſiſſimè ſuſceptam, & ab omni generoſæ mentis
ingenio alienam, carnificinam maximè omnium barba-
ram quæ vel inter nationes efferatiſſimas fando vnquam
audita eſt, iam inde ab eo quū Cainus fratrem Abelem
iuſtum crudeliſſimè interfecit, ad hāc vſque ætatem. Ad
cuius immanitatē exprimendam quum nomen nō extet
idoneum quo Carolum, matrem, fratrem, conſiliarios,
ſicarios reliquosque ſatellites & adminiſtros tantæ cru-
delitatis appellemus, dum occurret nomen (nam vtē-
dum eſſet alioqui vel grauioribus verbis quam natura
fert, vel leuioribus quam cauſa poſtulat) nunc dicimus
illos obſcuraviſſe famam & nomen tyrannorum & prodi-
torum qui vnquam perfidioſiſſimi & ſæuiſſimi fuerunt;
eosque quum tales ſint, & eorum poſteros eiecimus & e-
iicimus in perpetuum ex communi hominum congreſ-
ſu. Statuimus vt deinceps vicesimoquarto cuiusque men-
ſis die fiat celebris memoria (ad nefandum illorum fa-
ctum deteſtandum) execrandæ cædis factæ die 24. Aug.
& aliis poſtea diebus in Eccleſias Gallicanas, vera Eccle-
ſiæ Catholicæ membra, quam tyranni iſti falſo iactant,
quum eius nec notam yllam aut veſtigium teneant, imò
eam habeant vnā religionem blaſphemiam in ore, &
atheiſmum in animo inſitum. Dies ipſe 24. Auguſt. in
perpetuum dies ater & prodicionis nuncupator. Carolus
porrò, quemadmodū ex ipſius maioribus nonnulli variè
agnominati ſunt, vt vnus mitis, alter pater populi dictus
ſit, Carolus Proditor appellator, cuius nominis Gallici

anagrammatismus pro stemmate proprio esto, qui sensum talem habet, Venator aut Expulsor perfidus.

Quod attinet autem ad ipsius Ecclesiæ preces, quas Caroli causa, curiæ Parisiensis & aliorum tyrannidis mancipiorum fecit, certo affirmamus eas & alias omnes exaudiri propter ipsius caput filium Dei, qui non minus vindicaturus est hanc iniuriam quam si in se ipsum accepisset, qui semel testatus est, Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Quare expectet patienter Ecclesia cum suis membris exitum DOMINI, memor quemadmodum Hierosolyma post casum DOMINI VM nostrum IESVM CHRISTVM, quum se euasisse arbitraretur (quod tardius accideret vindicta) se solo æquari experta est: suamque gentem excindi conspexit post quadraginta annos à Romanorum ipsorum exercitu, quorum tamen fauorem interficiendo CHRISTO demereri studuerat: Recordetur priscum etiam mundum contemptorem & profanum, spretis totos centum annos & eo amplius boni Patriarchæ Noë monitis, submersum esse, quum nihil minus suspicaretur: quum Dei Ecclesia (quæ tum in octo animabus posita erat) in mediis fluctibus seruata est. Achabum & Iezabelem uxorem, postquam aliquot annos Ecclesiæ infesti regnassent, euersos cum tota prole fuisse ab eo quem Deus ad hoc excitauit. Succurrant infinita huiusmodi exempla, quibus perspicue constat DOMINVM sumpto de filiis supplicio virgas in ignem conicere. Et quoniam fœdus illud quod Papa cum suis Catholicis iniit, spectat prorsus ad exitium eorum omnium qui iugum Ecclesiæ Romanæ excusserunt (quod ab omnibus perspicui potest qui iudicio integro valent) si verum est Ecclesiam Dei esse cuius membra sunt maxima pars Germaniæ, Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Suetiæ, Noruegiæ, Poloniæ, Heluetiæ, & in vniuersum quicumque per totum orbem terræ verè Euangelium profitentur: si verum est, inquam, eos omnes fratres esse eodem spiritu, eiusdem inter se corporis membra, pro DOMINI voluntate,

luntate, qui eandem omnibus vitam impertitur, omnes eiusdem Domini seruos, eiusdem Regis & Imperatoris milites, qui in communicanda salute aeterna nullum gentis aut nationis discrimen fecit: omnes simul DOMINI domum esse, extructam in fundamento Prophetarum & Apostolorum, in templum sanctum, cuius lapis angularis est IESVS CHRISTVS: denique si verum est brachia, manus, aures & pedes corporis subseruire debere capiti, & ipsa mutuum auxilium ferre: Videant Principes gentium quas supra recensuimus, quemadmodum dêt operam, cum vt dissidia quæ inter se habent, componant, tum verò vt primo quoque tempore, nulla cunctatione interposita, vtri alios priores accedant (hoc enim à spiritu Dei alienum est) firmissimum fœdus & syncretismum quendâ inter se & quos suæ ditionis habent, ad mutuum subsidium ineant, quo Antichristi & mancipiorum illius conatibus obstant: iniurias fratribus religionis ergò illatas ad se pertinere apertius quàm antea, quicquid tandem prætextus allatum sit, ostendant. Animaduertant se neque aliis à Deo præpositos esse, neque in Ecclesiam ascitos commodi proprii aut quietis causa, verùm vt ad illius gloriam & fratrum salutem (non eos secundum carnem dico) promouendam operam suam nauent. Ne dubitent quin Deus fœdus huiusmodi confirmet, stabiliat & fortunet, vt hoc Dei fauore freti alacriter vires omnes & consilia conferant ad defendendos Euangelii professores aduersus Satanæ & totius satellitii rabiem, neque cunctentur aut tempus trahi patiantur, sed potius considerent quàm acerbis miseriis & calamitatibus conficiantur qui nunc Antichristi tyrannide premuntur. Sin autem sunt quos ita dementauit mundus suo fascino, vt ad hoc fœdus animum nolint appellere, iis ego nomine Dei edico nō posse illos suis ludificationibus (quæ mundum & carnem resipiunt) horrendi iudicii Dei asperrium sensum effugere: cui nihil commune est cum carne & sanguine, nec vult qui manum aratro admoouerunt, eos

ad posteriora respicere. Minus etiam sua calliditate atq; astutia, qua se valere putat in rebus gerendis, vitare possunt quin illis exedendum sit quod iniriuit factio aduersaria: cuius neque consilium & mentem ignorant, neque odium quo in Euangelium flagrat. Denique non efficiunt quin standum sibi aliquando sit ad tribunal magni Iudicis, apud quem Machiaveli aut discipulorum siue similium axiomatibus nihil loci est futurum. Quod si qui restitent, ceteri nihilominus ad hoc foedus se adiungant: denique si omnino iniri non poterit, saltem quibus Deus reliquum facit bonum animum & zelum, contentur quantum facultates feret, testatam relinquere suam pietatem. Sic enim sibi persuadeant, non posse illam tarditatem committi in ferendo auxilio, quod sibi ferri quamprimum optarent, si eo loco essent, quin ecclesiastici ædificii iuncturam diuellant, symmetriam eximii illius & pretiosi corporis labefactent, deniq; turpissimæ ignaviæ grauissimo scelere se obstringant. Sin autem quos neq; præceptum quod de iuuandis præcipuè domesticis fidei, neque exempla veterum aut eorum qui annis superioribus fideles Gallos iuuerunt (quum non tanta vrgeret necessitas) mouent, ii saltem reminiscantur quid Scripturæ frigidis & tepidis comminentur. Qui occluserit autem ad vocem pauperis, inquit Scriptura, is quum premetur, clamabit, neque exaudietur. Faceßite hinc (dicturus est rex magnus postremo die) Deo patri exosi, in ignem æternum vobis paratum. Victu & vestitu necessario opus mihi fuit, vos verò me non subleuastis. Scire etiam eos velim, præter interitum opum & fortunarum qui imminet, Dominum omnem fratrum effusum sanguinem ipsis inspectantibus, neque quum possent, auxilium ferentibus, repetiturum esse.

¶ Fidelibus autem Gallis superstitibus hoc decreto & iudicio leges politicas stabiliimus & stabilimus quæ sequuntur.

1. Primum quemadmodum Niniuitæ ad vocem Ionæ
Prophe

Prophetæ, sic isti ad vocē Dei irati, qui per seruos suos, minas & flagella hodie loquitur, publicè indicunt & ob seruato absque vlla hypocrisi in singulis oppidis ad quæ se receperunt, sanctum & Christianum ieiunium, quot diebus Ecclesiæ videbitur, quo dometur, subigatur & deiiciatur caro, animus autem ad Deum attollatur.

II. Serijs precibus publicis, vnà cum vera vitæ emendatione à minimo ad maximum de integro (vt Iosifæ tempore factum est) cum summo patrefamilias irato ob illorum peccata pacem & fœdus renouato: deinde cum vera fidei & charitatis coniunctione mortem DOMINI nuntianto, memoriam illius obeunda & agenda sacrosancta Cœna celebranto.

III. In singulis oppidis loco publico collecti suo & posteritatis nomine sanctè se leges quæ sequuntur seruaturos iuranto.

IIII. Hoc iusiurandi sacramento edito, in illis ciuitatibus comitiis & suffragijs publicis magistratum seu Maiorem creanto, qui ad eorum salutem negotijs belli & pacis præsit: vt omnia rectè atque ordine admittrentur. Idque tantisper faciunt, dum Deus qui in manu habet Regum corda, vel Tyranni animum immutet, & Gallicum regnum in veterem dignitatem & libertatem vindicet, aut vicinum quendam Principem excitet, qui ex virtute propria & notis diuinitus inditis agnoscat populi perditiliberator.

V. Singulis Maioribus 24. viros adiungunt, qui illis adsint in consilio. Quos quidem simul cum ipsis Maioribus deligunt nulla conditionis habita ratione, ex patritijs, siue ex populo, siue ex vrbe, siue ex municipijs, modò indicentur apti ad bonum publicum promouendum.

VI. Præter hos 24. consiliarios, qui pro more cum Maiore crunt (is autem vicesimum quintum locum explebit) deliguntur 75. vt totus ille numerus sit centum hominum. Hi verò etiam nullo discrimine habito tum ex ciuibz

tum municipibus sumuntur. Ad eos prouocare poterūt litigantes in iudicijs duntaxat capitalibus, nempe vbi vel mortis, vel exilii vel mutilationis membrorum condemnatio inciderit.

VII. Absque consilio 24. Maiori nefas esto quicquam statuere, quod in deliberationem cadere possit, de bellicis aut politicis rebus. Quæ autem maioris momenti sunt, in iis 25 soli nihil, sed ipsi 100. statuunt: verbi gratia in promulgandis vel antiquandis legibus, re nummaria curanda, exigenda pecunia, paciscendis induciis vel pace, aut aliis quæ directò publicam salutem respiciunt.

VIII. Quæ à præfectis & consilio decreta fuerint, ea diligenter, alacriter (vt coram Deo) & sine mora executioni mandator: si quis recusarit, exemplum in eum editor.

IX. Quotannis Cal. Ianua. 25. magistratum deponunt in cœtu centum virorum, vt priuati deinceps habeantur, nisi quod è numero 100. teneantur. Deinde omnium suffragiis alii deliguntur, nempe Maior & 25. ordine suprâ demonstrato. Ex hoc verò delectu excludi nō placet eos qui magistratu abierint, siquidem suffragatio illis fauerit: excepto tamen Maiore, qui eundem magistratum ini re non poterit, nisi biennio ad minimum interlapso. sed eo anno manebit in numero 24. consiliariorum (vt duntaxat 23. sint deligendi) deinde nouus Maior vicesimum quintum locum explebit. Quod si quis illorum intra annum decesserit, centumuii cœunt, qui huic rei prospiciant vt Reipub. interesse iudicabunt.

X. Isti 25. postridie quàm creati fuerint, magistratu 75. abdicant, & totidem alios in eorum locum sufficiunt. Vnde excludetur duntaxat qui anno superiore proximo magistratum hunc gesserint. Hunc ordinem quandiu videbitur, seruant.

XI. Quod si quis ex centumuiris ad belli aut reip. negotia curanda vocatus sit, ex cœtu abito: nisi fortè tanquam legatus missus sit, qui vel de pace, bello vel alijs publicis negotiis cum Principibus aut populis agat.

xii. Qui rationibus referendis obnoxii sunt, nullius rei omnino curā suscipiunt, nisi prius dispunctis & consolidatis rationibus, & reliquis, siqua sint, persolutis. Quod si quis talibus suffragatus fuerit in comitiis, is viginti coronatis mulctator, quam summam statim numero, aut carceri mandator.

xiii. Ordinarii magistratus qui iuri dicēdo præsunt, si probos esse constat, in statu primo manēto. illum pro more curanto, & causas summa autoritate decidunto adhibitis duodecim integræ existimationis. Sin minus tales esse constiterit, qui munus absque ludificationibus & remoris forensibus administrauerint, Maior & cōsiliarii in singulis oppidis illis abdicatis alios idoneos constituito. Hi verò ad rationem administrationis reddendā adiunguntur, & pœnis luēdis, si res postulabit, obnoxii sunt.

xiiii. Ex istis singularum urbium præsectis & consiliariis vnum aliquē deligunt, qui summā imperii, instar Dictatoris Romani, teneat, cui omnes omnium ciuitatum dicto sint audientes in iis quæ ipsius muneris erunt: id enim ad vniuersorum salutem aptissimum est.

xv. Cuius eligendi ratio facillima esset, si Maiores & Consiliarii omnium ciuitatum simul congregari possent eo loco qui vniuersis commodus esset: quo modo Iones, Diores, Bæoti, Achæi, Dolopes alique populi 12. florentissimarum Græciæ urbium olim factitabāt, qui bis quotannis ad Reip. negotia curāda cōueniebant: aut quo modo cōstitutum erat Amphictyonum conciliū ætate Pausaniæ. Verum quoniam hoc in præsentia difficilius est, poterunt in singulis urbibus Maiores & Cōsiliarii conuentu apud se indicto deligere certū quendam ad summam imperii, suūque suffragium mittere ad eius urbis Maiorem quæ visa fuerit aptissima ad suffragia colligenda: vt in ea suffragiis vndecunque missis cum internis deligatur is cui plures suffragationes, Deo dirigente, imperium adiudicarint.

xvi. Quanquam autem belli rationes non semper

expectât dum consilium capiaſur, imò (vt vetus verbum eſt) bellum oculo geritur, id eſt ad rerum euenta temperat: tamen adhibentor Imperatori aliquot conſiliarii, qua ratione ſuprà demonſtratum eſt. His negotia communicato, & ex eorum conſilio omnia gerito, quoties negotiorum ratio ferre poterit.

xvii. Eadem ratione deliguntor quinque aut ſex legati, qui Imperatori attribuantur, cui per vices ad idem munus ſuccedant, quo ordine recenſiti fuerint, vbi quis vel deceſſerit vel magiſtratum depoſuerit: idque nimirum nequa perturbatio, conſuſio aut clades accidat, dum hoſtes aliquid proditoriè molirentur aduerſus Imperatorem, vt illius morte reliqui duce priuati remaneant.

xviii. Deliguntor tum Imperatores tū legati, quoad eius fieri poterit, viri Dei timentes, cuius honos, decus & Eccleſiæ ſalus ſit antiquiſſima: quique non ſolum prudentia, ſed etiam dotibus & virtutibus illis quatuor præditi ſint quæ in Imperatore eſſe debent, rei militaris ſcientia, animi magnitudine, fama & exiſtimatione, poſtremò ſœlicitate in rebus ſuſcipiendis.

xix. Conſiliarii Maiorum qui vrbibus præſunt præter bellicam peritiā tales ſunto, quales Iethro ſocer Moſis ſuadebat habendos eſſe, homines fortes, pii, & auaritiæ inimici.

xx. Dictum illud ſapientis obſeruantor, ſtulti conſilii repentinam eſſe comitem pœnitentiam, & in magna parte belli adminiſtrandi non eſſe ſecundo errori locum. Quamobrem in huiusmodi errores ne incidant caueto, & vbiçunque conſilio prouideri poteſt aut remediū adferri, diligenter curantor.

xxi. Singularum vrbium Maiores & Conſiliarii ærario publico (etiāſi in hoc Religionis & neceſſitatis communis negotio neruus belli non debeat appellari) homines ſingularis fidei & ab omni fallacia alienos præficiunto, qui accepti & impenſi rationes conſiciant, itē alios

Antigra

Antigraphos, siue Obseruatores. Præter omnes autem illos, loco qui commodissimus visus fuerit, **Quæstorem** & Obseruatorem generalem constituunt, & alios præfectis. Hi omnes, vt omni fraudû & peculatus generi obuiam eatur, apud consilium rationes referunt.

xxii. Vt calumniis & obrectationibus occurratur, quæ ferè in duces & clarissimos Reip. viros iaciuntur, idque vel hostium calliditate, vel inuidia, ambitione vel aliis pestibus quas tû Diabolus conatur in Ecclesiâ introducere, tum ex leui suspitione animos militû aut populi subeunt: vt itaq; rerum perturbatio quæ inde oriri posset, tollatur: cuius ex omnibus vrbibus fas esto apud Maiorem & Consiliarios accusare quoscunq; norint meditari, machinari aut agere quicquam in cômuncem perniciem, siue ex nobilitate siue ex præfectis aut alio numero sint. Quodd si huiusmodi suspicio vel in Maiorem vel in Consilium aut aliquot ex Consilio cadat, delator postulato centumuiorum senatum haberi: id à Maiore & Consilio ne denegator. Ibi delator crimen in iudicium asserto, vt modo & ratione omnia fiant. Neque verò idcirco reos oportet existimare se à delatore iniuriâ vllam accepisse (qui non nisi optima voluntate adductus ad accusandum descendere debet) potius voluptatem ex eo capiant, quod sociis & toti senatui suam causam probarint.

xxiii. Qui in noxa fuerint, ii ex formula iudicii debitas pœnas luunt, vt nulla habeatur ratio in his aut aliis criminibus officiorum quæ fontes vel sua vel suorum cômemorare possint: vt scilicet virtus (cui merces inter homines debetur) iustam remunerationem accipiat, & ne supplicio quo culpa digna est, eximatur: quod gloriæ diuinæ & communis salutis damno fiat. Bonis præmia, malis supplicia decerni perpetuum esto. Falso delatori pœna more & instituto regionis irrogator.

xxiiii. Dictator postquâ expeditionē susceptā absoluerit & exercitum dimiserit, magistratu abito, & in ma-

nus Cōsiliorum tradito. Postea priuatam vitam ducito, aut inferius munus seu prouinciam ne fastidito. Idem etiam minores magistratus faciunto.

xxv. Ab ipso summo magistratu ad infimos quosq; accurate obseruator disciplina Ecclesiastica, qualis constituta est superioribus annis in Gallicanis Ecclesiis ante postremam illam dissipationem. Sic enim aperte perspicietur regnum Dei & verbi sceptrum stabilitum atq; confirmatum, Satanæ verò regnum cum vitiorum colluuiæ, quibus mundus & caro delectatur, è medio fidelium eiectum & exterminatū: sicut filios lucis decet. Hoc dum facient, ne dubitent se domi & foris fortunatos fore, absque vlllo terrore sedes tutas & quietas habituros, stragem suis regionibus infestam non fore. Quini ex illis centenos hostes in fugam agent, & centeni decies millenos. Dominus suum cum illis fœdus confirmabit, omnique rerum necessariarū copia circumfluere illos summa cum pace faciet. Sin autem Dei viui leges & decreta contemnent, si vitiosis & perditis moribus locum inter se dabūt, pavor, trepidatio, morbi & alii languores, tum generis omnis diritates illos insequentur. DOMINVS infesto illos vultu perterrefaciet: in hostium potestatem venient, vbi miserè intereant, nemine insequente trepidi fugient. Quod si ne tum quidem ad sanitatem redibunt, septuplicatas plagas DOMINVS illis importabit. Has enim minas suo Israël(i in cuius locū istos successisse non est dubium) olim iactauit.

xxvi. Vt autem tam sanctum opus, tam pium & necessarium frenum, (quum nempe agitur disciplinæ Ecclesiasticæ constitutio & obseruatio) executioni mandetur, in oppidis Magistratus operam nauanto vt consistoria habeantur: in castris Dictator cum suo consilio aut alii Duces, dum probi & integri homines erunt in exercitu.

xxvii. Disciplinam quoque militare inter duces, centuriones & reliquos milites, quoad eius fieri poterit, diligentis-

ligentissimè constituunto & obseruanto. Cuius tamen multa capita prolixè commemorare nihil est necesse: quodd superuacaneum sit, si ductores erunt in officio: fin minus, etiam noxium & perniciosum. Satis fuerit si tota militaris disciplina valeat (sub lege diuina) ad docendos & adducendos milites vt Lacedæmoniorum exemplum imitentur, quod quidem in tribus positum erat: vt præfectis dicto essent audientes, vt alacriter bellicos labores ferrent, denique vt vel vincerent vel in prælio occumberent.

xxviii. Judæ Machabæi dictum (quo suos animo consternatos alloquebatur) illorum memoria nunquam excidito, Victoriâ in multitudine & numero militum non esse positam, sed è cælo robur & vires præstari. Itaque continenter implorato diuino auxilio, in iis quæ suscipient boni ipsius Machabæi exemplum imitantor, quâ aduersus Nicanorem & alios Dei hostes pugnaret. Neque ex animo vnquam deleatur præclarum Gedeonis facinus aduersus Madianitas, qui trecentos secum duntaxat habuit. Etenim non secus atque ætate Machabæi, hodie impii oppugnant miserum hunc populum insidiis, perfidia & dolo circumuentum, eo consilio vt cultum Dei euertant, virôsque, mulieres & impuberes interficiant. Pii contra, pro gloria Dei, Ecclesiæ salute, suâque ipsorû vita tuenda dimicant.

xxix. Duces diligentissimè operam danto, vt miles in re bellica exerceatur, quo pacto cum hoste congregiendum sit, velitandum, oppugnandum oppidum aut munitio, impetus sustinendus. Imperator totum exercitum doceto, vt acies oculi nictu (si opus sit) variis modis instruat, vt seruentur ordines, dispersi colligantur, pro loco, numero, ratione aciei hostium, aut pro quauis alia nec essitate quæ occurrit.

xxx. Duces maximè autem Imperator sæpe vel apud totum exercitum vel singulas cohortes verba faciunto, vt animum addant, contineant, laudent, arguant milites,

nus Cōsiliorum tradito. Postea priuatam vitam ducito, aut inferius munus seu prouinciam ne fastidito. Idem etiam minores magistratus faciunto.

xxv. Ab ipso summo magistratu ad infimos quosq; accuratè obseruator disciplina Ecclesiastica, qualis constituta est superioribus annis in Gallicanis Ecclesiis ante postremam illam dissipationem. Sic enim apertè perspicietur regnum Dei & verbi sceptrum stabilitum atq; confirmatum, Satanae verò regnum cum vitiorum colluuiè, quibus mundus & caro delectatur, è medio fidelium eiectum & exterminatū: sicut filios lucis decet. Hoc dum facient, ne dubitent se domi & foris fortunatos fore, absque villo terrore sedes tutas & quietas habituros, stragem suis regionibus infestam non fore. Quini ex illis centenos hostes in fugam agent, & centeni decies millenos. Dominus suum cum illis fœdus confirmabit, omnique rerum necessariarū copia circumfluere illos summa cum pace faciet. Sin autem Dei viui leges & decreta contemnent, si vitiosis & perditis moribus locum inter se dabūt, pauor, trepidatio, morbi & alii languores, tum generis omnis diritates illos insequentur. DOMINVS infesto illos vultu perterrefaciet: in hostium potestatem venient, vbi miserè intereant, nemine insequente trepidi fugient. Quod si ne tum quidem ad sanitatem redibunt, septuplicatas plagas DOMINVS illis importabit. Has enim minas suo Israël(i in cuius locū istos successisse non est dubium) olim iactauit.

xxvi. Vt autem tam sanctum opus, tam pium & necessarium frenum, (quum nempe agitur disciplinæ Ecclesiasticæ constitutio & obseruatio) executioni mandetur, in oppidis Magistratus operam nauanto vt consistoria habeantur: in castris Dictator cum suo consilio aut alii Duces, dum probi & integri homines erunt in exercitu.

xxvii. Disciplinam quoque militarē inter duces, centuriones & reliquos milites, quoad eius fieri poterit, diligentis-

ligentissimè constituunt & obseruant. Cuius tamen multa capita prolixè commemorare nihil est necesse: quòd superuacaneum sit, si ductores erunt in officio: sin minus, etiam noxium & perniciosum. Satis fuerit si tota militaris disciplina valeat (sub lege diuina) ad docendos & adducendos milites vt Lacedæmoniorum exemplum imitentur, quod quidem in tribus positum erat: vt præfectis dicto essent audientes, vt alacriter bellicos labores ferrent, denique vt vel vincerent vel in prælio occumberent.

xxviii. Judæ Machabæi dictum (quo suos animo consternatos alloquebatur) illorum memoria nunquam excidit, Victoriâ in multitudine & numero militum non esse positam, sed è cælo robur & vires præstari. Itaque continenter implorato diuino auxilio, in iis quæ suscipient boni ipsius Machabæi exemplum imitantur, quâ aduersus Nicanorem & alios Dei hostes pugnaret. Neque ex animo vnquam deleatur præclarum Gedeonis facinus aduersus Madianitas, qui trecentos secum duntaxat habuit. Etenim non secus atque ætate Machabæi, hodie impii oppugnant miserum hunc populum insidiis, perfidia & dolo circumuentum, eo consilio vt cultum Dei euertant, virôsq; , mulieres & impuberes interficiant. Pii contrâ, pro gloria Dei, Ecclesiæ salute, suâque ipsorû vita tuenda dimicant.

xxix. Duces diligentissimè operam dant, vt miles in re bellica exerceatur, quo pacto cum hoste congregiendum sit, velitandum, oppugnandum oppidum aut munitio, impetus sustinendus. Imperator totum exercitum docet, vt acies oculi nictu (si opus sit) variis modis instruat, vt seruentur ordines, dispersi colligantur, pro loco, numero, ratione aciei hostium, aut pro quauis alia necessitate quæ occurrit.

xxx. Duces maximè autem Imperator sæpe vel apud totum exercitum vel singulas cohortes verba faciunt, vt animum addant, contineant, laudent, arguant milites.

aut pro facultate quæ dabitur, alloquantur.

xxx i. Pudeat Christianos milites inter se contentiones, rixas & ambitum extare: quod nunquam inter Annibalis milites compertum est, quandiu bellum cum Romanis gessit: quanuis profani essent & ex variis gentibus collecti. Videant quàm turpe fuerit homini, si corporis membra se mutuò dilanient, aut patri-familias, si domestici litigantes conspiciantur. Quamobrem videant ut summa concordia rem gerant, tanquàm inspectante DOMINO.

xxx ii. Et quoniam tum notitia tum ipso vsu compertum est mediam rationem (tribus enim rationibus hostis tractari potest) damnosam semper esse, ut qua nullus comparatur amicus, nullus tollitur inimicus: omnes duces sic statuunt, duas istas extremas sequendas esse, nempe ut summo iure erga proditores & seditiosos armatos, erga quietos autem Catholicos quam maxima lenitate utantur.

xxx iii. Illorum nemini parcatur, his nulla fiat iniuria, nulla vis, neque in cultu Religionis, ornamentis, fortune, aut salute: imò amicè seruantor tanquam ciuitatis & patriæ socii, Salutis doctrina summa charitate & affectu verè Christiano, quoad scilicet se dociles præbere volent, communicator, ut hæc quidem in re bono duntaxat exemplo cum illis agatur, cui omnes sanctè viuendo studebunt. Ea enim ratio, Deo fauente, cum Euangelii prædicatione satis est ut ad summi boni agnitionem adducantur.

xxxiiii. Iam verò ut fidelium res accisæ ferunt, sæpe continget ut rei penuniariæ & frumentariæ penuria laborēt. Cui ut succurratur, Catholici (sic tractati ut dictū est) rogabuntur ut eos velint iuuare. Id si recusabunt facere, & necessitas coget, vrgere licebit, sed æquissimis, quoad eius fieri poterit, rationibus. Id quod profecto illis crimini dari non poterit, si Davidis factum expendatur, qui panibus sacris, quum necesse esset, vesci non

sci non dubitauit.

xxxv. Qua in re videant Duces & Consilarii, vt frugaliter administrentur quæcunque in ærarium publicum incident, nequid dissolutè insumatur; nève socii & amici supra modum grauentur. Obseruent quod à Livio dicitur, bello gerendo etiam com meatum parari; dum ex hostico viuatur. Cui rei testimonio est quòd Annibal diuturnum in Italia bellum gessit; quo tempore à Carthaginiensibus pecunias nullas accepit.

xxxvi. Quòd si ita miles institutus sit; vt cum modestia ac Dei metu contentum se præbeat iis quæ apud hospitem occurrent (id autem fiet si præter verbum Dei & leges militares, quæ illis freni vice esse debent, hoc insuper apud se cogitet, quidnam sibi, si eodem loco esset; fieri vellet) non est dubium quin, ybi castra facere necesse erit, tum singuli homines, tum oppidorum tota plebs libentissimè com meatum, pecuniam & cætera necessaria administraturi sint, & iis tradituri quibus hoc negotium demandatum fuerit.

xxxvii. Lenis illa & humana in expeditionibus viuendi ratio, præterquam quòd Christianum hominem decet, mirificè placebit omnibus qui tum ciuitates tum pagos incolunt, quos non fugit quàm æqua & quàm vi expressa sit hæc defensio, hostes contrà quanta perfidia hæc mouerint, quum nihil esset necesse. Itaque quum superioribus bellis militum insolentia & ferocia rusticos ita alienasset, vt in magno vico vix quisquam occurreret, quem alloquerentur: deinceps conabuntur eos quàm humanissimè excipere & omnibus officiis proficui, aduersus pacis communis & societatis Gallicanæ hostes.

xxxviii. Castrorum præfectus vnus esto aut etiam plures, cum magno licitorum numero, vt statim ac summo iure in militem animaduertatur, qui Deum dedecore affecerit aut in leges militares deliquerit.

xxxix. Polybii verbum memoria tenento, præcipuas

partes Imperatoris esse vt consilia & ingenium hostis caleat. Proinde exploratores magno numero quoquo versum habento, vt alios aliis commutent.

xl. Hoc in primis firmum & ratum habento, ne vnquam fidem iis habeant qui toties, tam insigni & prodigiosa proditione fidem datam soluerunt, quietem & pacem publicam sua temeritate turbant. Arma ne exuunt, toquandiu illi doctrinam salutarem expugnabunt, & illius, professores bello persequentur. Pacem insidiosam nunquam ineunto, quæ hostibus ad cædes faciendas comoda & apta sit. Quod si aliquando tandem de componendis bellis & ineunda concordia agetur, hoc iis conditionibus statuitur, vt ante omnia transigantur quæ pertinent ad Dei gloriam. Denique Ecclesiarum rationibus ita prospicitor, vt iam luporum & tigridum faucibus non sint obnoxia.

Quod si (vt supra dictum est) Deus pro sua clementia tyrannorum animos mouere & mutare aliquando velit, vt illi perfacile est, tum alacres se & prompti iis submitunt quos Deus illis præfecit, illisque per omnia dicto audientes sunt. Sin autem scelera ad summum perueniunt, eosque Deus statuit delere, siquem illis excitabit Principem Christianum, malorum vindicem, & vexatorum liberatorem, huic se obsequentes reddunt, non secus ac Cyro cuidam diuinitus concesso. Tantisper dum hæc fiant, tantisper istis decretis modo legum videntur.

Has leges, instituta & consilia, insuper alia quæ ipsi ex se pro ratione temporum, ad normam superiorum & verbi diuini condere poterunt, illis mandamus, quas tueantur & obseruent exactè, & in omnem posteritatem transmittant. Neque verò committant vt arancarum telis (quemadmodum Soloni Anacharsis dicebat) sint similes, in quas si quid leue inciderit, comprehenditur, grauiora disruptis maculis transmeant. Hæc si seruabunt, certò illis confirmamus Dei erga illos eum fore fauorem, vt etiam

tiam si nihil à fratribus aliarum nationum auxilii habeant (quod nimis iniquum esset, idque euenturum ne suspicari quidem volo) possint aduersus hostes incolumes consistere, Deum purè colentes, religionem procurantes, quantum scilicet euenta belli quod æquissima causa nescitur, & sanctissimè geritur, pati possunt, auspiciis magni illius Dei bellorum præsidis, Regis seculorum immortalis, inuisibilis, solius Dei, sapientissimi & potentissimi. Cui honor & decus in omnem seculorum perennitatem.

Ecclesia. Amen. Ego verò ista tota mente credo, & certissima fiducia expecto: quin etiam libetissimè tuæ sententiæ & iudicio subscribo.

Aleth. Ego quoque.

Philaleth. Idem mihi videtur.

Historiog. Quæ à Daniele dicta sunt, tam sancta esse reperio, ut non solum mihi tum illa probentur, tum consilium quod ille dat Principibus Euangelicis, & miseris Gallis: verum etiam gratia Dei (qui mihi, dum audio quæ Hugonotis acciderunt, mentem aperuit) multa quæ apud me cogitavi, efficiant ut eos credam probos esse, & puram religionem Christianam profiteri: maximè quum in mentem reduco fidei confessionem quam ediderunt, quam ego sæpius legi. Sed quoniam quoties eam legere instituebam, prius animum obfirmabam, nequid quod illic habetur crederem, ne incautus deciperer (nam hoc nos semper Curio noster monebat, difficile esse Hugonotorum scripta legere, quin illorum similis euadas) non ita rem attentè consideraui. Verum ita semper decipi optarim. Iam verò hoc sine vlla dubitatione credo quod à Daniele dictum est, diuino iudicio non impunè illos laturos (quantumuis cunctetur Deus) quam furiosam stragem Hugonotorum in Gallia fecerunt. Rideant illi suauiter licet: suam vitam non possunt prorogare ea vira quæ tanta licentia, ac si Deus nullus esset, Hugonotis adimunt. Gratiæ Deo habeo maximam, qui mihi oculos aperuit,

vocem suam communicauit, & e tenebris eduxit. Hunc rogo vt me corroboret, quo possim, si opus erit, cum cæteris pijs pati pro veritatis testimonio.

Polit. Idem quoque ego dico, credo & opto: paratus ad omnia obeunda quæ videbuntur prodesse ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem illius beneficio, quantum quidem meæ vires ferent.

Ecclesia. Laudetur Deus in æterna secula, qui virtutem & potentiam cum clementia & gratia in duos istos illustres reddidit. Enimvero faustissimum vobis in domum DOMINI ingressum gratulor. Dabo operam vt vestra conuersio omnibus nota fiat, vt communis sit omnibus lætitia, & gratiæ Deo ab omnibus agantur. Tu verò mi Historiographie adibis Reges, Principes & populos qui Euangelium profitentur: indicabis quæ gesta sunt in Gallia, & decretum Danielis, vt quæ suarum sunt partium videant. Tu porro Politice ad Gallos fratres nostros & membra te conferes, vt cum illis decretum, consilium & leges quas Daniel tulit, communices: denique communi cum illis studio videbis vt omnia ad Dei laudem & filiorum salutem perficiantur.

Historio. Sanè placet.

Polit. Non recuso.

Ecclesi. Benedictione sua vos augeat Deus, suboque vos semper Spiritu gubernet, propter Filium suum IESVM CHRISTVM DOMINVM nostrum, Amen.

FINIS.

IN

IN REGIAM PERFIDIAM.

Iuppiter in calo periuria ridet amantum.
 Dixit qui superum numen inane putat.
 At nunc conspicui rutilo diademate Reges,
 Quique sacrum à Christo nomine nomen habent,
 Quum nullo iactent periuria terra pudore,
 Atque datam fallant tæque quaterque fidem,
 Quodnam illos cælo credas agnoscere numen,
 Quod sic mendaces fraude doloque colant?
 Nam verus Deus est verax, mendacibus hostis,
 Et vero tantum se iubet ore coli.
 Nullum illis calo est, ternis modò numen adorant,
 Quod Roma angusta visitur arce sedens.
 Hic illis Deus est, hæc illis otia fecit,
 Periuræque artes sedulus edocuit.
 Fraudibus innasit sublimis culmina Roma,
 Fraudibus ille suos sceptræ tenere docet.
 Ille suorum igitur non iam periuria ridet:
 Sed tanquam fidei dogmata sancta probat.
 Nota fides deinceps periura est regia lingua:
 Dicatur virtus regia, nulla fides.
 Vanorum caueant omnes mendacia Regum,
 Iuratæque fidem nullus habere velit.

IN REGINAM MATREM.

Quum tuus in Christum fureres Catharina maritus,
 Hincque ageret falsa religionis amor,
 Ut veri ignarus cuperet sanctissima Christi
 Urere subiectis torrida membra rogis,
 Fama est te totam studio flagrasse librorum
 Ex quibus hauriri dogmata vera decet.
 At quum morte viri vidue totius habenas
 Gallica nobilitas prodidit imperii.
 Que tibi cunque Deo caelestia dona fauente
 Contigerant, ausa es turpiter abiicere,

*Sed quid miremur, si rursus amica luto sias
Suauiter in cœno lota semel iaceat?*

*Versus numeralis, annum & diem cedis nefande Amira-
li indicans.*

Bartholomæus flet, quia Gallicus occupat Atlas.

Finis primi Dialogi.

DIALOGVS
SECUNDVS, AB
EVSEBIO PHILADEL
PHO COSMOPOLITA IN

GALLORVM ET VICINA-

rum gentium gratiam conscri-
ptus & nunc primùm in
lucem editus.

EDIMBURGI,

Ex typographia Iacobi Iamæi.

1574.

Argumentum secundi Dialogi.

Politicus & Historiographus Galli, legatione sibi commissa obita, diuerso itinere regressi, forte quadam diuinitus Friburgi Brisgoia in eodem diuersorio alter in alterum incidunt: & mutua gratulatione functi, legationis suae successum inuicem enarrando, praesentem Galliae statum describunt, atque obiter attingunt res Angliae. Aspergunt etiam nonnulla de Magistratuum & Principum potestate, de Tyrannide, de voluntaria Seruitute, multisque aliis rebus ad haec tempora necessariis & accommodatis. Postremo quae supersunt narranda, reiciunt in crastinum.

* *

*

D I A

DIALOGVS SECVNDVS.

Personæ.

Politicus.

Historiographus.

Politicus sic incipit canens Psalmum 124.

*Ni fauentis affuisset numinus praesentia
(Dicat Isaci propago) Numinis praesentia
Ni fauentis affuisset, quum venires perditum
Nos superba multitudo, freta stultis viribus
Forse viuos deuorassent.*

Hist. Fallor, aut hæc quæ insonuit auribus meis, illius est vox, quo nemo est quem mihi offerri malim.

-debilesque & pauculos,

*Ira feruidi furoris anida nostri sanguinis,
Obruisset instar undæ nos procella cladum:
More torrentis nivali ab imbre turgidi, impetus
Nos repente sustulisset: usque ad animam gurgites
Usque ad animam transissent gurgites imperui.*

Historiog. Nisi deliro, is est, quem me modo audiisse dicebā, amicus meus: Prorsus ipse est: Deus bone quò nam tam cito ex oculis euauit meis? quò se proripuit? num forte in hoc cubiculum? opinor, adibo, pulsabo: heus et quis aperit hoc ostium mihi?

Polit. Ostium concrepuit foris, sed quis tu homo es qui tam familiariter pultas?

Historio. Amici vocem planè agnosco, neque temerè accidit ad aures meas: An ice aperi actutum quæso: amici sunt qui te conuentum volunt.

Polit. O Deus bone! Historiographum meum video: apud me sum: planè istud somnium non est.

Historiog. Ego verò ille sum quem tu prædicas, ô mihi omnium quotquot viuunt mortalium amicissime.

Polit. Planè te ipsum teneo, non vmbra: vtinam te amplectar dimidiam partem mei: ah quandiu diem istum videre gestio, cum frui conspectu tuo mihi liceret!

Historiog. Nescio quid contingat aliis, sed mihi ubi te præsentem conspicio prorsus idem euenit, ut iis qui ubi diu multumque rarum aliquod bonum studio & spe præceperunt, vix animo capiunt eo se frui, posteaquam eius fruendi copiam habent.

Polit. Et in hoc quidem similes & planè gemelli sumus: adeo perfusi lætitia sensus mei tantæ iucunditatis veritatem non capiunt nec continent: verèaque ne teipsum non conspicer, sed simulacrum tui.

Historiog. Præsentem tamen teipsum video, & tu item me: tu mihi spectrum non es, neque ego opinor, tibi: ambo per Dei gratiam hic sumus.

Polit. Et quidem hoc ipso loco, si ita videtur tibi, gratias tanti beneficii Deo liberatori persoluemus, quo aspirante infinita pericula & mille mortes euasimus, & imprudentes magis opportunè & attemperatè alter in alterum incidimus, quam si id nobis consultò prouisum & destinatum esset: tum deinde per otium alter alterum interrogabimus de profectionum nostrarum successu.

Historiog. Præclare mones: neque prætermitti à nobis potest tam iusta & tempestiua occasio celebrandi Dei quin subeamus fœdum crimen ingratitude, Deo iuxta atque hominibus inuisum. Sed occludenda est ianua ne forte incurramus in temeritatem & vācordiam istorum hominum, apud quos interdictus est verus Dei cultus & pura nominis ipsius inuocatio, quemadmodum & in toto Papatu.

Polit. Prudenter. Sed spero propediem futurum tempus cum liceat ubique locorum seruire Deo liberè & extra omnem metum. Posteaquam Diuina & Potens ipsius maiestas pœnas sumpserit de insigni illa Meretrice, quæ terram scortationibus suis corripuit: quum Reges terræ qui cum illa scortati sunt & in deliciis vixerunt, lugebunt & plangent super illa, quum viderint fumum incendii eius, &c.

Atque

DIALOGVS II.

3

Atque eo tempore quum nulli erunt Cananæi in domo Domini exercituum, & quotquot reliqui supererunt ex gentibus quæ oppugnaverint Ecclesiam Domini adorabunt Regem Dominum exercituum: quemadmodum prædixit Zacharias Propheta capite ultimo. Tum, inquam, ubique Deo seruiemus.

Historiog. Eadem mihi prorsus spes est: Sed nostrum est, tantisper dum adueniat serena ista tempestas caute & circumspectè incedere, & patienter expectare dum adsit tempus istud quod Pater in potestate sua posuit. Ipsum quidem orare possumus & debemus, vt contrahat dies istos, & acceleret tempus beatæ Vocationis Electorum suorum.

Polit. Verè & sanctè loqueris. Ergò simul Deum piè ac suppliciter inuocemus, ac tu, si lubet, preces concipe, & verba præi: ego verò toto pectore sequar te orantem.

Histori. Imo verò lubet: Precemur ergo:

Domine Deus omnipotens & Pater æterne nos humiles & iuuitiles serui tui, quos singulari tua gratia ex tyrannide tenebrarum in Regnum lucis transtulisti, & quorum opera vti dignatus es ad obeunda munera & functiones Ecclesiæ tuæ necessarias, tibi gratias agimus, te laudamus pro infinitis beneficiis, quæ liberali & infessa manu effudisti in nos: quòd videlicet secundo & propitio tuo robore nos deduxeris ac reduxeris incolumes & omnia itineri nostro opportuna & necessaria benignè suppeditaris: denique quòd nos per aperta pericula integros illæsoque traduxeris, quæ nos erratis nostris nobis vltro imprudentes accersimus. Petimus verò abs te Domine vt deleatis peccatis nostris, continuo gratiæ tuæ cursu prosequaris nos, omnesque seruos tuos prout ac tu expedire nosti ad incrementum gloriæ nominis tui.

Sed imprimis effice, vt constanter innixi promissionibus salutis æternæ toti pendeamus à paterno favore

providentiæ tuæ, cuius etiam vel viles auiculæ curam & sollicitudinem sentiunt: donec nos exutos mortali hac carne, in beatæ immortalitatis libertatem plenè vindicet. Intercè prospice omnibus Ecclesiæ tuæ necessitatibus, accelera tempus Vocationis tuorum: & contrahe dies istos calamitosos & matura iucundum illum diem instaurationis omnium rerum.

Nobis verò hoc speciale donum concedito, Domine, ut mox redditi Ecclesiæ à qua missi sumus, ei rationem obitæ nostræ legationis & fideliter administratæ syncerè reddamus. Quod quidem abs te petimus freti gratia & beneficio Domini nostri Iesu Christi. *men.*

Polit. Amen. Iam verò priusquam tu narrationem ordiaris, vnum quiddam mihi succurrit: me videlicet magnopere gaudere, simulque mirari, dum longi itineris molestias & labores abs te superatos mecum reputo, quòd tu ad nos tam bellè habitus & nitens redeas, quantum ex vultu ipso coniicio.

Historiog. Vtæ quidem certè longitudo, & regionum quas emensus sum diuersitas mihi non parum pepererunt molestiæ. Sed vicissim hilaritas animi, quæ mihi vsque semper adfuit, ita omnem prope molestiam dempsit, ut dura etiam quauis leniret quasi quædam iucunda facilitas. Pericula certè ita declinaui, ut non obscure experirer fidelem & validam Dei manum qua suos ab omni discrimine liberat.

Attamen, ut ingenuè dicam, nihil mihi molestius accidit quàm cum inciderem in obscenas compositiones & fœtentes crapulas hominum ebriosorum, qui inuitant & cogunt ad bibendum, & poscant immanibus poculis: quod quidem vitii genus animaduerti tota Germania: tum deinde cum viderem in Anglia peregrinos & profugos ab indigenis superbè salibus spargi, cubito impelli, canes Francos vocari, multaque alia petulantia & arrogantia plena licere: ea verò demum me grauiter offenderunt.

Polit.

DIALOGVS II.

7

Polit. Haud arbitror iniuria. Et illæ satis iustæ videntur liberis & ingenuis hominibus ad indignandum causæ. Sed longe grauior esset molestia, si huiusmodi aliquas ineptias Christiani & graues homines admitterent. Existimo enim prodigijs istis & intempestiuis potationibus non alibi vsquam esse locum, quàm forte apud aliquot ebriosos Papistas in popinis & diuersorijs, in quæ si fort. ille incidas potes in conclaui secreto, te ipsum turbæ eximere, & istorum Silenorum vim atque impotentiam fugere. At in aulis Principum, ac Protestantium (quos vocant) quò maximè tua te negotia ducebant, penè pro certo habeo, te nihil vidisse simile. Ac ne inter Anglos quidem honestos & graues iudico te animaduertisse quicquam, præter humanitatem & comitatem singulari iunctam modestiæ, nisi me admodum ipsa frons & tota corporis species fallit.

Historiog. Vtinam sic sit vti dicis amice: sed his planè contraria sum ipse expertus. Maximi quique omnium turpissimè labuntur imò qui videntur omniū religiosissimi, fecidiorè quàm par esset ex eiusmodi vitijs labè cōtrahere.

Polit. Hem, quid ais?

Historiog. Ita est vt tu audis. Hoc ita esse assero & confirmo tum nemo intercedit, nemo arguit: ipsi sibi ipsis quiduis pro arbitrio indulgent & permittunt.

Polit. Quid verò interea Pastores? non inuehuntur in hæc vitia.

Hist. Inuehuntur verò nihil minus: magna ex parte canes sunt muti, fratres Heli: omnis extincta est disciplina.

Polit. Fando tamen audui, esse in Anglia complures Pastores bonos & fideles Christi Ministros, qui cum vitam & mores hominum reformari cupiant, tum externas aliquas ceremonias corrigi, quæ adhuc supersunt ex Papatu: tum scriptis tum viua voce moliantur & omni studio contendunt, vt instauretur Ecclesiastica disciplina: esse item ex protestantibus Principibus aliquem, qui eam in suæ ditionis finibus statuere vellet.

Historiog. Vera sunt quæ acceptisti. Sed boni illius Principis laudabiles conatus optatum effectum non sunt adepti. Boni verò illi Pastores, eo ipso tempore quo apud Anglos agebam à Magistratibus variè vexati sunt: alii in exilium acti, alii ministerio moti: Scripta verò etiam quibus de reformandis moribus agebant pro feditionis damnata sunt.

Polit. Quid audio!

Historiog. Sic se res habet.

Polit. Equidem non miror præclarum istud opus bene à Principe illo inchoatum, ad irritum cecidisse & abiisse in fenum. Eà enim est ferè Principum in Ecclesiis sibi commissis repurgandis tarditas atque segnities, ut leui momento impediuntur, quò minus animosè pergant: tum bona consilia non rarò euertuntur malitia populi, qui leni & humana Principum suorum natura ad fœdam licentiam abutitur. Sed quod de Angliæ naras, illud me non mediocriter mouet: Tantàmne iniustitiam ferri! tantum dedecus tolerari! Planè coniicio unde eruperit tanta vis mali. Neque enim aliunde profecta est quàm ex fastu & arrogantia aliquot Episcoporum, tum ex astuta simulatione & hypocrisi quorundam qui Reginæ sunt à Consiliis, quorum tamen nominibus parco.

Sed audiant præter Scripturæ locos, quod scripsit doctissimus quidam Theologus de disciplina Ecclesiastica agens: Si nulla societas, imò nulla domus quæ vel modicam familiam habeat, contineri in recto statu sine disciplina potest: eam esse multo magis necessariam in Ecclesia certum est, cuius statum quam ordinatissimum esse decet. Proinde quemadmodum saluifica Christi doctrina anima est Ecclesiæ, ita illic disciplina pro nervis est: qua fit ut membra corporis, suo quodque loco inter se cohæreant. Quamobrem quicunque vel sublatam disciplinam cupiunt, vel eius impediunt restitutionem, siue hoc faciât data opera siue per incogitantiam, Ecclesiæ certe

certè extremam dissipationem quarunt. &c.

Hystor. Hæc quidem non minus grauitet quàm verè scripta sunt. Sed quid facias, ybi qui inter Ecclesiasticos primum locum obtinent, & quos par erat præluere cæteris, ut cunq̃ suscepta doctrina, reformationem vitæ negligunt? Ac tamen si Scotorum cæterarumq̃ Gentium, à quibus reuerenter excepta est, exemplum habeat propositum ad imitandum, minimè tamen illos pudet apertè aduersari omni disciplinæ. Interea latet hypocritis, teguntur vitia sub magna illa ceremoniarum pompa, sub ficta simplicitate linei veli, eleganter & concinnè pli cati instar sacerdotalis infule, sub vano & superfluo in ipsa Meridie lucernarum splendore, sub arguto, sed nihil significanti organorum & fistularum sono. Tum deinde ibi vndique harmonia musica templa personant, ibi magnum scilicet Dei oblectamentum audiuntur vocum iunctarum concentus hilares & iucundi. Tum actionem omnem ornant præsentia sua Dom. Archiepiscopus, Dom. Primas, Dom. Episcopus magna stipante cæterua nobilium puerorum, pedissequorum, calorum, quibus alii vicenis, alii 30 alii 40 nonnulli centum: aliqui etiam ducentis equitibus stipati incedunt.

Pol. Heu Domine quamdiu tales Oeconomos patieris præesse domi tuæ! Heu quales agricolas, & quam fideles messores! Euangelium susceperunt in vanum, nebulones, & pietate ad quæstum abusi sunt.

Hist. Oh bona verba quæso! paulò asperius obiurgas: non omnes eo numero sunt habendi: nam ut cætera desint, doctrinam certè puram obtinent.

Pol. Siccine verò. At vbinā sunt fructus sanctæ & Domino consecratæ vineæ? Num potius agrestes, & immites vuas referunt quam veras? Num metuunt (istos alloquor quos speculatores attribuit Israeli) ne Dominus reposcat oues quæ ipsorum culpa pereunt? Imò verò an non metuunt ne Dominus auferat lucernam è medio ipsorum? ne ipsos adigat ad famem & inedia, inedia,

inquam, veri & spiritualis cibi, quando ita turpiter eo abutuntur? Sed Regina ipsa, quæ virtutis & sapiëntiæ famâ apud exteras gentes obtinet, quæ in suo Regno Capitis Ecclesiæ & defensoricis fidei titulum gerit, fieri non potest vt ipsa, inquam, & qui ipsi sunt à Consiliis, tã scdam & pudendam corruptionem serpere patiâtur in domum Dei viuentis.

Hist. Nondum omnia tenes: longè grauiora & magis timenda supersunt.

Pol. Proh deum immortalè! quid potest deterius vel cogitando hngi in iis qui Euangelio nomen dederint, quàm dimidiatam tantùm partem admittere, altera repudiata, solam nimirum doctrinam?

Hist. At nonne longè grauius esset, si ne istam quidem reliquam dimidiam partem tanti facerent, vt si forte aliquo casu illis eriperetur, & ea carendum esset, non magnopere sibi putarent lugendam?

Pol. Ego quidem non dubito.

Hist. At nihil iam propius abest, quàm vt eam amittant, nisi maturè prouiderint.

Pol. Istud me quidem longè grauissimo mœrore affecerit, si ita, vt iudicis, contingat, tametsi ingratus iste populus iam pridem grauem hanc pœnâ meretur. Verùm dic mihi quo argumento tu ita futurum putes?

Hist. Vno verbo expediam. Non alia magis machina omnia labefactari & conuelli possunt, quàm vnius Regine morte.

Pol. Quid ita obsecro? An non potuit, præsertim Regina & quæ iam decimum quartum aut decimū quintum regnat annum, iis legibus & institutis Remp. cōstituere, vt Euangelii doctrina pura & inuiolata post ipsius ætatem permaneat, vel inuito Papatu? Adeò ne parùm profecit legendis veterū libris, quos ipsi valde familiares esse intelligo? Allegandus erit illi scil. Cicero magister, vt eo præceptore discat maiorem fuisse zelū & vehementius studiū profani hominis in tuenda Rep. Rom. quàm Christianæ

stianæ Reginae in Ecclesia Dei defendenda. Mihi (inquit in persona Lælii) non minori curæ est, qualis Respub. post mortem meam futura sit, quam qualis nunc sit.

Hist. Attamen hoc tibi denuò cōfirmo & prædico, nisi Regina & Consiliū aut Parlamentū Angliæ tēpestiue occurrerint iam iā impendēri & mox casuræ tēpestati, omnino fore ut mox patiantur repentinam & horrendam euerisionem Status simul & Religionis.

Pol. Eheu miseri! Quid cunctantur? Quid dormiunt? Quid causæ est, quominus Regno ruenti ante ruinā succurrat?

Hist. Ecqua digna re illos dislineri vel occupari putas, quominus tam necessariū negotium aggrediantur? Non alia certē præterquā aulica vanitate & flagitiosis Curia moribus, Prælatorum deliciis, nobiliū superbia, atq; ut vno verbo expediā penuria Zeli quē apud Anglos perexiguū, aut prope nullum animaduerti in afferēdo puro Dei cultu. Ergo Deus ut tam pudendæ securitatis & discordiæ pœnas expetat, arcano quodā iudicio Reginam Scotiæ irretitam aliquādiu & veluti cauea cōclusam retinet, quam mox emittat, hac quæ nūc regnat moriente: Regni verò hæreditati istam proximo gradu imminere vulgò notū est. Quæ si ita cōtigerint (quanquā nolo malè ominari) quam atrocem tempestatem concitura sit, iam quasi de sublimi specula prospicio.

Pol. Etiam ne hodie viuit fatalis ista Medea, quam iam pridem extinctā oportuit? Quousq; tandem aletur exitiale istud monstrū? Nam Catharina quidem Medicea, & filii eius omnes, & superiores & præsentēs Tyrannos luxu, sæuitia, perfidia denique facili mē vicerunt: Sed huic Proserpinæ proximum ab istis locum deberi iudico: ita semper decus, pudorem, fastigium, corpus, cuncta denique flagitio & libidine viliora habuit. Videbantur quidem truces & cunctis malis cupidinibus flagrantes istius spiritus, longo carcere domiti & fracti propemodum exuisse ferociam omnem.

Sed quantum cognosci licuit, nondum subigi nec cohiberi potuit impotentis istius naturæ rabies, quominus funesta consilia & artes foeliciter sæpe tentatas in Reginam verteret: sinistro quodam fato eorum perniciem secum trahens, qui connubium ipsius appetiuerunt. Infelix Dux Northfolcius, qui postremus improspere tentatæ affinitatis poenas morte sua exoluit, documento fuit nihil non ab ista esse tentatum, vt vitam Reginae eriperet, quæ omne ius vitæ ac necis in eam habet: ac cogi eos quorum custodia septa & beneficio viuit, quotidie de salute & vita periclitari, nisi mortem isti Furia acceleret. Verum quid cunctantur? non exoritur aliquis, qui Reginam & ipsius Consiliarios doceat, quàm sit periculosum serpẽtem istum in sinu suo fouere, & quàm necessarium tollere?

Hist. Non defuere quidem pii & docti homines, qui omnia ad hanc rem necessaria argumenta colligerent, Reginamque serio monerent & sæpe: eximeret tale portentum terris ipsius etiam vitæ & capiti imminens. Verum vt illa est mitis & humani ingenii, non facile adducitur vt sanguinem fundat.

Pol. Op præposterâ clementiam! ô lenitatem intempestiuam! quæ ruinam florentissimi Status & Religionis secum trahit. An non crudelis potius misericordia illa vocanda est, & omni sæuitia periculosior? Nam vbi propinqua calamitas iustis & licitis rationibus vitari potest, qui prohibere potest nec prohibet, an non is tot malorum quæ hanc negligentiam sequentur, causam culpamque sustinet? An non inclemens est ista clementia, dum parcas vni capitali poenæ obnoxio, tot innoxia capita, ferro & cædibus obiiicere? Principes quidẽ duplici scelere sese haud dubie obstringunt, si vel in iudiciis exercendis remissi sunt & dissoluti, vel in procuranda salute populi securi nimium & segnes. Deus verò etiam peropportunè liberam facit optionem Reginae: malitne istam ream, conuictam, & multis præiudiciis cõfossam & damnatam

natam iusto supplicio plecti, atque ita Statum Religio-
nis & Reipublicæ firmari & componi: an spreta iudi-
ciali feueritate, Regni simul Statum & Religionis auto-
ritatem conuellere. Neque enim vlla ratione declinari
aut recusari potest grauis ista necessitas, neque impediri
quo minus Elizabethæ mortuæ exitialis ista Clytemnæ-
stra succedat. Iam si ad illam peruenerit Regni hæredi-
tas, quis dubitat quin magna rerum mutatio per Angliā
& funesta Religionis euersio secutura sit? & qui in veræ
pietatis confessione perstitierint, vt mitissimè habeantur
proiiciantur in exilium: denique extorres, infames,
cum liberis errantes & calamitosi, inopia & longa tabe
pereant, quarum calamitatum iam regnante Maria tri-
stia documenta extiterunt.

Hist. Vera prædicis. Atque ego cum in aliquot An-
glos prudentes & honestos viros incidissem, & sermo, vt
fit, ea de re forte esset ortus, illi nihilo meliorem rerum
statum sibi pollicebantur. Quinetiam cum nuper Regi-
na aduersa valetudine detineretur, complures iam gra-
uiorum metu de sarcinis componendis & vertendo solo
cogitabant.

Pol. Eheu miseri! Sed quid causæ est, cur Senatus ille
Anglicus cuius tanta est autoritas quantam tu nosti, Re-
ginam tamdiu suspensam & dubiam teneat? quid prohi-
bet quòminus planè & dilucidè. Reginæ aperiat, quid in
eo ipsi tandem sit statuendum. Neque enim hic duntaxat
agitur, an superiora ipsius flagitia plectantur, sed qua ra-
tione vitentur præsentia & impendentia mala: & mirabi-
liter cæcutient quibus istud perspicuè non patebit. Nam
si qui fortè aliquando condonarunt similes noxas, iis qui-
dem condonarunt, à quibus nulla eiusmodi conspiratio
noua metui poterat. Sed iis demùm ignoscere, qui eundem
animum, easdem artes & instrumenta nocendi retinent,
temeritatis magis meretur quàm misericordiæ nomen.
Anglia (vt est in prouerbio) Lupum auribus tenet: neque
diu tenere poterit: sed multò minus debet emitte, si

me audiet : nam hac & illa via vtique semper nocebit, Periculum quidem præsens, & sæpius expertum documento est : Impunitate scelera, tanquam præmiis allici. Nam si vltro impingas ad eundem scopulum, vbi nauem fregeris, immerito ventos & Neptunum accuses.

Mihi quidem plane persuasum est fore, vt quandiu Scoticâ Regina ibi vixerit, Statum illum intestinis dissidiis & occultis consiliis turbet: sin euaserit (quod Carolus Valesius molitur) crumpat in apertum bellum. Iam verò quæ grauior calamitas accidere potest Regno vel Populo, quam si talem & tam perniciosum Principem nactus sit qualis ista est? Principiò enim cum hostiles inimicitias aduersus Regnum illud superioribus bellis exercuisset, postrema ista conspiratione & dolis in Regnam compositis capitale odium nudauit. Neque illam ambitio & insana sceptri cupiditas, sinunt expectare iustum & legitimum successionis tempus: sed auida spes regni præcipitem animum ad vltimum nefas impellit, & quemadmodum aliquando Regni Angliæ titulum & insignia vsurpauit: sic variis artibus in plenum ipsius dominium ac possessionem conatur inuadere. Præterea neque est, neque erit in peregrina is amor, ea charitas erga patriam, qualis esse solet in vero hærede & ciue, quæ cohibeat effrænè ipsius appetitum & prohibeat ab occupando Regno. Postremò cum diuersam religionē sequatur, quod illi pessimum inest, & habeat iampridem in ipso Regni sinu partes & factiones paratas, quid iam prohibet, quin signo dato repente Anglorum cervicibus incumbat? Quamobrem tale portentum in spem Regni cunctatione alere, & vltro laceffere periculum, deinde illius vitandi faciles & licitas rationes negligere, expectare miraculosas: postremò lenitate præpostera salutem suam prodere, quid aliud est quàm Dei patientiam & virtutem tentare?

Histor. Securè tu quidem & accusatorio animo loqueris: Sed si reæ ipsius defensionem audieris, & de tota
 ipsius

DIALOGVS II.

N

ipſius cauſa integro animo cognoueris, fortè aliter iudices.

Pol. Ego verò nolim tam ſubdolæ mulieri aures meas accommodare, quæ fallacibus blanditiis integerrimum quemque poſſet perueitè: ſed ſicubi fortè apud graues & moderatos iudices cauſa ipſius diſceptaretur, ibi libentiſſimè quæ de ea re ſentio, eloquerer.

Hiſt. Multa iam dixiſti quæ te iudicem ſuſpectum reddunt: tum ad aſia nobis properandum eſt. Attamè quando in ea re non minima ex parte Eccleſiæ incolumitas vertitur, integrâ cauſam, ſi liber tractemus: ne penuria rationū tam neceſſaria vt dicis pœna eludatur: nève obieſta pro approbatis accipiantur. Atq; ego tanquam Regi næ Scoticæ patronus cuncta proferam quibus innocentia eius ſubleuari aut ſiqua illi obſciuntur crimina, dilui poſſint: tu contrà accuſatoris partes ſuſtinebis, & pari fide exequeris omnia quæ ad ipſius ſcelera cōuincenda & illius populi ſalutē pertinent. Ego verò quæcunque à nobis agentur faciliè Angliæ Proceribus ſignificabo: tum itineris mei ſucceſſum ordine aggrediar.

Pol. Haud equidem abnuo: neque vereor quin facile meipſum probem iis qui integris animis ad rationes meas diiudicandas acceſſerint. Sed priuſquam progrediamur, in hoc negotio, cēſeo, ſicuti in cæteris quæ ad Rempub. pertinent, duo coniunctim conſideremus: Vnum, Si quod proponitur honeſtum eſt, alterum, ſi vtile. Nā qui in ciuilibus negotiis vtilitatē ſolam ſpectandā cenſent, & eam ſegregant ab honeſtate exiguā honoris & conſcientiæ rationē ducere videntur. Melius Atheniēſes, qui cum Themist. in cōcione dixiſſet, ſe habere conſiliū Reip. ſalutare, ſed id ſcire opus nō eſſe, poſtularétq; vt aliquē populus daret qui cum communicaret. Datus eſt non amplificandæ quoquo modo Reipublicæ ſtudioſiſſimus, ſed iuſtiſſimus Ariſtides, qui cum dixiſſet populo perutile quidem eſſe conſilium quod Themistocles afferret, ſed minimè honeſtum, Athenienſes quod honeſtum non

esset, id ne vtile quidem Reipub. putauerunt, totamque eam rem quam ne audiuerant quidem autore Aristide repudiarunt. Itaque in hac quaestione nobis perinde spectanda est æquitas & honestas, vt publica Regni Angliæ utilitas: disceptandumque rationibus vtrinque collatis; an id sit tam iustum & honestum quam necessarium & vtile.

Certum est autem, nullum prope grauius posse crimen committi, neque maiore pœna plecti ab hominibus, quam si quis in Regem & ipsius Maiestatem conspiraret, præsertim si in ipso Regno id molitus fuerit.

Imò verò etiam quantum Deo displiceat istud scelus; Coreh, Dathan, Abiron tristi suo supplicio omnibus seculis documentum præbuere. Dauid ab ipso Deo electus & quæsitus Israeli post Saulem regendo, satis habuit si seipsum à vi & iniuria defenderet: Saulis vitæ pepercit, cui tamen Dei oraculo destinatus erat successor: Itaque iussit interfici eum, qui perempti à se Saulis nuntium attulerat, tamen si necessitatem & Saulis ipsius mandatum prætexeret. Sed vanum esset vti in re non dubia pluribus testibus non necessariis. Nam quis dubitat eum qui conetur patriam perdere, Rempub. euertere, Principis vitam violare, extremo supplicio esse afficiendum? Cùm non modo liceat ipsis parentibus animaduvertere in filios, fratribus in fratres, si Reipub. statum conabuntur euertere: verum etià fas non sit filiis, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ saluti patrum salutem antepone-
re. Ac profectò, si quis attentè consideret, quot crimina complectatur vnum hoc scelus, quot homines violentur, quot ex eo calamitates & miseriæ sequantur, tot maleficia reperientur huic adiuncta, & tam graua, vt nullum non capitali supplicio dignū videri debeat. Fingat sibi quisque animo & proponat velut ante oculos miserabilem speciem euerſi Regni, sæuitiam proscriptionum, proscriptorum fugam, exilia, egestatem & longas calamitates experimento iam ante cognitās: tum iudicet

dicet quid supplicii ei sit recusandū, à quo tot, & tam ingentia mala orta sint. Itaque aut omne Reipublicæ genus abolendum & omnis ex humana societate iustitia tollenda, aut tam aperta facinora damnanda sunt, nullo Regnorum & Rerum publicarum statu securo, si eiusmodi conspirationes impunè habeantur.

Sed si quis supra hæc omnia humana mentem erigat & suspiciat cœlos, vnde omnis autoritas & Magistratum potentia lapsa originem & venerationem duxit, num protinus intelligat non posse Principibus sceptrà cēpi, quin ea iura violentur quæ Deus humano generi maximè augusta & sacrosancta esse voluit?

Inuidiam verò & atrocitatem istius sceleris purgare, negando cogitata facinora pro perfectis accipienda esse, ridiculum est.

Quippe expectandum erit Principibus, dum venena hauerint, vel coniuratorum gladios in suum caput districtos aspexerint, & acceperint iugulo, ut tum demum à sceleratis pœnas expetant, à quibus manifestè erunt violati, cum Magistratibus ipsis & exactoribus pœnarum sublati, de iudiciis & legibus rei victores triumphabunt. Longiores hoc loco sumus quàm necesse est. quis enim est, cui non perspicua sint illa quæ passim in historiis leguntur? Et quanta seueritate puniant leges Romanæ non tantum huius patrati facinoris, sed incepti reos.

Quamobrem cum omnium Gentium iure atque consensu, legibusque diuinis & humanis istud conspirationis crimen dignum vel mille mortibus & suppliciis iudicetur, facile ex eo consequitur in eo puniendo non minus honestatis & iustitiæ quam utilitatis inesse.

Hist. Non inuitus assentior. Sed quando iuxta Ciceronis sententiam, eorum etiam ipsorum quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio & comparatio de duobus honestis vtrum honestius, facile mihi concedes quod honestius erit id esse eligendum, quemadmodum &

de duobus vtilibus quod vtilius erit.

Pol. Ego verò concedo.

Hist. Tum deinde in omni disceptatione civilis, sed potissimum in iudiciis, primum solet quæri de personis, tum deinde de factis, personis, inquam, tum iudicis, tum rei.

Pol. Fateor: sed quorsum istud?

Hist. Istuc ibam: considerandum videlicet nobis est, quibus quasi sit induta personis & qualitatibus quas vocant, Scotica Regina. Principio Regina est, Regni sui Domina & Princeps, pari iure & potestate cum Regina Angliæ, neque ipsius iudicio, imò ne cognitioni quidem obnoxia. Quis tu es, inquit Paulus, qui alienum seruum iudicas? Regnorum fines dominus nō magis montibus, fluuiis, & terminis, quàm dominio & iure discreuit.

Iam verò reuocare nos ad vetera quædam iura supremi principatus, quibus Anglia Scotiæ Regnum sibi vendicat tanquàm ditionis suæ, quid hoc esset aliud, quàm penuria verorum, colores fucatos accersere? Itaque cum pro suo iure Reginæ personam ac dignitatem sustineret, Regium nomen non videtur amisisse, quam nunc captiua, tunc libera esset: Profertur publici Scotiæ Concilii autoritas, in quo omni Regia dignitate exuta est & in priuatum statum redacta. Sed popularis ista libertas & ius abdicandorum Regum summis Principibus inuisum est & suspectum, qui sibi imperium volunt concedi liberum & solutum, neque patiuntur se cogi, vt rationem administrationis suæ cuiquam reddāt præterquam vni Deo. Itaque cum omnes Principes vno consensu hoc institutum teneant, vt autoritatem suam aduersus libertatem populi & iura subditorum tueantur, vix credibile est Reginam Angliæ ius animaduertendi in Stuardam iccirco vsurpaturam, quia sit à populo & ordinibus Regni Scotiæ repudiata. Postremò cum legitima potestate instructum esse oporteat, cum qui ad iudican

iudicandum accesserit, non videtur Stuarda subiicienda iudicio Anglicæ, qua se inferiorem non debeat agnoscere.

Præterea si iure Gentium, & omnium Religionum sanctitate Regū legati vel inter gentes barbaras sacrosancti putantur, ut à quibus illi violati sunt, execrandi & violatores humanæ societatis habeantur, quid fiet ipsis Regibus, à quibus legatorum autoritas penderet? Narrant historiæ Romanæ aliquid huic factō non ab simile.

Legati venerunt ab Tarquiniis, bona modò repetentes, unde illi exilium tolerarent: & cum in Senatu sententia vicisset, quæ censebat reddenda bona: interea legati spatio sumpto ad res asportandas, clam recuperandi regni consilia struere, & cum aliis alia moliri, ambientes nobilium adolescentium animos: cum his de accipiendis in urbem Tarquiniis colloquuntur: sed patefacta coniuratione, de proditoribus sumptum est supplicium: de legatis paululum addubitatum est: & quamvis visi sunt commisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium valuit. Is à quo missi erant Tarquinius Regno eiectus erat, quemadmodum Regina Scotiæ: Legati in ipsa Urbe conspirauerant ubi benignè excepti fuerant, ut ipsa in Anglia molita est, cum ibi profuga exularet.

Placuit tamen sententia mitior, non esse violandos, tametsi graviter in Rempublicam peccassent.

Alterum etiam ius & causam proferet Stuarda, qua se eximat communi supplicio perduellium: quòd videlicet in Angliam tanquam in Asylum confugerit: quòd prælio victa tanquam ex naufragio servata in eū portum evaserit.

Iam si damnetur, ea res tantum apud omnes confabit invidiæ, tantum dedecoris afferet, ut clamitent omnes indignum esse facinus Principem à Principe tam in-

humanè tractari. Imò vel barbaris Principibus hunc esse morem, vt Principes regno pulsos & spoliatos dignitate, omni officio & humanitate prosequantur, & in omni honore habeant: summamque sui status in eo verti existiment, si reges honoribus exutos siue à subditis & popularibus suis, siue ab alijs Principibus, omni ope iuerint, vel saltem exceperint pro fugos: neque Religionem diuersam, neque veterem similitatem, neque occasionem quamcunque aliam huic iuri vnquam obstitisse & officio, quod Regibus & summis Principibus tribuendum est. Cuius humanitatis exemplum præbet Childericus quartus Galliarum Rex, quem cum Galli remouissent, & Regni finibus excedere coëgissent, exceptus est à Ludouico Lotharingiarum Rege. Simile exemplum extitit in Alphonso Lusitaniarum Rege, qui cum à Sancho fratre Castellonenfi Rege pulsus esset, ad Thilledam Granatarum Regem confugit, & ab eo omni regio cultu habitus, & post fratris mortem in regnum remissus est, quanquam is Saracenus esset & mathematici prædicerent stirpem suam ab Alphonfi posteris deletum iri. Ludouicus XI, & Carolus octauus Galliarum Reges Zizimum Turcam à fratre Baiazete pulsum, susceperunt & texere suo præsidio, quem & Innocentio Papæ defensum, Alexander ipse successor Papali arte subuertit. Achis Dauidi vel diuersam religionem profitenti hospitium & tutam sedem præbuit: Tarquiniis Porsena Rex Clusinus: Themistocli Rex Persarum: quem cum soror ipsius Sandauce ad supplicium posceret, propter ipsius filios Salamine interfectos, violari tamen non est passus perfugium & Asylum, quod calamitosus omnibus & miseris aperiant Reges.

Extant quidem illustria exempla Regum, à quibus violatum est ius illud sacrosanctum hospitii & asyli: sed scædam istam perfidiam perpetuus seculorum & gentium consensus semper damnauit: & exitus ipsorum miserabiles veritatem huius criminis sanciuere: poetæ
verò

verò etiam hæc argumenta in tragœdias translata intulerunt theatris : vt ea quidem obliuione sepeliri satius sit, quàm memorari, nisi fortasse propter documentum calamitatis.

Nec necesse est hoc loco disputare, an Regina Angliæ interposita fide publica promiserit Stuardæ tutum hospitium.

Nam posteaquam semel excepta est, dum tandiu captiua detinetur, ita videntur violari hospitalia iura, & eludi vtcunque illi promissa securitas. Alioquin excipienda non erat: quemadmodum fiebat olim ab Romanis, qui cum nollent peregrinos in fidem & clientelam suam accipere, iuebant intra decem dies Italiæ finibus excedere: aut si accepissent, ita sinebant quietos, vt nullam nouam molestiam facerent.

Imò & communi omnium suffragio damnantur, qui post partam victoriam & positis armis hostem interficiunt bello captum: quo iure igitur damnabitur Stuarda quæ bello capta non est?

Tertio hoc iure & argumento nititur Regina Scotiæ, quod captiua est: quod quanquam ipsius causæ videtur aduersari, propterea quod ex eo intelligi potest in fidem non esse receptam; contra tamen plurimum iuuat.

Nam si perfugium concessum & fides illi data sit, graui supplicio digna videtur, quæ aduersus illius salutem conspirauit, cuius benignitatem experta est.

Iam verò cum illi Regina Angliæ nihil humanitatis exhibuerit, nullo beneficio ipsam deuinxit: ac potius, quia asperius cum illa egit, neque generosa illa & ingenua Regibus beneficentia vsa est, dignior est cum qua Stuarda odio & malo quàm beneficio certet. Quale ultionis exemplum exercuit Federicus Dux Austriæ, qui cum ad Regem Hungariæ quartum, post cladem à Tartaris acceptam profugisset, ab illo pro captiuo habitus, & coactus est pecuniam & tres Comitatus Austriæ vi-

cinos quasi pretium redemptionis persolvere.

Tandem pacto liberatus bellum Regi postea intulit, & praelio commisso interemit prædonem, non liberatorem.

Deinde si nemo vitio vertat captiuo, cui libera custodia concessa non sit, si ex vinculis & catenis aufugerit: quis istud in Stuarda damnauerit, quam constat graui custodia septam semper fuisse, si omnes recipiendæ libertatis occasiones capter?

Queri etiam fortasse poterit iniuriam sibi fieri, se immerentem vinculis coerceri. Nam aut captiua facta est legibus, aut iure belli, nihil tertium excogitari potest.

De legibus, iam docuimus obnoxiam non esse iudicio Reginae Angliæ: non potest igitur legum vinculis teneri, quando deest veri Iudicii fundamentum, legitima videlicet ipsius iudicis potestas. At iure belli, quomodo fieri potest captiua, quæ nullo bello ab Anglis victa neque capta est? Itaque succurrat illud Elisai Prophetæ, qui cum Syrios excæcos miraculo Samariam adduxisset, & ab ipso peteret Rex Israël, an ipsos tanquam hostes interimeret: respondit, fas non esse eos interimere, quos gladio non cepisset, imò ne captiuos quidem fieri: proinde remitteret illæsos, benèque & lautè acciperet. Cui quidem consilio aut potius oraculo paruit Rex.

Si quis curiosius in actiones & superiora facta Reginae Scotiae velit inquirere, & obiiciat ipsius fraude Scotiae Regem ipsius virum occidisse, qui cum Anglia ortus esset, videtur posse Angliæ Regina cognitionem habere & iudicium ferre de iniuria illata suo subdito & ciui à peregrino, si forte illum intra fines Regni sui deprehenderit. Sed hic cautio est, ne suspicentur plerique subesse dolum, & velari specie iuris occultam quandam similitatem: præsertim cum defunctus Rex Scotiae, simulatq; Regnum illi delatum est, patriam quodammodo mutauerit,

uerit, & ius ciuitatis Anglicæ amiserit. Imò Regina ipsa, cum ipsius electionem suffragio suo approbaret, tacite visa est abdicare seipsam omni iure Regiæ potestatis in illum, & subditum suum à se manumittere (quemadmodum olim Domini ius domini exuebant cum seruos suos donarent libertate) vt deinceps pro ipsius cliente siue subiecto haberi desineret.

Cæterum tamen iuris & legum seueritas Stuardam capite multet, valebit tamen ad mouendam misericordiam in animo Regiæ Angliæ, propinquitas & respectus sanguinis: tum exempla Dauidis erga filium Absolomum, Caroli v. in Philippum Regem Nauarrenum, Regis Ioannis in Carolum Regem item Nauarrenum: proponetur lenitas initium Imperatorum, qui cum infidias in caput suum comparatas deprehendissent, tamen coniuratis ignouerunt: monebitur vt ex seipsa exemplum capiat, nèue clementiæ laudem, quam apud omnes insignem suo merito consecuta est, iam noua scititiæ fama contamineat: subiicietur oculis Regiæ Maiestatis decor, qui conspicuus aliquando in Stuarda extitit, cum Scotiæ & Franciæ vetustissimorum in terris regnorum Regina fulgeret: iam verò miserabilis facies paulo ante Regiæ, nunc supplicio destinata & tradita carnifici, cui non eliciat lachrymas? quis erit tam ferreus, cuius misericordiam non moueat?

Diuturna quidem ipsius captiuitas, & graues ærumna tolerata per tot annos, vltimum supplicium deprecantur, vt satis pœnarum dedisse videatur vel scruissimis quibusque ipsius inimicis. Postremò aliqua etiam habebitur ratio adolescentis filii, cuius honos ab honore matris secerni non potest: neque credibile est, si sit in eo aliquid generosæ indolis & Regiæ spiritus, vt dedecus matri ab Anglis oblatum, ad se pertinere non putet & inultum relinquat. Itaq; quanquā scelus matris pœna dignū sit, honos tamen & miseratio innocentis filii

supplicium & dedecus maternum deprecabitur.

Præter hæc quæ de iudicio & misericordia dixi, afferentur etiam nonnulla quæ ad utilitatem & quietem Regni pertineant: fore videlicet; ut vicini Reges & Principes confederati ipsius iniurias vlciscantur, & ea tanquam legitima causa vel occasione opportuna utantur, ut bellum inferant Angliæ. Gratosam & fauorabilem esse causam Principum afflictorum: neque vllum magis speciosum titulum esse Principibus inuadendi aliena. Regem quidem Scotiæ certum est, nisi prorsus obliuiscatur se filium esse, graues inimicitias in Anglos suscepturum propter matrem indignè habitam: atque ut ea sublata Regnum sibi stabilitum existimet, tamē quemadmodum Dauid filii sui Absalomi qui aduersus ipsius caput & Maiestatem coniurauerat, interfectorem viuere non est passus, ita hic supplicium matris ratus in suum dedecus verti, armis vlcisci volet. Ita vtriusque Regni pax & concordia dirimetur. & inde odia nascentur maxima & sempiterna. Iam tibi ex iis quæ dixi æstimare licet, num eæ rationes & circumstantiæ tanti sint momenti, ut Reginam Scotiæ possint eximere iusto coniuratorum & perduellium supplicio.

Polit. Rationes quidem tuæ satis habent speciei & coloris ut perstringant oculos eorum qui isti causæ studēt quam tu tibi defendendam sumpsisti: non tamen satis virium & neruorum ut subuertant homines sano iudicio & integra conscientia præditos, quominus semper iudicent causam eam uci patrocinator utilitate & iustitia vincere. Sed tu me vicissim, si vacat, de ista re dicentem audies.

Prima causa quæ abs te allata est: Reginam videlicet Scotiæ iudicio Reginæ Angliæ obnoxiam non esse, quippe pari potestate in Regno suo utentem, ita demum locum habet, si in Scotia sit, aut si de eo facinore agatur, quod in Regno suo admiserit. Nam eo casu Regina Angliæ de ipsius factis cognitionem sibi sumere nullo pacto potest, nisi forte ab illa oppugnaretur Christi regnum.

Quod

Quod cum longè latèque diffusum sit neque vllis circumscriptum limitibus, ab omnibus orbis terrarum Principibus iure defendi ac propugnari potest ac debet. Ob eam inquam, causam potest à quouis Principe aduersus Principem Ecclesiã Dei oppugnantem iustum bellum suscipi. Quod quidem strenuè à Constantino factum legimus, qui Licinium vi & armis coegit vt Christianos, quos in suã ditionis Prouinciis vexabat, quietos sineret. Sed cui id perspicuum non est Reginam Scotiæ propter illud facinus, quod in Anglia ausa est, posse subiici iudicio Reginæ Angliæ? Regum enim principatus & suprema potestas locum habet in ipsorum Regnis & ditionibus. Verùm simulatque in alienæ ditionis imperiũ venerunt, amittunt omne ius supremæ potestatis: atque vt illi amici sint, aut propinqua cognatione coniuncti, & in eos cæteri honores largiter effundantur, nunquam tamen admittuntur ad supremum istum imperandi gradum. Insociabilis enim est Regni potestas & suspicionis plena. Itaque hæc iura & argumenta quæ pro Regina Scotiæ proferuntur, aduersus ipsam faciunt. Nam si propterea quod Regina est neque cuiquã inferior in Regno suo, statuit se à nemine posse nec debere violari: cur ipsa coniurauit aduersus Reginam Angliæ & ipsius statum, & in ipsis quidem Angliæ finibus? Itaque quantumuis illa venerandam & sacrosanctam Regum Maiestatem verbis extollat, nihilo magis eam iuuat, quam si quis priuilegium quod violasset apud eum proferret, in quem priuilegio esset abusus. Sic orator Crassus olim Philippo consuli: Quando, inquit, ego tibi Senator & consularis non sum, tu mihi etiam Consul non es. Neque libet hoc loco in contentionem adduce te, vtrum par sit, an inferior & subalterna, vt vocât, Regina Angliæ: Regina, an Regno abdicata: quanquam mihi dubium non est publico Ordinum Concilio potuisse à Regni gubernaculis remoueri. Verùm fingamus extrã omnem controuersiam Reginam esse & liberè rerum potiri: tamen quando conata est in aliena ditione Reginæ

propinquæ vitam & imperium eripere, num potest, ei merito istud obijci? Cur tu æquum censes me habere rationem dignitatis tuæ, qua tu extra fines meos vteris, cum tu meæ in meo ipsius regno non habeas?

Ac nili liceret Regibus de eiusmodi sceleribus questionem habere, eorumque supplicium expetere à peregrinis Principibus, deterior esset innocentiam conditio, quam malorum & contumacium: liceret nempe cuilibet struere impune insidias Principibus, illis vero non idē ius, neque fieret sui defendendi copia iure ac legibus! Iustius quidem videtur Rex insidias ab externo Principe in salutem & dignitatem suam comparatas iusta pœna posse persequi, quàm si reus Principem & Iudicem habeat. Potest enim id flagitari à Rege, vt ius experiatur, & reum apud Iudicem postulet: ne idem in propria causa iudex atque actor existat. Sed vbi Iudex ferri non potest, neque legum terror iniici, necesse est Principes aut iniurias suas per se ultum ire, aut non pari cum infimis iure ac conditione vivere, sed multo deteriori: quippe non poterunt Principes penuria iudicis, ipsi cognita causa ius atque iniuriam discernere: cū liceat etiā per leges subditis vbi iudicis copia nō est, de iis, à quibus læsi sunt per seipso pœnas sumere.

Cæterum legatos, quemadmodū dixisti, fateor sacrosanctos esse iure gentium, quādiu sese intra terminos muneris sui continent: quos simul atque transgressi sunt, desinunt haberi pro sanctis. Romani cladem & ruinam captæ vrbis tribuerūt temeritati Q. Fabii, qui in Gallos ad quos orator missus esset, contra ius gentium pugnaverat. Nam cum legati à Gallis Romam missi essent questū iniurias, postulatumque vt pro iure gentiū violato Fabius dedere-
tur, Fœciales quoque ipsi significarēt instare iram deū nisi ita fieret, Fabii tamen apud populum gratia & opes tantum valuerūt vt etiam vtrō honos illi & cæteris legatis haberetur. Vnde tam gravis clades consecuta est, vt Imperii & captæ vrbis nihil superesset præter arcē. Demades Atheniensium legatus cum literas ad Antigonū scripsisset,

plisset, quibus cum ad Macedoniam tentandam & Imperium Græciæ occupandum hortabatur, ut à vetere & putri filo pendens, à Cassandro Antipatri filio tanquā proditor interfectus est. Legati Regis Persarum, cum apud Amyntam regem Macedonum regio apparatu excepti essent, & postquam vino incaluerant, ipsius pellices in conuiuium inductas, licentius contrectarent summissis in muliebti veste adolescentibus ab Alexandro Amyntæ filio, iugulati sunt. Antonius Thyreum libertum Cæsaris Ioris cædi iussit, quod nimium superbè sese gerere & ipsius fortunam despiciere videretur. Senatui verò cum placuit minimè violari Tarquiniorum legatos, tametsi aduersus remp. cõiurassent, in eo ius gentiũ valuit, propterea quod cum id agerent domini sui mandata exequerentur. Sed de Tarquinio ipso, quod potuerunt supplicium sumpsere: nam de bonis regis quæ reddenda ante cõsuerant, res integra ad patres relata est. Illi cõiuratione patefacti vetuere reddi, vetuere in publicum redigi, sed dederunt diripienda plebi. Itaque non continuò verum est, quicquid licet legato id licere ei à quo missus est. Neque enim legati sacrosacti habentur, propterea quod principũ quorum missu veniunt personam & auctoritatem sustinent: imò contrà legati, quanquam ab illis mittantur quos maxime lædi & violari fas est, sancti tamen cõsentur: at ipsi domini & Principes, quorum imperio parent hostium loco sunt, ut si in manus inciderint, hostili more tractentur. Priuilegium enim legatorum iure gentiũ nritur, ut si eiusmodi personis non præstetur securitas & immunitas ab iniuria hostili, confundantur omnia iura commercii & societatis humanæ: eorumque magnopere intersit ad quos mittuntur, providere ne qua contumelia violentur, ne scilicet eodem exemplo peccetur in suos. Adhunc modum Hannoni Carthagini, legato à Romanis respõsum est, Indignos esse Carthagini, quibus seruaretur fides, quam ipsorum legatis non seruassent, Sed spectabant illi publicam fidem, neque iustum censabant ministrum & legatum domini fraudem luere.

Præterea quædam sæpe incidunt, quæ si à dominis, patribus, matribus admissa sint, pœna afficiantur: eadem tamen à seruis, fratribus, filiis & coniugibus facta non modo excusationem, verum etiam laudem mereantur, propter officium & fidem. Plena est historia exemplis seruorum, qui percussores in semet verterunt, ut dominis effugium darent, quanquam reis & meritò damnatis. Et laudatur etiam hodie in seruis, quod in dominis duplici pœna dignum esset.

Altera circumstantia, quâ in defensione Reginae Scotiae posuisti: illâ videlicet in Angliam perfugisse, ac proinde non posse damnari absque nota perfidia, illi quoque aduersatur. Tantò enim grauiorem pœnam meretur ipsius ingratitudo, cum eam ipsam, in qua vitæ suæ subsidium inuenerat vita spoliare conata sit.

Ac si merito execrabiles sunt, qui erga Principes calamitosos, ius hospitii violarunt: quantò magis ex hominum communitate exterminandi sunt, qui perfidia in Principes vtuntur, à quibus sunt recepti? Sola receptio Stuardæ pro fide valeat, ut si violetur ea cui tuta sedes concessa est, videatur falli iusiurandum & fides: sed quàm detestabilis fuit perfidia, eam velle tollere à qua in fidem accepta erat?

Cleomenes Lacedæmoniorum Rex Antigonom fugiens cum ad Ptolemæum Aegypti regem perfugisset, & ab eo omni officio & humanitate esset cultus, in ipsius filium cum aliquot amicis coniurauit, & cum cœpta non procederent, sibi ipsi consciuit mortem. Quod postquam Ptolemæo nuntiatum, corpus Cleomenis iussit, excoriatum in crucem agi, necarique insuper liberos eius, matrem & comites ipsius scæminas. Constantinus qui Magni cognomen meruit, Maximianum scæuitiæ Maxentii filii elapsum texerat & defenderat, sed cum ab eo structas sibi insidias intelligeret, anteuertit insidiatorem.

Verùm

Verùm enimvero quis tam fœdæ perfidiæ defensionem suscipiat? quis impunitatem huic sceleri statuatur? nisi qui simul omnia vitæ communis officia & iura societatis humanæ conuellere tentabit? Constat certe nihil magis pestiferum esse & noxium Principibus, cùm iis qui calamitosos excipiunt, tum illis qui coguntur fauiente fortuna supplices apud alios tutas sedes & perfugia quærere.

Sequitur postrema defensionis tuæ pars in qua eo argumento vsus es, Reginam Scotiæ diu captiuam & tristi custodia circumdatam, secus quam Regiam maiestatem deceat, posse omnes libertatis vias, omnes euadendi rationes moliri. Huic opinioni alioquin veræ commoda interpretatio adiungenda est. Nimirum non posse perfidiâ accusari in eo, cui libera custodia concessa non est, si omni ratione moliatur exitum. Nam ita intelligere, vt non liceat de captiuo suppliciū sumere, qui facinus patrauerit erumpendi causa, quid esset hoc aliud, nisi cōcedere captiuis omnem peccandi licentiam, impunitate proposita?

Sed nulla ratio est, ad ipsius causam magis accommodata, quàm quod contendit se iniuria & absque vlla legitima causa, in custodia haberi: ac proinde si conata sit iniurias, quas sibi à Regina Angliæ inferri putat, bello persequi, nihil se nouum in eo fecisse, & quod non alii Principes soleant, qui vim vi, si possunt, repellunt, & ius suum non legibus sed armis & gladio vindicant: quemadmodum ab illo duce Austriæ de quo, paulò ante egisti, aduersus Hungariæ Regem factum est.

Verùm ad hanc obiectionem facilis & expedita responsio est. Nam Regina Angliæ ita ius suum Principibus Christianis probauit, vt iam omnibus perspicuum sit, licuisse illi cùm legibus & fœderibus vtriusque regni Angliæ & Scotiæ, tum veteri instituto à superioribus Regibus vsque obseruato Scotiæ Reginam retinere, neque posse à se nunc illam liberam dimitti, quin vim faciat.

maiorum legibus, & Regni sui statum in certum periculum adducat. Atque ut antea Regina Scotia iure potuerit conqueri se per iniuriam detineri: tamen postquam huius coniurationis caput exitit, iam erepta est illi tota ista defensio, quemadmodum vsuuenit iis, qui cum suū ius malis artibus & illicitis modis persequuntur, bonam causam, malam reddunt.

Pompeius, Cato, & Senatus Romanus iniuriam faciebant Cæsari, cum triumphum denegarent, tot victoriis partum: attamen quia nefariè aduersus patriam conspirando illum ambiebat, nemo dubitat quin ex iusta sua causa malam fecerit. Imo quotquot coniurant, nunquam sine aliqua specie causæ tantum facinus aggrediuntur: alios iniuria accepta, alios spes ex rebus nouis, alios aliæ causæ stimulant: neque propterea tamen insonites iudicantur. Testes sunt permulti in hanc partem, sed vno exemplo contenti erimus.

Nemo ignorat quàm impotenter ac tyrannicè Regina ipsa Angliæ à sorore, quam nullo facto aut dicto offenderat, in vinculis habita sit, quoties periculum capitis adierit. Nunquam tamen consilia sororis tollendæ iniuit: nunquam agitauit animo quomodo illam sede patriæ euolueret: quod si fecisset iure poterat damnari, tametsi iniuriam sibi factam, & ius successionis, & alia velamenta prætexeret. Itaque Deus iustos ipsius gemitus audiit, & tandem iniusta vincula vindicæ manu vltus est.

Verum si Regina Scotia nihil gratius esset molita, quàm ut libertatem suam reciperet, veniam posset mereri. Sed quando consilia iniit occupandi Regni, & struxit Regiæ insidias, hanc scilicet illi gratiam retulit pro tot acceptis beneficiis! Habuit Regina Angliæ haud dubiè & vitam & statum illius in potestate: ac quamquam posset Scotia ciuilibus bellis & intestinis dissidiis lacerata nullo negotio potiri, ipsius tamen inuadendæ nunquam struxit causas aut arripuit oblatas: ac ne ipsam quidem Reginam supplicem & profugam dedere voluit

Scotis

Scotis, qui de ipsa statui volebant in publico Ordinum Concilio: insuper etiam conata componere ciuiles motus, & ipsius filio Regnum ad puberem ætatem incolume seruare. Illa verò longè diuersam gratiam refert.

Quæ deinde adducuntur, vt Angliæ Reginam Stuardæ placabilem reddant, diligenti etiam consideratione & accurato iudicio egent. Nam omnis quidem animaduersio & castigatio clementia condiri, iracundia verò & crudelitate vacare debet. Et tamen ita probanda est in vnus pœna mansuetudo atque clementia, vt non admittatur iniustitia perniciosa multis. Nam populum, nobilitatem, tot illustres familias, quibus ista conspiratio, pestem, exilium, calamitatem afferebat, & quæ autorem & caput coniurationis ad pœnam flagitant negligere, vt in vno Regia clementia consumatur, ea demum non tantum periculosa socordia, sed crudeli quædam misericordia vocanda est. Extiterunt aliquot Imperatores, qui insidias in se comparatas condonarent. Vespasianus verò etiam spernebat: quippe persuasum habebat, sibi probe conpertum esse diem, horam & genus exitus sui. Sed eiusmodi exempla ad sequendum nimium quasi lubrica sunt & periculosa: & quibus inest plus temeritatis quam clementiæ.

Verumtamen in hac causa consideratio quædam & circumstantia tanti momenti insita est, quanti in nullo alio exemplo potest existere: quæ Reginam clementia vti prohibet cum manifesto Dei contemptu coniuncta, Neque enim hic coniuratio leuis in iudicium vocatur, quæ Regni tantum & rerum mutationem afferret: sed quæ Religionis statum prorsus inuerteret: qua in re tametsi Principes in suo dolore lenti ac lenes esse velint, populique sibi à Deo commissi salutem quietemque negligere, non possunt tamen iniurias Dei largiri, & pro arbitrio scelera quæ ad interitum Regni ipsius spectant tanquam leuia remittere, nisi pro alienis peccatis caput suum volent obicere.

Quis enim tam cæcus est vt apertè non videat, si Stuardæ conatus ad irritum non cecidissent, horrendam Religionis euersionē tota Anglia fuisse consecuturam? quod perspicuè indicant Regis Hispani & Albani Ducis cum Pōtifice consociata cōsilia. Proinde sibi proponat Regina Angliæ miserabilem casum Saulis: qui cum Agago Amalecitarum Regi iurato populi Dei hosti pepercisset, propter intempestiuam istam clementiam à Deo repudiatus est, regnūque ipsius in alteram stirpem translatum. Achabo denunciata est mors à Propheta Dei iussu, propterea quod Benadabo Diuinæ potentiae contemptori, tunc quidem victo & supplici vitam concesserat. Quippe vult Deus mortales in iniuriis suis remittendis esse clementes, in ipsius contumeliis persequendis seueros. Sacra quidem historia (in qua non vt in profana ex signis & coniecturis quasi vestigiis Dei iudicia deprehenduntur, sed quasi perlucetia in speculo cernuntur) plures Regum pœnas commemorat, quos Deus ob inanem clementiæ speciem cum ipsius probro coniunctam deiecit, quàm eorum qui in nimiam seueritatem lapsi sunt. Celebratur Salomonis in pœnis statuendis heroica magnanimitas. Saul & Achab ignominia & morte damnantur, quod singulis Principibus necis gratiam fecerint. Iosue contra quod triginta & ynum Reges captos animosè obtruncarit, laudatur. Nihil profecto laudabilius, nihil Principe bono dignius placabilitate atque clementia, sed Religionis zelus semper debet anteponi clementiæ.

Iam suadentibus periculosum esse de Regina Scotiæ supplicium, quanquam iustum, sumere, & formidinem Regiæ mouentibus, ne inde à vicinis Regibus motus & bella ingruant, sic respondeo: Regiæ frequentiam vsu cognitum, non, si à Stuarda supplicium abstineat, iccirco quieturos vicinos: imò non alia re magis animum illis auctum, & spem factam rerum in Anglia nouandarum, quam quod illi ad eam diem vsuram vitæ concesserit: neque ab alio initio superiores motus in Anglia

glia esse ortos, quàm quod speratum sit Stuardam posse huic regno imponi.

Deinde Principes, qui morte ipsius mouerentur, iam esse excitatos, siue ob ipsius custodiã, seu specie Religio- nis, seu, quod verius est, quia regni Angliæ opes mirantur: prædam esse obuiã, & quæ minimo labore sceminæ pos- sit eripi non sua vi, non externa potentia nixæ: formidinẽ quidem & mollitiẽ animi in ea tantam esse vt animaduër- tere in seditiosos & cõiuratos non audeat, sed clementiã vocari. Itaque metuendum non est, ne coniurationis pœ- na adiungat aliquid huic libidini, sed ne impunitate alan- tur ipsorum conatus. Neque Reginã Scotiæ Rex Hispa- nus, Dux Albanus, aut Põtifex tam propinqua cognatio- ne aut tanta necessitudine contingunt, vt ob eã aduersus Angliæ Reginã inimicitias suscipere velint aut arma ca- pere: odium, inuidia, ambitio transuersos agunt: dolent Regnũ illud inter circumstrepentia bella & miseras vici- norum tam alta pace & quiete frui. Sed Pontificẽ propriæ etiam causæ accendunt: Angliam & Scotiam opulentas, & sibi vestigales prouincias e faucibus ereptas luget: do- let redditus suos intercipi: autoritatem vilem haberi: cuius recuperandæ nullam aut exiguam esse spem. Cæte- rũ vt specioso aliquo velo cupiditates illæ, & secreti dolo- res tegantur, Regina Scotiæ vtuntur tanquã plausibili ar- gumento oblato, ad motus concitandos: ea verò sublata non odia quidem nec studia concident, sed aberunt irrita- menta & instrumenta nocendi: quorũ illud longè validis- simum, quod illi existimant Reginã Scotiæ Angliæ Re- gum stirpi annexam & ætate integra non minus regnum illud habere iure cognationis, quam ætatis curriculo spe- rare posse.

Quæ consideratio multorum animos in varia versat: quippe Religionis ac Reginæ iuxta inimici dum spe arre- cti res nouas & imminentis Dominæ Principatum spe- ctant, attollunt animos: contra Reginæ fideles mini- stri metu torpere, & circumspectare inter se attoniti

atque anxii dum propinquam ruinam prævident: exteri Principes Reginae Angliæ societatem aspernari, ne successoris odium sibi contrahant. Denique ut est in veteri proverbio, Occidentem à plerisque deferi, atque Orientem spectari, rari in eum parietem inclinant, qui non sit duraturus: gratiamque acrius eius fouent, quem sperant diutius profuturum. Quæ quidem cogitatio cum non tantum studia voluntatum, sed factiones partium etiam moueat, non mediocriter labefactat res Angliæ: sed huic malo à Regina præsentis & facili remedio succurri potest, si destinata ista hærede amicta, successorem ipsa sibi deligat, rebus parem & spectatæ virtutis.

Indignabitur verò scilicet, olim Rex Scotorum puer, & hærebit ipsius animo tantæ iniuriæ memoria, neque inultum matris supplicium sinet. At prius multoque iustius, opinor, meminerit patrem per nefarium scelus & detestandam perfidiâ à matre interfectum, neque aliter expiari potuisse melius parricidium illud, quàm supplicio matris. Deinde non tanti est remotus iste & valde incertus futurorum metus, quid videlicet facturus sit puer posteaquàm adoleuerit, ut certo & præsentis periculo anteponi debeat: neque potest conferri externi belli formido, cum discrimine insidiarum & coniurationis intestinæ.

Dictum antea nobis est, omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debere, an id quod proponitur iustum sit, atque vtile Reipublicæ: nam cætera quæ spectantur, clementia, liberalitas, magnitudo animi, ad publicam utilitatem referenda sunt, etque quasi subscribere debent. Sed aliquod tertium genus est, cui cætera etiam cedunt, necessitas nimirum publica, quæ diuinis quoque ceremoniis nonnunquam anteponenda est. Machabæorum temporibus qui die se primo hostium vim repellere & pugnare nefas duxerunt, documentum præbuerunt posteris, sacros etiam ritus

ritus necessitati subiici debere.

Apud veteres Romanos sæpenumero ipsa Religio & leges ciuiles necessitati paruerunt: neque vlla lex potest esse sanctior aut Reipublicæ magis salutaris quàm ipsa salus populi: cuius tanta vis est, vt quæ natura illicita erant, commutentur, fiantque contraria. Quam-
 brem si ei leges cedunt, si omnia iura diuina & humana seruiunt, quantò magis debet obsequi libera quædam lenitas & voluntaria clementia, quæ haud dubiè Regni & status perniciem trahit. Necessitatem verò & salutem publicam hic agi, ex superioribus æstimari potest.

Superest igitur tantum vt manifestum facinus, sic teneatur manu, vt negari non possit: & ad iudicium afferatur integri, non præoccupati gratia vel odio animi: tum criminis veritate comperta, subeat miseratio rei, sed quæ affectus iudicum non perrumpat. Nam quemadmodum priuata odia publicis commodis obesse non debent, sic priuata beneuolentia, expellenda non est de animo Principis patriæ charitas & cura populi, cuius imprimis saluti consulere debet: ac multò etiam minus extrudendus zelus & studium tuendi & amplificandi regni Dei.

Ac si Princeps, qui vel vni subditorum & popularium leges inuocanti ius denegauerit, reus apud Deum teneatur, quomodo insons erit, qui omnibus simul denegat? iis præsertim quibus pericula & mortes ista coniuratione struebantur, quos quidem totius regni nobilissimos esse audio. Dignos certè præclaris in Reginam meritis qui ab ea impetrent, quod vel infimo cuique ciui debeat, ne videlicet insidiæ capiti & fortunis suis comparatæ inultæ & impunitæ abeant: quippe certissimo omnium periculo, qui coniurationem & insidias aperuerunt Reginæ, si reæ supplicii gratiam fecerit. Verum ne illud quidem eorum tantum periculo, qui sibi nocuerunt vt illi consulerent, sed pessimo, etiam exemplo factura est.

Nam si qua forte aliquando similis cōiuratio extiterit (etenim res eo loco sitæ sunt, vt serpente latius mali cōtagio & plures futura videantur) nemo reperietur qui audeat delationem subire, malent omnes iudiciū premere, quàm curam tanti periculi, sibi & posteris perniciosam suscipere. Neque longius exempla quærenda sunt. Quis Regem Scotorum postremum, destitutum à suis, opportunū insidiis & scuitiæ inimicorum reddidit? nisi quod salubrem amicorum de se curam & sollicitudinem contempsit, qui pleraque aperiendo, quæ ad illius salutem & dignitatem pertinerēt, non obscura Reginae & ministrorū libidinum ipsius odia contrahebant: maluitque vltro indicia eludens subdolæ vxoris & inimicorum spiritus commotos lenire, quàm suæ & fidelium amicorum incolumitati cōsulere. Itaque nemo deinceps exitit qui similibus officiis erga ipsum defungi vellet, ne tum quidem, cum maximè opus erat. Rara enim profecto, & eximia quædam est fides quæ ancipiti periculo ab officio non deterretur: vt cum iudici & sceleris alicuius gnaro duo euentura proponuntur: Vnum, fore vt is quem accuset, aliquando in se & sua omnia, ius omne ac summam potestatem habeat: alterum, tamen si verum indicium peregerit, conuicta tamen crimina reo noxæ non futura.

Si coniurati & rei persona humilis aut infamis esset, cuius inimicitias nemo magnopere sibi metuendas putaret, videretur ista lenitas nullius perniciem secum trahere, sed exemplum publicum duntaxat frustrari. Verum cum ad nullum proprius Regni hæreditas spectet, quàm ad eam ipsam, cuius insidias aperuerunt, nihil certius exploratiuſve habeant, qui coniurationis indicium detulere, quàm de se, & de fortunis suis omnibus actum esse, si forte contigerit Reginam Scotiae in Anglia rerum potiri.

Porro quanquam spes est eos qui sedulum & fidele obsequium Reginae præstiterunt in prodicione detegenda, quæcunque pericula proponantur, ad extremum perseueraturos

ratturos: nihil tamen perniciosius Principi, quam si fidelissimos quosque amicos & ministros in apertam desperationem coniiciat, ut eripiat poenae reum vltima exempla meritum. Quoties quidem ius & auxilium legum denegatum est à Principibus, iis praesertim qui apud ipsos auctoritate & gratia valerent, perniciosum id denegantibus fuisse multa exempla demonstrant. Philippum Macedoniae Regem Pausanias, quod iniuriam sibi illatam vltisci noller, interfecit. Ipsi Macedones exuerunt omne obsequium in Demetrium Regem, propterea quod iuri reddendo ob insitam superbiam vacare noller. Itaque nullum deterius & minus salutare consilium à Principe suscipi potest, quam si subditos & ministros suos auxilii egentes ab se repellat, cogatque aliunde opem sibi & subsidium quærere.

Qui verò iudicia hominum de hac poena & opiniones intuentur, mouentur illi quidem re admodum fluxa, & leui. Multo melius Fabius Maximus, qui rumores ante salutem non ponebat: ac certè qui multitudinis iudicio feruntur non admodum rectam vitae sequuntur viam. Monebat praestantissimus Imperator Antoninus Praetores, qui ad provincias regendas ibant, ne affectarent in iure dicendo seueritatis aut clementiae famam. Vtrumque enim affectum à recta iustitiae si mita deflectere.

Iam qui integris & nullo affectu praecipue animis de hac causa iudicium ferent, statuent omnino Angliae iustissimam ac sapientissimam Reginam esse, neque alia ratione magis ad necessariam seueritatem induci quam cura populi, & zelo propagandae Religionis. Qui verò non aequitate & ratione ad iudicandum, sed affectu proprio & impetu animi ducentur, indigni sunt quorum ratio habeatur, cum rationem ipsam de sententia sua expellant.

Ad summam, ubi planè constiterit Reginam Scotiae istius coniurationis ream ac conuictam teneri, de ipsa supplicium sumere nihil ambigi debet quin iustissimum sit, omnibusque diuinis & humanis legibus licitum, perutile,

imò quàm maximè necessarium, cùm ad salutem Regi-
næ tum ad incolumitatem status Angliæ. Impunita-
tem verò infinita sequuntur incommoda: denegatur
iusta ultio ac pœna flagitantibus subditis, negligitur sa-
lus populi &, (quod longè grauius est) deseritur & per-
fidè abiicitur Ecclesiæ Dei defensio. Deo nunquam
deerunt rationes & adminicula quibus electum popu-
lum seruet & illustret Regnum suum: sed vix Pastori qui
lupum inter oues coalescere passus erit: vix agricolæ qui
aprum è vinea Domini non extruserit.

Ac quemadmodum inquit Ezechiel cap. 33. Si is qui in
excubiis aut specula collocatus est, sonum aduentan-
tium hostium auribus acceperit, neque tuba significa-
uerit, siqui oppressi & incauti pereant, sanguis eorum
reposcetur è manu speculatoris. Neque iuuat ita dice-
re, Periculum procul abest à nobis. ista post mortem Re-
ginæ forte accident, Dominus illam nobis incolumè diu
propitius volensque conseruet.

Et cui pio hæc non sunt ardentibus vobis optanda?
Sed fuit olim in ore veteris populi simile prouerbum:
in quod seuerè inuehitur idem Propheta: Dixistis,
inquit, Prophetia: Prolongabuntur dies, & peribit om-
nis visio? Visio quam hic vidit est ad dies multos, &
in tempora longa iste prophetat. Propterea sic dixit
Dominus Iehouah, non protrahetur ultra omne ver-
bum meum: quod loquar verbum, fiet, dixit Dominus
Iehouah. Sed male augurari nolumus, Deus potius annun-
tiat istud malum, quod quidem se velle satis apertè signifi-
cat, cum rationes amoliendi periculi iustas, honestas, vti-
les, necessarias, faciles & obuias proponat. Amen.

Hæc habui quæ de ea causa dicerem, quantum qui-
dem necesse erat ad explicandos huius quæstionis ob-
scuros & inuolutos nexus. Nunc tuum est, si ita videtur.
vt proceribus tibi notis disputationis nostræ præcipua
capita significes: ne quid prohibeat quominus iustis po-
stulatis, & clamore surdas aures fatigent, donec à Regina
reæ dam

reæ damnatæ & nouissima exempla meritæ supplicium impetrent.

Historiog. Imò vero de hac re tota grauis & prudens oratio tua ita me affecit, ita in animum meum influxit, & tanta cupido incessit sententiæ huius tuæ sicuti à te perspicue & ornatè exposita est, cū studiosis boni publici Angliæ & Ecclesiæ Dei communicandæ, cuius rei magnam facultatem habeo, vt nullo præmio velim hanc horam nobis aliis sermonibus esse consumptam. Nunc quidem multò alacrius ad narrandū profectionis meæ successum accingor.

Polit. Aggredere fodes. Sed ita vt quam minimū ab instituto sermone deflectas. Mihi enim omnis vel parua mora longa est, dum expecto quam mox ex te audiam, vt tibi quæque per Dei gratiam secunda obuenerint.

Hist. Secus est quàm putas. Hoc tibi possum dicere multam à me operam, sed prope frustra collocatam esse: Paucis summa quæque expediam, Singularia verò omnia & minuta, Ecclesiæ à qua missi sumus, narranda referuabo. Ergo sic habeto. Posteaquam diuersi alter ab altero discessimus, tantū itineribus cõtendi, vt omnes prope Principum Protestantium aulas adierim. Electorem Palatinum, Ducem Saxonie Augustum, Marchionem Brandenburgensem, Landgrauios Hessiæ, Ducem Vvittenbergensem, Marchionem Badensem adii (eos tibi non pro ipsorum gradu & fastigio, recenseo, sed prout memoriæ occurrunt) præterea conueni Prussiam, Mekelburgensem, & Iulium Brunsvicensē Duces, Principem Anhaltium, Ducem Luneburgensem, Pomeraniæ Duces, Oldemburgensem, Håsbaccensem Comites, Archiepiscopū Magdeburgensem, Sueviæ & Daniæ Reges, Olfstaniæ Duces, & Emdenses Comites.

Insuper cum præcipuarū Germaniæ ciuitatum principibus publicè & priuatim collocutus sum, & verā lingulis Tragœdiæ Parisiensis historiam exposui: cūque ibi reperissem nōnullos, ad quos iā huius cladis fama perue-

nerat (emiserat quippe Carolus è sinu suo emissarios quosdam & clientes, qui anima Diabolo mancipata propter honorem Regis sui, conarentur persuadere ab agno innocenti commotam esse aquam : nullius tamen Principum tam incauta fuit simplicitas, vt dictis ad fallendum instructis adhiberet fidem) sed tamen cum in istos incidissem, vanitate detecta, omnem Caroli & ipsius satellitum perfidiam, ipsorum destinata & fallaces conatus, quantum dicendo assequi potui, aperui : tum deinde orationem flexi ad calamitates Ecclesiæ Gallicæ commemorandas, & auxilii necessitatem, ipsorum fidem & opem imploravi, officiique & partium in ea causa suscipienda suarum seridè eos admonui, adiecta mentione utilitatis, quâ labor iste susceptus pareret, & incommodorû quæ sequerentur neglectum.

Adiunxi ad has obtestationes, quæ à Daniele edicta & pronuntiata fuerant : Postremo orationem meam Scripturæ & Doctorum testimoniis, exemplisque veteribus & nouis, domesticis & externis firmaui: obiter etiâ, cum res ferebat, fabellas aliquot lepidas aspergēs & ad institutum meum accommodatas: sed non ad aliâ magis attendere visi sunt, quàm ad Apologum Mercatoris.

Polit. Quem Apologum dicas, non satis capio: sed libèter, si vacat, quid tandem illud sit, ex te audiuerò.

Historio. Verò audies, quanquam tibi non ignotum arbitrabar, vt vulgarem, sed ad hoc argumentum satis appositum: Fuit igitur olim Mercator quidam, qui cū mercibus conuehēdis quæstum faceret, imponebat a fino merces & sarcinas, ipse insidens equo satis generoso & forti. Forte aliquādo contigit, vt mercatu in oppidum rediens, asellum solito grauius oneraret: iuberetque vtrunque præire, & aliquantulum progredi, ipse in soluēdo portorio occupatus: miser asellus quâquam grauius onustus quàm vellet: tamen trahere onus & eniti quantum poterat, quandiu solum vestigii patiens fuit. Difficile forte iter & impeditum imbres nocturni fecerant.

Itaque

Itaque cum ad locum quendam vliginosum peruenissent, vbi non tantum illi cum onere, verumetiam cum luto luctandum erat, quod præaltum & vestigio hærens ægè moliebantur pedes, tum conditionem suam miseram deflare: supplex equum orare vt sibi fesso de via succurreret, leuaretque vel minima parte oneris.

Cui equus otio, & nimia libertate luxurians, respondisse fertur ridens, Sibi consuetum generosi equi, non vilis asini munia implere: quæreret alium oneris & indigni laboris participem: sibi ephippium & phaleras, non clitellas imponi. A sinum omni ope destitutum, & eluctantem, vires & corpus destituere. Verùm Mercator qui mercium suarum iacturam facere nollit, omnia onera, clitellas, insuperque asini pellem equo imponit. Equus vero demum malo domitus serò intempestiui risum suum & duritiem damnare, asini fato ingemere & infortunio suo cœpit.

Polit. Lepida profectò fabula & huic argumento mirificè congruens. Merenti equidem ista crudeli equo cenerunt, qui more Gallorum quorundam nollit nisi ictus sapere.

Hist. Ille quidem agnoscebat culpam, sed serò. Verùm vt eò, vnde eram digressus, reuertar, mirum quantum placuerit Apologus bonis illis Principibus. neque dubitabant de se narrari, & ad se pertinere fabulam. Perrexì tamen, & ordine exposui quæ à Daniele præscripta erant, vt alii cum aliis, & nobiscum in vnum corpus coalescerent & sociarent consilia: multaque enumeraui humilia & parua, quæ concordia creuissent, multa contra magna & ingentia quæ discordia dissoluisset. Addidi historiam notam veteris Principis, qui cum numerosam stirpem relinqueret moriens, filiis ad se accitis iussit virgarum fascem afferri, & ab illis frangi: Id cum omnes frustra essent conati, ipse acceptum fascem soluit, & singulas virgas fregit nullo negotio. Ex eo facile intelligi concordiam validam esse, stultam & imbecillem discordiam.

Veram autem amicitiam & coniunctionem inter Christianos, id est, humanarum diuinarumque rerum consensum cum beneuolentia & charitate coniunctum, solum esse vinculum incolumitatis nostræ, ipsorumque & totius Ecclesiæ Christianæ. Ea quidem omnia quibus consociantur homines facillimè reperiri in nobis, qui eadem concupiscimus, eadem odimus, eadem timemus: quibus ex rebus nascuntur amicitia inter bonos, atque inter improbos factiones. Neque tamen his, multisque aliis in hæc sententiam dictis, vel minimùm commoti sunt: ut mihi tum veniret in mentem quod de reliquiis & fragmentis Imperii Romani prædixit Daniel: videreturque mihi ille qui articulos illos fictiles pedum statuarum, cuius meminit, aut quemadmodum de Romanis dixit Iugurtha, vanales & auctiori paratos, si reperiant emptorem.

Postremò cum mihi patum cœpta procederent, & ex alio, ut fit, in alium sermonem delaberemur, subieci ipsorum oculis Dei iusta iudicia: non propriè à Iudæo Christum interimi: quippe Messiam suam reuerenter expectat: neque à Turca, qui etiam Christo Prophetæ titulum attribuit. Ac ne à Papista quidem, Christum in membris suis confodi: qui quemadmodum ipse Christus prædixit, Deo obsequium præstare se sibi persuadet. Non ab aliis magis Christum per latus fratrum suorum transfigi, quàm ab Regibus, Principibus, Populis, qui Christum norunt, qui Christum amplexi sunt: Christianos tamen, populares, ciues & fratres ante penes, antè oculos suos miserè vexari & trucidari sinunt: neque vltro fidem suam implorantes ope nec subsidio iuuant.

In summa hoc tibi confirmo à me nihil consultò prætermisum, quod huic tam iustæ causæ prodesse posse intelligerem.

His tamen tot ac tantis obtestationibus nihilo magis affecti sunt, quàm si nullus calamitatũ nostrarũ sc̃sus ad se perueniret: neque vllum vel minimũ signum dederunt auxilii

xilii suppeditandi. Assensere quidem omnes facinus inhumanum, detestandas insidias, Carolum Valesiũ & ipsius cõsiliarios sibi omnium, quotquot viuũt hominum maximẽ perfidos & intestabiles videri: horrere animum tanti flagiti: imagine mirari se defunctos Principes (quorum memoriam colerent) toties elusos, toties deceptos, iisdẽ proditoribus credidisse, quorum vanã & fluxã fidẽ toties essent experti. Suum hoc consilium esse, ne fratres qui huic stragi supersunt, Caroli aut ipsius ministrorum verbis confopiri se & permulceri vnquam patiantur, ne vllõ tempore arma ponãt, quã Deus illis & legitimẽ defensionis necessitas induit. Se quidẽ ad iniuriam à nobis propulsandã libenter arma sumpturos, ni suorũ hominum ingenia norint: scire se illos mercede magis & pecuniã cupiditate, quam Dei reuerentia duci. Nihil verius dicebant, quippe videbamus superiori Galliarũ motu, eiusdẽ religionis Germanos non paucos, absq; vlla religione & pudore cõtrariis in castris stipendia facere. Ad extremũ, vt in pauca cõferã, multis verbis vltro citroq; consumptis, ita ab illis opis egens & vacuus discessi, vt ab diuitum limine arceri solent & dimitti pauperes, quos nõ alia ope beant, quam hoc vno sterili & ieiuno verbo, Amice abi: mihi non est quod dem: Deus te ipse iuuat. Itaque abi, agrẽ ferens: sed prius clarẽ istis denuntiaui propinqua Dei iudicia: Diutius nõ passurũ Dominum tam fœdã securitatẽ, tã perfidã ignauia in iis qui populi Dei nomine gloriẽtur. Neq; diuturna Imperia iis esse posse, sed propediẽ casura, qui ipsius Dei Regnũ impiorũ pedibus obteri & calcari sinerẽt. Post hæc Emda solvẽs in Angliã traieci, vbi nuntia Gallicarũ cædiũ, quã ferebã, per totã insulam lōgẽ latẽq; sparsa reperi: nobilitatẽ cũ Ecclesiasticis & populo vltionis cupidine vltro incensã: neque aliã morã causã quã quod expectarẽt, dũ à Regina cõmeatus & soluẽdi signũ daretur: deniq; cũ eũ rerũ statũ deprehẽderem qualẽ optabã. mihi nõ visi sunt ad auxilia summittenda stimulandi acrius, quando satis ipsi sponte currerent.

Ad Reginam tamen introductus, ipsi & Consiliariis rationem susceptæ protectionis exposui, munusque ab Ecclesia mihi impositum: & de nostris calamitatibus dicere orsus, monui: quemadmodum orto incendio, lapsus ignis in contiguas domos vicina quæque corripit: ita metuendum esse, ne continua incendia in oppositam Gallia Britanniam traicerent, si Gallia indefensa conflagraret: neque ullis subsidiis posse reprimi Gallicos ignes, ac ne freto quidem arceri, quo Britannia à cætero orbe diuiditur, nisi maturè restinguantur. Vicinum quidem vicini vel inimici flagrante domo, ad opem ferendam concurrere, & aquam ad restinguendum ferre. In eam sententiam multa argumenta, testimonia, exempla, ut apud Principes Germanos, conieci. Ad extremum addidi, nihil superesse quàm ut ab Regina soluendi fieret potestas proceribus aliquot, qui eam expeditionem suo sumptu suscepturos ultro sese pollicerentur, cum Nobilibus non paucis, & voluntariis militibus, ut maturè iniurias Deo & Ecclesiæ Gallicæ illatas ultum irent. Ad hæc, Regina, re ad consilium relata, in hanc fere sententiam respondit, Se nihil libentius facturam, si utique fide incolumi posset: sed impediri societate cum Carolo paulò ante inrita, quam, tametsi eum pro tyranno, proditore, & scelerato habeat, violare tamen ipsa non sustineat: Optare se & petere à Deo, ut tantum scelus auctoris morte expietur: at fidem frangere & iusiurandum fallere id verò sibi nefas, & se nunquam facturam. Ibi Reginæ sermonem cum excepissem ita disserui, Promissum hoc ex eorum genere videri, quæ seruanda non sint, quale fuit promissum Herodis, propterea quòd cum Dei dedecore sint coniuncta. Promissa multa (ut inquit Cicero) quæ natura honesta videntur esse, temporibus fieri inhonesta & perniciofa: ut si cui mutuam pecuniam promiseris, qui boni cuius famam & opinionem haberet, atque is postea bellum inferat patriæ, promissum potius non faciendum, quàm contrà Rempublicam peccandum esse.

Spon-

Spondidisse Reginam inde ab ipso Baptismo obsequium ac fidem Deo summo Principi, cui apertè Carolus Valesius bellum inferat : quo tempore in Ecclesiam introducta sit, cum cæteris Ecclesiæ membris perpetuū fœdus & inuiolatam societatem contraxisse: iam incidisse tempus, cum Deus illam de sua fide appellet & promissum exigat. Legibus verò omnibus diuinis & humanis, atque ipso iure Gentium Reginam exolui omnibus iurisiurandi vinculis, & ea fide liberari, quam perfido de derit: neque à Tyranno alia mente appetitam ipsius societatem, nisi vt eadem nebula falleret ipsius oculos, & pius structos in Gallia dolos velaret. Deum verò, qui ipsam è carcere & vinculis eductā, in tantum fastigium extulerit, præsidium atque opem ab ipsa filii membris oppressis & vexatis vt beneficii gratiam petere. Adiunxi huic orationi rationes quàm potui validissimas, petitas non tantum è fontibus Scripturæ, quæ sexcētis locis doceat, quàm æquabilis symmetria esse debeat, quam congruens quædam veluti conspiratio & consensus omnium partium corporis Christi: verumetiam à necessitate, & ab ipso rerum statu ductas, itémque nonnullas, quas natura ipsa dictaret & sensus communis. Eo enim solo magistro ac duce nos in eam opinionem induci, vt ista naturæ portenta è communi vita putemus eiicienda, quemadmodum Ciceroni visum est in Offic. libris. Quem ego suis verbis, id est, Latinis, quæ Regina præclare callet, loquentem introduxi. Nulla (inquit ille) societas nobis cum Tyrannis, sed potius summa distractio est. Neque est contra naturam spoliare eum si possis, quem honestum est necare. Atq; hoc omne genus pestiferum & impium, ex hominum communitate exterminandum est. Etenim vt membra quædam amputantur, si & ipsa sanguine & tanquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis feritas & immanitas beluæ, à communi tanquam humanitate corporis segreganda est. Hæc & similia cum plu-

bus verbis exposuissem ad charitatem Christianam spectantia, & naturam veræ fortitudinis, quæ in eo maximè cernitur, cum propugnat pro æquitate, & ab infirmis & calamitosis iisque aliqua societate coniunctis prædonū ac tyrānorum propulsat iniuriam: hæc, inquā, cum exposuissem, neq; mihi propterea excitari Reginae animus, imò nihilo secius torpere ac frigere videretur quā antea, eius rei causam muliebri imbecillitati & ignavia tribuendam putavi: deesse illi strenuum aliquem & peritum belli Ducem, cui exercitum & Regni vires posset tutò credere: tum Cōsiliū ipsius Principē ac primariū, qui ditionis suæ sacra iuxta ac profana, tēporalia, vt loquuntur, & spiritualia simul administrat, hominē esse ignauū & imbellem, Clericum deniq; potius quā militē, lingua magis quā virtute valere: futurorū tamen prouidum, vt valida post Reginae mortē præsidia sibi cōpareret, duorū Regum pecunia & occultis pensionibus foueri. Itaq; illa spe destitutus alios Angliæ Proceres adii maiori zelo præditos qui cū Episcopo Lōdinēsi, nobilibus aliquot & mercatoribus, haud inscia & inuita Regina, quæ occultè opem & cōsilia sociabat, opera Apsteri Ciāpernonis, cōfecerunt ad quadraginta millia librarū, partim mutua pecunia sūpta, prædibus & fideiussoribus acceptis Rupellanis aliquot, partim nūmis in capita collatis per speciē Eleemosynæ. His instructus Comes Mongomerius, qui tū in Angliā profugus agebat, Reginae volūtate & occultis mādatis, comitatibus iuniori Ciāpernone & altero Morgano rum, multisque nobilibus & militibus Anglis & Gallis, mediocrē exercitū & classem instruxit, quinquaginta ferme nauīū modicarū & magnarū. In i serat prima Rosa vna Reginae naus, quadringentorū doliū capax: missitq; aliam etiā nauim Hacquini nomine Biscaniam, nisi per eos dies Olstorius Pronauarchus Angliæ viginti naues Gallicas & Belgicas illa naue inuasisset cepissetque, quæ in Angliæ littoribus ad anchorā stabant instructæ, vt cum Mongomerii classe soluerent.

Pol. Siccine potuit vna nauis 20. naues armatas capere?

Hist. Imò facilimè: ad stationes & littora in anchoris manebāt, securæ & nihil tale expectātes, nullius videlicet illati dāni sibi conscia, cūmq; ii à quibus id fieret auctorem sibi esse dicerent, Clyntonium videlicet Amiralium Angliæ, nemo resistere audebat.

Pol. Verūm quid habuit causæ Clyntonius, cur istud latrocinium fieri suis auspiciis sineret?

Hist. Nihil: sed eā tamē speciē & obtētū habebat. Cū Reginæ nō satis esset cum omniū bipedū nequissimo & crudelissimo Tyrāno societate cōtraxisse, nisi super etiā publico domesticū fœdus adiungeret, & pro huius perfi di filia in Baptismo fide iuberet: eius rei gratia in Galliā legatum misit Nobilem virum Vvences trium, qui munus istud exequeretur, & vicem Reginæ sustineret.

Pol. Demiror equidē quomodo Vvences trius id munus à Regina nō fuerit deprecatus: causat' à se nō posse honestē & salua conscientia cōmitti, vt, nō dico Tyrāni sobolē, sed alterius cuiuscunq; Papistæ infantē corā abominando Idolo, Satanæ ministro exhiberet, & sacrū Baptismum cōtaminati cerneret Chrismate, sputis aliisque eiusdēmodi profanis ceremoniis.

Hist. Nihil est quod magnopere mireris. Vvences trius ille Papista est: Deus illum veritatis luce dignetur. Haud equidē existimo Nobiles viros Olztincthonium, neque Bethfordiū, neq; Vvallsymgamum, qui tum legatum agebat in Gallia, neq; aliū quempīā pium virū munus illud suscepturū, aut Reginā eiusmodi viris impositurā fuisse. At mulrò admiratione dignius est Reginā, quæ haud perplexè intelligat quātū ea sacramētorum profanatio Deo displiceat, suæ ramen cognitioni illudere, & abrupta dissimulatione prorumpere ad illicita.

Pol. Mirādū profectò est Principes in sublime fastigiū euectos tantū sibi assumere, vt Deo repugnare audeant, cum quo si componantur lumbrici sunt & vermes: ac si ipsius lex nihil ad se pertineret. Quātū quidē ex te intel ligo, quò Tyrānus tetrior est, eò impēsius ab illa colitur.

Hist. Id quidem metu magis quàm beneuolentia vlla. Neque alia causa est propter quam affinitatem ipsius per matrimonium fratris affectet, quam quod existimet eo vinculo Regnum Angliæ tutum ab ipsius insidiis facillimè posse seruari: Sed quàm lubrica & fallax est ista spes? mihi quidem videtur ita causas & instrumenta exitii sui struere: vt non leuiori casu per connubium fratris affligatur Anglia, quàm quo prope obtrita est Gallia per nuptias sororis. Sed vt ad naues vnde abieram, reuertar: Vvencesorius Douero soluens modico nauigio, paucis scaphis & lenunculis deducenribus Boloniam tendebat: cum eum in Galliam traicientem Piratæ aliquot Angli, Galli & Belgæ exceperent, Liburnica vna vecti (cui vulgò Postæ nomen erat, Celocem possemus vocare) illumque tanto impetu adorti sunt, vt parum abfuerit, quin illud nauigium quo ipse vehebatur deprimeretur. Vna quidem ex nauiculis, quæ ipsum comitabantur capta est & direpta: tum aliquot ipsius comites interempti. Ferebant nonnulli ob priuatas quasdam similtates, quas sibi Vvencesorius conciuerat, structas illi fuisse has insidias: vulgatioꝝ fama erat, prædæ cupidine illectos & intercipiendi muneris, quod ad Compatrem suum Regina mittebat, illud ausos: vt illius muneris vice, laqueum supponerent: alii, dolore & iracundia victos sceleratum istud iter quacunque vi abrumpere voluisse, quod in Dei dedecus verteret, arbitrabantur. Vt cunque fuerit, Regina incensa, Amiralium iubet seuerè de hac iniuria querere, atque in autores animaduerrere. Amiralius, qui lautioꝝ prædam non peteret pro suo more, Regina mandatum per suos ministros ita dexter executus est, vt nulla nauis Gallica nec Belgica relicta sit, quæ non omni armamento & onere exueretur. Magistri nauium, nautæ, remiges in carcerem tracti: atque inter cæteros Nobilis quidam familiaris meus, historiarum scriptor diligens & accuratus, cui nostra Gallia plurimùm debet. Qui omnes in carcere ita liberaliter & comiter habiti sunt, vt eius dici

dici nunquam obliuisci debeant.

Is casus Comiti Mongomerio damnum simul & moram attulit, vt mense vno tardius & viginti illis nauibus debilior solueret: insuper etiam nauis Biscania quæ à Regina promissa Classi sese iungere ausa non est, ne ab aliis pateretur, quæ fecerat. Itaque obsessis Rupellanis ea maximè res ferum Mongomerii auxilium, nec profuturum misit.

Nam paulo post Anglia soluens nauibus Rupellam peruenit: & iam in conspectu vrbs atque hostes erāt, quos sinus & alueum, quā in portum lem æstu mare influit, nauibus, triremibus, molibus, & castellis claudebāt, nec longius aberat ab hostium classe, quàm quārum tormento adigi poterat: classēmq; ad pugnam explicabat: cū repente vana formidine, an suas ipse vires æstimans & hosti se imparem ratus, incertū, cursum repressit. Hinc hostibus animus creuit: & quemadmodum improviso aduentu castra & nauales terrestresq; copias terrore impleuerat, ita spatio ad resistendū dato, cōfirmavit hostes quibus territis instandum erat. Nam illi cum cunctatē & segnius prælium capeissent cernunt, mille scelopetariis in naues impositis vtrō occurrere. Postera luce, cum distracta parte virium & non integra classe in eundem locum ad certamē nauale descendisset, essetq; plurimum aucta terrestribus copiis hostium classis, retrō vela conuertit, & ad insulam, cui Pulchræ nomen est, regressus, insulæ arcem de improviso oppressit & cepit. Eam modico præsidio obtinebat Præfectus quidā Comiti Retio cognatione coniunctus: quē captū & in Angliā abductum apud Mottefenelonium legatum vici.

Polit. Oportet fuisse hominem strenuum & singulari virtute Præfectum istum qui propinquus esset tam honesti viri: non sine sudore & sanguine tales viri expugnantur.

Hist. Scilicet: haud esses tui similis, nisi aliquem semper salibus aspergeres. Sed ille nō erat propinquus illius

Retii qui nūc Comes est, ac multo minus D. Marechal-
li Retii, sed tum illum sanguine contingebat, cum Lug-
duni Pater Alberti Gondii (hoc verum Comiti Retio
nomen est) Florentini Mercator, mensam & solum ver-
teret: atque eo tempore, cum Peronius (quod illi adopti-
mum nomen est) bellis Metensibus scriba esset Præfecti
annonæ, aut Bonuisii fœneratoris rationarius scriba
Lugduni.

Pol. Haud magnum igitur pro capite pretium pepen-
dit ignobilis, ei à quo captus est.

Hist. Hoc tibi æstimandum relinquo. Sed vulgò notū
est isti Alberto tum ne teruncium quidem fuisse. Neque
obscurum, nouum istum Lâdericum, quem Comitatus,
dignitates & cætera priuatum modum supergressa extol-
lunt, ita deuinxisse stupris bonâ nostrorum Regum Ma-
trem propter libidines ipsius expletas, vt opes regias, ho-
nores magnos & cætera præmia virtutum vitiis adeptus
sit. Sed vt Rupellam redeam, vnde me iste auerterat,
quanquam ab ingenti spe ciues destituti erant, non tamē
defecere animis, sed emisere septem homines, qui
ita secundis ventis vsi sunt, vt exigua scapha per iacuas
hostium stationes & classem erumperēt. Ii ad Mōgome-
rium cum peruenissent, in conspectu hostium, gratias illi
ob laborem susceptum egere, orantes, ne propter se vllū
deinceps simile periculum adiret, sed seipsum reseruaret
meliori fortunæ ac certamini: sibi quidem, tametsi auxi-
lio externo destituantur, certum esse atque decretum
forti animo obsidionem pati, potiusq; laturos extrema,
& ad vnum alius super alium occubituros, quàm vt ad
deditionem flecterent animos, & seipsum permitterent
potestati perfidorum.

Pol. Egregium planē, ac heroici animi exemplum:
Creuisse illis animos cōtra omnium spem, cum maximē
cecidisse viderentur. Magna quidem vis est necessitatis
ad acuendos animos, atque ad omnem patientiam du-
randos. Sed Deus multo etiam illustrius suos, quoties
opus

opus est, necessaria virtute instruit.

Hist. Luculenter dictū. At Comes Mongomerius cognito Rupellanis maiore quā pro viribus esse animū, ad eos nauigiū misit in ancipitē euētum, & in eo duo millia pondo pulueris bōbardici, & aliquot modios frumenti: quod secūdo mari per medias hostiū custodias elapsum, ita opportunē obsessis superuenit, vt consumptis prope omnibus frumētis ac pulueribus nullo magis necessario subsidio egerēt. Deinde metuēs nequa vis de improviso exercitū suū adoriretur, in Pulchra insula, vbi neq; portu, neq; castellis, neq; aliis munimētis satis instructus esset ad hostē propulsandū, exercitū dimittit. Aut (quod necesse est accidere disciplina militari semel licentia polluta, vt sine cōmeatu vagi milites, se vbi velint exautorent) sponte sua exercitus dilapsus est & Imperatorē suū deseruit. Capitan. Hippiuillius Normanus, qui benè instructa & armata nauī vehebatur, in patriā regressus ad hostē defecit: alii prædabundi mare insedere & latrociniis fecere infestū. Comes paucis nauibus Angliā petiit comitantibus duobus generis, liberorū suorum maximo, Capitaneis Poyeto, Casalio, Casafloreo, Meaussia, Cāpesio, Saurio aliisq; Nobilibus, & modica militū manu. Cæterum Regina & ipsius Consiliarii, qui de Mongomerii expeditione sibi plura & maiora promiserant quā vt Rupellæ subueniret, postquam spes in irritum cecidere, & ipse inglorius rediit, largiter de iudicio & opinione quam de ipso conceperant, remisere. Ac cū antea illum tanquam Heroem aliquem, aut Martem cælo lapsum suspicerent, neque dissimularent coram ipso Tyranni legato, quanti faciendum putarent, tum vix sustinere clām cum ipso congregari, aut in occulta colloquia admittere: adeo fluxa est & instabilis virtutis fama, non sua vi & propriis quasi neruis, sed opinione aliena nixa.

Pol. Eunt nunc qui mulierum inconstantiā accusant, quæ leui momēto huc & illuc impellūtur, quando & ista vitia admittūt cōcilia & cæterus virorū. Lōgè quidem fa-

pietius Romani, qui suos Imperatores haud paulò lætius post aduersæ pugnæ infamiam, quam post secundæ decus excipiebant. Terentio quidem Varroni post grauem illam acceptam cladem ad Cannas, quæ Annibali victori, si victoria vti sciret, Urbem tradebat, frequens tamen Senatus obuiam egressus est, & gratias egit, quòd de summa rerum non desperasset. Quippe satis graue onus Consulibus & Imperatoribus suis arbitrabantur cladis & ignominie acceptæ, & indignè facturos, si super dolorem amissæ victoriæ, probra aut contumelias ingererent. Præterea cum armorum felicitas anceps sit ac breuis, vsuueniet nonnunquam, ut is qui in summa pro-
ra nauali prælio fortiter hodie pugnam cerit, cras idem subito pauore perculsus in sentinam descendat, pudenda latebra semet occultans: & cras fugiat qui hodie hostem fregerit. Omnino eadem est alea Martis, quæ in ludo latrunculorum, siue schacorum, ut vocant, ubi à peditibus capiuntur Equites, & ipsi Reges indagine cinguntur: ab Reginis expugnantur Petræ & castella: nonnunquam etiam, Moriones, qui propè Reges collocantur, Regem ipsum per iocum & ludum spoliant.

Hist. Nihil verius. Iccircò dicebat ille, Deos mortalibus, quasi pila, ludere, & illis pro ludicro vti, quæ prius extulerint, deturbantes, vicissimque extollentes quæ affixerant. Sed in eo, de quo agimus, exēplo, certissimum est, Deum illum deorū, Dominū exercituum arcano suo iudicio optimis quibusque ad se reuocatis, cæteros Gallicæ Ecclesiæ Atlantes, ut videbantur ita perculsse, & obstupescisse Nobilitatē, ut animū humilibus & obscuris auget: & pro suo more, despectis & imbecillis instrumentis valida quæque & procera confunderet, sibi que vni assereret integram gloriam totūque decus Ecclesiæ miraculo liberatæ.

Pol. Nihil grauius nec melius dici potest. Et valdè qui dem caligant illis oculi, qui istud perspicuè nō cernunt: Deus (inquit Virgo) forte facinus fecit brachio suo: dissipauit

spavit superbos cogitatione cordis ipsorum. Detrahit potentes à thronis & extulit humiles. Famelicos impleuit bonis & diuites ablegauit inanes. Sustentaui Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ. &c.

Tu verò ista multò apertius intelliges, cum tibi ea narrabo quæ intra extrâque Rupellam, & Fanum Cere-
ris (vulgò Sancerram) gesta sunt, quamdiu ab hoste sunt obsessæ, tum deinde istarum vrbium liberationem miraculo similem. Sed cætera, quæso, exequere, & matura, ne quis superueniat, qui odiosè interpellat sanctos hosce sermones nostros.

Histor. Imò vero libens: & quæ supersunt paucis per-
agam. Ergò posteaquam vidi modicum illum exerci-
tum tot laboribus scriptum & collectum (in quo dissipa-
ndo Tyrannus frustra laborauerat, crebro missis qui
totum apparatus discernerent, Mauuissario, Castronoua
no Britone, & sancto Ioanne Comitibus Mongomerii fra-
tre) hunc ego, inquam, cum viderem lacerum & distractū
absque vlla spe, conatusque essem Regina in animum in-
ducere, vt geminatis viribus bellum de integro capesse-
ret: maiore præmio atteri quàm irritari hostem: & mi-
nore negotio Anglos Tyrannū oppressuros, si in ipsam
Galliam auxiliis læsarum partium instructi bellum & ar-
ma transferrent, quàm si cūctarentur, donec eum piis in
Gallia deletis, agros suos vrentem & populantem vide-
rēt: metuendum esse, ne inde Anglis odiū male & arma
dissimulantibus, & hostilia ausis discordiæ & bella gli-
scerent. Itaque cunctando non arceri bellum sed trahi,
& contemptum ex ignauia nasci.

Sed cum ne hæc quidem tam iustæ rationes apud sur-
das aures valerēt, neque tã zelum illis mouerent, quam
stomachum, indignantibus sollicitari quietem suam, &
iucunda nuntia quàm vera lætius audituris, qualia Mi-
cheas aliquis afferat, qui propinquantem ipsis casum &
præceps exitium denuntiet, ni maturè provideant: post-
eaquam domino, vnà cum fratribus profugis ieiuniis &

orationibus fratres obsessos commendauissem, Anglia solui, vt transmissio mari ad Heluetios tenderem. Eò cum peruenissem, pluribus verbis aliquot Pagorum Principibus negotia nostra exposui, videbarq; multis de causis inde non verba tantum, sed nobile aliquod & validum aduersus violentiam Tyranni auxilium laturus: siue quòd eandem nobiscum religionem profiterentur ex duodecim Pagis quatuor nobilissimi: vel quia ita exigeret status ipsorum ratio ac necessitas, quibus merito formidabiles & suspecti esse deberent perfidi Principis, omnisque libertatis spiritualis ac Politicæ iuxta inimici, temerarii conatus: siue quòd ad Heluetiorum Principes, aliqua ex parte ea cura pertineret, vt à Gallis sociis ac fœderatis iniuriam propulsarent. Sed præter opinionem accepi Catholicos Pagos iam tum ad istum Galliæ lamistam & carnificem sex millia militum misisse, ne fortè deessent lupi qui quicquid ouium in Gallia supererat, in sæuitiam vnius absumerent.

Pol. Cui venisset in mentem, fore aliquando vt exuta veteri disciplina & morum sanctitate perfidi Tyranni partes fouerent Heluetii? amantissimi libertatis, qui præclaram constantiæ & fidei in pactis promissisque seruandis existimationem apud omnes consecuti sunt: ac proinde odisse atque execrari Tyrannum debent, à quibus ea maximo totius Galliæ sibi fœdere coniunctæ detrimento violantur. Non video quidem quàm benè sibi consent, qui tantopere dissidentia inter se componere conantur.

Hist. Ita haud dubiè versat & transuersos agit homines Auri sacra & inexplata fames. Hæc mali fomes est.

Pol. Odor (inquiēbat ille) lucri ex quacunque re bonus est. Sed nullius vnquam lucri tam execranda fœditas audita est: Hominem ab vicino & fœderato pecuniam sumere, vt ipsum spoliet & iugulet. Dicent fortasse se sub Rege stipendia merere. Sed vnde illorum pensiones, quibus

quibus fouentur tempore pacis, & stipendia militiæ, nisi ex miserorum Galliæ ciuium sudore ac sanguine, qui huic Tyranno pro mancipiis seruiunt? Itaque non tam cum Rege, quam cum ipso Regno ius illis societatis atque amicitie contractum est: quod tamen boni scilicet foeni & amici hostiliter quotidie populantur. Sed quis tandem illos postrema ista expeditione fascinauit, cum nemo illorum viueret, quos Regno imminere & Tyrannidem affectare sibi persuaferant? Neq; verò merito poterunt, si redierint sospites gloriari, sicut aliàs fecerunt cum dicerent, se de Rege bene meritos, quòd sine ipsorum auxilio futurum erat vt Dom. Animalis & Dens lupi (ita Amiralium & Dadelotium per barbaram inscitiam vocabant) de ipsius capite coronam detraherent: quando iam à nobis non de imperio & Corona, sed de capite & salute certatur: neq; cōsilia miscemus, vt deturbemus Reges de solio, sed perfugia quærimus, vt aduersus cruētas Tyrāni & prædonis manus, non fortunas quas euertit, sed vitā & sanguinē quē appetit, seruemus.

Hist. Noli existimare illos sibiipsis persuasisse, quod aliis persuadere conabātur: Sed necesse erat illos cupiditates suas honestis nominibus velare. Itaq; cliētela & obsequii causam vt speciosissimā ostentabāt. Sed reuera maxima pars in Galliā ibat nō aliter quā ad certā & expositā prædā: alii domi egētes & stipendio deleniti, vt vitā militia potius quā labore tolerarēt: nōnulli etiam odio religionis. Duces verò, vt per nostras calamitates crescerēt, discerētq; in illo nequitie ludo malas artes, & omnia posse quæcūq; collibuisse. Capturi haud dubiè exemplum à suo illo bono patrono lanio & carnifice, vt ipsius ope & subsidio instructi, aliquādo etiā ipsi in suos ciues ius omne imperii atq; infinitā potestatem vsurparent. Hæ sunt veræ causæ, quæ illos ad postremam quoque istam expeditionem suscipiendam adduxerunt.

Polit. Quis habendo ipsorum delectui præfuit? quis scribendas legiones Helueticas procurauit? Nam

Belleurius legatum ibi tum non agebat, cui omnium & mortalium & cœlestium maxime idem fiabent.

Hist. Minime quidem præerat is quem dicis, Belleurius Sed fratrem maiorem natu in suum locum sufficiendum curauerat. Venitque ipse ad eam rem opportunè succenturiatus bono illo stipatore Petro Carpentario (hominem nostri) & antiquæ fidei scilicet viro Secretario Polerio.

Pol. Deus bone, quid audio! amicum veterem meum Polerium huic commercio interfuisse: Hæu quam miseret me huius viri!

Hist. Et misericordia quidem ille dignus est: ac ceteri, valeant: nam Carpentarius semper fuit egregius nebulosus & perditus nepos, vulpes vasra ac versipellis: alii duo non inscitia peccant, sed pietatem pretio & splendore metiuntur: denique ex eorum numero quibus Deus huius mundi obnubit, aut effodit oculos. Polerii verò non absque magno animi dolore & cruciatu meminisse possum.

Pol. Quam mihi dolet, ipsum pretiosa Euangelii notitia tam turpiter aburi!

Hist. Haud dubiè multa ille indigna & veritati cognita aduersa exercuit. Sed Deus qui oues suas, ubi opus est, ad se retrahit, ne seipsas perditum eant, illi per eos dies occurrens, minimo manus suæ potentis digito ita vadentem perculit, ut in via plana & facili una cum equo corruentem, dextro crure defraeto in medio cursu sisteret.

Pol. Utinam profit illi hæc ferula, delictaque in memoriam redigat. Sed quam causæ speciem, quem obtentum proponebant boni isti viri Heluetiis Catholicis?

Hist. Non alium, præterquàm hunc: Velle scilicet ipsorum Patronum & Copatrem in suo Regno soluta & infinita potestate uti, ac utcunque res esset euasura, de omnibus pro libidine statuere: Haud ullis magis infensum infestumque esse quàm Rupellanis, qui vltro portas aperire nollent

nollent Carnificibus ad ipsos autoritate Regia iugulandos missis. Ergò illos comiter, vt qui ad nuptias inuitant ad hauriendum sanguinē & spolia bonorum legenda vocabant, quos tamen appellabant rebelles, seditiosos, omnisque iuris diuini & humani hostes.

Polit. Istud verò ego constanter nego, seditiosos esse aut improbos: neque vllam pœnam recuso nisi ipsorum innocentiam probauero, apud eos quidem iudices qui nullo affectu victi corruptique ad cognoscendum processerint.

Historio. Ego verò tibi istud argumentum tractanti, libenter operam dederim, nisi molestum est, & vis aliquā in ea quæstione syncerè explicanda curam, laborēque consumere, idque secundum iura conscientiae & Politici status. Est enim in quibusdā, vt scis, cōscientia ita timida & religiosa vt se pulsari patiantur, & maxillam ferienti alteram vltro præbeant.

Polit. Haud absurde factum, in priuatis quidem iniuriis, si priuati ferant potius iniuriam quàm inferāt, aut parem vicem reddant: Sed in hac causa, res longè aliter se habet.

Historiog. Sat scio, neque adeò sum hebes, vt nesciam quid in ea re seruandum sit, neque dubito perinde licuisse ac licere fratribus nostris seipsos aduersus violentiam Tyranni defendere, vt licet viatoribus, prædonum, grassatorum & luporum vim vi propulsare. Quinetiam cum veteri populo Romano ex omnibus præclaris factis pulcherrimum illud existimo, Tyrānum occidere. Siquidem quemadmodum præclare docet Cicero, siquis Tyrannum occiderit, quamuis familiarem, præclarum & honestum facinus edidit, coniunctumque cum vtilitate & salute publica. Verum ex te amplius scire cupio, quid in ea quæstione potissimum statuendum sit, vt iis argumentis, testimoniis & exemplis, quibus te scio abundare, utar ad timidos confirmandos, & nimium scrupulosos exoluedos religione non necessaria.

Polit. Sed vereor, vt, si istud argumentum explicandum suscepero, abrumpam filum narrationis tuæ, & te lōgius quasi extra viam abducam.

Hist. Minime verò. Noli vereri, vt eo facili non redeā & mihi pauca supersunt. Itaque aggredere sodes. & hanc quæstionem perspicuè tractato, quæ à nostro proposito aliena non est.

Polit. Faciam verò vt poter o, quando ita vis. Itaque attendito.

Principiò statuenda est hæc veluti summa lex, & indubitata propositio: Solum videlicet vnus Imperium infinitum esse & nullis terminis circumscriptum, Dei nimirum Omnipotentis, cui soli conveniat potestatem habere infinitam. Ac proinde, omnium Magistratum & Principum auctoritatem certis finibus & quasi cancellis septam esse & conclusam, vltra quos non liceat illis progredi, neque subditos fas sit illis parere si progrediantur. Quod si aliter fieret, ita æquaretur auctoritas Magistratus summi Dei Imperio, quod vel cogitare, blasphemix esset proximum. Tametsi enim Magistratus referat imaginem Dei viuentis, nihilominus tamen verum est quod dixit Dominus per Prophetam: Gloriam meam alteri non dabo. Itaque Magistratus à Deo non eò constituti sunt, vt summæ ipsius Maiestatis & gloriæ partem sibi vendicēt, sed vt tanquam ministri ac serui, potestatis suæ honorem & gloriam solidam Deo acceptò ferant. Bisariam autem potissimum Magistratus transiliunt fines sibi à Deo circumdatos: Primum, si præceperint quæ ab ipso Deo prohibentur aut contra prohibuerint quæ ab ipso præcepta sunt. Quæ quidem mandata & interdicta Magistratus prorsus impia sunt & primæ Tabulæ repugnantia. Alterum peccatum est, cum prohibent aut iubent aliquid, quod fieri aut omitti non potest quin sancta violetur charitas: & hæc mandata feruntur aduersus secundam legis Tabulam, & iniqua nominantur.

Eo igitur posito fundamento, nempe Deo vni debere summam absque vlla exceptione obedientiam a nobis, inde sequitur non esse parendum Magistratui impia aut iniqua imperanti, id est pietati aut charitati contraria. Cuius rei multa exempla sunt. Edictum Pharaonis, quo iubebat interfici Israëlitarum filios prorsus iniquum erat. Itaque non paruerunt obstetrices, & ideo non tantum approbatur illud factum a Spiritu Dei sed disertè laudatur, dicitque Scriptura, Dominum ædificasse illis domos, hoc est bene dixisse obstetricum familiis.

Edictum Nebucadnezaris, cum iuberet imaginem suam adorari, prophanum erat & impium: neque huic obsecuti sunt socii Danielis: qui ob insignem fidem & constantiam in mediis flammis illæsi & incolumes a Domino seruati sunt. Imperia Iezabelis, cum iuberet interfici Prophetas impia erant & aduersus 1. Tabulam: cum iuberet bonos & innocentes viros tolli, erant iniqua & 2. Tabulæ contraria. Ergo Abdias Deum timens non modo non paruit, sed contra abditos Prophetas omni ope iuuuit & fouit.

Iudæi, quantum in se erat, Christum prohibebant, ne annuntiaret voluntatem Patris. Christus (qui quamuis filius Dei esset, & omni potestate superior, erat tamen quatenus homo, priuatus, respectu Magistratus) non obsecutus est illis: neque postea Apostoli Sacerdotibus, cum similia imperarent. Longum esset ac prope infinitum, si recensere vellem omnia exempla Martyrum, qui persecutionem & mortem perpeSSI sunt, quia prophanis Principum & Imperatorum edictis parere nollent. Maneat ergo nos non posse bona conscientia Principibus obsequi, quoties Deo aduersamur: imò nos officio non ritè satisfacere, nisi neglectis impiis Principum obsequiis, Deo vni pareamus.

Qua quidem in re, ne à recta via deflectamus habenda

erit ratio Vocationis nostræ tum generalis, tum particularis, & ad eum scopum dirigendæ erunt omnes actiones nostræ. Quamobrem rectè fecerunt obstetrices, dum Pharaoni iniqua iubenti non paruerunt, quia si crudele ipsius mandatum peregissent, aduersata fuissent charitati hoc est Vocationi omnium generali. Vocamur enim omnes ad officium charitatis. Deinde habuerunt rationem vocationis suæ particularis: vocatæ enim erant obstetrices vt fungerentur suo munere. Munus autem erat infantes seruare non occidere: Quod item vtrunque spectauit Abdias, qui Prophetas non modo non interfecit, sed etiam seruauit, & pauit. Neque aliter Apostoli, qui non modo non paruerunt edicto sacerdotum, sed contrà fecerunt prædicantes Euangelium: quod quidem ad particularem ipsorum Vocationem & munus à Deo iniunctum spectabat.

Ad hunc modum hodie Principes profani, superstitiosi aut tyranni (quorum nimium multa exempla habemus) si vetent pios (quorum adhuc extat non penitendus numerus) interesse sacris cœtibus, & iubeant adesse superstitionibus impiis, videbuntur ne officio defuncti, si tantum abstinuerint à profana superstitione & impio cultu, nisi simul, omnem curam adhibuerint, vt intersint sacris cœtibus, audiant Verbum Dei, & communicent Sacramentis: quod postulat Vocatio Christianorum tam generalis quàm particularis.

Extat illustre exemplum 2. Paralipom cap. 26. ex quo apparet non tantum non parendum esse, sed etiam fas esse resisti Regibus tentantibus impia: Ozias Rex voluit usurpare munus sacerdotale. Huic non modò non est obsecutus Azarias Sacerdos, sed etiam resistit Regi, & illum cum octoginta Leuitis expulit. Azariæ certè cōstantiam probauit Dominus, eo ipso momento Regem lepra percutiens.

Ex iis perspicue patet vera esse quæ initio posui: neque impiis neque iniquis Principum edictis parendū esse.

Nunc

Nunc veniamus ad aliam Quæstionem, An liceat aliquando certis quibusdam de causis non modo non obsequi magistratui impia aut iniqua præcipienti, sed etiam illi resistere, quod plus est quam non obsequi. Omnes quidem Christiani pati debent, non inferre iniurias. Sed non propterea sequitur, nunquam resistendum esse iniuriam facienti.

Quæstio ergo est huiusmodi, An subditis liceat, bona conscientia resistere Magistratui impia aut iniqua præcipienti. Neque cum hoc propono diiudicandum, seditiofis, turbulentis & Anabaptistis faueo, in quos merito animaduertunt pii Magistratus: Imò si dixerò, licere aliquando subditis resistere etiam armis, si sit opus, Magistratui impia aut iniqua præcipienti, simul ostendam ita resisti seditiofis, neque seditiosos esse qui resistunt Principibus, politicum aut Ecclesiasticum statum turbantibus. Nam qui resistit Principi seditioso, seditiosus non est, sed seditionem tollit. Sed ut facilius percipiantur omnia, hic statuendæ sunt aliquot propositiones & quasi fundamenta quæstionis.

Primum ergo animaduertendum est, esse quandam necessitudinem & obligationem mutuam inter Magistratum & subditos: quod licebit cognoscere si consideremus quænam fuerit origo, causa & finis instituendi Magistratus.

Certum est prius aliquos cœtus Populorum quam Magistratus extitisse. Populus enim sine Magistratu esse potest: at Magistratus nullus sine populo: & Magistratus creatus est populo, ut curator pupillo, & pastor gregi, non contra. Populus igitur creauit Magistratum non magistratus populum, creauit, inquam communi consensu, cum videret societatem humanam egere tali vinculo.

Neque omnes cœtus hominum qui vocantur populi, eandem formam tenuerunt constituendæ Reipublicæ & creandi Magistratus. Alii enim sic constituerunt Princi-

pes, vt interea vellent penes se esse summum Principatum: Alii delegerunt Optimates & nobilissimos, qui summam rerum administrarent: Alii qui ab vno pendere maluerunt, vnum tantum Regem & Principem constituerunt.

Non est autem probabile populum elegisse Magistratum vllum, vt quiduis illi liceret in populum: Imò populi semper obstrinxerunt sibi Magistratum & se etiam Magistratui certis quibusdam conditionibus. Ideò in constitutionibus Regum, & quando incunt sua Regna proponitur illis certa forma concipiendi iurisiurandi, quæ continet conditiones, quibus regnat Rex, & quibus obsequitur Populus. Exemplum eius rei habemus in eo regno, cuius Deus ipse fuit auctor, non homines, scilicet in regno Dauidis. Deus enim etsi elegerat Dauidem & posteros eius, voluit tamen hanc formam interuenire, vt Reges scirent se certis conditionibus astringi, & populus item quibus legibus pareret. Formula peti debet ex hist. Regni Ioæ. Illic Iehoiadas dicitur sanxisse fœdus inter Deum, Regem & populum. Deus testatur se hunc populum agnoscere pro populo suo: populus item agnoscit eum pro Deo suo. Rex pollicetur se regnaturum secundum Deum. Populus pollicetur se obsecuturum Regi secundum Deum.

Idem etiam legimus de Iosia. Nam dicitur percussisse fœdus cum populo coram Deo. Eiusmodi quoque formulas conceperunt ab omni pene æuo Reges Christiani. Extant in historiis formulæ iurisiurandi Archiducis Austriae, Regis Romanorum, & Regum Hungariae & Imperatorum. Extat etiam formula iurisiurandi Regum Galliae apud Aimoinum lib. 5. Quæ formulæ quanquam vitiatæ fuerint abusu Pontificum Romanorum & Regum tyrannide, manet tamen præcipuum fundamentum: nempe iurisiurandi fides & religio: quæ ad verum & veterem usum reuocanda est. Iam consideremus finem, cuius causa creatus est Magistratus. Neque

que enim de nihilo, aut propter se in eo gradu collocatur, sed propter salutem populi: scilicet vt terrorem incutiat malis & conseruet bonos. Ergò Aristot. Politicôn 3. recte comparat Regem gubernatori nautis, ob eam causam instituto vt sit secunda nauigatio: & que madmodum Imperatori victoria, medico salus, sic moderatori Reipub. beata ciuium vita proposita esse debet: eò debet referre omnia.

Itaque cum in eum finem respexerint populi, cum Reges constituerent, si Reges ab illo fine aberrant soluta est obligatio populi: vt cum Reges sunt Tyranni, & ex bonis Principibus fiunt Caroli noni, qui res suas agunt non publicas, qui populum non seruant sed perdunt, non regunt sed lacerant. Debet enim intelligere Rex se populi causa esse constitutum, non autem populum sui causa. Ergò Imperium rectum esse non potest, quo sic consulitur Regi, vt noceatur Populo. Sed præter ea quæ dicta sunt, requiritur vt Rex habeat legitimam Vocationem. Hæc autem pendet ex institutis & legibus quæ apud quosque populos receptæ & constitutæ sunt. Itaque qui non est legitime vocatus & secundum Regni instituta, sed vsurpat Regnum, ille aduersatur legibus. Quod quidem quasi præteriens & aliud agens dico in gratiam Lotharingorû, ad quos cum Gentis instituto Regni successio pertineret, sicut tu nosti, à Valesiorum maioribus per vim vsurpata est, & in aliam familiam translata. Regum autem Vocatio multiplex est. Nam aut ex successione & hæreditario iure regna obtingunt: aut electione & populi suffragiis deferuntur: interdum etiam vtroque modo.

Et prudenter mihi videntur constituissè res suas Populi, qui hanc tertiam formam seruant. Nam hæredes sæpe, aut infantes sunt, & in potestate matrum, aut eorum qui inconsulta ipsorum facilitate abutuntur, aut certè improbi & indigni. Electio simplex, ambitum gignit & sæpissimè turbas & ciuilia bella.

Sed vbi hæc duo ita sunt temperata, vt non temerè repudietur familia, cuius regno iampridem populus assuevit: neque cogatur tamen qualècunque Regem, modo Regio sanguine ortum, quasi fessorem admittere, sed possit inquirere in successorem, an regno idoneus & Reipublicæ utilis futurus sit: hoc demum temperamentum videtur optimum. Neque dubito quin principio ita deferrentur Regna. Roboam mortuo Solomone Rex erat iure successionis. Conueniunt tamen omnes iuris, vt Regem constituerent ex familia Davidis, quia ex alia familia non licebat, propter promissionem factam Dauidi & posteris eius. Ac quanquam decem Tribus, quæ desciverunt à familia Davidis propter durum responsum Roboami, aduersus expressum Dei mandatum peccauerint, in eo tamen videntur meminisse suæ libertatis, cuius proculdubio aliquam rationem debuit habere Roboam.

His expositis, nunc ad quæstionem propositam venio, An liceat aliquando subditis resistere Magistratui: & quam latè pateat eiusmodi licentia. Itaque prius intelligendum est subditos omnes non esse eiusdem conditionis. Alii enim sunt subditi merè priuati: alii sunt subditi ratione superioris Magistratus, vt Magistratus inferiores.

Iam hic quæritur an sit aliquis ita summus Magistratus (proponamus Regem vel Imperatorem & *αὐτοκράτορα*) vt nullum supra se habeat præter Deum. Videtur dicendum esse Regem post Deum priorem esse: Concedo, sed non sine exceptione. Videtur enim populus à quo diximus primùm creatos esse Magistratus, ita tribuisse alicui potestatem, vt sibi ipsi summum ius reseruaret. Itaque existimo sibi benè consuluisse illas Gentes, quæ sic tribuerunt alicui summam potestatem, vt interea voluerint esse quoddam frænum illius potestatis, ne in tyrānidem degenerarēt Regna. Eiusmodi fuit potestas Senatus Romani, cuius frænum erat Tribunatus: & ea de re sæpe
certa

certatum est in Rep. Romana, ne degeneraret Aristocratia in Oligarchiam, quod tamen postea euenit, cum necesse esset altitudinem immensam Imperii Romani mole sua ruere. Spartani habuerunt duas familias, ex quibus Reges creabantur, quorum frenum erant Ephori, id est Inspectores, quibus etiam licuit Regē damnare, si abuteretur suo officio, quod accidit Pausania. Tales sunt in Imperio Romano Septemuires, qui vulgò dicuntur Electores. Horum non solum ius est constituere Imperatores, sed etiam abrogare, quemadmodum factum est Venceslao, cui imperium abrogatum est, & factus priuatus: anno 1400. Extat apud Munsterum forma abrogationis. Eadem Reipub. forma constituta est olim in Gallia, adeo ut summa rerum non esset penes Reges, sed penes tres Status, id est penes publicum Regni Concilium siue Parlamentum, ut vocant in Anglia: ita ut non liceret Regibus bellum facere, aut imponere noua vectigalia, quin consentirent tres illi Status: in quibus non numerabatur Ecclesia, ut nunc: sed Iustitia, Nobilitas & Populus. Tanta autem eorum erat autoritas, ut Regem etiam nonnumquam deiicerent, propter luxum, scortationem, crudelitatem, auaritiam, ignauiam & similia. Atque ita deiectione auctoritate Statuum Reges octo leguntur Childericus I. anno 469. quod in stupris & scortationibus ætatem consumeret: Eudo paulò post, quod sua potentia abuteretur ad sæuitiam. Alter item Childericus II. anno 679. Theodoricus anno 696. Chilpericus Rex 18. anno 750. Carolus Crassus propter ignauiam anno 890. Odo Rex 26. anno 894. Carolus simplex Rex 27. anno 926.

At Carolum nostrum perfidum & proditorem, opinor, non abdicassent: Rationem habuissent singularem ipsius virtutum, fidei scilicet, pietatis & iustitiæ. Veriti essent sanctam ipsius matrem, quæ omnia pro arbitrio versat & ipsius adulterum Peronem, qui etiam pro se sua vice gubernaculis assidet. Imò pluribus fortasse

abrogatum fuisset regnum, nisi oppressa fuisset Statuum libertas, quorum turpissima facinora possent pulchra & honesta vocari, si cōponantur, cum leuissimis scelerū quibus Carolus illulit humano generi.

In Anglia etiam Parlamenta, quibus est eadem auctoritas, quæ olim erat Concilio Statuum Galliarum, sæpenuerò damnarunt Reges. Apud Romanos abrogatum fuit regnum Tarquinio ab adulterio, & merito. Iaque sic statuo, cuius est ligare, eiusdem esse & soluere. Ac proinde ubi hic ordo constitutus est, ut quidam sint optimates & delecti à populo quorum auctoritate, tanquam fræno coerceantur Reges, illi tenentur obistere iniquis Regum mandatis. Ac si sinant Regnum euadere in tyrannidem, perfidiosi sunt. Nam ea lege à Populo constituti sunt, ut caueant ne id accadat. Quod si fortasse acciderit, tunc priuati debent confugere ad Concilium statuum, ut optimum remedium aduersus Tyrannidem. Nam tres Status sunt supremi Magistratus, & suprâ ipsum Regem, ex veteri Gallicæ & Francicæ Gentis instituto.

Sed quid si ius illud conciderit socordia populorum? Hic respondeo, quod ipsi Reges toties habent in ore. Non est præscriptio aduersus Regem. Ergo neque aduersus status & populi iura, à quo populo Regum electio & auctoritas pendet. Et cum edicta sint sancita solenni more, & Rex ea approbauerit inauguratione, certum est si quid postea contra fiat, id fieri contra leges. Paulatim quidem in Gallia oppressa fuit ista communis Concilii habendi libertas & translata partim ad Consilium priuatum, ut vocant, quod compositum est magna ex parte ex auaris, ambitiosis & ministris tyrannidis: partim ad Parlamenta, quæ omnem Statuum auctoritatem oppresserunt. Vix tamen possunt adhuc bene proferri 60, anni ex quo penitus oppressa fuit: & Reges prorsus excusserunt frænum. Sed, ut dixi, nullo temporis spatio potest præscribi aduersus

sus iura populi: vt Reges, qui malis artibus & Regni legibus violatis libertatem Statuum opprimunt, iam non pro Regibus, sed pro tyrannis & consceleratis Reipublicæ hostibus habendi sint.

At fortasse, dicet aliquis, Status non possunt conuocari, aut nolunt: aut si conuocentur ea est corruptio, vt, quod plerumque fit, maior pars vincat meliorem.

Quæritur ergo, An liceat vni parti ex illo Statuum corpore, quod licet toti? Veluti vni ex tribus Statibus, aut vni parti trium, reliquis non consentientibus. Respondeo, non licere. Consequeretur enim magnum periculum & sæpe dissiparetur populus, si vni parti liceret quod toti. Idcirco enim tres electi sunt, vt omnia fierent ordine & iudicio, & ne dissipatio oriatur ex discordia: Quid ergo licebit parti?

Dico in hac specie oportere diligenter considerare quid petatur, qui sit finis & quæ causa querelarum: oportere etiam vt æquitas causæ bene liqueat. Deinde non licet parti quod licet toti: nempe abrogare ipsum Regem ab imperio: Sed licebit parti sese subducere ab illius subiectione iustas ob causas, & sese tueri aduersus tyrannidem. Id ego confirmabo rationibus & exemplis.

Primum iniquissimum est, vt si alii nolint sibi consulere, ii qui sapiunt non possint sibi ipsis consulere. Sit ergo aliqua ciuitas, sint aliqui magistratus inferiores, sint aliquot nobiles qui hoc videant: si fungantur suo officio, & reliquos socios admoneant: si illi remedium negligant & moniti velint perire: hi verò nolint, neque tamen aliter possint auxilium à legitimo Ciuium conuentu impetrare, ad coercendâ Tyrâni libidinem, quemadmodum hodie, Concilii publici statuum libertate & auctoritate pridem oppressa tyrannide, tum licet illis bona conscientia sese subducere ab Imperio Tyranni: non autem illud penitus abrogare, quod licet toti non parti.

Exempla sumantur ex aliis consuetudinibus. In iure cauetur vt, cum mutua sit obligatio inter Seniore[m] & vassallum, vt quibus de causis Vassallus amittit feudum, iisdem de causis Senior amittat dominium: Idem ius est Regum & subditorum: Subditi enim sunt veluti Vassalli, Reges veluti Seniores & domini à quibus illi pendent & eo nomine illis fide & obsequio deuincti sunt, quia bonū publicum procurant. Sed aliud exemplum consideremus Magnum erat & pene infinitum imperium dominorū in seruos. Si tamē dominus agro seruo suo non cōsuluerit, manumittitur: quemadmodū in legibus Romanis scriptū est, ff. tit. quibus de causis manum. Quæ omnes leges faciunt, vt qui potestatem habet ea non abutatur. Subditorum conditio an peior erit conditione seruorum? Si ergo ex iure ciuili, seruus est liber, cuius dominus abutitur suo imperio, cur idē non licebit subditis? Heluctii subdixerunt sese ab imperio domus Austriacæ, cui se obstrinxerant certis legibus & cōditionibus. Non abrogarunt Imperium illius domus, sed sese subdixerunt ab illa, quod etiam domus Austriaca postea ratum habuit.

Rupellani fratres sese olim subdixerunt ab Imperio Anglorum, & certis conditionibus sese astrinxerunt Regi Galliarū. Eas conditiones & priuilegia Froissardus recitat Et quāuis id non sit expressum in singulis Ciuitatibus sunt tamen tacitæ conditiones iurisiurandi, Si is cuius imperio subiiciuntur recedat ab illis conditionibus, licere sese subducere ab ipsius imperio.

Exemplum eius rei vnicum habemus in Scripturis 2. Chro. 21 Ioramus exempla aliorum pessimē securus inuexit Deos alienos & deseruit cultum Dei Israelis. Lobna ciuitas defecit ab illo. Erat autem ciuitas Sacerdotalis: neque frustra additur in historia causa defectionis. Nam si simpliciter damnata fuisset defectio, hæc causa non fuisset addita (quia deseruerat cultum Dei Israelis) quæ referenda est ad fœdus quod sanciebatur inter populum & Regem.

Rex

Rex pollicebatur se regnaturum secundum Legē Domini: Populus se obsecuturum Regi regnanti secundum edicta Domini. Lobna igitur cum à solenni iureiurando Ioramus recederet, & cæteri perfidē dissimularent sese subduxit ab illius imperio, sed non abrogauit illi Regnum: quod ad totum corpus populi pertinebat.

Sed hic aliquid peculiare obseruandum est. Quæstionis enim pars est, An id intelligendum sit propter politiam violatam, an propter religionem? Nam Euangelium patientiam præcipit, & ferre iniurias non facere. In politia videntur plura licere, propter mutuam obligationem Populi & Magistratus. Sed ex adiuncta ratione defectio- nis Lobnensium, nempe propter violatam religionem à Rege, videtur etiam id licere in causa religionis. Dico ergo & quidem verbis D. Petri Martyris doctissimi Theologi, qui ante tumultus Galliarum scripsit, & si hodie adhuc viueret, eadem proculdubio scriberet, Hæc sunt eius verba in 3. caput Iudicum: Alii verò sunt, inquit, quidem in Repub. loco & dignitate Principibus minores at re ipsa potestatem superiorem eligunt certisque legibus Reip. præficiunt, vt hodie ab Electoribus Imperii fieri videmus, & forte in aliis quibusdam regnis idem agitur. Iis profectò licet si Princeps pactis & promissis non steterit, eum in ordinem cogere ac vi adigere, vt conditiones & pacta quæ fuerat pollicitus, compleat. Idque vel armis, cum aliter fieri non possit. Hoc loco notandum est Martyrem loqui de toto, non de parte.

Ac certè plurius apud nos esse debet iura diuina quam humana. Magistratus est constitutus inquit Apo. vt sit terrori malis. An non peiores sunt qui turbant iura diuina quam qui humana violant? Itaque si licet subditis sese subducere ab alicuius Tyranni Imperio propter politiam violatam, quantò magis propter violatam religionem, quæ est præcipuum vinculum societatis humanæ?

Deinde si vitanda est seditio in Politia, multò magis

in Ecclesia. Nam societas quæ sit vinculo Spiritus, multò sanctior est omni politia. Itaque si in Tyrannide Ecclesiastica, quæ violauit ordinem Ecclesiæ, qualis est Papæ tyrannis, cum non licuit colligere generalem & liberam Synodum (quæ idem est in Ecclesia, quod res Status in Republica, & si licuisset cogere Synodum), illuc fuisset recurrendum: sed oportuisset hoc petere ob ipsis tyrannis, & ita Papalis tyrannis confirmata fuisset) Si igitur quia non potuit cogi, licuit parti se subducere ab illa tyrannide: & pars illa non est existimanda Schismatica. Nā Papa potius seditiosus & schismaticus est, qui violat iura diuina & humana, & opprimit libertatem Ecclesiæ: Si hoc, inquam, licuit iis, à quibus geniti sumus in Domino, si hoc licuit parti, quia maior pars stertebat: Amplius ne tribuamus regnis & imperiis quàm illi societati? Ergò si illi non sunt existimandi schismatici: ita dico, vbi constat de periuriis, perfidia, crudelitate Magistratum, illos non esse existimandos seditiosos, qui illis resistunt & sese opponunt, ius suum & libertatē patriæ tuentes.

Neque propterea inuehitur à me ἀταξία neque ordinum & dignitatum confusio. Hæc enim quæ dixi spectant ad inferiores Magistratus, & ad eos qui aliquam partem Statuum sustinent, quorum, vt dixi, auctoritas supra ipsum Regem eminet. Ferendæ quidem sunt iniuriæ priuatis, & malum etiam bono rependendum. Hic autem non ago de priuatis, sed de iis, quorum officium est resistere tyrannis. Neque enim Magistratus inferiores eo numero censendi sunt quo merè priuati. Ac si omnes Magistratus sunt à Deo, quanuis inter eos sit distinctio quædam & diuersi gradus, tenentur inferiores Magistratus præstare quod est suæ functionis. Neque culpa aut improbitas summi magistratus excusabit inferiorem coram Deo, cui debet rationem reddere muneris sui.

Præte

Præterea tametsi concessero inferiorem magistratum ratione superioris esse tanquam priuatum, tamen manet quod dixi hanc curam videlicet etiam pertinere ad superiores Magistratus, quales sunt in Germania Electores, in Gallia 3. status, apud Romanos Tribuni, apud Lacedæmonios Ephori, quibus omnibus ius erat in ipsos Reges animaduertere. Itaque cum in Gallia auctoritas trium Statuum oppressa fuerit tyrannide, inferiorum Magistratum est de nouo reuocare hunc ordinem, qui sine populi consensu non potuit immutari: aut si non possunt, subducere se ab Imperio Tyranni, qui populi libertatem per vim & scelus opprimit: quod ego satis ni fallor, exemplis & argumentis licere demonstrauimus.

Historio. Mihi quidem abunde satisfacisti: & ea me audiuisse ex te vehementer gaudeo. Nam ita mihi plane iustificari persuadeo fratres nostros, qui Rupellæ, qui in omnibus Galliæ, quàm late patet, Prouinciis, a sevolentiam Tyrannidis propulsare conantur, qui Tyranni superbiam pertæsi, aduersus satellitum ipsius vim, præsentium latrocinia, harpyarum & publicanorum auaritiam, probra & infamiam Aula ipsius seipsos defendunt: denique qui Carolo nono (qui vnus omnes quæcunque deploratis Regnis calamitates accidere possunt, complectitur) & ministris libidinum ipsius sese strenue opponunt.

Polit. Imò debent se omnes illis adiungere, qui cupiunt non tantum saluam libertatem, sed aliquam incolumitatem Regni. Iis verò qui stertunt, aut ignauia, aut timiditate, meritò dicitur quod Debora dicit de Meris Iudicum 5. Propterea quod se non consociasset Israeli ad debellandum Iabinum Regem Chananzorum. Interea Dominus cceptum opus non omittet, donec illos in plenam libertatem per se ipse vindicauerit, cuius rei præclara iam ab ipso fundamenta iacta sunt, sicuti tu audies.

Quamobrem redde quæso, si quid tibi restat, & expedi paucis, vt mihi quoque ad casus meos & profectio- nis meæ successum narrandum aliquantulum spatii supersit.

Historiog. Ego verò libentissimè. Sed vtinam te Helue- tiorum Papistarum Principes in suo Senatu disserentem audiuis- sent de Iusta fratrum nostrorum causa, de Magi- stratum potestate, & quàm latè pateat. Etenim non du- bito, adductos his argumentis cum aliis rationibus iun- ctis, propter quas Tyrannorum vires meritò suspectas habent (qui neque legibus, neque fœderibus, neque pa- ctis parcunt, dum Imperii sui fines tam latè extendant, quantum gladio possunt metiri) minimè dubito, in- quam, Ducum suorum avaritiam & ambitionem fuisse frænatos, ne illi ciues suos ad lanienam ducerent. Sed quod iam factum est, id infectum fieri non potest: quanquam pro certo habeo, non multum ista expeditio- ne nostris nocituros.

Polit. Imò verò futurum spondeo & confirmo. Ne- que illis propius accedendi Rupellæ muros animus fuit, quam vt tormentis assiderent: aut si forte aliqui audacio- res promptius subierint, ita comiter excepti sunt, vt nihil referrent præter vulnera. Sed hoc tamen damni iam & si- bi & nostris inferunt. Ipsi amantes alioquin libertatis, vt nobis nostrâ eripiant, non dubitant vulnera pati & mor- tem oppetere, alienum interea agrum populando. Tum, si forte domum redierint, aurû Gallicum secum deferet, & sudores miserorum Galliæ cinium. At si possent ali- quando discere quantum intersit inter Tyrannum & Re- gem, tyrannidem & Coronam (vt vocant) inò inter Regē & ipsius regnum: nunquam tam turpiter se decipi sinerēt nunquam eò amentia veniret, vt propter libidines vnius tyranni, & vnius scorti furiosos appetitus vellent tantū & tam potens Galliæ regnum violare ac perdere.

Historiog. Facile adducor vt id credam. Sed, vt i- xi, nunc id quidem peccatum est: alias fortasse prudētio- res erunt.

Sed

Sed quantum ad Evangelicos Pagos spectat, tantum abest vt de suis hominibus aliquos ad istud bellum mitterint, vt seuerè interdixerint, ne irent pœna capitis constituta: edixerintque, vt in armis præsto essent ad rerum subita & ad omnes strepitus intèti: adeò proximis post eadem diebus, ingentem pauorem conceperant animis, vt omnino expectarent fore, vt mox densus iste nimbus & grauis coorta tempestas rebus suis incumberet. Atque hic etiam metus, ne scilicet ad bellum ciuile Catholicos Pagos aduersum se incitarent, qui iam apertè Tyranni partes soueant, prohibuit quò minus subsidia nostris mitterent, quanquam ingenuè faterentur se ad illud officium præstandum diuinarum & humanarum legum vinculis obligari: se vicem nostram pro eo ac deberent, plurimum dolere: neque quantum in se situm esset, ullum humanitatis officium exulibus Gallis denegaturos, atque omnibus pijs profugis in sua ditione tutam & quietam sedem concessuros: ceterum à se plura & maiora in præsentia nō posse præstari. Iam Basileæ & Bernæ fuisse humaniter & honorificè exceptos Castilionz filios Admirali, & Lauadium Dandelotii filium, Dominis Andelotiam, Telliniam, & Lauadium, compluresque alios nobiles viros & exules Gallos: & non pœnitendum Ministrorum verbi numerum, quos in suis finibus suis sumptibus & stipendiis publicè alant.

Pol. Deum ego mirificè laudo, quod charitatis studium saltem in Nobilibus illis adolescentibus & Principibus cæterisque fratribus Gallis liberaliter excipiendis exerceant.

Non alia melius ratione possent nec clarius acta Tyranni damnare, & irritas eius proscriptiones & furores facere, quàm cum eiectos & calamitosos in fidem suam & clientelam recipiunt.

Hist. Et quidem ita, vt facile credas id ab ipsis libenter fieri: Similia etiam faciunt Principes Protestantes & Regina Angliæ per totum Regnum omni humanitatis

officio prosequitur, indigenisque & subditis suis perfugos & peregrinos commendat.

Pol. Deus illis, aliisque omnibus, qui simili charitate erga pios vtuntur hilariter, illud præmium eamque gratiam pro ista beneficentia reddat, quam promissit propter Christum Dominum nostrum.

Hist. Amen. Ego verò, quæcunque mea ista legatione egi, exposui: paucis quibusdam secretioribus exceptis, quæ in mandatis habeo, vt iis significem à quibus missi sumus. Tuæ iam sunt partes amice, vt mihi vicissim peregrinationis tuæ historiam narrando exquaris.

Pol. Aequum postulas. Nunc igitur attendito.

Cum propinquarem Galliarum, & quacunque iter faciebam, omnibusque diuersoriis rumor increbruisse, passim in Gallia agros & vrbes ipsas cædibus & latrociniis infestas esse: illud ita insedit animo, & penitus infixum est, vt quo longius procedebam, eò mihi magis viderer ad præsentem mortem ire, aut in quoddam chaos & barathrum de mergi. Parum certè absuit, tãta erat animi mei imbecillitas, quin viæ pertæsus, repeterem ea quæ erant emensus, spe legationis obeundæ prorsus omissa. Ac nisi Deus, quem tunc orauimus, mihi robur & animum addidisset ad superandas omnes difficultates, iter retrò flexissem potius instar Ionæ, quàm vt munus meum exequerer. Sed tandem superato metu periculum tentare ausus, simulatq; in Galliam veni, extemplo intellexi me in Regnum aliquot beluarum incidisse, vel potius perfidorum & latronum speluncam. In primo diuersorio in quo exceptus sum, audiui quendam conquerentem de annonæ caritate: vnū item & alterum, qui sic diceret: Magna ista vectigalia, ingentia tributa quæ subinde variis incrementis geminantur, nos perdunt, nos arrodunt. Tum noua æris conficiendi inuenta quæ isti molles & pædicones Itali excogitant & Regi afferunt, vt exugant sanguinem & sudorem populi, nos in extremam perniciem adducunt. Eant in malam pestem isti

isti Athei: qui nō alia de causa in Galliam veniunt, nisi vt pellē & cutem nobis detrahāt & hauriant sanguinē infelicis populi. Alii cū cū charta, calamo, & librō rationum imaginario, quasi per speciem faciendæ versuræ, mensas vel Lutetiz, vel Rothomagi, vel Lugduni erigūt: tū deinde multo ære alieno contracto, eludunt creditores & euerfa repente mensa cedunt bonis. Quæ potest reperiri breuior via cogēdi aris? quæ faciliior ratio in eam dignationem & fastigium enitendi, vt quis summos Principes etiam potentia & auctoritate antecēat: Neque longius petendum est eius rei exemplum quam ex Perone, siue ex Comite Retio. Tum alius qui forte aderat: falleris (inquit) non eo modo quo putas in eā potentiā peruenit bonus ille vir: An nescis quod vulgari prouerbio fertur?

Mollibus obsequiis Regum secreta parantur:

Cui secreta patent, mox quoque mœchus erit.

Qui leno, qui seruus, qui mox euasit adulter

An non hac magnas arte parabit opes?

Iis nimirum facinoribus captratur dominatio. Regina mater, posteaquā in istum Italū exarsit, & admisit inter præcipuos adulteros, cōtinuō dignissimū existimauit, cui claritudinē domus suæ illustrandā cōmitteret, qui Maiestatem filiorū ipsius extolleret, qui Galliz ruinas erigeret, qui regnū hoc corruēs fulciret, quod à Guisii cōtūsum & labefactatū erat. Hic alius è vulgo: Quis tandē (inquit) iste de quo agitis? num de Landerico illo, de spurio, de Perone! Eat in malam crucem ignobilis, cum suo scorto, cum sua Brunechilde. Ipsi duo plus Galliz intulerūt mali, quam omnes simul Lotharingi, & Guisii. Illi tum spargebant meras rosas, prævt nunc isti faciunt, qui miserum populum spinis & rubis fœdè laecerant. Præterea Lotharingi & Guisii Principes sunt multis vinculis & necessitudinibus Galliz coniuncti: ac fortasse fieri potest, vt Gallia ad illos spectet & illis cōiungatur. Sed duo isti Florentinus & Florentina, cum illo asino & cinædo Cancellario, quem elegerunt. Tres illi Itali tam

illustres: omnes satis sciunt unde orti sint. Sed consilia ipforum & occultos dolos pauci denum norunt. Tum alius, Nescio, inquit, quam apertè pateant: sed hoc scio nos planè caudices & stipites esse, nisi dudum sentiamus: Ipsi, ipsi sunt, qui cum Gonzaga & Lansaco nos in has miseras demerserunt, quæ nos omnes obruent. Adde etiam si vultis huic cohorti Regem ipsum, & lepidum illum Regem Poloniae destinatum: vix possitis internoscere quis istorum dolo perfidia, sauitia, luxu alter alterum antecellat.

Vtinam Deus aliquando concedat, ut in eos more maiorum possit animaduerti. Parricidæ olim in culeum insuti cum gallo, angue, & simia in profluentem mittebantur. O quam appositè & meritò in Carolum parricidam posset edi istud exemplum supplicii parricidarum! Catharina quidem anguis vicem vite sustineret, Dux Andicus galli, Comes Retius simiæ: istorum quatuor poena posset expiari Regnum: ceteri facile supplicii metu continerentur: & paucis mensibus tota Gallia nebulis & sceleratis purgata pristinum nitorem reciperet.

Hic hospes ipse: Rupellam (inquit) obsessum eant: scitote non omnes redituros: nisi forte haud magis in cælo iuris & æquitatis est, quam in Gallia. Isti tamen compiti & formosuli non sunt tam promptæ ad omne discrimen audaciæ, ut ante primores pugnam cieant, & se immittant in confertos hostes: quippe ictus & vulnera metuunt Tyranni. Sed alios ignavi præ se impellunt & ire fortes in hostem iubent, ut illorum vulneribus, tanquam iucundo spectaculo sese oblectent. Hæc ergo sunt Gallorum præmia, quorum ut superuacuo & sordido abutuntur sanguine.

Eheu quot fortes & nobiles viri quam multi milites ibi cadent? Quam miserabilis conditio? quam grauis iactura Gallia? Nam ita patronis ac defensoribus & suis quasi lacertis spoliatur misera, ut si qua forte nos exter-

na vis

na vis adorta sit, eam haud maiori mole suæ dirionis facturum sit hostis, quàm si in vacuum possessionem veniret.

Nunc potiore partem colloquiorum & sermonum, qui passim per diuersoria, ad mensas, & focum spangebantur tenes.

Cum autem non absque horrendis blasphemis id fieret, hoc me admodum cruciabat, cum quis essem, aut quas tutarer partes aperire ne tantillum quidem aude-rem. Interea dum in instituto itinere pergerem, & subinde occurrerent qui similia tractarent, Dei nutu factum est, ut duo Nobiles (olim Hugonoti, tunc autem tanta laniena perterriti in speciem Papistæ) mihi fierent obuiam, egregiè equis & armis instructi, ut qui Rupellam ad Regis castra pergerent: minimè quidem inimico in obsessos animo, mortem exoptantes (ut ferebant) priusquam subiret illorum animos hæc cogitatio: verum ut quominus illorum bona fisco Regio addicerentur impedirent, ne etiam nobilitatis priuilegio spoliarentur, ex præscripto Regii diplomatis per Galliam vniuersam publicati in omnes Nobiles, qui castris interesse recusarent.

Itaque se hac ratione & sibi & familiis cauere, ægre ferentes nostros tantis affici in tota Gallia calamitatibus, assiduus etiam gemitibus summum libertatis recuperandæ studium præ se ferentes, etiam cum vitæ suæ dispendio si opus foret. Tum illi me de Sancerræ obsidione (quò iter institueram) certiores fecerunt, de Rupella idem etiam affirmantes: ut faciliè intelligerem nulla ratione ad oues mihi patere aditum, nisi per medium luporum agmen eo ipso momento quo auersi essent hostium animi ad oppugnandam urbem: vnde magnum mihi imminabat periculum.

His intellectis, & postea de obsessorum statu admonitus, illis nimirum neque vires, neque animum decesse, frumentique satis esse, iter ad Delphinates flexi: quos

variis in locis, & sub variis ducibus quasi palātes reperi: ex illis namque alii montes, cæteri planitiem, prout quisque poterat, occupabant, variis pagis & castellis diffliti. Præcipui illorum duces erant Monbrunius, Mirabellus, & Lediguerus, cum aliis quibusdam Nobilibus, qui quoscunque potuerant ex fidelibus pro tempore, & locorum opportunitate coegerant: illi utcunque armati ancipiti Marte pugnabant.

Postquam autem præcipuis Ducibus ac toti consilio legationis meæ summam aperuissem, cum singuli me auditis auribus auscultassent, pluribus verbis & Deo & Ecclesiæ à qua dimissus eram egerunt gratias, eo nomine potissimum, quod in hac tanta rerum humanarum desperatione superessent, qui misericordia permoti vicem illorum dolerent. Salutaria in primis Danielis consilia, & omnino necessaria intellexerunt: cum autem in illis aliquid inesse difficultatis existimarent, præsertim cum ea in effectum producenda sunt: cum antè hac paruum, aut nullam libertatis suæ cognitionem habuerint Galli, ut qui sint in seruitute educati & Regis præfectis obedire coacti, qui hoc passim inculcant populo, (hoc Regi placet) petierunt à me, ut illis liceret vicinos fœdere iunctos prius consulere: cuius rei gratia, vnus ex illorum numero, mihi sese adiunxit itineris comitem, cum quo Nemausum profectus sum: ut vnà in consilio Nemausensi, vterque nostrum suæ legationis causam exponeret: eo præsertim tempore, quo illi de vrbium nostrarum statu, & gubernandi ratione (missis ad hanc rem vndiquaque legatis) decernere, & sociatis consiliis statuere in animum induxerant. Fatebantur quidem ipsi Delphinates, se maxime opere duobus illis neruis indigere, quibus & vitia coerceri possunt, & milites in officio contineri: disciplina videlicet militari, & disciplina Ecclesiastica: cæterum se satis reliquis instructos rebus, quæ solent hominibus animum & vires suppeditare: primum iusta belli gerendi occasione, quæ solet animum confirmare & magnanimos

mos efficere homines: deinde necessitate repellendæ iniuriæ, quæ solet etiam imbelles & ignauos strenuos reddere, vt non solum fortunas sed etiam vitam, famam, salutem suam atque liberum, cōtra fœdisfragos, & furiosos vltro pius bellum indicentes, & humani cruoris sitientes tueantur. Hoc etiam addebant, nunquam se hostibus fidem habituros, neque vt antehac arma posituros, quæcunque tandem de pace agitentur, nisi dentur obsides, aut firma pignora quæ possint cohibere istos perfidos, & in humana figura Dæmones, siquidem adhuc furere velint. Cum autem illo ferè tempore Gordius (in Delphinatu præfectum agens) ad quosdam Duces amicè admodum scripsisset literas, quibus illis montes aureos pollicebatur, dummodo ab armis discederent: inter illos qui aderant vnus inuentus est, qui ægrè hoc audiuit, (nos istros nunquam deposituros arma) ratus hoc esse subditorum officium, vt ad Tyranni imperium arma deponant: non enim, rerum quippe imperitus, videbat illo stratagemate hostes Ecclesiæ ante hac semper vsos, vt armis spoliatos pacis obtentu incautos opprimerent: quod sæpissime nostro periculo experti sumus. Istius sententia, cæteris adstantibus, vt de hac quæstione vltro citroque disceptarent causam præbuit: cuius videlicet sit prius arma deponere, hostium ne, an nostrum.

Variè, & in vtramque partem agitata quæstione, tandem surrexit doctus quidam adolescens, non minus literis quam armis pol'ens, qui sententiam rogatus, in hæc verba orationem habuit. Si iure agatur, nemo non fatebitur, iniuste requiri à læso, vt primus desinat manu aut clypeo seipsum regere, & illo pacto ictus propulsate, ni prius qui vulnus inflixit, ac lædere pergit finem percutiendi faciat. Cum enim omne animal à natura hoc institum habeat, vt se, vitam corpusque tueatur: ille etiam est naturalis ordo, vt qui vitam vult adimere, prius desinat, & finem faciat, quàm ille qui seipsum strenuè conatur defendere: hic enim tantisper timet,

dum illum videt armatum, à quo læsus est. Itaque ut melius explicetur quæstio, hoc imprimis inspiciendum, quis iniuriam inferat & quis illatam propulset. Nemo nescit, Gallos omnes qui Religionem profitentur aliquot mensibus ante poltremi huius belli civilis initium, magnam dedisse significationē, in illius fide se conquire, quem Regem optimum & propitium arbitrabantur, cum longē etiam ante præfixum diem vrbes ad pacis confirmationem datas deseruerunt, in quibus tutò, contra hostium pacis imperū esse poterant, neque illorum in Regem fiducia fuit amoris experta, quem spontanea, & expedita obedientia testabantur, pacato erāt omnes animo, & ita oblitterata erat belli memoria ut armorum cogitationem omnem ex animo abiecerent. Sed ô inauditum scelus! vicesima quarta Augusti die, anni 1572. iam diu meditato, & inito inter perfidos consilio, euocatis in aulam Principibus, Amiralio, & cæteris Nobilibus, veram Religionem profitentibus, illis etiam fide publica & Regni data à Tyranno, (eo ita simulato vultu rem agente ut etiam Papistis imponeret) ea inquadie, Nobiles & cæteri de plebe veram Religionem amplexi, passim tota Lutetia trucidantur: hoc exemplo permotæ præcipuæ totius Regni vrbes, cædes infinitas patrarunt, contra volūtatem Carol. noni (scilicet) siquidem prioribus literis ab illo missis ad prouinciarum præfectos fides habenda sit: cum multo secus res se habeat. Illius enim satellites aulici, ipsi etiam inferiores magistratus, à minimo ad summum, palam, in conspectu Dei, & hominum cædes imperabant, & faciebant ipsi: hanc esse Regis voluntatem dictitantes, & scripto Regio comprobantes.

Hoc pacto fiebat, ut ab iisdem necarentur Religiosi, quorum fidei se committebant. Itaque paruo temporis interuallo, ferè omnibus veram Religionem profitentibus, vita fuit impiè adempta: nullo aut sexus aut ætatis habiro discrimine. Qui autem erāt superstites, ne adhuc quidem

quidem armis se accingunt: verum pars aufugere: ceteri, natura duce urbis portas occludere hostibus vitæ suæ insidiantibus, & omnia passim vastantibus: freti potissimum Regiis literis, quibus testabatur à Guisianis Lute-
tiæ factum fuisse cædis initium, quò Amiralii eorum artibus fauciati, vindictam anteirent, hoc secum reputantes, nunquam Amiralii necessarios, tanta facinoris atrocitate permotos, hoc inultum relicturos. Freti igitur Regiis declarationibus, quibus se invito & inscio hanc factam cladem testabatur, ideo consilium ineunt de occludendis suarum urbium portis, & propulsandis hostibus, cum magna manu aduentantibus.

Itaque tandem, multis querelis ad Regem missis, cum hostium gladios fratrum sanguine madentes, ceruicibus suis imminere conspicerentur, rationem incunt, qua sibi, & familiis prospiciant. Vnde liquidò constat, illos ad sui defensionē arma sumpsisse, non ut aliis aliquod crearent, sed ut à se propulsarent periculum: unde sequitur illorum esse prius arma depobere, qui nostræ vitæ insidiantur, & per nostrum latus Christum cum suo Evangelio perfodiunt.

Lege civili hoc seruo etiam captiuo licet, ut domino volenti illum gladio ferire, fores occludat, etiam domus herilis? quod si velit dominus, fores effringere, licet etiam seruo, pessulo, aut repagulo fores obdere, & firmare, denique herum prohibere aditu, ut suæ vitæ consulat. Quod si qui vim conatur inferre, non sit herus, sed conseruus qui heri nomine necem ostendet, non dubium est, plus concedi iuris seruo innocuo, ut se tueatur, & vim furentis illius conserui repellat.

Si autem adhuc furit, & exertum habens præ manibus gladium, dicat conseruo, Aperi, nulla à me tibi fiet iniuria: (cum tamen longe aliud cogitet) quis iure arguat innocentem si sic regerat? Depone gladium, tum ego fores aperiam: videt enim si aperiat sibi moriendum, aut per fenestras saliendum, cum magno vitæ periculo. Er-

go optima ratione se domi continebit, non admissio carnifice.

Reges pii vocantur patres populi : vnde sequitur illorum esse partes , vt subditos pari cura cum filiis foueant.

Lex autem, quæ Dominis potestatem vitæ & necis in feruos concesserat, posteris temporibus fuit Imperatorum decretis temperata: neque vnquam patribus hoc licuit in filios: vnde constat maius acquiri ius filiis, quam feruis, cum non sit æqua potestas dominorum & patrum.

Itaque adducamus patris exemplum, patris, inquam, si tamen hoc nomine dignus sit, crudelissimi & furiosi, qui filios indignis modis tractarit, ex illis quosdam omni humanitate valere iussu iniuste necarit. Quid animi credimus esse cæteris fratribus, qui patrem armatum conspiciantur, non modo ira percitum, sed furibundum, gladium gestantem filiorum sanguine madentem, quos vident humi prostratos patris iussu, qui se autorem cæcium profitetur, & crimen palam in confesso supremo Curia suscipit, neque solum verbo, sed scriptis se cædis autorem & Principem (quasi re bene gesta) audet profiteri. Quid inquam illi? quid animi habebunt? poterunt ne illum patris loco habere, cum ad illius conspectum horrescant? Ne id quidem. Hoc erit ergo patris officium, si quidem velit cæteris filiis vitæ spem facere, vt in primis arma abiiciat, lictores & carnifices dimittat, eos autem male multet, qui illius iram in propriam familiam accenderant, & exaceruant: vt pœnitentia ducatur, peccatum & scelus à se patratum abominetur, nihil tale facturum in posterum polliceatur: ad cæteros filios accedat, illos blandè alloquatur, & timore perterritos consoletur, vt eos qui ab alienato prius erant à se animo, denuo sibi conciliet.

Tunc haud dubiè filiorum corda mollientur, & manantibus lachrymis ad patris pedes procumbent, perfusique

fusique gaudio patrem amplectentur. Si quis autem obiiat, hic agi de Regis existimatione, & fama, siquidem hoc egerit; ego vicissim regero, eundem immeritò patris nomen sibi vindicare, qui parentis affectum non gerat. cum ex effectis rebus nomina imponi soleant. Inter duello certantes, si quis arma primus abiiciat, hoc magno vertitur dedecori. Inter Principes infestis armis pugnantes, hoc plurimum refert, vter illorum prior ad extrema quæque redactus pacem patierit: tunc enim de finibus & imperio certatur, & quæritur qui viribus & armis erit potentior.

Cum autem patris iniquitate huc ventum est, vt inuiti filii arma ceperint, vt à patris furore se protegerent: hoc insuper erit patri ignominiosum, si à filiis arma extorqueat, illos pedibus conculcet, hoc inquam à patris natura est alienum, & se ea macula inficit, quam nunquam possit eluere. Hoc patris est potius officium, vt se benignum, & facilem præbeat, vt lenitate & misericordia eosdem sibi conciliet, quos prius sua crudelitate alienauerat.

Rex autem qui non hac via nititur, falsa existimationis specie & obtentu, decus Regium, & bonam famam perdit, magnamque suæ tyrannidis dat significationem: cum iniusta vi eminere vult, cum hoc potius curare deberet, vt pietate & iustitia populum regeret.

Optimi principes in terris sunt non solum Dei vicarii, sed dii etiam in scripturis passim vocantur. A Deo autem, (cui tamen multo plus quam regibus debemus) sit diligendi initium: primus enim dilexit vos, neque possunt homines Deum diligere, nisi prius illos Deus amore prosequatur. Deus tanta est iustitia præditus, vt nunquam immeritò irascatur, prius tamen irascendi finem, quam nos peccandi, facit, & prius virgas abiicit, quam nos desinamus illius iram in nos prouocare. Prope primum amor & charitas inter cæteras virtutes locū obtrinet, quæ à perfectione suam ducit initium, vt poto

à Principe in subditos, à patre in filios, sic descendendo, potius quam ascendendo. Filii autem & subditi amore prouocati tum incipiunt quadam reflexione naturali, suum Regem aut patrem mutuo amore prosequi: eadem ergo ratione, qua patres & Principes debēt amoris initium facere, eadem etiam debent (si quædam similitas aut amicitia calamitas intercesserit) amorem, diffidentia omni procul amandata, redintegrare. Denique siue quid ipsum ius, siue quid Regium decus exigit perpendamus, hoc semper vtile erit, & nēcessarium vt prior Rex arma deponat: quod multo magis à Tyranno perfido, & proditore requiritur: à quo qui melius excipiuntur, seruorum, & captiuorum loco, contrā omne ius, & æquum habentur: quem melius dixeris prædonem, perfidum, populatorem, denique Tyrannum humano cruore ebrium: quam Regem, patrem, aut populi pastorem? Adolescens verò, qui de hac quæstione, ita perspicue disseruerat, adeò prudens, & perspicax (omnium calculis) est habitus: vt ceteri omnes frequentes ierint in illius sententiam. Itaque quod initio statuerant, communi sententia fuit comprobatum: nunquam scilicet ab armis discedendum, quandiu Tyrannus suis carnificibus stipatus, illis bellum inferret, idque duabus de causis: prima vt famæ, & existimationis Caroli regis ratio habeatur, qui (patris more) qualem se audet appellare, debet pro officio, primus arma deponere: Secunda, quæ quidem videtur esse potior, vt se & sua omnia facta tecta custodiant.

Reuocabant namque in memoriam, quid Nancæus, Regii satellitii præfectus, Lanienæ die, Tyranni iussu fecisset: euocatis Nobilibus, qui in Regis Nauarræ anteriori cubiculo erant, & Tyranni mandato, in Luparæ atrium eiectis, ante ipsius Tyranni oculos à suo satellitio interfectis. Hæc & similia, à Tyranno patrata scelera, in memoriam reuocabant. Illorum etiam recordabantur quæ Amiralio (piæ memoriæ) ante suum obitum fuerant

fuerant in tabula quadam proposita, Cuius verba statuerant alta mente reponere, & memoriæ mandare, ne vnquam exciderent: rati illorum contemptum nostris calamitatibus & miseriis fecisse initium.

Hist. O quam recte isti sapiunt, addat illis deus & vires & animum: præstat enim serò sapere, quam nūquam quod si non sit alieno periculo, saltem proprio fiat necesse est: licet nimio hoc ematur. Hæc inter Italos est vñtata sententia: nullus te decipiet, si nulli fidem habueris. Si vero vnquam hac Italica astutia opus fuit, hac tempestate omnino videtur vobis præsertim necessaria: cum homines reperias, à quibus vix te expedias, etiam si vnguibus ac rostro vtaris. Videtur enim potius ferarum mores referre, quam hominum: itaq; digni sunt, in quos canes omnis generis, vtpote venaticos, villaticos, vestigatores, molossos Gallos, & Anglos, immittas: cum neque diuinis, neque humanis legibus, illorum immanitas, & feritas cohiberi possit, Sed perge quæso.

Pol. Re ita vti iam dixi deliberata, duo ex illis feliguntur, mecum in linguam Occitanam venturi, vt fidelibus illius regionis consilium Delphinatum aperirent vicissimque à Nemausensi senatu intelligerent, quid facto opus esset, ad communem omnium salutem.

Itaque Nemausum venimus, vbi conueniunt ex singulis religiosis vrbibus, legati, qui de communi omnium salute agant.

In illorum confessu ego legationis meæ causam illis aperui: idem faciunt Delphinales. Senatus autem, cum aduentum nostrum gratulatus esset, & pluribus verbis egisset gratias, quod longum, & infinitis periculis plenum iter, Ecclesiæ nomine suscepissemus.

Iamdiu se de Danielis iudicio & decreto certiores factos dicunt, seque integrum Dialogum perlegisse magno cum gaudio asserunt: quòd in eo hostium artes, & technæ graphicè describantur. Testantur etiam, se percipere Dialogum illum Tyranno legendum exhiberi,

vt in illo tanquam in tabula, suam impietate, perfidiam, crudelitatem denique, agnoscat depictam: vt nisi vera (quod magis optarim) saltem falsa, & Iudaica pœnitentia percussus, peccata & scelera sua fateatur & agnoscat: vt (si desit carnifex) sibi met manus inferat. Quem cum nō puduerit tantis se sceleribus commaculare, nō est quod quēquam pudeat, illa per vniuersum orbem publicare, & in lucem proferre, & illius vitam & mores integra historia complecti: quod iam docti quidam Catholici aggrediuntur, qui diligentius in vitam Tyranni, & matris inquirunt, vt melius omnia scripto complectantur, quod verum esse euentus comprobabit. Multi enim Papistæ aulicam vitam abominantur, propter infinita scelera, quæ Sodoma nunquam fuisse commissæ, quæ tamen antehac inaudita quamprimum typis mandabuntur: vt quos, ante Dēi oculos tam horrenda patrare non pudet, saltem homines vereantur, & timeant, tandemque vitam plus quam Diabolicam agere desinant.

Reperietur etiam breui, qui somno sopitam Nobilitatem, & vniuersum Galliaē populum, expergeficiat: illis planum faciendo, quantis latrocinis, vexationibus, & expilationibus, tyrannus Gallici populi sanguinem fugat, quantamque tyrannidem exerceat, non modo in religiosos, quorum non solum fortunis, sed vitæ tandiu insidiatur: sed etiam in Catholicos, quos omnibus modis vexat, & in vitæ discrimen vocat, tot iam sponte bellicis ciuilibus inchoatis: in quibus infiniti illorum cadunt, vt iam vniuersa Gallia Gallorum madeat sanguine. Neque mitius agit cum Ecclesiasticis (vt vocant) quos infinitis modis nudat: vt melius ipsum Religionē omnē veram & falsam ex animo expulisse agnoscas.

Itaque magna sum in spe, ex tanto captiuorum numero fore aliquos siue pudore siue rei acerbitate excitatos, qui cum vitæ suæ periculo, patriam in libertatem vindicare conentur.

Hist. Isti digni censebuntur, quibus (vt solet patriæ libera-

beratoribus) erigantur statuae: Neq; dubium est, quin tyranno expulso, Regnū vniuersum quiescat, quisquis tandem illi succedat. Neq; vero illius filius (cui Cambyses propter impietatem & iniustitiā pellem detrahi iussit, vt illa solum illius obtegeret) tam fuit æquus, & iustus, quam futurus est ille, qui tyranno mortuo Regnum capesset, quisquis tandem sit: magno enim illi erit documento tyranni finis & tragicus exitus. Verumenimvero dic sodes, quis tam breui nostros cum Alethia sermones non solum scripto mandauit, sed etiam in lucem edidit?

Pol. Prorsus ignoro: neq; illud queo coniectura assequi, cum nullus in mentem veniat, præter Eusebium Philadelphum, qui olim nostro colloquio interfuit? constat tamen illos antehac typis excusos, etiā (vt fertur) à quodam Catholico Typographo, qui hunc Dialogum & alium de furoribus Gallicis libellum, typis mandauit, vñumque exposuit.

Hist. Multum illis debemus qui hac tempestate nobis addunt animos. Vtinam possint hæc scripta septem dormientes excitare!

Pol. Intellexi equidem, multis iam profuisse, & scio adhuc profutura: iam enim feruidū est ferrum, vt Gallico fertur prouerbio, restat vt cudatur.

Vt autem ad id, vnde digressus fueram, redeam: Senatus Nemausensis mihi significauit, se summopere Danielis quadraginta articulos probare, vt maximè utiles & necessarios, præsertim in quo agitur, de vtraq; disciplina, & Ecclesiastica, & militari, quæ mutuas sibi præstant operas, ita vt alia aliam tueatur & protegat.

Imprimis autem laudabant Delphinatū decretum, quo statuerunt, se nunquam ab armis discessuros, donec tyrannis non solum iniectis habenis coerceatur, sed etiam funditus deleatur.

Interim se daturos operā, vt antiqua sua libertate, & vera religione restitutis, suas vrbes & oppida ab hostium

insidiis & impetu conferuent: vt tamen pristinum vrbiſu ſuarum ſtatum melius agnoſcerent, doctioribus quibusdam hæc data fuit prouincia, vt perlectis hiftoriis, præſertim Gallicis, quo in ſtatu eſſent Franci & Galli antequam Tyrannis inuaſiſſet, diligenter perquirerent.

Hift. Optimè factum: vtinam tunc affuiſſem, vt quæ memoria teneo in medium protuliſſem. Doctus Paquærus, in libro perquit. Gallicarum magno illos leuaſſet onere. Hottomanus etiam iuriſperit. ſua Francogallia ætatum iam negotium offert, diligenter notatis locis ad hanc rem pertinentibus. Si quis autem poſſet antiquam Albigeorum doctrinam, quæ Ræmundi Comitis tēpore vixit, pauperum etiam Lugdunenſium, Pragellanorum, Cabriar. & Metindolēſum Religionem, cum illorū tēporum ſtatu reuocare, operæpretiū faceret: & rem nō ſolū omniū laude, verū etiā gratiarū actione dignā exqueretur: cū iam hi ſint hominū mores, vt noſtri noſmet pœniteat. Hoc vnicum ſuperest noſtris malis remediū: alioquin videtur Gallia magnam minari ruinam.

Pol. Nihil verius. Neq; ignarum arbitror te illorum quæ Machiauellus Italus tertio ſuarum elocutionum libro perſequitur, cum de Roma vetere, de Gallia, & aliis Regionibus loquitur vbi de hac re ex profeſſo tractat. Itaque addam, hoc vnicum ſuperſeſſe Reipublicæ reſtaurandæ remedium.

Hiftor. Optandum illud eſſet, vniuerſam Galliam in hoc incumbere, vt antiquum ſtatum reuocaret: hic enim eſſet verus philoſophiæ lapis, qui multos ditaret, illos in finitis vectigalibus leuando, & à tyrannide Medico-Valleſiorum liberando.

Pol. Tam hoc eſt verum, quam quod veriſſimum: cætera autem Danielis decreta in vſum reuocare ſtatuerunt. Agnoſcunt quidem magnam in electionibus difficultatem, præſertim Ducum & Præſectorum: cum illud à Gallorum moribus proſus ſit alienum, vt Romanorum more è media plebe ducem eligant.

Neque

Neque volunt qui ad aliquem dignitatis gradum semel sunt euecti, se magistratu abdicare exemplo Quinti Cincinnati: sed potius ad altiora contendunt, vt qui signifer fuerit, legatum velit gerere, & tandem Ducis dignitate ornari ascendendo semper, descendendo nunquam.

Hist. Illud perperam. Romani licet honoris & gloriæ cupidi tanti Rempublicam faciebant, vt non sibi, sed patriæ consularent. Neque illos pudebat in iisdem castris militum numero censi, in quibus Duces fuissent. Quintus Fabius consulatu perfunctus, alacri animo Marcum Fabium fratrem secutus est: Manilius etiam Consul in bello contra Tuscos pugnae interfuit, illis etiā obtemperando, quibus antea imperauerat. Hoc itaque frequenter Romæ vsuueniebat, vt qui magno aliquo munere perfunctus esset, inferiorem locum subire non recusaret: quod licet priuatis minus videatur honorificum, Reip. tamen est perutile. Reip. enim melius potest in illis cōquiescere qui sponte se magistratu abdicant, & imperium si opus sit dimittant, quàm in illis qui gradus honoris sectantur, & ad maiora semper contendunt: His parum fidei habetur, nisi aliorum auctoritate & dignitate cohiberi possint.

Polit. Sic se res habet: Itaque magna nobis spes est veros Nobiles prudentia, virtute & timore Dei instructos, zelo promouendæ Dei gloriæ, & Reip. ordinandæ præditos, daturos operam, vt rectè, & compositè omnia stabiliantur, & ad Dei gloriam, ecclesiæque conseruationem dirigantur, publicum Reip. commodum suis priuatis negotiis anteponendo. Plebs etiam ipsa veros Nobiles tati faciet, vt ex illis etiam gubernatores eligat, si res ferat, & illos quo digni sunt honore prosequetur. Simule etiam isti duo ordines cum illis qui ius dicunt, Valerii Coruini (anno suæ ætatis 23. Romæ Consul) dictum insigne recordabuntur, qui dum suos milites alloqueretur, dixit Consulatum non sanguinis, sed virtutis esse præmium. Itaque vnà omnes virtutem intuebuntur, in quocunque tan-

dē sit, & viros egregios & fortes eligēt, nulla ratione habita aut ætatis, aut sanguinis, qui viribus, & ingenio polleant præ cæteris, qui denique digni sint vt ad Reip. gubernacula sedeant.

Historio. Præclarum illud erit, siquidem ad vsum reuocetur: alioquin actum est de illis.

Polit. Facient, ne dubita, ego pro illis spondeo: Turpe enim esset Christianos proprium honorem, cum totius ecclesiæ detrimento quærere, & fœdam ambitionem in illorū animis insidere, in quibus Dei Spiritus summum dignitatis gradum obtinere debet.

Historiog. Absit, Tunc enim omnia pessum irent.

Polit. Ne time. Omnia se rectè habebunt Dei beneficio. Cæterum alios etiam Danielis articulos decreuerunt in vsum reuocare, & præcipue xvii. in quo de Imperatore exercitus, & de ipsius Legatis agitur: minime qui vnà cum illo imperent, sed qui imperatore mortuo, aut præfectura se abdicante, alius alii succedant. Ille autem Legatorum numerus, & ad Imperatoris, & ad militum conseruationem plurimum facit. Hostes enim hæc animo voluent, quid nobis proderit Imperatori necem inferre, cum tot, & tam multi sint parati ad illius munus subeundum, & felicius fortassis obeundum? Milites autem securè agent, rati Duce nunquam posse se destitui, quod nobis lanienæ die euenit magno nostro malo & damno.

Senatus etiam multum comprobauit 22. 23. 32. 33. articulos. 22. verò duabus potissimum de causis, Prima, ne consul aut aliquis è populo, aliquid in Reipub. perniciem, aut libertatis publicæ moliat, & gerat: Secunda, vt si de aliquo falsi rumores spargantur in vulgus, aut aliquis criminis alicuius insimuletur. re ad Senatum relata, & quæstione habita, aut absoluator cognita innocentia, aut si reus sit, pœna & supplicio afficiatur.

Historio. Illud rectè: alioquin multa imminerent pericula, nisi liceret in præfectos crimina intentare, & de illis

lis meritas pœnas sumere.

Possset malus Imperator cum hoste inire consilia, & satellitio stipatus populi libertatem imminuere: possset etiam populus magistratum calumniari, & illi inuidiã cõflare, falso aliquo crimine intetato, vt pote pecularius aut alicuius vrbis, siue malè oppugnata, siue prodita: quod magistratibus possset frangere animum, & Reip. ruinã afferre, quod quin Romæ euenerit, parum absuit, cū Furius Camillus urbem à Gallis liberasset: æ quū videbatur tūc temporis, vt ciues Camillo primas partes in Reip. gubernatione tribuerēt, quod etiam vltro illi obtulit populus, excepto vnico Manlio Capitolino qui liuore percitus (cū idem sibi ob liberatum à Gallis Capitolium expeteret) vt inuidiã Camillo faceret, falsos rumores spargebat in vulgus, passimque dictitabat, thesaurum pro liberatione & redemptione Capitolii Gallis dicatum, à Senatoribus rapum, quod tamen restitutū magno esse possset Reip. vsui & populum magnis leuare oneribus. Calumnia Senatoribus tanti momenti visa est, cognita totius populi suspicionem, & ægritudine, vt ad illud rarum remedium confugerent, dictatorem creando, qui ius diceret. Itaque citatur Manlius apud dictatorem præsente Senatu, & populo conuocato in loco publico.

Manlius autem publicè interrogatus vt diceret apud quem Senatorum thesaurum latere arbitraretur, cum non apertè loqueretur Manlius, sed tergiuersaretur, in carcerem iussu dictatoris coniectus fuit, & coactus actoris personam sustinere nõ calūniatoris: Denique cognito mendacio & calumnia, merito fuit affectus supplicio. Hoc exemplo & similibus colligere licet, quam sit Reipub. perniciosum, si facultas in ius vocandi Senatores, & Duces, cum ab officio discesserint, populo adimatur. nostra Gallia magnum nobis exemplorum numerum suggerit. Si illorū memoriã repetamus, quæ facta fuerūt, ex eo tēpore quo trium Statuū aut Ordinum libertas fuit imminuta, ex quo etiam publica officia fuere vana.

Quod si quis requirat peculiare exemplum, expendat quid Vassliaca clades à Guislianis facta & cætera Triumuiratus gesta (quibus nemo audebat sese opponere) secum calamitatis attulerint: Inde bella ciuilia sunt consecuta, quibus adhuc ardet nostra Gallia, quæ tot & tanta mala secum traxerunt, vt horrenda sint memoratu, & incredibilia dictu.

Polit. Vtinam non tam vera hæc essent. His exemplis permoti Nemaufenses, Danielis decreta in vsum reuocare statuerunt: Rati hoc in suam rem fore, vt exemplo Romanorû, Tribunos plebis habeant, qui custodes sint publicæ libertatis, qui possint etiam si res ferat, Senatores reos agere, vt olim Manlio, Coriolano & aliis multis accidit, qui ab hoc genere magistratus fuerunt coerciti. Quod ad 23. articulum attinet, illum etiam multis de causis amplexi sunt: vt infinitas confusiones & nimiam male agendi licentiam præciderent. Si nobilis quidam aut egregius aliquis miles homicidii aut furti reus teneretur, dignusque iudicaretur in quem exempla ederentur, non decrât aduocati, & mali patroni, qui egregia cætera illorum facta laudarent, & proinde venia dignos causarentur, tandemque precibus, siue pretio à iudice impetrabant vt vita donaretur, qui mortem esset promeritus: ita vt omnia iudicia peruerterentur, & malis male agendi licentia augeretur, spe veniæ.

Historiog. Et illud perperam. Nec enim sapiens aliquis reperietur, qui Romanis in eo assentiatur, cum Horatio fororicidium condonarunt, eò quòd Curiatios deuicisset, & Romanis imperiû in Albanos acquisiuisset: Dignus fuit nihilominus, qui homicidii pœnas daret. Præstat eosdem Romanos sapientiores imitari, quibus in more erat, vt præmio bonos, malos autem pœna & supplicio afficerent. Quod Manlii Capitolini exemplo comprobatur cui pro liberato Capitolio (vt paulò ante vidimus) farinæ modii duo dati sunt: De eodem paulo post, vt de Reip. perrurbatore, supplicium sumptum est.

Polit.

Pol. Rectè factum. Idem facturos se fideles statuerunt. Quod ad 32. & 33. articulos attinet cum infiniti sint ponderis, eisdem etiam diligenter exequuntur. Recordantur enim multos, quorum vitæ pepercerunt, paulo post tanti beneficii immemores, vitam fidelibus impiè ademisse, ac crudelius se gessisse, quam antea. Ergo sibi caueant si sapiunt: Non enim sic auferent, nostri enim iam sapiunt.

Historiog. Verum enimvero, idem Papistæ in nostros facient.

Pol. Verum prædicas, siquidem nostri in illorum manibus deuenierint: nihil minus facturi, quæcunque tandem polliceantur. Nunquam enim desinent insidiari, ut aut igne aut ferro, aut veneno piis vitam adimant: aut quod multo peius est, ad idololatriam pelliciant. Hoc igitur consilium De armatis hostibus interimendis, magnum illis timorem incutiet, cum nos iniuste, nulla iniuria lacessiti adoriuntur, ut tyranno gratificetur: itaque malo perterrita arma abiiciet, & tandem nulli, aut pauci reperientur, qui nos armis audeant lacessere, etiam tyranno imperante: ut iam multos videre licet, qui pugnam detrectantes, malint pro ignavis & timidis haberi, quam stultè pericula subire.

Nunc autem venit in mentem mihi minoris Candolii dictum Conestabuli generi, qui dum obsidioni Sommieranæ aderat, fratrem Danuillæum, ac cæteros nobiles est allocutus, in hanc sententiam, cum videret iam multos oppidanorum manu occubuisse, O nos fatuos, & stolidos, inquebat (Danuillæum appellans) qui nos tantis exponamus periculis, Illorum gratia (Valesios & matrem significare volens) qui nuper nostros consanguineos & necessarios scdè & perfidè necarunt, qui item nobis necè pro laborum mercede parant.

Historiog. Præclare dictum à Candolo, strenuo, & acri iudicio viro. sed age dic quæso nobis, quis fuerit illius exis.

Pol. In eadem illa obsidione occubuit, & cum illo

quinque aut sex milia militum. Possem ego illius obfidionis initia, & extrema narrare: ni me illa res lōgius ab instituto traheret: ni viderer etiam, velle actum agere: extāt enim typis excusæ illæ obfidiones, quas cuius licet legere. etiam ego si velis tibi commodabo.

Historiog. Nihil magis cupio, sed ad institutum redi.

Polit. Vt iam cœperam. hoc nostrorum consilium, de trucidandis armatis hostibus, illis bellandi animum adimet: præsertim cum iam sæpe vapularint, & nostris addet animos, vt bonitate causæ, & necessitate adducti se gerant strenue, Ducibus morem gerendo: patienter belli labores tolerando. aut enim morientur, aut vincent.

Hyst. Sic res habet. Itaque iam pridem hostes fusi, ac fugati fuerunt à nostris. Quod ad 33. spectat, in quo comitatem, & mansuetudinem in catholicos pacatos Daniel requirit: frequens Senatus in Danielis discessit sententiā: statuitque, nequa vis aut violentia illorum vitæ, fortunis, nedum conscientiæ inferatur: imò, fratrum & concuiuium loco censendos, cum illorum magna pars nostram vicem doleat, optātque sublata tyrannide, pristinum statum Galliæ restitui. Itaque non sunt exactionibus, nisi necessariis onerandi. Episcopis autem, monachis, presbyteris, & cæteris (vt vocant) Ecclesiasticis, qui arma non sumpserint, sed nobiscum pacatè, non dogmatizando, vitam traducere volent, illis omnia stipendia attribuentur, quibus vitam honestè possint sustentare: reliqua autem ecclesiasticorum bonorum pars, pauperibus aut studiosis nutriendis impendetur.

Historiog. Absolutus videtur ordo: dummodo singuli articuli inter illos vigeant.

P. Lr. Imo (vt spero) ad amussim exequentur: vt autem reliquam legationis meæ partem tibi aperiam: his omnibus (quæ recensui) & aliis multis rebus, à Senatu Nemausensi constitutis, dum adhuc Nemausi essem, graui morbo implicitus, diebus fere singulis ad nos perferebantur literæ, quæ nos de iis quæ in Rupellæ obfidione, in castris
& in

& in vrbe fiebant, certiores faciebant. Hæc autem inter cætera nuntiabantur: Ambos tyranni fratres ad urbem venisse, cum Rege Nauarreo, Condeo Principe, Comite Rupefocaldio iuniore, & aliis aulicis scilicet periuris, ganeonibus, nō solū scortatorib^{us}, sed sodomitis, epicureis atheis, & eius farina hominibus quos tyrannus à se abegerat, (licet agre illis carere posset) vt maioribus copiis Rupella oppugnaretur. Itaque ab Andico obsidione cincta magna tormentorum in vrbis mœnia concutiuntur, & sternuntur, aguntur cuniculi, parantur scalæ, & cætera machinamenta quæ ad vrbis expugnationem pertinere visa sunt. Oppidani contra urbem munire, mœnia reficere, aggeres construere, & quod hosti fuit molestius infinitas diu noctūque eruptiones facere, denique hostē laceßere, & de improviso adoriri, ita strenuè vt multi ex hostiū ducibus fuerint desiderati, quorū exemplo cæteri deterriti non nisi inuiti & à Ducibus coacti oppugnationem tentabant: licet illis in urbem per muri ruinas pateret aditus, solis oppidanorum corporibus oppositis vt strenuè oppugnationes exciperent, & propulsarēt: eodem ferè tempore nuntiatum est nobis, Noeum (qui trucidationis tempore Montiis in Belgio erat) in Galliam venisse, cum publicæ fidei libellis, à tyranno concessis, à Longo-villeo Principe literis commendatus tyranno: qui illum, & Abbatem Gadagneum, Rupellam dimisit, cum mandatis, vt Rupellanos, quibus possent artibus ab instituto reuocarent, illisque omnia cōmoda ostentarent, si tyranno velint obsequi, scilicet carnificibus iugulum præbendo & prædonibus omnia sua exponendo. Itaque quibus Noeus prius innotuerat, demirati sunt hanc ab illo susceptam prouinciam: rati illum potius debuisse aut in Angliam, aut in Germaniam proficisci.

Alii illum hac ratione culpa vacare affirmabant, quod captiuos filios vellet in libertatem vindicare:

erāt etiam, qui Rupellanis hanc legationem faustam crederent. Denique variae erant hominum sententiae: ego autem non ignarus illius constantiae vix aliquid mali suspicatus sum: tandem autem intelleximus illum infecta re ad tyrannum rediisse: à quo secundo, cum amplioribus mandatis Rupellam missus, abbatē legationis habuit comitem, qui ad tyrannum regressus, de Rupellanorum obstinatione (sic solent piorum constantiam & animi fortitudinem nuncupare) illum fecit certiorē. Neque dubitatur, quin Noxi mora multum oppidanis profuerit: Insuper cum obsidione assidua Rupellani premerentur, penuriaque tritici, & reliquarum rerum laborare inciperent, à tyranno inuitati, de pacis conditionibus cogitare incipiunt, suaeque priuilegia euoluunt, inspicuntque quid Valesiis debeant: num in illos haberēt ius vitae & necis aut num deberent illis animas in quas etiam tyrannus conatur tyrannidem suam exercere. Veruntamen in suis publicis tabulis legunt exiguam tyrannum in illos habere potestatem, suis legibus circumscriptam qua (licet saepissime abuso) adhuc illi per populum licet vti. Hac itaque ratione conuocato in locum publicum populo, cum paululum Noxus ab illis discreparet, ceperunt oppidani paruam illi habere fidem, quia iam inter illos male audiret. Itaque vrbe relicta vndecima martii anni superioris, ad Ducis Andæi castra se recipit à quo amice satis acceptus, ex praesidiariis & oppidanis aliqui exauditi sunt, qui Noxo exprobrarent sionem illum deseruisse, vt ad Aegyptios conuolaret: eodem tempore multa inter Ducem Andæum, & oppidanos sunt agitata de pace: quam potissimum expetebat Andicus miles, multis de causis, omni expugnationis spe abiecta, & magna illorum parte desiderata, praecipue nobilium & Ducum, quorum violēta mors, ceteris omnibus terrorem incutiebat, vt auidē omnes obsidionem solui optarent, etiam si ad hoc fere tempus sex Heluetiorum millia castris se coniunxissent. Andicus autem suae electionis factus

certior

certior, quæ non minus videtur Polonis infauſta, quam Gallis vtilis, ſua ambitione commotus, ſtatim ad coronationem adiecit animum, & paulo auidius cœpit pacis conſilia agitare. Itaque euocatis ex vrbe legatis illorum poſtulata intellexit 5. Iunii, illaque ad tyrannum perferri iuſſit.

Ad hoc ferè tempus, qui in caſtris erant obſidionis labore deſeſſi, diſfluere incipiunt, inuitis etiam ducibus, & paulatim ſoluitur obſidio, oppidanisſque aliqua laborum quies paratur. Numerum autem hoſtium ſauciatorum, ſiue occiſorum referre non eſt animus, cum ſit infinitus. Ducum tamen & procerum interfectorum nomina libello edito recensentur.

Hoc addam, vnicum propugnaculum, Euangelii vulgo dictum, ab hoſtibus variè oppugnatum, infinitis hoſtibus vitam ademiffe: inde tormentarius globus emiſſus Ducem Aumalium capite obtruncauit: inde etiã comes Retius, quo die quadraginta machinis bellicis propugnaculũ concutiebat, retrocedens, auerſo vulnere ſauciatus fuit. Hoc oppugnarunt 7. Aprilis Principes, magno nobiliũ numero ſtipati, ſed multis ſauciatis & deſideratis plusquam trecentis retrocedere coacti ſunt.

Hoc idem propugnaculum cuniculis euerſum, infinitos hoſtes adobruit, & vrbem quaſi facto aggere muniuit. illius tamen euerſio horrendum præbuit ſpectaculum: multos enim vidiffeſ in æra raptos, multos viuos ſepultos, alios membris mutilatos: denique miſerè multis fuit vita adempta horrenda illa euerſione.

Denuo tamen obſtinatis animis magna vi & efferata, ter eodem die oppugnatur ab hoſtibus, qui toties etiam repulſam patiũtur, magno ſuo malo & dedecore. poſtridie tamen ex noſtris aliqui ſomno ſopiti, ab hoſte de improuiſo opprimũtur & interimũtur, relicto nihilominus oppidanis propugnaculo.

Hiſt. O memorandũ propugnaculũ. Neque mihi videtur temerè aut forſuito, Euangelii nomen illi fuiſſe inditũ:

cum fere eadem illius vires & effecta quæ Evangelii oppugnati fuerint. Hostium vim repulit, suos tutatum est, quandiu fuerunt in excubiis, torpore autem captis nihil profuit, denique piis in salutem, impiis autem cessit in exitium.

Polit. Verum illud est, ut autem ad id vnde digressus eram reuertar: cum vtrò citròque multa à legatis, & Rupellensium & hostium de pace agitata fuissent: Rupellenses multa cæterorum fidelium nomine questi licet vndique infinitis calamitatibus premerentur: in hoc tamen incubuerunt, ut reliquos ecclesiis aliquod afferrent solatium. Concessa illis facultate, ut de suis rebus cum Montalbanis agerent, legati Montalbani, etiam reliquarum vrbiū nomine Rupellam veniunt, ut communicatis consiliis, omnium simul postulata tyranno offerrent. Itaque illorum omnium petitiones ab Andico ad tyrannum mittuntur, sub finem mensis Iunii anni superioris.

Tyrannus autem cum suis obstupescens, virium iam & consilii expertus, coactus obsidionem soluere, cum neque dolis, neque aperto Marte posset ciuitatē expugnare, ratus satis sibi & damni, & detrimenti importatum à Rupellanis, veritus etiam ne Poloni legati aduentantes fratrem regno inauguratum, tam crudeli & inhumano negotio incumbentem offenderent: pro suo more antiquis artibus intentus, edictum nescio quod pacis ostendit, quo illud agit præcipue ut tres præcipuas vrbes à religiosis occupatas, à cæteris sciungat, ut pacis obtentu, ecclesias vastare, & opprimere facilius possit. Hoc itaque præclarum edictum, publicatur mense Iulio, in quo sic præfatur tyrānus perfidus. Hoc semper se habuisse in animo, ut in sui populi, & regni administratione clementia & humanitate potius vteretur, quam vi & violentia.

Cæterum Rupellanis cæterisque nobilibus qui cum illis arma ceperunt hoc tertio ciuili bello, duabus item vr-
bibus

bibus Montalbano & Nemauso; Nobilibusque illorū nomine armatis, religionis reformatæ publicā professionē concedit: Hoc etiam potissimum statuit, vt quæcunque à 24. Augu. ad edicti publicationem acta sunt, in tota Gallia, pro infectis habeantur; & ex hominum memoria deleantur: cauet etiam, ne quis deinceps è suorū subditorum numero, illa in medium afferat, aut in memoriā reuocet.

Historio. Quam iniquum edictum! Deus bone possit ne inter omnes mundi sceleratos aliquis impudētior hoc perfido tyranno reperiri? Qui tota Gallia vastata, & proprio sanguine conspersa, quasi re bene gesta, vult hominibus fucum facere, & persuadere se magna clementia, & humanitate esse præditum. O scelus! Etiam ne audes imperare, perpetuum tuæ crudelitatis, & perfidiæ silentium. Putāsne posse ex hominum memoria delere, tuam illam carnificinam: ac si nunquam facta fuisset. Ergo vide num possis impedire, quominus te te autore effusus sanguis piorum vindictam à Deo requirat, hoc autem non in tua est potestate: nonne (ô portentum naturæ) si nimiū timidi homines tacuerint, lapides loquuntur? O præclarum pacis initium: ac si diceret, fateor equidem verum illud esse (ô pecora) me non solum 24. August. sed multo ante, & in posterum etiam dedisse operam, & daturum, vt vos omnes religiosos extinguerem, nullo aut sexus, aut ætatis habito discrimine: neque per me stetit quin ad vnum vsque omnes internecioni dati fueritis, in hoc enim totus fui: verumtamen ego nunc impero, vt aliter omnino credatis: cælo licet & terra aduersante, & in me testimonium ferente. O truculentum, & crudele animal.

Itaque idem tibi (nisi spes me fallit) quod olim tyranno longè meliori, accidit: ille suis interdixit, ne priuatim, aut publice, inter se colloquia inirent, veritus ne populus sociatis consiliis, se in libertatem vindicaret, eò itaque suos adegit subditos, vt nequaquā mutire ausi, nutu & signis inter se agerent: quod cum tyrannus etiam

prohibuisset, euenit vt popularium vnus, cuius cor ægritudine æstuabat, vt qui dolore percitus, ciuium & suam ipsius vicem doleret) ille inquam cœpit publicè gemitus & lachrymas mittere, cuius exemplo multi etiam e populo, miserum in modum flebant.

Hoc intellecto Tyrannus, iracundia percitus, & indignè hanc doloris significationem ferens, ad illos accessit, vt illorum gemitus, & fletus coerceret, & naturalem illorum affectum impediret. Populus autem non vltius potuit manus cohibere: quin tyranni satellitibus, armis spoliatis, in tyrannum irruerent, & ipsum confoderent.

Polit. Laude digni sunt ii homines. Non potuit ex illo tempore illis tyrannus os occludere. Sed vt ad nostrum tyrannum Carolum reuertamur: eodem edicto cauet, ne quis procurator, aut aduocatus, possit aliquem vocare in ius, illarum rerum causa, quæ à 24. Aug. facta sunt.

Hist. Hæc peiora multo illis sunt quæ processerunt. Cum enim cauet edicto, ne lanienæ causa, aut falsi criminis in Amiralium & socios intentati, aliquid iuris dicatur: idem est ac si diceret de crimine in Amiralium, & socios à me (vt aliquem carnificinæ prætextum excogitarem) intentato, hoc habetote: me iubere atque imperare, vt nulla rei disquisitione facta, illud animum indicatis credere.

Neque tamen aliquem vestrum volo à meis procuratoribus ea de causa vocari in ius: ea lege, ne vos etiam iniuriæ & carnificinæ memores, aliquem meorum carnificum, & satellitum ea de causa vocetis in ius. ergo tyranno licebit. pro arbitrio semper nobis aliquod falsum crimen obiiicere: nobis autem interdicit, ne apud alterius æquioris iudicis tribunal ius nostrum persequamur: vnde licet cuius agnoscere, quàm longè humanitatis, & modestiæ fines prætergressus sit.

Itaque iam desine de hoc perfido, & carnifice verba facere, donec se, matrem, & fratrem, cæterosque lanienæ autores, morti adiudicet. tunc enim ego optarim cum illo agi

lo agi mitius, quem cum Nerone: qui agens animam conquerebatur, sibi nullum adesse amicum, aut inimicum qui ferro, suo malo, & vitæ, finem adferret: ego autem censebam, illos statim extinguendos, ne fortè inferorum ianua conspecta, illos sui consilii pœniteret.

Polit. Ego idem tecum sentio: credo etiam ex catholicis multos in nostram sententiam discessuros, vt à iugo tyrannidis liberentur. Tu mihi tamen visus es nimium morosus, qui nol's me edicti illius meminisse, quod (etiã inuito tyranno) multis solatium attulit.

Historiog. Scio equidem, & Deo pro obsessorum & captiuorũ liberatione immortaleis ago gratias, verũ enim uerò iam obtusas aures hæc edicta reddidere, mihi que pariunt nauseam: tum præsertim, cum aliquid præclari pollicentur, vt potè, cum illa dicuntur esse perpetua, & irreuocabilia, quod iam experti sumus quàm sit verum.

Nuper enim his præclaris nominibus nobis imposuit & tanquam mauseipula, incautos illaqueauit. itaque oportet, nos illa (quæ paucis diebus ante suum obitũ Annialio fuere dicta) alia mente reponere: scilicet tyrannum nunquam concessurum, vt qui semel in illum iure, ad iniuria arma ceperint, beneficio legum, aut edictorum fruantur. Quid autem ex hoc tam male initiato sperandum?

Polit. Adhuc tamen, vltimi istius edicti, duo aut tria capita (quod fiat cum bona tua venia) in medium afferam.

Historiog. Per me hoc tibi licet: modo agas breuiter. Si enim velis astutias, quæ verbis obteguntur, & malas artes oratione complecti, tempus potius, quam verba deficerent: itaque temporis habenda est ratio.

Polit. Paucis ego rem perstringã. Trium urbium nempe Rupellæ, Montalbani, & Nemausi incolæ, nobiles etiam qui cum illis arma sumpserint, libero religionis exercitio donantur. Qui autem mortis metu perterriti coacti

sunt religionem iuramento etiam addito, abrogare, & missificationi interesse, in integrum restituuntur, & iuramento liberantur.

Historio. Satis iam à Deo liberantur, modo vera tangantur poenitentia, neque necessaria fuit hæc tyrannica liberatio, qua ipsemet faretur fideles vi & malò coactos veritatem abnegasse, etiam datis sponsoribus, qui illos nunquam è Papatu discessuros fidem darent.

Polit. Hoc insuper illis vrbibus licet, suis vti priuilegiis nullo in urbem admissio præsidario milite: sed datis tyranno obsidibus ad biennium, ex singulis ciuitatibus quatuor, qui singulis trimestribus immutabuntur, vt tyranno melius constet, de illarum vrbium obedientia.

Historio. Hoc biennium me male habet, cum recordor idem tempus in alio edicto præstitutum fuisse. Quæ autem dabuntur obsides, vix sani, & integri redibunt. hac enim ratione voluit tyrannus illos sæpe permutari, quo facilius posset multos eosque præcipuos corrumpere, & illorum auxilio vrbes occupare.

Potro autem tunc verè suis potentur priuilegiis, si Danielis decreta in vsum reuocet, vt intellexi illos nuper de communi sententia statuisse: alioqui non video qui fieri possit, vt facti & recti maneant, quæcunque tandem tyrannus suo præclaro edicto polliceatur.

Polis. Neque illi (si sapiunt) fidem habebant tyranno: sed potius sibi prospicient. Rupella interim, non tam illo edicto, quam solutione obsidionis leuata fuit. Cætera vero vrbes, quæcunque à nostris occupantur, hoc idem edictum irritum habuerunt, illudque flocci fecerunt.

Historiog. Sapiunt, si sibi à tyranni insidiis caueant. hac enim ratione, & se in pristinam libertatem vindicare poterunt, & suam vitam, fortunas, priuilegia, integra seruare. sed age. Nunquid ad Sancerfanos etiam hoc edictum pertinet?

Polis. Nequaquam: licet Rupellani legati, illorum calamitatum certiores facti, obnixè pro illis apud tyrannum

rannum intercesserint, vt remissius cum illis ageret. Hæc autem nuper ego intellexi à quodam milite, sic rem narrante: D. Castreus prouinciæ præfectus. Sancerranam urbem obsidione cinxit mense Ianuario superioris anni, viginti bellicis tormentis maioribus adductis, quibus effulminari cœptum, & tam crebrò, vt muro ipso diruto, & strato, ad quingentos passus paterent ruinæ.

Die verò Iouis ante pascha quem Iouem sanctum vocant) miles se magno conatu, ad oppugnationem accinxit: sed malè ab oppidanis exceptus, & strenuè propulsatus, magno suo malo retrocedit, neque audet posthac urbis muris appropinquare. itaque eminus urbem circumvallare statuit ipse Castreus, vt frumento, & pabulatione Sancerranos prohiberet, circum ipsam urbem ædificatis arcibus suorum præsidio munitis, vt illos tandem ad deditionem cogeret.

Sic tamen durarunt Oppidani, à mēse Martio vsque ad mensem Augustū: quo temporis interuallo, infinita mala perpeffi sunt, famem potissimum tolerantes, quæ in dies magis illos vrgebat, cò redacti, vt non solum equis & asinis, sed etiam corio, calceis, membranis vescerētur: etiam fuisse parentes, qui filium mortuum & humi mandatum, è fouea reducerent, vt illum exederent: quod certo constat, cum vterque & pater & mater, hac de causa capitis supplicio affecti fuērint. Fame tam sæua grassante, populi magna pars interiit, potissimum infimi de plebe, & fere omnes impuberes: vt horrendum sit memoratu, quātis eiulatibus, & clamoribus pauperum, & fame pereuntium tota vrbs personaret.

Neque ad hoc tempus, pastores Ecclesiæ gregi defuerunt: sed tempestiuè & intempestiuè populū hortabātur, & consolabātur. vniuersa ecclesia assiduis precibus Deū interpellabat, vt è tantis malis & afflictionibus se liberaret, quod si peccatis suis meriti essent incidere in manus hostium tam crudelium, illos vi & robore spiritus sui muniret, quò possent intrepidè, ad extremū vsque vitæ spiritum, illius veritatem profiteri: vnà milites, populus,

puer i etiam cum mulierculis, manus in cælum leuabant, à Deo unico spem & auxilium implorantes.

Qui autem supererant verbi Dei ministri, omnibus rationibus populum solabantur, hæc & similia inculcantes. Tametsi (inquiunt) impii, piorum memoriam funditus deletam optent, vt soli rerum potiantur, longe tamen falluntur, cum Deus contra statuerit. Frustrà Reges & Principes terræ inire consilia contra Dominum, vt iugum illius à se excutiant, & ecclesiam funditus destruant: Deum tamen è cælis ridere illorum conatus, & illos in ira sua alloquuturum, vt irritos faciat illorum conatus, & sua virga ferrea illos confringat. Futurum etiam inquebant, vt lapis visus à Nebucadnesare nulla hominis arte de monte reuulsus, tibias magnæ illius statux comminuat.

Itaque (inquiunt) fratres, ne commoueamini propter impios qui videntur frui rebus prosperis: nam instar fœni velociter succidentur, & (sicut olus) decident sed sperate in Domino, & in illo fiduciam vestrâ collocate. Ne impiis inuideatis prosperum rerum successum: neque vos vrat æmulatio, ob illorum vitam impiam: illi enim è terra succidentur, & spectantes Dominum benedicentur, neque pudore suffundentur in die mala. Deus enim potest, pro sua omnipotentia, aquam è saxo durissimo promere. Melius esse pauxillum suum iusto, quam diuitias impiorum multas. gladium suum (inquit Dauid) euaginauerunt impii, & arcum pararunt, vt iustum de improviso opprimant, verum gladio proprio iugulabuntur, & suo arcu ferientur. Illud quidem carni videtur satis firmum argumentum, ad defectionem, dum videt impios prospero rerum euentu frui, vt olim cecinit vates. Psal. 73.

Exempta duris vita molestiis

*Curisque (pectus quæ reliquis coquunt
Mortalibus) per lætitiā fuit*

Luxūque, & agris pura laboribus.

Contra autem audite Ecclesiam dicentem.

*Dum lultu crucio me dapis immemor,
 Vt sc̃ta ē viridi gramina casp̃te,
 Arescunt nūno torrida sole, cor
 Exuccum mihi tabuit. &c.*

Illis autē qui Dei verbo instructi sunt & eruditi, constat, impios in loco lubrico sitos, vt ad nutum oculi corruant, & præcipites eant ad inferos: contrā autem videmus, deum suos exaudire ad se clamātes, & illis ferre opem, & auxilium.

Occurrēt in scripturis Eliæ exemplum, ab Angelo, e-nutritum, aliās à coruo, qui ad viduam pauperrimam (cui vnicum farinæ pugillum supererat) à Deo immittitur, vt & seipsum & viduæ familiam sustentet, multiplicatis & farina & oleo. Manus autem domini non est abbreviata, neque illius virtus imminuta: idem est Dominus, & Rex omnipotens, qui solus omnia quæcunque vult, effecta dare potest. Illo inuito, aut insciēte, non ē nostro capite decideret capillus.

Non est igitur, quod nos moueant hostium cōsilia, qui nos cum vxoribus & liberis morti addixerunt, subeat potius nostrum animum hæc cogitatio, Dei consiliū ab impiis fieri nō posse irritum, siquidem nos velit eripere: contra autem, si ex hac vita velit nos emigrare, neque ideo timendum.

Cum nobis à dilecto patre, sit parata alia vita præstantior multò, imò ipsa regni cœlestis hæreditas, & possessio, quæ finem calamitatibus miserisq̃ue omnibus nostris afferet, & fœlicitatis æternæ dabit initium. Itaque præstat cum Lazaro paupere, & misero colligi in sinum Abrahæ, quàm cum diuite impio, Caino, Saule, Iuda, & Herode, ad inferos dari præcipites?

Interim cuique nostrum est degustandum poculum, ex Dei præscripto, neque decet nos Christi crucem erubescere, aut potum fellis amarum Christo exhibitū abominari: noster namque mœror vertetur in gaudium. Nunc impii rident, nos autem fleamus: olim contrā, illi

flebunt, nos autem ridebimus. Christus hoc nobis prædixit. His, & eiusmodi hortationibus populum ipsi pastores solabantur, & monebant: vt qualem Deus pro sua voluntate daturus esset exitum, patienter expectarent: diuino cultui assidue incumbentes.

Ecce contra omnium expectationem, Deo quasi descendente, & suorum misérias inspectante, 26. Augusti anni superioris cum nihil iam haberent præter miserās animas, fame semiextinctas: Castræo, sese certis quibusdam legibus dedunt, Deo sic moderante tyranni animū, qui illis interminatus erat se effecturum, vt oppidani se inuicem alii alios vorarent.

Histamen conditionibus sese dedunt, vt vitæ illorum & fortunis parcatur, vt ad edicti præscriptum liberè veram Religionem profiteri liceat: multati tamen magno æris pondere videlicet ad 40. millia librarum quas Tyranno numerarunt. Nihilominus tamen postea milites hostilem in modum, multa oppidanis eripuerunt, & pretiosa quæque vi abstulerunt, frumenta etiam vrbis penitus diruerunt, & horologium ademerunt.

Imò quod peius multo fuit, quosdam ex oppidanis necarunt: inter quos vrbis præfectus impiè occisus fuit: cæteri agris mulctati, incertis sedibus vagantur, prædonum libidini expositi.

Cæterum nolo etiam hoc prætermittere, Deum in eorum liberatione legatorum Poloniæ opera, & gratia vsum fuisse, qui paucis ante deditiōem diebus venerat.

Hist. Expone quæso prolixius qua ratione hoc fieri potuerit.

Pol. Sic res habet. Poloni Rege suo Sigismundo vita defuncto à Carolo Tyranno precibus sollicitati, opera Episcopi Valentis, & Lanfacci iunioris legatorum, in Regem suum eligunt Ducem Andicum Tyranni fratrem, hoc in rem suam fore existimantes, si hac ætate, hoc sanguine, Dux Andicus ad Regni Poloniæ gubernacula federet.

Paucis

Paucis tamen post diebus, de immani, & perfida Valesiorū proditione & crudelitate certiores factos, alienato ea de causa à Valesiorū familia animo, iā suæ electionis pœnitebat, veritos ne simile quod damnū illis hæc familia importaret. Itaq; exemplo Galliæ perterriti, licet suam inaugurationem irritam reddere vellent, res tamen illis non fuit integra, cum à se abalienassent cæteros Regni æmulos. Electionem igitur ratam habuere, Turcarum Imperatoris etiā habita ratione, qui Valesis fœdere iūctus multū apud eos, gratia & cōmendatione valuit. Cum ergo de electionis conditionibus inter magnates Regni & Galliæ legatos ageretur, illi qui veritatem nobiscum profitentur, quorū in Polonia magnus est numerus etiā primorum Regni, hoc ad se pertinere existimarunt multis de causis & pietatis, & humanitatis, vt de pace Gallica verba facerēt legatis Gallicis: qui tandē Polonis instantibus, hæc Regis nomine polliciti sunt, etiā dato chirographo 4. Maii 1573. Scil. obliuioni quæcunq; bellis ciuilibus facta essent Regē traditurū: vt fidelibus liceret tota Gallia Religionē reformatā publicè profiteri. Cæteris autem Galliā patriam suam non incolentibus liceret annuis suis redditibus alibi frui aut bona diuendere, modo in regionibus Gallis fœdere iunctis habitent. Interfectorū bona legitimis hæredibus restitutum iri: ipas etiam pecunias publici officii alicuius gratia persolutas: potissimū vero vt famæ & existimationis cæsorū ratio habeatur, vt iis qui è Gallia discessissent facultas detur redeūdi domū, & patriā incolendi, etiam fortunis & dignitatibus in integrum restitutis. Urbibus nūc retinētibus religionē, eandē profiteri & exercere liceat, nullo præfidiario milite à tyrāno intromisso, vt de lanienæ autoribus, & administris quæstio habeatur, de illisq; suppliciū grauissimū sumatur. Vt legati Ducis, hoc à Rege impetrēt, urbem aliquā in singulis Galliæ prouinciis (iis exceptis in quib⁹ nūc viget vera religio) designet in qua omnibus liceat & publicas cōctiones verbi diuini adire, & purè Deum colere.

His omnibus ita transactis & à legatis tyranni nomine iureiurando affirmatis, & consignatis, in Galliam iter instituitur, vt tyranno Andici electio significetur.

Poloniæ status aut ordines Regem suum salutatum mittunt: huius legationis prouinciam ex Principum & magnatum numero præcipui suscipiunt, & in Galliam veniunt, cum hisce mandatis, vt hos pacis articulos à tyranno exigant: rati hac ratione se posse bonam aut malam spem concipere, exemplo Galliarum sibi proposito.

Itaque in anlam appulsi, Regibus salutatis, imprimis de pace Gallica agere incipiunt: obnixè petentes, non solum vt semel tandem iniretur, sed etiam vt melius quàm antehac & sanctius pax coleretur. Alioquin parum, aut nihil Gallicam affinitatem sibi profuturam dicebant. Quibus tyrannus iam factum edictum ostentaui: quo viso Poloni cum illud mutilum magna ex parte conspicerent, neque vrbs Sancerranæ rationem haberi viderent, (licet hoc ipso tempore vndique circumuallata obsidione & fame simul premeretur) Tanta rei indignitate permoti, Reginam Tyranni matrem supplices adeunt, quam etiam atque etiam obsecrant, vt Sancerranis aliquod laxamentum detur.

Conspecto autem Valentiarum Episcopo, ad illum se applicant, & interpellant, vt fidem præstet & exoluat, recordereturque quid in Polonia de Gallica pace sit pollicitus. Veruntamen tyranni mater, non ignara vrbs Sancerranæ status, causatur Sancerranis rem esse cum peculiari domino, subditorum inturiis laceßito, cui Rex concessit vt cõscripto exercitu, meritas pœnas de illis sumeret. neque decere nunc Regem illius conatibus obistere.

Episcopus autem Valentiarum non immemor pollicitationum, fingeat etiam se Sancerranorum sortem dolere, hoc etiam ingenuè Regi testabatur sese nunquàm Polonis, Ducis electionem persuasurum fuisse, nisi opera Palatinorum & Principum, qui in Polonia veritatis cognitio-

gnitionem profitentur, maxime adiutus.

Interim tempus prolatando, biduum aut triduum sibi dari postulat, vt possit fidem exoluere.

Hanc itaque moram necebat Episcopus, Regina matre impellente, vt eo temporis interuallo Sancerrani expugnarentur, & funditus euerterentur.

Poloni tamen intellecto Sancerranorum statu miserrimo, postridie Reginam matrē de eodem negotio conueniunt, quam obtestantur, vt illius vrbis misericordia ducatur.

Canibus etiam (inquebāt) panis erogatur, multò magis Christianis hominibus erit porrigendus. Hoc nimia esse crudelitatis, innocuos & innocentes fame interimere, vnica de causa quod Deū pure colant, & suam vitam tueantur.

Talia cum à Polonis Reginæ matri inculcarentur, pollicita est breui se daturam operam, vt Sancerranis melius esset, itaque tum, illa (cuius supra meminimus) deditio pacta est, & tyranno oblata, vt suo illam confirmaret chirographo, quod initio recusauit, diris illos deuouens, hoc se statuisse in animo affirmans, vt illos cogeret, humanis vesci carnibus.

Neque etiam ratam illam deditionem habuisset, nisi suis precibus mater, & ceteri consiliarii illum quasi coegissent, addentes ni hoc faceret, Polonicum negotium, & electionis confirmationem interturbari, Polonos hāc tyranni crudelitatem in peiorem partem rapere, & occasionem redeundi in Poloniam, infectare, inde posse capere.

Hac vnica ratione permotus tyrannus, (Deo sic cogente illum, vt suos eriperet ē mortis faucibus) deditionem probauit, & Chirographo ratam habuit. Nunc tenes qua ratione & quibus intermedius, Sancerranos Deus eripuit. Neque dubium est eosdem Polonos aduentantes, Andicum impulisse vt dimisso exercitu qui Rupellam cingebat, de pace etiam ageret, & inuitus Rupella-

nos magno leuaret onere.

Hist. Admiranda sunt Dei opera: quod si quis sibi ponat ob oculos obsidiones urbium Rupellæ, Sancerræ, & Sammeriæ, illarumque exitum, facile erit agnoscere, Deum innocentiam suorum in medium protulisse, illos eripiendo: contra autem Ecclesiæ hostes suæ perfidiæ & crudelitatis pœnas dedisse, illis enim male acta vita, & scelerum conscientia animum debilitabat, ita ut contracto, & consternato animo vrbes oppugnarent. Sæpe enim vidimus vrbes munitissimas minore negotio expugnari.

Deus itaque suis adfuit in tempore, licet nullis à vicinis, aut sociis firmati & adiuti fuerint auxiliis: contra autem hostibus vndique auxilia captantibus, maior fuit illata clades, quam antehac vnquam.

Cum ego apud me illa perpendo, spem mihi faciunt, fore ut quemadmodum hucusque Dominus sua bonitate suis opitulatus est, ita olim palam & nobis intuētibus sanguinem effusum vindicabit, & suppetias feret, maiores multò quam speramus: ut tandem sine timore è manu hostium liberati, illum toto vitæ nostræ curriculo colamus.

Neq; Dei solum promissiones me in spem impellunt, sed ab illis etiam quæ experti sumus inducor in tantam spem, ut iam videre videar diem illum, quo Deus impios & infideles præcipites dabit, suos erigendo, ut liberè cultui diuino incumbant.

Huius rei magnum iam dedit documētum Dominus, euocatis Polonis è lōginquo, qui liberè & strenuè patrocinium suorum susciperent, ea tempestate, qua ex amicis aut vicinis nullus erat, qui nos agnosceret, aut qui auderet piorum causam suscipere, tanta erat in Gallia omniū rerum vicissitudo. Sed perge quæso legatorum Poloniæ gesta mihi narrare ordine.

Pol. Neq; illa quæ intellexi te celare cupio. Cæterum Sancerrano negotio ita uti memorauī confecto, Regina Tyranni

Tyranni mater Polonis rem aperit, & vrget filiorū nomine, vt legationis causam præcipuā aperiant: cū tyrannus nihil haberet antiquius, quā totum illud negotium peragere. Poloni magno perfusi gaudio quod Sancerranis bene esse credidissent, cætera ad legationem pertinentia exponere Tyranno parant. Verū collatis inter se edicto Regio, & articulis à legatis Gallicis concessis Tyranni nomine, cū hæc inter se multum differre animaduertent: in eo præsertim, quod ad quæstionem trucidationum & homicidarū supplicij pertinet, quod ne recordari quidē edicto licet. Statuunt de hac re Tyrannū adire, ad quem se conferunt, & pacto instant, vt Tyrannus datam à legatis fidem suo nomine exoluat.

His responsum dat Tyrannus, se nihil horum promississe, neque legatis mandasse vt promitterent: Poloni autem obstupefacti, Episcopū Valētiæ qui aderat interpellant, vt promissis stet, etiā monent, vt chirographum agnoscat, ille fatetur quidē se articulis subscripsisse, Regis nomine, sed nulla hac de re accepta prouincia, iniussum fecisse, vt facilius electionem persuaderet.

Hist. O hominem loris dignum, qui perfidia & periurio Polonis imposuerit!

Pol. Illa omnia illi obiecta sunt in os Tyranni, à Polonia legatis, qui tunc à Tyranno se subduxerunt.

Hist. Non mirum est Tyrannū voluisse auctoritatem Episcopi defugere, alioquin oportuisset in seipsū, in matrem, fratrem, & alios huius consilii participes, ferre sententiā, & crimina horrenda in se suscipere, qualia à Caino primo homicida non fuere patrata.

Pol. Nihil verius. Itaq; re perpensa, crimen in alium transfert, & à se conatur depellere. Si quis autem voluerit rem serio expendere, & artes Reginae matris, Tyranni, & Episcopi animaduertere, facile erit agnoscere, nihil egisse cornutum Episcopum Tyranno inscio, tamen illius acta irrita faceret.

In eo enim congruunt, vt dolis & mendacio omnibus

fucum faciant, vanales habentes cōscientiam, (qualē nuper habuit Pybracus in sua epistola cuius hoc est initium, ornatissimū) neque illos pudet, ista de tyranno prædicare, illum nempe Regem Christianissimum, magna clementia, & humanitate præditum, paci incumbentem, & ita cædes abhorrentem, vt iusserit quæstionem haberi cædium, vt in reos tanti facinoris animaduertatur. Nunc autem re per se cognita, cum Polonis non sit integrum electionem reuocare in dubium (licet perspicue agnoscant, cædes & trucidationes Regis iussu, & imperio factas) nunc (inquam) ne tanti pudeat sceleris, nè de se ipso sumat sumat supplicium, mutat sententiam, & impudētissimè tāquam perditæ frontis sicarius pernegat. De reliquis insuper clausulis, quibus sese Polonis sacramento obstrinxit, si cum Tyranni edicto conferantur, facile cuius iudicabit, nihil ab Episcopo, nisi ex diserto eius mandato & iussu pactum & transactum fuisse: eam quippe fuisse Tyranni consilii mentem comperiet, id nostris scripto & verbo tenus concedere voluisse (eos sese hac ratione infantium more nuce sedaturum credentis.) At nequis Polonos miseræ huius & exiguæ relaxationis auctores fuisse suspicaretur, maturè Tyrannus ante eorū aduentum edictum, quo liberam cuiq; respirandi potestatem facere videtur, promulgare occupat.

Vt autem ad Polonos redeamus, paucis interiectis diebus, cum hoc pacto elusi, ad sui Regni negotia pertractanda aggressi fuissent, accepto ab Duce Andico iuramento, quo sanctè iurabat, sese nihil vnquam cōtra Poloniæ leges nec re, nec verbo quidem moliturū, quinimo ex earum præscripto sese boni Regis, ac Principis officio perfuncturum: poscebant ad hæc, vt fidem daret se quietos Polonos, vnumquemque ex suæ religionis siue reformatæ, siue Papisticæ, siue aliæ id genus ibi receptæ instituto liberè viuentem cōseruaturum.

Cum vero huic capiti agrè annuere videretur, excipiant illico legati, hoc ergo secum ipse certò statueret,
se nun

se nunquam Polonorum Regem esse posse, eos quippe Tyranni imperium nunquam perlaturos, qui conscientius vim facere, aut qui religionis zelū falsō simulans pacem publicam, quam apprimē fouere ipsi cupiunt, dissolvere tentet: adeoq; hoc vrgent, vt conditionem Andieus interposito tandem iureiurando recipere cogeretur.

Hist. O infelicem Heroem! Vereor nimirū ne quod conscientia vulnus inflixerit, ita repentē religiosus numinis cultor euasit. Papæ! Quid hoc zeli est? Verum-enimvero hoc affirmare audeo, etiamsi conceptis hisce verbis iurare rogatus fuisset, se dæmonū cultui toto vitæ curriculo deditum fore, adeo libenter & ex animo id susceptrum fuisse, quā verē id reipsa præstare tota eius vita testatur, potius quā repulsam ferret, ac spe tam opulenti Regni potiūdi priuaretur. Cæterum inde facillē colligere licet, quod nā sit Valesianæ illius domus erga pietatem & religionem studium. Bona Poloniæ pars, vt satis notū est, Anabaptistis & Arrianis, Do. nostri Iesu Christi iuratis hostibus plena est: ac nihilominus tamen pius ille vir & religiosus eos fartos tectos se conseruaturum pollicetur: ibi etiam Dei beneficio non exiguus est eorū numerus, qui eandem quā nos religionem profitentur, contra eos etiā se nihil tentaturum, sed pacatos relicturum etiā affirmat. Benè actum sanē, etiamsi id inuitus faciat: gaudeo tamen ac Deo gratias ago. Sed bone Deus, quid hoc monstri est? suæ gentis ac nationis homines eiusdem fidei & confessionis, assiduis Deum pro eius salute precibus interpellantes cōmuni vsura lucis frui non sinere? Non possent apertius sese Dei nulla cura, nec reuerentia tangi, quā ex hac tam diuersa & dissimili agendi ratione significare: ex qua satis supérque probant, quod & faciunt ex toto reliquo viuendi more, se id tantum amplecti & laudare quod ad eorum delicias & libidines fouendas, & ad eorum amplitudinem & auctoritatem augendam facere existimant, religione ductat, vt ita dicam, tanquam status politici lena, & integumēto ad

suam immanem crudelitatem, & flagitia occultāda fœdè abutentes, in eūque solum finem illius curam, & obseruantiam præse ferentes.

Pol. Ita sese res habet. Sed vt pergamus, his promissis ac fide accepta Poloni legati, sperantes ac persuasi, se vt iis velit nolit stet ac patriæ legum fræno coercetur effecturos, cum tamen æquo animo & quieto ferre non possent, quod viderent Galliā tam miserè vexari, & indignis modis tractari ab iis, quorū de numero ipsi sibi Regē delegerāt, supplicē libellū omni diuinarū & humanarum persuasionū genere ornatum ac refertum, in quo copiose de rationibus quibus cōmodè firma pax stabili posset differunt, proponunt: cōscriptūque propriis singulorū signis appositis Regi suo, vt eum Tyranno offerat, tradunt. Sed vt audio Metas omnes remittuntur, cōq; responsū differtur: quò Tyrannus cum suis aulicis, fratrē deducendi gratia properabat, qui quidem in exilium, in quo cum Deus è re & maximo omnium nostrū bono relegauit, ibat. Faxit Deus Optim. Maxim. vt boni ac pii illi viri, tot tantisque commodis & prospero rerū successu persuantur, quāta nos detrimenta, calamitates & infortunia sub hac Tyrannorum familia pertulimus.

Hist. Faxit vtinam pro sua clemētia & bonitate: equidem eos vel minimum nostris malis & arumniis affici molestissimè ferrem. Age verò an hæc omnia sunt quæ toto tuo illo itinere didicisti?

Pol. Ferè omnia: insigne tamen adhuc restat facinus, quod mihi narratum est, tuæ vt spero historiæ Deo iuuantē satis accommodum, quo magis magisque honestæ nostrorum Valesiorum actiones innotescant.

Hist. Profer obsecro. Nec me silentio prætermitturū metue. Merentur siquidem præclaræ eorum res gestæ, vt etiam antè extremum diem præter historicorum consuetudinem tam dissolutæ eorum vitæ turpitudine palam edatur ac diuulgetur.

Pol. Rectè tu quidem: at proh dolor pudendum & lugendum

gendum, vbi omnes ad vim, ad arma, ad incendium conclamare deberent, contra perfidos hos ac detestabiles proditores, adeo tamen molles & effœminatos inueniri nonnullos, qui eos nisi hisce honorificis, pietatis, humanitatis, & maiestatis Christianiss. encomiis compellere audeant, licet agnoscant nullum magis perfidum esse quàm hocce genus hominum.

Hist. Nunquàm mihi persuadebo virum sincerum atq; integrum vllam illis pietatis, vel humanitatis scintillã attribuere posse, cum contrã norit, quàm barbari sint eiusmodi homines. Quod ad Christianiss. titulum attinet, valere iussa omni assentatione in Archiantichristianiss. merito immutari debet, vt suis rebus conueniant nomina.

Pol. Id quidem fieri deberet: iam verò certare ausim (præter impuros eorum parasitos aulæ asseclas, qui quoniam eorum egent opera ad eos sibi quærunt aditum, vt eorum gratiam venari possint, quibus quidẽ nulla est religio has adeo sanctas voces prophanare) non defuturos etiam ex illustrib. Germaniæ Principibus aliquos, qui Tyranni fratrem lentis consultò itineribus in Poloniam contédentem, iisdem elogiis ornare, eumque adeo hilari & amico vultu, quàm facerent virum & vitæ honestate, & pietate illustrem, excipere non erubescant. Si quem ob leue crimẽ, vel solam (vt ita dicam) suspicionẽ ab Imperii Camera proscriptũ, ab aliquo Principe hospitio suscipi contigerit, in eum Principem, totum Imperium infurget ac concitabitur. Hi verò qui coram Deo, atque hominibus manifestæ, atque execrandæ proditoris propriis confessionibus patefacti, & damnati sunt, quibus omnia iura diuina, humana violare iocus est, quibus cum omnes Imperii Principes iusto & capitali odio, ob tot tũ ab eis, tũ ab eorũ patribus illatas iniurias, & celebres imperii vrbes sũma perfidia occupatas dissidere deberẽt, in honore & pretio habẽtur. Quid ita? quoniã potentes, & magnæ autoritatis sũt proditores. O Deus immortalis! in quã ætatẽ, in quæ tẽpora incidim!

Hist. Ignoras scilicet latā ab celebri prouerbio sententiam. Dāt veniam Coruis, vexat censura Columbas? Quin imò, proh dolor! Verendum est, nequis apostatarum, quos illi auro, & largitionibus corruptos magno numero expeditos habent, sycophātiis dementatus in eandem cum eo fœderis societatem venire non renuat. Sed ne quāsolongius in hoc argumenti genere progredietur oratio. Ei vir dexteram osculabitur, quam in cineres redactam exoptaret: eos ille inuiset, quos vermium escā votis omnibus expeteret. Esto: suo ipsi periculo viderint, quā benè cedet, nisi ansam, quam eis Deus porrigit, seduli arripiant. Perge verò, ac quā dicēda restāt, ede.

Pol. Cupio equidem: Postquam Nemausi per aliquot dies, propter valetudinem commoratus sum, quo ad nos crebri nūtiū quotidie, vt audiuiſti, perferebātur, cū pacis cōsilia agitari intelligerē, legatōsq; Polonos reformatæ religionis iter iam in Galliā aggressos, Lutetiā ex fratrum consilio, vbi tum erat aula Tyranni, me contuli, vt illius, suorumq; aulicorum gestum habitūmq; à Rupellana obsidionis reditu contemplerer. Quò cum appuisssem circa finem mensis Iulii, reperio edictū, illud vanissimū & ineptissimū cuius ante mentionem feci, iam quidem fabricatum, ita tamen, vt etsi miserē, & perditē causæ nostræ faueat malisq; medeatū, præ pudore tamē Lutetiæ, nec in senatu, nec in ipsa vrbe vix auderent promulgare: quòd vererentur, ne boni illi catholici ciues, ac mercatores Parisiēses offenderentur, nè aliis ridendi argumentum, ob ærarium & publicum & priuatum frustra, & impiè exhaustum præberent. Interea in aulam redierant egregii illi nostri expugnatores, ac Pyrgopolynices, minimè quidem omnes, minimè inquā omnes, vt credere fas est: sed ii duntaxat, qui vim atq; imperū hostium effugere, ac declinare potuerant, de nostris nimirū aulicis verba facio. Ibi tres reges, vt vulgò vocātur, cōspicio. Tyrannū, Polonia Regē, ac tertiū Nauarrenū. Qui quidē pro facta pace, ac sui conseruatione, Deo gratias agendi loco,

di loco, eū assiduis maledictis proscindere, atq; ad iram impura & impudica sua lasciuia, & quauis Sardanapalica fœtidiore, prouocare nō cessabant. Certior factus sum, strenuos hos Reges, ac eximios rerū dominos imperasse in quodā eorū solenni cōiuiuo, vt mulieres toto corpore nudæ mensæ ministrarēt, quibus peracto cōiuiuo pudendorū pilos facibus incēsis exurūt: deinde cū admodum solliciti essent quibus voluptatū illecebris reliquā noctē transigerent, Nautuillito vrbis Præfecto, quē Pneuotii Parisiensem vulgò appellāt, significari, ac mādari iubēt, vt comestationem instruat, mox se apud illum comestatu-
tuos: nec verba dant, continuo effectus verba sequitur nequicquā licet reluctante, & iustis ad declinationem al-
latis excusationibus renitente Præfecto. Cōpotant, co-
messantur, bacchantur. Tandem verò pro symbolo, totā
hospitis argenteā supellectilem, scrinio, & cistis perfra-
ctis & lustratis sancti illi Reges, cum suo satellitio diri-
piunt, & expilāt. Rumorq; inualuit per totam urbem, vl-
tra ad 50. millia librarum Gallicarum prædatos fuisse: ac
passim in ore omnium ista ferebantur. Melius cum incau-
to illo & improviso actum esset, si Regis Poloniæ suauis
cor & animam Castrinouanā (hoc erat scorti nomen) v-
xorem duxisset, quā vltro oblatas à Rege Polon. nu-
ptias respuere. Præstitisset imprudētem illum, Nantuil-
letū suum, arcem & agrum Duci Guisio rogatum vendi-
disse, quā sese prædoni tantæ potentia, & autoritatis
prædā exponere. Deniq; mihi renuntiatum est, crastina
die primum curiæ Parisiensis Præsidentem Tyrannum ac-
cessisse, ac indicasse totā ciuitatem ob superioris noctis
latrocinium concitatā esse. Quinetiam, addebat, obmur-
murat prophanum & imperitum vulgus, id facinus te an-
nuente, præsentē, & iubente animi oblectandi gratia pa-
tratum fuisse. Pernegat illico Tyrannus ac dira Dei san-
guinis pro more solito execratione falsissimū esse com-
mentum asserit, mentisq; eos omnes qui hæc spargant.
Hoc respōso lætus præses, quæstionem ergo decernam

excipit, vt in reos & autores ex legibus animaduertatur. Cui Tyrannus, minimè vero olcum & operam perdes. Porro intelligat Nantuilletus, si iniuriam persequatur rem illi fore cum aduersario infinitis partibus se potètio re, & superiore. Hæc sunt quæ de hoc præclaro facinore verissimè deprehendi. Rescui præterea, certo alio die à Regibus certamè rei Veneræ cōstitutū, & præmia pro posita duodecim suorū aulicorum præstantioribus cum totidè festiuioribus, iidémque lectioribus mulierculis Parisiensibus: ad hocq; melius videndū spectaculū, duodecim lectulos nullis cinctos velis in quadam aula sterni iussos: ibi in cōspectu Regum in suam instar canū quisq; infiliens: socium ad certamen scortatorium impudentissimè prouocabat.

Hist. Proh Dei atq; hominū fidē! quæ prodigia mihi narras! equidem affirmare ausim Neronis, Caligulæ, Helioabali infamiā ab horū turpitudine lōgissimè abesse.

Pol. Porro attende. Didici insuper Tyrannū binas ad fratrem Polonia Regē Rupellanae obsidionis tēpore literas cū hisce mādatis dedisse, daret operam vt Molæo nobili Alenconi Ducis apprimè caro, & familiari, laqueo gula frangeretur.

Hist. Noui hominem. Cur id vero? Nonne Molæus Pontificiam religionem amplectitur, imo etiam inter saltatores aulicos, primas tenere dicitur?

Pol. Verum id quidē: ac quicquid tādē sit, ita tamen fieri mandauit Tyrannus, licet frater nihil aliud, quàm Molæo literas cōmunicari curariti, vt in posterum suis ipse rebus melius quàm antea consuleret.

Hist. An prorsus ignoratur occasio, quæ Tyrannum ad id impulit?

Pol. Hanc vnicā fuisse ferunt, Zelotypiā scil. qua laborabat, quòd illi Molæi paulo liberior cū Principe quadā aulica cōsuetudo suspecta esset. Ad hæc intellexi, hac eadem cōmotum occasione tyrannum quòd videret, Molæum à fratre nō fuisse peremptū. nocte quadā cōsiliū secum

secū de illo in sua aula, quò Molæus è castris dimisso ante Rupellam exercitu redierat, enecando misit: atque ita negotium aggreditur. Aula tunc temporis in arce Lupara confederat. Molæum igitur in Ducis Nuerrensi cubiculo conspicatus, ad se confestim Duce[m] Guesium, ac delectos alios sex Nobiles conuocat, secum adiungit, imperat, vt eum quem iusserit sine vlla mora laqueis vnique distributis trucident. Hoc apparatu Tyrannus cereolum incensum ipsemet gestans progreditur, socios carnifices in ipso exitu cubiculi in excubiis collocat ea via qua Molæo ad Ducis Alenconi heri sui cubiculum erat transeundum: sed infelici adolefcenti prosperè tunc successit, quòd ad herum sese recipiendi loco, ad iuniorem Principem Condram inuisendam descendit, prorsus ignarus imminentis periculi, ex quo non alia ratione, quam in inferiorem arcis partem descendendo, non autem ad herum suum, quod expectabant, ascendendo, euadere poterat.

Hist. Væ misero illi adolefcenti, nisi maturè ab insidiis Tyranni sibi caueat.

Pol. Caueat sibi quantum voluerit: actum tamen est de illo, nisi Bodillii factum imitetur. Sæuus enim Tyrannus nemini mortalium ne lepidis quidem illis aulae deliciis minimum irritatus ignoscit: huiusce rei exemplum tibi fortassis adhuc incognitum proferam.

Hist. Haud grauarè audiam.

Pol. Bona pars hominū postrema huius cōspirationis primordia & fundamenta ignorat, sed hoc meo iudicio non parum ad ea detegenda & patefacienda proderit. Audisti Lignerolliū dom Blais esset aula interfectū fuisse, rumore[m]que disseminatum, id Andico iubente factū, quòd Tyranno nescio quas tabellas ex Hispania ad Ducem Andicum missas, in quibus arcana quædam inter eum & Hispanum consilia agitabantur, indicasset.

Alii verò Villequierium duntaxat autorem existimabāt, qui ob nouas inimicitias amicis stipatus Lignerollii

sinū & pectus perscrutari sica occuparat. Sed hæc certa fuit eius necis occasio, quam quidem ab aulicis quibusdā proceribus, qui me Pontificiæ adhuc religioni deditum credebant, accepi. Tyrannus, eiusq; mater impensè in votis habebant Amiralium è medio tollendi, ac reliquos omnes reformatam religionē in Gallia profitētes radicitus extinguendi. Cum ergo ab edicto pacificatorio anni 1570. inter sibi addictiores suæ farinæ aulicos quēpiam peruestigassent, cui & acumen ingenii, & mala mens atq; animus non deessent, ad consilium callidum excogitandum, quo cautè, & sine strepitu votorum compotes fieri possent, quandoquidē aperta vi & Marte nihil promouissent, certò persuasi neminē ad flagitiū aliquod eudēdum & moliendum magis paratū atq; alacrem, nec cui tutius sua consilia fidere quàm Biragium Italum sigilli custodem & Cancellarii vices gerentem, qui quidē propter insignem, & inauditā malitiam quā imis alit præcordiis ad omne nefas & scelus, est acerrimus ac vigilantissimus: cæterum sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumatum, stipitem Aethiopem, ac, ut inquit ille, modo abreptum de grege vernalium diceres. Cum eum igitur clam ad se accersivissent, ei mentem ac sententiam aperiunt: nominatim iniungunt, ut totus in hoc negotio incūbat, & inuigilet, efficiatq; sua inuentione, ut tandem optatam metam contingant. Biragius cum sibi tantum honorem deferri, sēq; in tam arduo negotio reliquis suæ gentis hominibus præferri videt, exultans, daturum se operam pollicetur, ut res ex eorum animi sententia succedat, ac conficiatur. Nec dubium est, ut hic obiter dicam, quin ab eo tempore sibi Cancellarii dignitatem vendicaret, qua etiam postea in tātū officii remunerationem donatus est. Elabuntur aliquot dies, quibus ut facilè coniicis fœdo ac sordido illi mercenario satis otii fuit, ad meditandas, & secum ruminādas omnis generis technas, quas magis aptas & idoneas fore iudicabat.

Tandē hæc illi præ cæteris cōmoda, & acuta visa est. Tē
tandam

tandā esse rationē contrahēdi, quoquo modo id fieri posset connubii tyranni sororis cum Principe Nauarreno, vt hac esca, atque his tanquam illecebris religionis cultores, Amiralius, ac reliqui religiosi nobiles in aulam attraherentur, atque ita in aulae potestate haberentur. Ad huius autem negotii faciliorem expeditionem, nullo modo simulationibus, promissis, muneribus, largitionibus, ac cæteris eiusmodi tendiculis, & fucis aulicis parcendum esse, donec Lutetiæ intra mœnia, atque vrbis tecta, quod idcirco aula etiam cum opus esset, migraret, irretiti tenerentur.

Ibi perhumaniter exceptis, ac omni comitate, & blanditiis delinitis animi recreandi gratia nuptiarum tempore erigendum esse ludicrum castellum, & munitionem artificiosè constructam, & omni propugnaculo more bellico instructam, vel in prato, quod Clericorum vocant, vel in Tegulariis: hoc colore, vt sese mutuo aulici, alii munitionem oppugnando, alii propugnando exercentes ad matronarum aulicarum oblectationem spectaculū præberent. Adducendum esse Amiraliū, vt oppugnantium dux esset, eorumque omnium ex religiosorum qui tum in aula essent, numero, qui sine dubio ingens futurus erat.

Propugnantes verò ex aulicorum delectu fidelissimi ac confidentissimi quique forent, tum tyranni milites, tum militum præfecti: quorum duces rei gerendæ conscii, leuibus initio præliis vltro citroque de industria habitis, repente demum signo opportunè dato pluribus glandibus sclopetis oneratis, in Amiraliū, ac suos seriò, & intrepide eruptionem facerent, tela emitterēt, cæderent, ac denique interficerent. Eo, sociisque peremptis, facile reliquos Hugonotos quocunque se recepissent, ac latitarent, deletum iri. Re cōfecta non defuturas artes, nec speciosa argumenta, non defuturum nouæ coniurationis recens deprehensæ figmentum, cuius obnoxii conuincantur, vt tota hæc tandem in eos cudatur faba.

Hæc cum animo volutasset, & tandem apud se statuis-
 set Biragius, denuo tyrannum, eiusque matrem adit, do-
 lum ac technam explicat, quibus cum satis arderent om-
 nia, ad optatum finem facile perducì posse iudicantes,
 examinatis quibusdam de forma, de subiecto, deque exe-
 quendi modo cum Biragio difficultatibus, concludunt tan-
 dem his insistendum esse vestigiis, ipso insuper id suaden-
 te ac comprobante Retio Comite, cui totum negotium
 patefaciunt. Connubii statim ratio struitur, eaque om-
 nia quæ nosti, diligenter obeuntur, quod nostri in aulam
 allicerentur. Paucis ab hinc diebus, cum huius consilii
 participem fratrem Andicum facere vellet tyrannus, il-
 lum ad se, ut propter se dormiat, inuitat, uti solet, cum de
 rebus arduis cum illo pertractare instituit: communica-
 to negotio, illum adiutare, & polliceri adigit, nemini se
 unquam prorsus verba facturum: ceterum forti sit animo
 foelicem certo se sperare exitum. Dux Andicus cum hanc
 cõiurationem audacissimam, ac difficilissimam autumaret,
 ut de ea tandem cum Lignerollio suo confet, sese conti-
 nere non potest, accepto prius ab eo taciti & altissimi si-
 lentii iureiurando, quod Lignerollius, qui inter ceteros in-
 timus erat eius consiliis, re apud se diligenter excussa &
 deliberata, ingenuè, & liberè suam ei sententiam, ac iudi-
 cium de re facilius obeunda exponeret. Sed cum Lignerol-
 lius nihil ad proditionem tam astutè & dextrè fabricatam
 & conceptam requireret, facileque eam effecta dari pos-
 se affirmaret, nullo præterea deinceps eius sermone habi-
 to, occultatur eorum mens, ac silet quisque, donec quodã
 die senior Bricmaldus, qui cū Tellignio ac reliquis, refor-
 mata religionis negotia in aula procurabat, cum tyran-
 nū conuenisset, ac cõquestus esset de Fidelium strage non
 ita pridem post edictum pacificatorium apud Aulercos
 Rothomagi edita, utque fontes supplicio afficerentur ef-
 flagitaret, cum eum frigidum, & resitantem cerneret, li-
 bere tyrannum ita est allocutus, Periculum fore, nisi in se-
 ditiosos illos exempla fiat, ne Pontificii inde audaciores
 facti

facti maiora aggredi adiiciant: quorum insolentiam cum ferre non possint religiosi ad arma recurrere cogantur si sibi legū præsidia denegari videant: unde adeo funestū, quàm vnquam antea, exoriri bellum necesse esset.

Hac oratione excitatus tyrānus, Mōmorencio dat prouinciā Rothomagum proficiscēdi, ibique omnia iustis & conuenientibus remediis componendi. Interea cum ē tyranni conspectu secessisset Bricomaleus, omnes etiā ē cubiculo exire iubentur, vt pro libidine Deū horrēdis execrationibus detestari, ac secum ipse scelus stomachari posset tyrānus. Tum intromissus Lignerollius ob nescio quid negotii, illum ita furentē cōspicatus, irarū causas humiliter sciscitari audet, facile cerni posse illius maiestātē acriter esse perturbatā. Cui tyrānus, Dei ventrē, mortem sanguinē tertio quoque verbo detestās. An mihi nō moueret stomachum os illud impudens, spurci illius paderastis (sic enim vtplurimū viros etiā graues atque integros appellare solet) oratio, qui mihi huc insultatū aduenit, ac quodāmodo bellum indicit, nisi de Aulercis pœnas sumi decernam? Hui: subiicit Lignerollius, Rex potentissime noli te ideo cruciare, expectanda est munitionis oppugnatio. Hoc verbū Lignerollio excidit, tyranni animum leniēdi gratia, vtque subolfaciendi illi ansam præberet se consilii etiā esse consciū, ex eo se tam hebetem esse quàm sibi solers videbatur, prodens. Quo audito, tyrannus ne sua paterent cōsilia veritus, quā, inquit, mortem Dei deierans, mihi munitionē narras! Nescio quid loqueris. Munitionem quā nosti, excipit Lignerollius, dierum nuptiarum. Plura quā voluisset tyrannus audiens, aliud ex alio fingens Lignerollium dimittit, qui nimis sero scē sit fortassis, & expertus est, vt præstitisset digito compescuisse labellum.

Confestim tyrannus accitam matrem interrogat, num tam benē calandum consilium retexisset, de eo iam nescio quid (Dei sanguinem & mortem pro more execrans) musitari, matrē verò innoxiam esse & nemini

quidquam indicasse comperiens, ad se Comitem Re-
tium accersiri iubet. Quem ex abrupto, & nihil dum tale
suspicientem ita excipit: Ganeo vilissime, & illiberalissi-
me, te ego (sanguinem Dei detestans, deiciendi enim, &
blasphemandi consuetudine si quis alius, mirum in mo-
dum delectatur tyrannus) mendice inertissime ex illibe-
rali & infimo hominione in altum amplitudinis gradum
euxi, sed tibi adeo cristas resecabo, adeo humilem at-
que abiectum reddam, vt neque humi reptans conspi-
ciaris.

Tunc ergò plenus rimarum hac illac perfluens, mea
consilia palàm facere ausus es pædico impurissime? Me
rapiant mille cacodæmonum cohortes &c. Nequam ille
cinædus Peronius, vbi se ita comiter acceptum & saluta-
tum videt, exanimis ac semimortuus, cum sese vix tandem
ex magno timore recreasset, tyranno respondet. Imo Rex
inuictusli. ne quidem oris hac de re aperiundi mihi vn-
quam in mentem venit opinio: hoc tibi ego per omnes
Deos ac tuam maiestatem affirmo & iuro, si secus depre-
henderis, me infœlici arbori suspendi iubeto, quod ego
te supplex oro atque obsecro. Cum nihil contra argue-
re posset tyrannus, ad fratrem rectà contendit, an cuiquā
de hoc negotio verba fecerit, rogat. Cui Andicus veniam
deprecatus, nō inficiabor inquit, solo me Lignerollio ver-
ba fecisse, quod illum sagacem & acris ingenii virum, ac
taciturnum iudicarem. Hoc equidem præcepi, inquit ty-
rannus, haud mihi rem gratam fecisti, posthac tibi adeo
facile mea consilia credere cauebo. Cæterum Lignerol-
lio pereundum est, fatuus est, & insulsus nebulo. scito e-
nim nolle me, vt os cuiquam alii vnquam posthac hac de
re aperiat. Dux Andicus suo, & Lignerollii agnito errore,
fratrisque metuens inflāmatum animum obmutuit, nec
se quicquam morar i profitetur.

Ab eo tempore tyrannus vocatum ad se equitem, fra-
trem nothum iubet, vt Villequierium iuniorem adeat ac
suo nomine significet, se illum pro nequam, imbelli, ac

ignauo habiturum, nisi iniuriā ab Lignerollio illatam vlcisci conetur, eique ad hanc rem sex septemve delectos strenuos & intrepidus stipatores socios administret. Eques hoc munus diligenter obit, Villequierio hoc modo armato, stipato ac vltionis percupido addit animos. At Villequierius obuuium Lignerollium adori vt expectabat tyrannus non audet, ei quippe frigidus per ossa currit tremor, riguitque in pectore sanguis.

Quod cum rescuisset tyrannus eum ad se vocat, innumerisque in eum iactis contumeliis & scommatibus, imperat, ne vnquam ante suum conspectum prodeat, nisi iam Lignerollium interficiat, ei ensē validum & acutissimum dat, illumque ipsemet proprio thorace aeneo induit, denuo Equiti mandat vt firmiori quā antea viro-
rum praesidio stipatus Villequierius Lignerollium bene caesum vita priuet, nec faxit aliter: hoc idem sociis suo nomine denunciet. Hoc accepto mandato nouus rursus redintegratur conatus. Comes Mansfeldius Germanus is qui Pontificiae religionis partibus studet, Comitē Mongomerii frater cui S. Ioannis nomen est, ac nonnulli praeterea nobiles sese Comites sese Villequierio addi patiuntur, suamque ei nauant operam.

Hoc apparatu & comitatu Villequierius confirmatus quatit miserum Lignerollium, in quē obuuium repente irruit, & vulnus infligit ac ille tandem miserrimus, pectus gladii ictu transfixus cecidit. Atque hic exitus fuit Lignerolli Adonidis aulici, quo nemo apud aulicos gratiosior habebatur.

Quod ad Procancellarii Biragii fabricatam machinationem attinet. licet saepius tentata fuerit, erectumque nuptiarum tempore castellum, tamen quoniam eo pellici non posse Amiralium praesenserunt, paucosque inter futuros religiosos nobiles, aliam aggredi viam & rationem oportuit tyrannum, ex consilio & scientia Aumalli Ducis, ac Niuernensis, qui eius primarii sunt consiliarii.

Dum hæc ita geruntur, Dux Guisus veritus ne Amiralus (quem potissimum odio infestissimo & irreconciliabili prosequabatur) è suis manibus euaderet, neve ab aula, prout impensè cupiebat, recederet, sclopentario conducto vulnus, quod nostri, ei infligi curat die Veneris ante illam lanienam. Quo facto, accidit vt denuò institutum & propositum mutare cogantur, ex re nata & occasionum natura bellum illud suum perfidum & proditorium aduersus bonos viros gerentes, quibus suis aulicis lenocinis, incautis, simplicibus & oscitantibus oculos perstrinxerant. Hæc sunt quæ in aula veriora & certiora pro re comperta habui.

Historiog. Facinus istud adeo insigne & indignum est quamvllum aliud eorum, quæ rescuisti. Hinc ergò agnoscant omnes tyrannorum perfidiam, ac discât aulici, quid ab illis tandem eis expectandum sit.

Poli. Mirum sanè est, vt tot tamque luculentis editis exemplis, cum propriam & imminentem videat quisque perniciem, vix vllum tamen reperias, qui saltem alieno periculo sapere velit: nec ex tanto eorum numero qui tam libenter & auidè tyrannos sectantur, & adorant, vnum inuenias, cui sit mens atque animus id illis dicendi quod Vulpem Leoni belluarum, vt aiunt, regi dixisse ferunt: morbum vt perhibet apologus, in lustro simulabat Leo: cui Vulpes. Te, ô rex, inquit, & sæpius & perlubenter inuiserem, sed me vestigia terrent, Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsum.

Historio. Si Amiralus huius mythologiæ probè meminisset, ac Vulpis loquendi modum imitatus fuisset res nostræ essent in meliore loco. Sed verum est dictum illud, Nihil aliud quam balare ouem, quæ quoniam cum lupis vlulare, vocèque fingere nescit, ab eorum faucibus glabi nequit.

Quod attinet ad cæteros aulicos, quid ageres cum miseris illis? qui tyranni thesaurum coruscantem intuentes, quem quidem ex populi sudore, ac bonorum omnium

nium exuuiis corradit & colligit, tactus illius, & superba lactantiæ radios attoniti, & obstupefacti admirantur, illoque splendore illecti, ad eum propius accedentes, non animaduertunt sese ipsos in flammam conicere, qua eos consumi necesse est. Sic imprudenti & temerario Satyro, vt narrant fabulæ, ignem à Prometheo inuentum adeo primum placuisse ferunt, vt illius lumine, & amore raptus oscula figere, seque in eo adurere properarit. Sic papiliones candelæ lucentis candore delectati, sese circumuolitando in illius flammam immittunt, in ea que ipsius ignis alteram vim, qua conficiuntur, experiuntur.

Certissimum est hosce Iros, fauoris gratiæque mendicos, incredibiles, si quis diligentius attendat, & immensos labores ærumnæque perferre, cum die nocteque toti in hoc esse cogantur, vt circumspeciant qua ratione huic obsequantur, ac nihilominus tamē sibi ab eo, si à quoquam alio mortaliū, cauere possint: aures, oculos semper intentos & in excubiis habere, vt præuideant vnde ictus vibrabitur, vt detegant insidias, & sociorum os faciēque explorent, vt à quo prodantur præsentiant, omnibus arridere, ab omnibus sibi timere, neminem neque hostem apertum, neque certū amicum habere, exporrecta semper fronte, corde verò mœrore confecto incedere, nec hilari vultu, nec tristi tamen esse, nec ridere posse, nec tamen flere audere.

Polit. Enim verò, vt ingenuè tandem loquar, sicuti teste Platone illa foelix dici meritò potest Respub. in qua Reges philosophantur? seu quæ à philosophis regitur: magnòque Dei affectu beneficio quæ Principi subicitur quem legibus parere constat, maximè si magistratus illi muti, leges inquam, in ordinum & senatus custodia, vt apud nos fieri assueuerat, ne à quoquam violentur permanferint.

Ita proculdubio infœlicissimum vitæ genus est tyrannus.

no subiici, cui etiamnum nemo sit à consiliis de quo, dignum patella operculum, ut est in diuerbio, dici nequeat, quem probè se gerere nusquam quisquam credat, posteaquam in eius situm est manu, malè se semper pro arbitrio erga vnum quemque habere. Quod si tales multos in Repub. obortos, quis viderit, quidni illius reipub. conditionem longè omnibus deteriore iudicabit? Atenim hoc percupidè intelligerem, cur ita cōparatum sit, ut tot vici, tot pagi, tot ciuitates, tot provincie tandiu tyrannum, ac solum quidem, tolerant, qui id tantum potest quod ei conceditur, qui eatenus nocebit, quatenus patientur, qui nullam eis iniuriam, nisi quam perferre malunt, quàm propulsare, inferre potest.

Historio. Te verò amice suauissime, etiam atque etiam rogatum velim, ut mihi hoc, nisi molestum sit, gratificeris, ut scilicet istud argumentum paulò altius repetas, explanes, ac dilucides. Est enim huic tempori valde accommodum teque in eo optimè versatum sentio. Pergè verò: malo equidem insomnem ducere hanc totam noctem, quàm tantam te hac de re audiendi opportunitatem nactus, prætermittere.

Polit. Atqui perlubenter faciam: quippe iandiu parturio, ac in lucem fœtum edere totamque meam hoc de negotio, sententiam in medium proferre gestio. Sed testor atque profiteor, me hac de re non uti solent religiosi, verba facturum: sunt illi siquidem nimis lenes ac faciles, imo potius seruiles. Hac de re igitur ingenuè verba faciam, sicuti solent viri non fucati de iis quæ in suum iudicium, atque adeo in communem omnium hominum sensum cadunt. ut nostrates catholici, & vicini, & reliqui omnes Francogalli, quorum conditio deterior est quam belluarum, tandem aliquando sese expergefiant, suamque miseriam sentientes, & recognoscentes de remedio omnes simul cogitent.

Per absurdum hoc mihi semper videri solet, dum expendo ac circumspectio mille hominum myriades miserè
seruien

seruientes, neque id vero inuitos, aut à vi potentiore subactos facere, sed nescio quomodo, vnius duntaxat solo nomine tanquam præstigijs fascinos: cuius quidem nec potentiam debent pertimescere, cum solus homo sit: nec mores amare, cum erga eos sit inhumanus. Inferiores viribus homines sæpissime iis qui superiores sunt, morem gerere coguntur: tunc fateor temporì serpiendum esse, neque enim semper potentiores esse licet. Itaque si natio aliqua bello deuicta vni seruire adigitur (vt olim triginta tyrannis Atheniensium ciuitas) non mirum est, si tum seruiat: casus is lugendus est: imò verò lugendum non est, sed miseria æquo est animo ferenda, & sese quisque rebus seruare debet secundis.

Hoc nostræ naturæ innatum est, vt communia amicitiz officia vitæ nostræ bonam partem possideant: Ratio postulat, vt ametur virtus, erga beneficos grato simus animo, ac sæpe de commodis nostris nonnihil detrahamus, vt honori eorum qui nobis chari sunt & merentur, consulamus. Quamobrem si regionis cuiusdam incolæ virum aliquem insignem nacti, cuius eximiâ in eis conseruandis prudentiam, magnamque in eis regendis, & gubernandis sollicitudinem experti fuerint: si inquâ, deinceps ei sponte, & vtrò sese submitrunt, adeoque ei confidunt, vt primatum aliquem deferant (dubito quidē an prudēter fiet illum ex eo loco remouere, vbi rem præclare gerebat, in eūque promouere, vbi rem fortassis male administrabit) verum proculdubio eorum bonitas & honestas, qui eum in gradum eum euexerunt, ex eo conspicitur, quod nihil mali ab eo metuant, à quo beneficiis fuerunt affecti.

At bone Deus! Quid hoc rei est? Quænam est hæc infelicitas: Quod vitii genus? Aut potius quodnam infelix vitium? Videre innumeros homines non quidem parere, sed seruire, non gubernari sed tyrannide opprimi: nec uxorem, nec liberos, ne ipsam quidem vitam in propria habere facultate. Stupra, rapinas, crudelitatem perpeti, non castrorum, non barbari exercitus, aduersus quem sangui-

nem, vitāque fortiter effundere decet, sed vnus duntaxat, non Hercules quidē, vel Sanſonis, ſed puſilli homin-
cionis, quo in tota gente & natione nemo erit mollior,
ignauior, nec effœminatior: non qui vi & armis homines
ad imperium cogere poſſit, ſed qui impudicæ muliercu-
læ ſeruitio totus addiſtus ſit: id ne verò ignauia dicemus?
eoſque qui ei ſeruiunt, imbelles appellabimus?

Si duo, tres, quatuorve ab vno laceſſiti vim illius atque
iniuriam non repellant, id quidem abſurdum videbitur,
ac fortasſis non iniuria fracto eſſe animo arguentur. At ſi
centum, ſi mille ab vno quiduis patiuntur, nonne ei obſi-
ſtere nolle, non autem non audere dicetur? Neque igna-
uia, ſed incuriæ & contemptui tribuendū eſſe, ſi non cen-
tum, non mille homines, ſed centum prouinciæ, mille ci-
uitates, infinitæ myriades hominū cum vno ſolo manus
conferre detreſcent. Quo verò id tandem nomine voca-
bimus? An ignauiam? an inertiam?

Hoc à natura omnibus vitiis comparatum eſt, vt cer-
tas quaſdam habeāt metas, vltra quaſ trāſgredi nequeāt.
Duo vnum metuere poterunt, imo etiam fieri poterit, vt
à decem vnus reformidetur. At mille, mille myriadas ho-
minum, at mille ciuitates vnus vim, atque impetum ne-
quaquam propulſare! Non hæc quidem eſt ignauia, mini-
mè eoſque progréditur, ſicuti nec ex oppoſito eoſque
protenditur fortitudo, vt vir ſolus murum aſcendat, cum
acie ſolus conſigat, Regnū inuadat, ac in ſuam ditionem
redigat. Quod igitur hoc vitii genus & portentū eſt, quod
ne ignauia quidem appellationē meretur? cui ſatis tur-
pe nomen indi nequit. Conſtituantur vna ex parte quin-
quaginta armatorum hominum millia, totidē ex aduerſa
opponantur: inſtruantur vtrinque acies, ſigno dato concu-
rant, pro libertate alii retinenda, alii adimenda pugnent:
quibus conicere poſſumus adſcribendam eſſe victoriā?
vtros alacriori ſtudio ad pugnā profecturos confidimus?
an eos qui pro ſuorum laborum & virtutis præmio liber-
tatis conſeruatiōem ſperant, an verò eos qui nullum a-
liud

liud pro illatis acceptisve vulneribus,quàm aliorum seruitutem expectant? Ante illorum oculos semper antea- & vitæ versatur fœlicitas,ac in posterum solitæ quietis & voluptatis expectatio:non adeo afficiuntur iis quæ breui illo pugnæ tempore subeunda sunt,quàm iis quæ ipsis perpetuo,liberis,ac vniuersæ posteritati perferenda erūt.

His verò nihil est quod addat animos,quàm exiguus concupiscentiæ stimulus,qui statim ad primum periculum retunditur,neq̃ adeo incenditur concupiscentiæ æstus quin,vt verisimile est,minima sanguinis guttula facile extingui possit. In præliis illis celebribus Milciadis & Themist. ante duo millia annorum commissis(quorū adhuc recens adeo viget memoria historiarum beneficio quàm si hesternodie facta fuissent)quid tam exiguis Græcorum copiis non vires, sed constantiam ac fortitudinem tantam suppeditasse censemus, vt tot nauium impetum sustinerēt, tot gentes in vnum collectas funderent,quàm quod gloria dierum illorum, non tam pugna Græcorum aduersus Persas, quàm libertatis de dominatione, & tyrannide, ingenuitatis de immoderata regnandi cupiditate victoria & triumphus fuisse videtur? Incredibile dictu est,quantam generositatem, suorum defensorum animis ingeneret, & excitet libertas.

Quod autem quotidie facitari in Francogallia nostra cernimus, vt homo solus mille ciuitates pro libidine fœdè conculcet, quis vnquam nisi oculatus testis, crederet? Id verò si tantū in exteris nationibus conspiceretur, quis non potius commentum, quàm rem veram esse arbitretur? Atqui solus homo est, ille tyrannus: cum quo dimicare, non opus est, satis per se profligatus est, dummodo propriæ seruituti non assentiantur prouinciæ. Nihil ei adimendum est, nihil duntaxat illi est subministrandum. Ipsemet ergo est populus qui sese opprimi finit, qui seipsum mancipat, siquidem cum seruitutis & libertatis ei datur optio, nuncio libertati remisso seruitutis iugum eligit: qui suo malo & detrimento subscribit, idque potius

sibi met ipse accersit ac persequitur. Si cum aliquo dispendio, & iactura recuperanda esset libertas, non vrgerem: quanquam quid homini carius esse debet, quam sese in naturæ ius vindicare? Verum enimverò non tantos ab eo spiritus postulo, concedo vt nescio quam misere viuendi securitatem dubiæ quiete & beatè viuendi spei præferat. Quid si vt potiatur libertate, ea duntaxat optanda est? si sola voluntate & voto opus est? An vlla erit gens, quæ eam nimis caram & paratu difficilem, vt pote quæ solo desiderio acquiri possit, existimet? quæque voluntati & voto parcat, vt id bonum recuperet, quod pretio etiam sanguinis redimi deberet? Profecto sicuti scintillæ igniculus augetur subiecta materia, sed ignis, si ligna non suggerantur, sponte extinguitur, sic etiam tyranni quod magis extorquent, eò magis omnia ad exitium vocant, quod plura eis erogantur. At si nihil eis suppeditetur, si mos non geratur, sine dimicatione, sine ictu, nudi concident.

Generosi homines vt optatum bonum assequarur periculum non reformidat, consulti & prudentes laborem non fugiunt: qui verò sunt ignauo animo neque mortem oppetere, nec bonum amissum recuperare norunt, hic solum consistunt, vt exoptant: aspirandi facultas & virtus ab eis sua ignauia sublata est. Potiundi quidem voluntas, & desiderium illis à natura insitum permanet. Ac commune hoc quidem votum est tum stultis, tum intelligentibus, tum forti animo præditis, tum ignauis, vt omnia quæ adepti, beati ac foelices, suæque sorte contenti effici possint, exoptent: in hoc vno defuisse hominibus natura quodammodo videtur, in exoptenda scilicet libertate, quæ tamen adeo pulchrum, & iucundum bonum est, vt ea amissa sensim irrepant omnia mala, si quæ vero bona adhuc remanent, & supersunt ea corrupta & deprauata seruitute omnem venustatem ac saporem simul amittant.

Solam libertatem non exoptere homines ideo videntur, quoniam ea, si exoptarent, frui liceret: quod perinde est.

est, ac si hoc tantum bonum idcirco parare negligenter, quod paratu nimis facile sit.

O miseri & infelices populi! ô natio obstinato animo tuam perniciem persequens! Vobis spectantibus ac ferentibus vestrorum fructuum potior, & præstâtior pars vi aufertur, in vestris agris prædæ aguntur, diripiuntur domus, ac supellectile paterna, & auita spoliuntur: ita viuitis vt nihil vobis proprium vindicare audeatis, imo deinceps maximi commodi & fœlicitatis loco ducetis, si bona vestra, fundos, familias adeoque vitam ipsam, precario & tanquam conductâ possideatis. Hæc verò omnia infortunia, exitia, & vastitates non ab infestis hostibus manant, sed ab hoste quidem, eoque hoste, quem vos adeo attollitis, pro cuius amplitudine vestra capita morti fortiter offerre nō veremini. Is qui vobis adeo insolenter dominatur, duabus manibus tantum præditus est, vno corpore, nec quicquam præterea, quàm quiuis plebeius possidet, habet: excepto animo prædatore, ac proditore, eaque autoritate, quam ei vos in vestram pestem conceditis: vnde quæso tot oculos, quibus vos obseruat, & speculatur, fortitus esset, nisi ipsimet suppeditaretis? Vnde tot manus haberet, quibus vos cædit, & vulnerat, nisi ex vobis ipsis depromeret? Pedes verò quibus capita vestra conculcat, vnde nisi ex vestris nactus esset? Quam aliam aduersus vos potestatem, nisi quam vos ei attribuitis, obtinet? Semina vestra terræ committitis, vt vastitatem inferat, ædes supellectile ornare studetis, vt suis rapinis escam suggeratis. Alitis filias vestras vt suam libidinem explere possit. Liberos vestros educatis, vt eos ad sua bella rapiat, ad lanienam ducat, vt iis suarum libidinum ministris abutatur, per eos tanquam satellites suas vindictas vlciscatur. Vestra corpora laboribus defatigatis, ac frangitis, vt tyrannus in deliciarum omni genere molliter delitescat, ac sese in fœdis voluptatibus provoluat. Vos vos ipsi debilitatis, vt eum confirmetis, vtq; vos freno arctiore cōprimat. Ex tot indignis molestiis,

quas ne vix ipsa quidem bruta animalia perferret, vos facile asseretis, si, ut id possitis, non dicam conemini, sed solum in animum inducatis. Nolite amplius seruire, hocque ratum, & firmum habetote, ecce vobis libertas parata est. Nolo ut commoueatis, aut concutiatis, nolite tantum fulcire, cumque magni instar Colossi, cui basis, ac ponderis fulcimentum subductum est, corruere, ac comminui videbitis.

Hist. Enimvero nihil verius, nihil frequentius existit in rebus humanis, quam quod tu commemoras. Atque vix tam præclara dicta tua & memorabiles istæ voces, non abs te temere iactæ, in frequenti aliquo Galiorum nostrorum, & quidem Catholicorum cœtu, sparæ essent atque audita. Haud equidem dubito, quin eas extemplo pronis animis exceptas & avidis auribus arreptas, pro se quisque in suam utilitatem verteret. Imò spondeo neminem ex illis fore, cui non ista oratio tua vim nouam animis & corporibus infereret. Scio equidem Gallos ex illustri rerum humanarum fastigio in seruitium miserabiliter lapsos, & virtute pridem extincta ita fractos esse atque sopitos, ut omnem prope libertatis memoriam, omnem seruitutis sensum amiserint: & ex eo facile posse colligi quam insanabili laborent morbo, quod ne ipsius quidem mali magnitudinem sentiunt. Sed utcumque ista sint, mihi tamen planè persuadeo fore, ut ista oratione tua paulo vberius copiosiusque diffusa, tum illustrata & vestita rationibus & exemplis, postremo adiuncta & proposita aliqua præstanti Politici status & Reip. administrandæ forma, qualis apud Maiores nostros constituta erat, cum Statuum autoritas & publici Concilii sapientia vigeret: cuius summam elegantissimè confecit & descripsit in sua Francogallia Hottomanus: mihi, inquam, omnino persuadeo fore ut istis tuis sermonibus excitentur Galli, & somno exciti sublati cristis, maximèque alarum plausu, rostro & vnguibus inuolent in oppressores publicæ libertatis. Neque meo iudicio, posset vlla magis idonea ratio ex

tio excogitari ad commouenda Gallorum studia & excitandos animos, vt de reuocandis Maiorum institutis, & restituenda statuum autoritate, dignam se curam cogitationemq; suscipiant. Tum planè Gallia nostræ iucundi Soles diēsque illucescerent, & reuiuiscerent prisca secula, aurēaque illa Aetas, quam è Gallia eiectam ab Tyrannis plusquam ferrea secuta sunt tempora. Tum, inquam, profligatis sœuitia, tyrannide, & infamibus prodigiis scœdorum libidinum, quæ in Francia Regno & præsertim in Aula domiciliū posuere, Pax, libertas, Amicitia post liminio redirēt, & virtutes nobilissimæ, læta inter Gallos florente cōcordia. At nunc quid scœdus, quid indignius? tam illustrem Gentem, Regnum tam nobile pro libidine sex aut septem hominum ferri agique, quorum tamen præstantissimus carnificis opera & laquei pretio vilior est. Sed ex te libenter audierim, nisi molestum est, quæ calamitate, quibus vitiis Galli nostri in deterius lapsi sint: & quomodò peruiçax iste & insanus seruiēdi amor tam altè ipsorum visceribus insederit, vt dulce libertatis desiderium obruere, & à natura ipsa insitus esse videatur.

Pol. Nisi me dudum somnus opprimeret, copiosè tibi equidem istius morbi originem, causam, & materiā exponerem. Sed iam ad multam noctem sermonem produximus, & oculos tā alto sopore grauatos habeo, vt quiescere magis quam loqui libeat. Cras huic sermoni spatium & tempus non deerit. Imò, nisi tibi forte videtur aliter, censeo vt hic per otium equos nostros curemus & reficiamus de via fessos. Interea cursorem quoque opperiemur, quem Narbonensis prouinciæ fratres ad me pro pediem missuri sunt.

Hist. Quem cursorem? num fortasse illum noui?

Pol. Spudæus ille est: quem tibi iuxta ac mihi notum esse existimo.

Pol. Haud prope quisquam alius mihi melius notus est, aut magis familiaris. Haud dubiè nuntia ille nobis afferet.

Pol. Non alia de causa is ad me mittitur: tum ego inde proficiscens ei mandatum dedi, vt hanc transiret, & de me sciscitaretur in hoc ipso diuersorio, vbi nunc sumus.

Hist. Bene factum: & plurimum lator. Sed, si ita vis, cum hic vel totum triduum opperiamur.

Pol. Opperiamur. Nunc verò Dominus istud nobis beneficium concedat, vt possimus hac nocte tuto quiescere, tum vt somno & necessaria quiete perfuncti ipsi sanctè iustèque seruiamus, in nomine filii ipsius, Domini nostri Iesu Christi.

Hist. Amen.

Finis secundi Dialogi.

Mendas sic emendas o.

Pag. 34. perfidium. lege perfidiam. pag. 42. penes, leg. perdes: pag. 51. Eunt: leg. Eant: pag. 52. cerit. leg. cierit: pag. 56. bdem fiabent. leg. fidem habent. pag. 67. noruentu, leg. conuentu: pag. 83. lin. 29. vos leg. nos: lin. ult. perfectione; leg. perfectiore: pag. 89. Reip. leg. Resp. pag. 95. lin. 9. in leg. vi.

